

Библиотѣка:
Свети Петар Цетињски

Коло:
Страдање Цркве

Књиѣа:

13

С благословом
Његовог Високопреосвештенства
Митрополита Црногорско-
Приморског Г. Амфилохија

Издаје:
СВЕТИГОРА - ИЗДАВАЧКА
УСТАНОВА МИТРОПОЛИЈЕ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ

Уредник:
Протојереј Радомир Никчевић

Рецензенти:
Епископ др Атанасије (Јевтић)
Антоније Ђурић

Корице:
Мирко Тољић

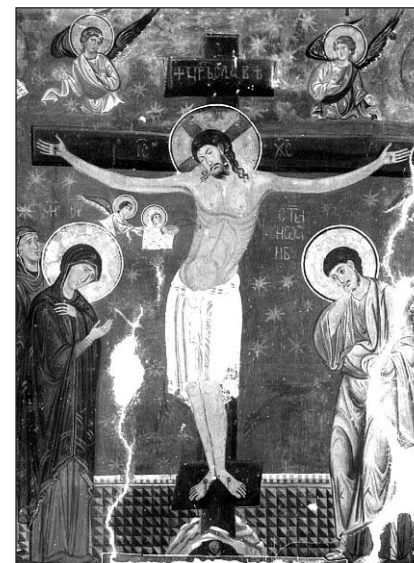
Компјутерска обрада:
Миомир Крачковић

Штампа:
Штампарија Свети Василије
Острошки, Никшић

Јереј Велибор В. Џомић

СТРАДАЊЕ СРБСКЕ ЦРКВЕ ОД КОМУНИСТА

Књига трећа

Цетиње 2003.

ПРЕДГОВОР

*Е*вештеномученицима и Новомученицима Србским, жртџва-
ма комунистичког штерора, који нам својим примером, ис-
поведништвом и мучеништвом показаше да Христос за-
иста васкрсе из мртвих: смрћу смрт уништи и свима у гробови-
ма живој дарова.

Навршило се педесет и осам година од мученичке смрти Ми-
трополита Црногорско-приморског Јоаникија Липовца
(+јуни 1945). У току тога пола вијека све је чињено да бу-
де као да није ни било овог по много чему изузетног јерарха Цр-
кве Христове на светосавском трону Светог Евстатија Превлач-
ког и Светог Петра Цетињског. Његовим убицима као да је било
мало што је „ликвидиран” без суда и пресуде. Украден му је и
гроб: ни до данас му се не зна гроба ни мрамора! Очеvidно, неко
је имао потребу да он нестане из памћења. Како он тако и више од
осамдесет најбољих свештеника Митрополије Црногорско-При-
морске, од којих су већина оставили кости око Марибора, Камни-
ка, Зиданог моста... Ко је без гроба и спомена, тај, значи, није ни
постојао, а онда нема ни злочина ни злочинца!

Но, човјек снује а Бог одређује. Силом Божјег Промисла
и дјејства, и свесабирног Божјег памћења, неизбрисив је и неуни-
штив људски лик; неискорјењива су свједочанства о људима, нарочито
пак о онима који су својим дјелима себе уписали у Божју
књигу вјечног живота.

Ова књига свједочанства и докумената о Голготи Митро-
полита Црногорско-приморског Јоаникија Липовца и свештен-
ства Митрополије Црногорско-Приморске то јасно потврђује.
Њоме и њеним свједочењем по први пут послје другог свјетског
покоља израња из таме заборава живи лик овог ријетког човјека

и Свештеномученика међу цетињским Митрополитима, као и ликови бесудно побијених свештеника.

Митрополит Јоаникије је био кратко вријеме, свега четири године и неколико мјесеци, на трону црногорских Митрополита. Устоличен је у фебруару 1941. године, уочи трагичних мартовских и априлских догађаја, убијен је у завршници рата (1945. г.). Служио је као Митрополит Богу и роду у једном од најтежих времена, како за Митрополију тако и за Црну Гору, Српски народ и европске народе уопште. У том крвавом и крстоносном добу, Митрополит Јоаникије се нашао уклијештен између чекића болшевичког комунизма и наковња паганског нацифашизма. Двије идеологије и идеје, обадије безбожне и тирјанске, изникле из истог отровног коријена, придобијале су, у своме империјалном и тоталитаристичком походу на свијет, силом или милом, милионе слугу и измеђара. Једна, нацифашистичка, заслијепљена обоготворењем тла, крви и расе; друга, марксистичко-болшевичка, обоготворењем дијалектичког материјализма и класе, - облиле су крвљу Европу и свијет, враћајући људски род, на првом мјесту хришћанске европске народе, дохришћанском паганизму и то - огњем и мачем. При томе је нацифашистичко зло било брзо од већине европских и других народа препознато по плодовима своје антибожне и нечовјечне сурове силе и насиља. Комунизам стаљинистичко-болшевичког тима је успијевао да прикрива своју демонску позадину и образину идеалом „новог поретка” људског друштва, небивалог у историји, обећањима чаробног устројства раја и царства среће на земљи.

Послије почетног савеза и сарадње (1939-1941) ове двије тоталитарне идеологије, само привидно опречне, сукобиле су се, ради својих интереса. Болшевички стаљинизам, указујући с правом на злочиначку природу нацифашизма, својим антифашизмом је искористио урођено родољубље и отаџбинску снагу прво руског, па онда и осталих словенских народа и приказао се као носилац људског напретка, човјечности и слободе. Међутим, кад се сагледају та трагична историјска збивања са садашњег одстојања, постаје нам јасно да је он уствари, као пред крај Првог свјетског

рата, користио ратну несрећу и биједу народа, ради остварења својих мрачних револуционарних циљева, не бирајући при том средства. На руку му је ишла и несумњиво, дубока духовна, морална и социјална криза и порочност друштвеног живота, која је завладала између два рата међу европским народима и државама, па отуда и у нашем народу и ондашњој југословенској држави.

Митрополит Јоаникије Липовац, дугогодишњи педагог, као свестрано образован, уман и духован човјек, јасно је схватио од самог почетка са каквим се двоструким злом суочио његов народ и свијет уопште његовог трагичног времена. Из текстова који слиједе се јасно види да је он био потпуно свјестан велике духовне и моралне кризе која је битијно угрозила идентитет хришћанске Европе и еванђелске вриједности на којима је тај идентитет стољећима изграђиван. У том смислу он је Италијане и Њемце схватио за оно што су у ствари били - као окупаторе, принудно прихвативши наметнути статус „роба” у односу на „господара”. Одрастао у Приморју, крају који је вјековима био у сличном положају, и то у времену аустроугарске владавине и окупације, био је принуђен да се споља прилагоди насталом стању ствари. Међутим, из свега се види његова трезвена унутарња снага отпорности, својствено нашим Приморцима, без које би они давно ишчезли како у духовноцрквеном тако и у националном погледу. Главни разлог европске трагедије и братоубиштва народа, који су, како сам каже, давно примили Хришћанство, он налази у томе што су „остали без искрене хришћанске љубави. То је узрок „садашњем крвопролићу и извор трагедије голготског мученика”. Људи су подивљали, постали крвожедни. Дошло је до сукоба идеализма и материјализма, љубави и гордости и саможивости, царства земаљског и Царства Небеског, божанског и Демонског.

Ту радикалну поларизацију између добра и зла „идеализма”, и „материјализма”, Исуса Христа и Карла Маркса, односно пута Христовог и пута Марксовог, Митрополит учача нарочито у безбожном комунизму. Пријемчивост за његове идеје у народу, нарочито код омладине, он налази у завладалом вјерском индиферентизму и безвјерју; у пројављеној оскудности духом побожности

и милосрђа, чак и у неким манастирима, у предатном завладалом „оргијању”, потрази за сластима и уживањем и помањкању оних „који тражише љубави, правде и истине”. Но, намјесто да се тражи обнова друштва у обнови вјере, морала, праведности и милосрђа, у духовном и моралном и свеукупном препороду, омладина, која је „запливала у мутним комунистичким водама”, по неискуству, преварена, мисли „да ће отровани организам народни излечити, ако му додају још више и најјачег отрова”. Неправда, корупција и друга зла у друштву, каже он, потхрањивали су и ширили и били квасац за овај нови још гори отров за друштво.

Из онога што је Митрополит Јоаникије забиљежио у својим текстовима јасно се види да он није антикомуниста по инерцији или ради очувања постојећег друштва чије порочности је потпуно свјестан. Очеvidно, он је комунизам проучавао и прије него што је ушао у вртлог крвавог братоубиштва и револуције. Отуда он зна да је Комунистички манифест, не просто приручник нове социјалне доктрине, него „катихизис нове пролетерске религије”. Њему је јасна метафизичко-демонска и псеудорелигиозна позадина комунизма као социјалног покрета. Био је несумњиво подробно упознат са крвавим пиром претходеће совјетске револуције. Зато се није зачудио што су комунисти од самог почетка свога дјеловања у Црној Гори, почели обесвјетљавати светиње, отимати туђу имовину, бацати у јаме, убијати најбоље људе. Његов дух и дјелатност је угрозио породицу, морал, Српство, Православље, културу човјечанства. Сукоб који је трајао у току цијелог рата био је по њему сукоб између комунистичке партијске организације, националиста и окупатора. Његово трагично свједочанство, засновано на искуству, потврђује, како сам каже, да су комунисти секташи, заљубљеници у своје идеје, некритични и себични као сви секташи; њима није идеал истина, већ њихова безбожна доктрина и странка. Ова његова анализа, као и тврдња да за њих „не постоји Бог и душа”, да угрожавају духовно биће народа и све обичаје, одричу светост, молитву, пост - педесет посљератних година су потврђиване у историјској реалности. Од самог почетка устанка он је примијетио да су комунисти побили више свога народа не-

го ли Италијани; да су окрвавили руке братском крвљу, „најавили борбу и непоштедно је повели противу свих духовних и моралних тековина нашег народа”, проузроковали године незапамћеног терора и хаоса. Није, дакле, он био против њих зато што су водили борбу против окупатора и што му је било до сарадње са фашистима, него што су под плаштом те борбе изводили крваву револуцију, уништавали Цркву и свештенство, остављали иза себе страх и пустош у моралном и материјалном погледу. Једноставно, он је пророчки схватио дугорочну опасност од ове свјетске „превратничке” идеје. Вријеме је показало да је заиста нацифашизам био опака али пролазна болест на тијелу Европе (нијесу ли државе које су биле њихови заговорници, отријезнивши се од те пошасте, данас водеће земље у свијету у економском, техничком, културном и сваком другом погледу?). Државе пак и народи које су последице пораза нацифашизма упале у дугорочније комунистичко ропство, нијесу ли данас, педесет година последице рата, друштва анархије и хаоса, социјалне и моралне биједе?

Митрополит Јоаникије је то на вријеме предвидио и своје прозрење и свједочење мученички платио. А заједно са њим његови најбранији свештеници, Новомученици Цркве Христове и мноштво народа и бираних првака народних.

Поред овога што ова књига открива лик његов као лик свједока вјерног Христовог у своме времену, она нам указује и посвједочује га, као изврсног педагога, брижног духовног оца о своме свештенству и народу, човјека великог милосрђа и човјекољубља. Понижавајући се пред окупаторским властима својим молбама и дипломатским учтивостима, он је спасио и вратио својим домовима на стотине интернираних и по логорима Албаније и Италије, али и по затворима у Црној Гори, малтретираних. Као Митрополит и као предсједник Црвеног Крста Црне Горе учинио је све што је било у његовим моћима да ублажи народну несрећу, немаштину и сиротињу. При томе није гледао ко је чији и којој страни припада. Из молби се види да је покушавао да заштити и затворене комунисте, тврдећи да је међу њима највише заведених, преварених. Има их доста, каже, молећи да буду ослобођени, који

не знају шта је комунизам; неки су на силу преварени, неки само под сумњом, неки из моде... Обилазио је сваке године болнице, затворе, страдалнике и невољнике.

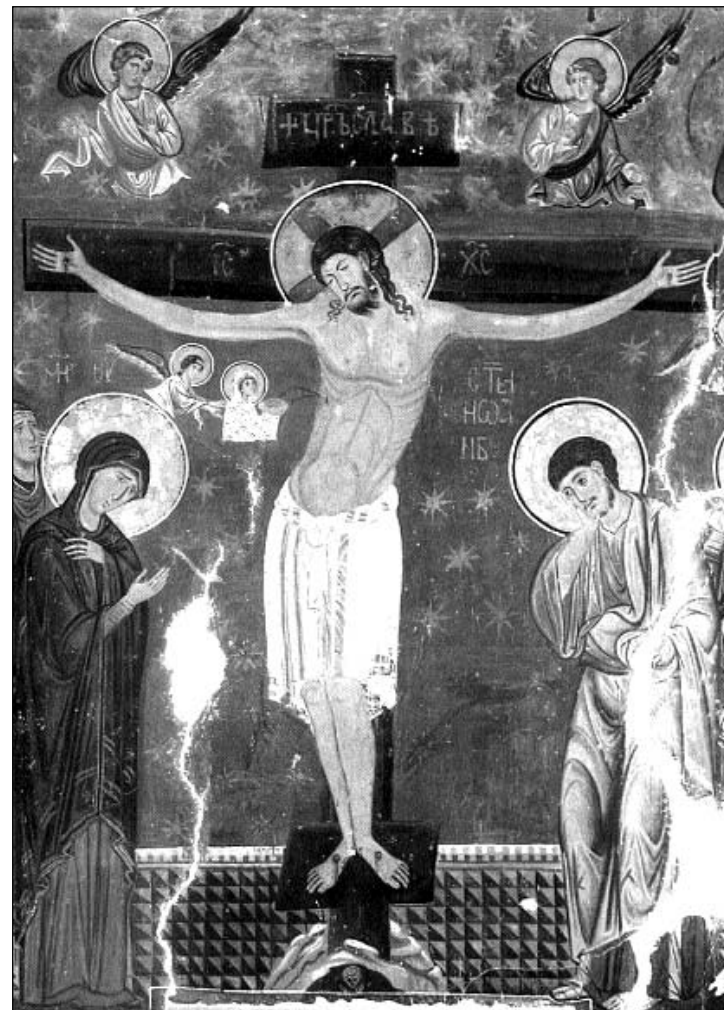
Но, на крају, кад је дошао на њега ред, за њега није било милости. Међутим, из објављених записа се јасно види да се он није уплашио. Знао је цијену мучеништва првих хришћана и њиме се надахњивао, јер је знао и њихову побједу, као и то, шта чека оне који издају Христа као Јуда.

Као да је знао какав ће му бити крај, у Ускршњој посланици (1943) позива на ношење крста, подношење гоњења, понижења и страдања, можда и крста мучеништва. Позивајући у истој посланици на страдање он и себе и друге позива на храброст, па каже карактеристично: „Али то не треба да нас плаши, напротив то треба наша срца да испуни радошћу, јер тиме се удостојавамо велике части да будемо слични Господу Христу. Он треба да нам буде идеал, он свијетли примјер, он свети углед”. Тако му је пуна наде и вјере у Васкрсење Христово и Ускршња посланица, последња коју је послао својој пастви, из априла 1944. године.

„Добар пастир јер што каже ином, и сам својим потврђује чином”. Тако је и Митрополит Јоаникије, све што је написао и рекао и што је друге учио и савјетовао - посвједочио и потврдио својом мученичком смрћу. Остао је вјеран Христу и своме народу до смрти, смрти мученичке. Гроб му не знамо али је његово име и његов подвиг све присутнији међу нама и у нама а лик све свјетлији и чудотворнији. Зато мирне душе и благородног срца Богу и Његовом Мученику, завршавамо овај кратки Предговор молитвом: Свети Свештеномучениче Јоаникије, моли Бога за нас!”

*Митрополит Црногорско-Приморски
др Амфилохије*

СТРАДАЊЕ СРБСКЕ ЦРКВЕ ОД КОМУНИСТА

МИТРОПОЛИЈА ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКА СВЕДОК КОМУНИСТИЧКОГ ЗЛОЧИНА

Готово да нема епархијске епископије Србске Православне Цркве у којој комунисти нису убили неког свештеника. Међутим, комунисти су највише свештеника убили у Црној Гори. Велики комунистички злочин, сасвим оправдано назван и сматран геноцидом над Србским православним народом Божијим у Другом светском и грађанском рату, најдубље и најбестијалније се пројавио у древној, Светосавској, Световасилијевској, Светопетровској Митрополији Црногорско-Приморској.

Комунисти су својом крвавом руком у Црној Гори, која је Други светски рат дочекала са нешто преко 210 свештеника, убили скоро 130 свештеника, монаха, монахиња и богослова на челу са Светим Свештеномучеником Митрополитом Јоаникијем (Липовцем).

У трагичном невремену Другог светског и грађанског рата, када је људски, а посебно свештенички, живот био јефтинији од једног јединог пиштољског или пушчаног метка, до крајњих и неслућених граница су се пројавили стихови великог барда епске поезије Хаџи Радована Бећировића - Требјешког:

*„Браћо је сунце шћо човјека їрије,
Браћо је добро коме равна није,
Браћо је крила на шћа човјек леїи,
Браћо је сабља која браїа свейи,*

*Браћо је добро и слобода скућена,
Ал кад браћиски ради и ђосијућа.
А браћо може да буде несрећа
Ископање и ђројаси највећа”.*

Због братске немилости и неразума, мржње и безбоштва, идеологије и туђих интереса, у Црној Гори је посечено и здробљено на хиљаде србских глава у стотинама јама. Сваки делић сваке странице ове књиге није ништа друго него споменик или памјатник за србске свештенике побијене од Брозових комуниста и топоним за географију ратних и поратних комунистичких злочина у Црној Гори. Комунисти су убијали православне Србе свуда, а посебно и најбестијалније у Црној Гори, у манастирима, јамама, потоцима, кречанама, точилима, продолжима, јаругама, барама, авионским рупама, пећинама, бунарима, трњу, земуницама, шумама, шкриповима, каменим процепима, рекама, двориштима, на постелама, кућним праговима, путевима, мостовима, планинама и пилама од Бијелог Поља до Колашина, од Мојковца до Пљеваља, од Подгорице до Петровца, од Цетиња до Никшића, од Херцег Новог до Бара, од Јаворја до Кочевја, од Везировог до Зиданог Моста, од Тихова до Гостиља, од Роваца до Радовча, од Загараца до Меоча, од Забрђа до Острелја, од Лијеске до Црмнице, од Кућишта до Копиља, од Градишта до Шавника, од Подгора до Подборова, од Вратла до Јелаче, од Озринића до Добриловине, од Острога до Подстрога, од Косанице до Мртвог Дубоког, од Павловог бунара до Прентине Главице, од Прекобрђа до Голобрђа, од Доње до Горње Мораче, од Крње Јеле до Беришине Луке, од Павиног до Капиног Поља, од Обилића Пољане до Драговољића Плоче, од Острошке Гредe до Лучке Раке, од Дугог до Вучјег Дола, од Жупе Никшићке до Жупине, од Бршна до Пржна, од Левер Таре до Пашине воде, од Камене Горе до Каменог Мора, од Вељег до Мртвог Дубоког, од Мачковог до Враговог Дола, од Восковине до Слатине, од Краљеве Горе до Равне Ријеке, од Улотице до Репје, од Грахова до Бањана, од Пљеваља до Гољемада, од Прогоновића до Повије, од Горње Ржанице до Илиног Брда (наводимо само неколико места комунистичких јама, масовних гроб-

ница и губилишта) и многим, многим мученичким местима широм данашње Црне Горе.

Данас, након шездесет година од како су комунисти под фашистичком окупацијом, а са лажним паролама, започели невину борбу против Бога, Цркве и сопственог народа као живе Цркве Божије, из парохијских и манастирских храмова, из јама и незнатних гробова, из масовних гробница и губилишта, из шкрипова и вртача, из пећина и земуница, из лугова и речних токова, из планина и долина, из њива, долова и ливада, из утроба фабрика и зграда (после рата зиданим над тим невиним мученичким костима), из народне душе и народног памћења, појављују се и пројављују свети и светли ликови крштених људи, дивних православних хришћана, Срба и свештенослужитеља, побијених од безбожних комуниста средином двадесетог века. Израћају њихови мученички ликови, лепши и светлији од ликова њихових целата, сија њихово духовно и национално господство и држање, али и кључа њихова мученичка крв, просута и проливена од безбожника по свим Србским Земљама и Крајинама, а понајвише по Црној Гори - мистичној и поетској, али и страдалној и мученичкој Матичној Србској Земљи и Епархији. Као из виров немирних вода набујале Мораче, Лима, Таре или Зете, из људских душа, срдаца и памћења извиру сведочења о страдању србских владика, свештенослужитеља, монаха, монахиња, богослова, војвода, војсковођа, официра, војника, писаца, песника, сељака, лекара, чобана, домаћина, девојака, учитеља, отаца, мајки и невиних дечице - њих око 800 хиљада у Србству, а међу њима и око 40 хиљада Црногораца, Брђана, Зећана, Бокела, Примораца, Старохерцеговаца - жртва комунистичког терора у току и после завршетка Другог светског рата. Није чудо што се, после шездесет година, појављују дивни ликови Новопросијаваних Србских Свештенослужитеља и Новомученика. Њихову појаву и пројаву је најавио и Господ Христос пре скоро две хиљаде година рекавши да нема ничег тајног што неће бити јавно. Али, можда је највеће чудо, а уједно и највећа нада, то што се они појављују данас у овој и оваквој Црној Гори, њиховој постојбини и Отаџбини!

Први пут у историји многострадалног Србског Народа, Србске Мученичке Цркве и Србског Отачства, у наше небивало и, по много чему, анти-историјско време на почетку Трећег Хиљадугодишња Хришћанства, догађа се ново и необично чудо. Први пут у својој крштеној историји своје мртве не сахрањујемо у гробове, породичне гробнице и гробља, како смо то вековима чинили, него у књиге паћенице и памћенице (како је књиге о страдању Срба од комуниста назвао србски писац и жртва комунизма Антоније Ђурић), које и пре печатања и читања постају буквари савремене историје Србског народа. Отуда, ова књига није ништа друго него најнеобичнији споменик за стотине врских и Богу и роду верних свештенослужитеља и пастира народне душе.

Ова књига сваком Србину поставља много питања. Шта се то догодило и шта се пореметило у овом народу те жртве комунистичког терора, после шездесет година, сахрањујемо у књиге, а не у гробове, гробља и гробнице? Ко ће и када именовати све оце зла и починиоце оваквих злочина у Србском Народу? Колика књига о њима и њиховом нечовештву треба да се напише? Јесу ли ово први свештенослужитељи, јунаци и слободари и прве жртве у нашој крштеној историји, који су, уместо у гробове, сахрањени у књигу? Да ли је ова књига само потврда истине, коју је записао морачки борац за гроб Владике Рада на Ловћену, да су најстрашнији порази у историји битке добијене против сопственог народа? Какав је то човек који мртвом противнику није дао право на гроб и споменик? Има ли данас човека који не сматра да после руских и србских књига страдања под комунистима треба укинути Гинисову књигу? На ова питања, на жалост, до данас нису одговориле ни две академије наука, ни неколико историјских института, ни више десетина “познатих” историчара, који су у времену брозоморе окићени титулом доктора историјских наука, ни стотине новинара, психолога и социолога. На ова питања, својим страдањем, мучеништвом и полувековним скрнављењем, одговарају Србски Свештенослужитељи и Новомученици и све наше непребројане и неопојане жртве!

Некад су се Срби дичили задужбинама својих благочестивих и богобојажљивих царева, краљева, кнезова, деспота, велможа, часних људи, знаних и незнаних. Некад су се Срби дичили својим светим прецима, својим домовима и домаћинствима, својим имањем које су мукотрпно стицали побожним и честитим радом. Некад су се Срби дичили својим многољудним братствима и породицама. Тим и таквим мотивима књижевници и историчари су испунили странице својих књига, а песници, с пуним правом, надахнуто певали о Србству Бога Вишњег.

Данас, на жалост, говоримо о задужбинама братоубица, а њихове задужбине су окрвављене братском крвљу и омеђене србском несрећом у двадесетом веку. Њихове задужбине јесу непребројане и неопојане србске лобање и кости, крици и вапаји малолетне и престрављене деце за својим покланим, побијеним, ујамљеним и безгробним очевима, тужбалице сестара и лелеци браће за убијеном и покланом браћом, раскућени домови, утуљена огњишта и кандила, страв и страх које су безбожници посејали на свакој стопи Србске Земље, поломљени надгробни споменици оних које су поубијали, храмови и манастири које су својим изметом поганили и у њих стоку угонили, опљачкана народна имања и сви други комунистички злочини, почињени од 1941. године па све до данас када смо и као људи и као народ, од њих и због њих, и поклани и недоклани, и разбраћени и расејани по свим континентима земљине кугле, и преварени и заплашени, и прогнани из својих Матичних Земаља и Крајина, и доведени до крајње беде и просјачког штапа, и оцрњени и обрукани пред светом иако смо били и још увек смо распети на крсту братоубилачке комунистичке идеологије, а представљени и оцрњени као “народ злочиначки, геноцидни, пљачкашки, као опште зло човечанства”. Као да и данас, од савременог крвника и богоборца и његових острашћених следбеника, чујемо речи које је изговорио ондашњи крвник, под чијом су руком пале главе из ове књиге и стотине хиљада других; *“Србство нема чему да се нага!”*

Све књиге које говоре и које сведоче о комунистичким злочинима над Србским православним народом Божијим - говоре

и сведоче само о видљивом злочину, злочину који стаје у бројеве - убијених, покланих, ујамљених, прогнаних, раскућених, опљачканих, поломљених, неправедно осуђених и утамничених. Велики и свети посао раскринкавања и обелодањивања комунистичких злочина још је тежи данас, након толико деценија неслободе и тираније, јер још увек немамо ни националну државу, ни националну владу, ни националне институције, ни националне медије.

На жалост, комунистички злочини се не завршавају само на видљивом нивоу. Постоји још много њихових злочина, почињених перфидно и суптилно, готово демонски вешто, и чињених, после оних видљивих и бруталних, током претходних деценија лажног мира и лажне слободе након само привидног завршетка Другог светског рата. И ти злочини чине њихову крваву вавилонску задужбину. У задужбине комунизма на дубљем плану засигурно улазе сурови компартијски обрачуни са душом православних Срба, са светим врлинама, часним и честитим животом, са србским ставом, са моралом, карактером и понашањем. Њихова задужбина јесте и тзв. “нови Србин”, ишчупан из свога предања и пресељен са свога имања, коме су злосрећни комунисти изменили ментални код. Отуда је данас толико слуђености, немира, дезорјентисаности, неморала, распамећености, уплашености, унезверности, самољубља, гордости, осакаћености, безизлазности, депресије, штетованости и свега наопакога што данас чини многе који од Србства једино имају име и презиме. А борба за духовну обнову предањског Србина биће много тежа од борбе за истину о страдању Србског народа и Србске Цркве под комунистима.

Срби и Србкиње, жртве комунистичке идеологије и братоубица, са чијим се крштеним ликовима срећемо после шездесет година, нису наликовали данашњем модификованом Србину. Наши Нови Свештенотученици и Новомученици, са свима светима Цркве Христове, нашим новим нараштајима сведоче и показују пример “пута који води у живот”. Они нас, преко њиховог става и њихове жртве, враћају Богу и Часноме Крсту и упућују да будемо хришћанска господа и часни и брижни домаћини, а не распикуће, самоуправљачи и бедници. Они нас враћају на народни темељ,

кућно огњиште и предачко имање. Они су, са свима светима, “огледало србско” на коме се огледамо и видимо колико смо далеко од чистоте србске душе и чистоте предачког образа. Они нас позивају да будемо светлост, а не поруга свету, да будемо заточници Царства и Цара Небескога без кога се, како је говорио Свети Владика Николај, ни царство земаљско не може одржати.

Житија Светих Свештенотученика и Новомученика Митрополије Црногорско-Приморске јесте наставак Житија Светих Божијих Људи и Мученика Црне Горе, Зете, Брда, Боке, Приморја и Старе Херцеговине - данас упакованих у дукљанизовану Републику Црну Гору.

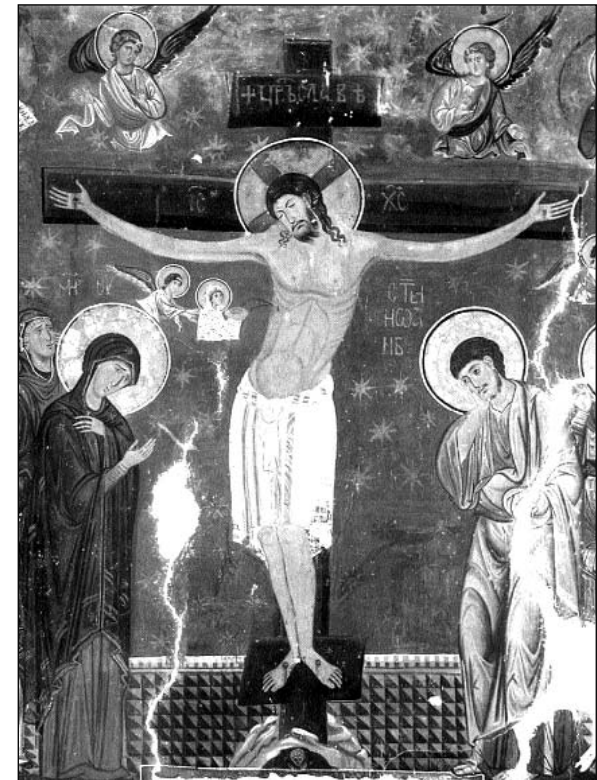
Враћање својим покланим и убијеним прецима, миловање, опојавање и сахрањивање њихових мученичких лобања и костију, није ништа друго до највећи дуг садашњих генерација и доказ да се, враћајући њима, враћамо Богу и долазимо себи. То је и доказ да стремимо ка часним и честитим врлинама и да од Србства нисмо узели само име и презиме.

У ову књигу, освештану њиховим мученичким страдањем као што је страдањем Косовских Јунака освештана Света Косовска Земља од Цркве Самодреже до Манастира Грачанице и море Плаве гробнице око Крфа и Вида у Грчкој, стала је истинита прича о страдању србских свештеника у Црној Гори. Све Србске Земље и Србски Народ свуда комунистичким жртвама и злочинима дугује читаву *Енциклопедију Стрпалницију*.

Нека би Бог дао да се у сваком србском селу и граду започне са исправљањем полувековне неправде према Богу и према Светим Србским Новомученицима. Нека нам Свети Србски Новомученици, жртве комунистичког терора, са Свима Светима буду заступници пред Богом у Царству Небескоме.

Ова књига-споменик исправља неправду и према мртвима и према живима. Она не тражи освету. Она само и једино тражи и призива - покајање, јер без покајања нема и не може бити истинског помирења, богољубља и братољубља у страдалном, рањеном и распетом Роду Светога Саве и свих Срба Светитеља.

**ЖРТВЕНИ И
ГОЛГОТСКИ ПУТ
МИТРОПОЛИЈЕ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ
У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ
1941 - 1945. ГОДИНЕ**

**ЖРТВЕНИ И ГОЛГОТСКИ ПУТ
МИТРОПОЛИЈЕ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ
У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ
1941 - 1945. ГОДИНЕ***

Историја Србског православног народа Божијег јесте уједно и историја Србске Православне Цркве. Историја Србске Православне Цркве јесте уједно и историја Србског православног народа Божијег. Нигде тај узајамни однос није тако потресно, дирљиво, страдално, благодатно, мученички и васкрсно испрожиман као што је то случај са древном, Светосавском, мученичком, страдалном и слободарском Митрополијом Црногорско-Приморском и древним Светосавским, мученичким, страдалним и слободарским Србским православним народом у Црној Гори.

Када као православни хришћани говоримо о животу и страдању православне свештене и народне јерархије, као најлепших народних уздарја Богу кроз узвишеност свештенослужења на земљи, онда говоримо о страдању Православне Цркве Христове. Али, када говоримо и о страдању једног крштеног православно-хришћанског народа у једном периоду његовог историјског трајања на земљи онда не говоримо ни о чему другоме него о страдању народа као живе Цркве Божије. А када народ и свештена јерархија страдају заједно (као што је увек кроз историју бивало) онда говоримо

* Слово о страдању Митрополије Црногорско-Приморске на Првом научном скупу *Грађански рат у Црној Гори од 1941. до 1945. године*, одржаном маја 2001. године у подгоричком Дому Војске Југославије.

страдању пуноће Цркве Христове на земљи. Цркву Божију на земљи, као што знају сви осим безбожника, чине епископат, свештенство и крштени народ Божији. А на овим древним, ранохришћанским, Православним, Светокирилоиметодијевским, Светосавским, Световасилијевским, Светопетровским, Зетским, Црногорским, Брдским, Приморским и Новомученичким просторима током протеклих векова и миленијума, у разним менама и променама, невољама и искушењима, увек је страдала пуноћа Цркве Христове на земљи оличена у древној Митрополији Црногорско-Приморској као делу Једне, Свете, Саборне и Апостолске Цркве Христове.

Тако је било и током Другог светског рата и грађанског рата од 1941. до 1945. године у Црној Гори, мада је то нераздвојно страдање свештенства и народа, пуноће Митрополије Црногорско-Приморске, настављено и током свих поратних деценија трајања богопротивне комунистичке владавине, изникле и стасале на злочину и братској крви, нештедимице проливане током рата и касније у лажном миру.

Отварајући причу о грађанском рату, причу неоптерећену идеолошким предрасудама, причу поштenu и честиту, објективну и научну, пуну објективних сагледавања крваве и трагичне историјске прошлости и пуну објективних закључака, отварамо најболније и најкрвавије странице историје Црне Горе и нашега народа. Ту причу, услед идеолошких забрана, цензура и свега што се десило, отварамо данас када се навршава пуних шездесет година од небивалог почетка масовног братоубиштва 1941. године. Тема о којој говоримо јесте уистину потреснија, болнија, страшнија и трагичнија од турчења и потурица из времена Владике Данила Петровића и тадашње, одасвуда притешњене, Црне Горе.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИВ БОГА И НАРОДА

Година 1941. остаће црним словима забележена у историји Србског православног народа и Србске Православне Цркве. После априлског слома и капитулације Краљевине Југославије успостављена је тиранска непријатељска окупација Трећег рајха.

Немци, Италијани, Бугари, Мађари и Арнаути на окупираним територијама заводе своју страховладу, а у западним крајевима сломљене и окупиране Краљевине Југославије створена је Независна држава Хрватска као творевина какву модерни свет није видео, а историја није забележила.

У свеколиком хаосу и расулу, над народним несрећама и трагедијама, над прекланим и ујамљеним Србима преко Дрине и Саве, над силованим србским девојкама и женама, над раскућеним и попаљеним србским домовима, Комунистичка партија Југославије, на челу са бившим аустро-угарским фелдвелеом Јосипом Брозом, креће у свој, како се испоставило, крвави поход остварујући своје циљеве на несрећи и поклању Србскога народа.

Највећу одговорност за зло и злочине у Другом светском рату сноси Комунистичка партија Југославије. Припадници те партије су још пре почетка Другог светског рата ковали планове о касапљењу Краљевине Југославије, Србске Православне Цркве и Србскога народа. Комунистичка партија Југославије је на својим првим конгресима, држаним изван граница Краљевине Југославије (Беч и Дрезден), отворено заузела став да треба срушити Краљевину Југославију као, како су је назвали, „тамницу југословенских народа”. Комунисти су, на свом партијском конгресу у Дрездену, децидирано навели Србске Земље које су, после распада Краљевине Југославије и извођења револуције, требале да постану државе. Србском народу није остављена могућност да има своју државу.

Комунисти за остварење својих циљева, базираних на касапљењу Србског народа и Србских Земаља, нису бирали савезнике. Најдрастичнија потврда за ову тврдњу налази се у споразуму о усташко-комунистичкој сарадњи, који су, почетком тридесетих година двадесетог века у сремскомитровачком затвору, потписали Хрват Миле Будак, потоњи србски крволок и доглавник Анте Павелића, и Јеврејин Моша Пијаде, такође потоњи србски крволок и доглавник Јосипа Броза, чија Пасја гробља по Црној Гори и данас сведоче о његовим злочинима и улози у Другом светском рату. Миле Будак и Моша Пијаде су у другој и трећој тачки спо-

разума о усташко-комунистичкој сарадњи (овај документ се чува у Архиву војно-историјског института у Београду под ознаком Ф1, К1, Д9-9а) прецизирали да:

„вођство југословенске комунистичке партије, свесно своје улоге, признаје да се Балканско полуострво неће ипак доћи моћи комунизирати, док се Србству и Православној Цркви не сломи кичма, пошто је познато да су управо ова два фактора увек спречавала како продорања Османлија на Запад ипак и комунизма и Аустроугарске према Истоку. Ради тога ово вођство сложено је у томе да припреми заједнички терен за комунизацију Југославије и Балканског полуострва и за уништење света што је србско и православно.

Вођство хрватске усташке организације предосећа, да ће у случају да не наступи брза промена, хрватски народ подлећи југословенској подлости и србској хегемонији, те нуди своју сарадњу свима подјармљеним народима Краљевине Југославије, а поштошћу Комунистичкој партији Југославије, како би се пожурио ток догађаја, а према ујугишима овој вођства.

Члан 3.

Вођство хрватске усташке организације обавезује се да ће поштомомати и учествовати у свим материјалним издацима, демонстрацијама, манифестацијама и штрајковним акцијама, које проводе комунистичке формације.

Вођство комунистичке партије сматра хрватску усташку организацију као важан фактор и као помаћача у уништењу постојеће стања и у поштивању усташких идеала обећава своју помоћ.

Вођство ових партија обавезује се да ће између себе избежавати све несугласице и распе, на пример, путем јавних проласа, приватних разговора итд. те да ће се обострано, безусловно поштомати у случајевима демонстрација, револуција или рата, а особито што се тиче уништења света што је србско и православно, као што је наложено у тачки 2. овог Споразума”.

Комунистичка партија Југославије није била само идеолошка и политичка него и својеврсна терористичка организација. Комунисти нису чекали да се распламса ратни пожар на југословенским просторима како би остварили своје циљеве него су и пре почетка рата организовали деструктивне, саботерске и терористичке акције (као, на пример, када је муслимански комуниста Алија Алијагић са Родољубом Чолаковићем и групом компартијских терориста тридесетих година у Делницама убио југословенског министра Милорада Драшковића).

НЕБИВАЛО СТРАДАЊЕ СРБСКИХ СВЕШТЕНОСЛУЖИТЕЉА

Напад Хитлерове Немачке на Краљевину Југославију је представљао идеалну прилику да комунисти изађу из илгале и крену у свој револуционарни поход на коме је и због кога је све што се нашло на путу требало бити прегажено и уништено. Интерес извођења комунистичке револуције је сваком комунисти наметао и обавезу уклањања и уништавања свега онога што није комунистичко и свих оних који су мислили и радили другачије. Револуција је била њихова једина светиња која је, чак и по цену убијања најрођенијих, морала бити спроведена. Та опчињеност, а уједно и заслепљеност, залила је крвљу све Србске Земље и Крајине. О комунистичким злочинима над недужним Србским народом тек ће се писати. Њихови злочини су надмашили злочине усташа у Незвисној држави Хрватској.

Миле Будак и Моша Пијаде, два идеолога две само привидно различите идеологије, су јасно и недвосмислено поставили циљеве и мете својим следбеницима. Ти циљеви и мете, како се види из текста њиховог споразума, заокружени су именима - Србство и Православље. И усташе и комунисти су се, још у првим данима рата, устремили на Србски народ, а особито на Србску Православну Цркву као духовни стожер Србства. Њихове прве мете били су епископи и свештеници Србске Православне Цркве.

Србска Црква је била распета на крсту. У првим данима стварања Независне државе Хрватске убијени су Митрополит Дабро-Босански Петар (Зимоњић), Епископ Бањалучки Платон (Јовановић) и Епископ Горњокарловачки Сава (Трлајић). Од последица усташког мучења и тортуре умрли су Митрополит Загребачки Доситеј (Васић) и Епископ Захумско-Херцеговачки Николај (Јокановић). Усташе су, поред петорице србских архијереја, убили и око 220 србских свештеника. Свети Архијерејски Сабор Србске Православне Цркве их је на свом редовном заседању 2000. године канонизовао као свештенотученике.

Србска Црква није била поштеђена од ниједне војне формације која се налазила на територије сломљене и искомадане Краљевине Југославије. У Архиву Светог Архијерејског Синода СПЦ, архивама епархијских епископија, црквених општина и манастира налазе се имена и подаци за преко 700 свештенослужитеља и монаха наше помесне Цркве, који су пострадали у току и после завршетка Другог светског рата. Ти подаци се још увек допуњавају новим именима и сведочењима.

Немачки окупатор је у смрт послао око 90 свештеника Србске Цркве, а блаженопочившег Патријарха Србског Гаврила (Дожиха) и Епископа Жичког Николаја (Велимировића) са више десетина свештеника интернирао у концентрациони логор Дахау и друга масовна мучилишта и губилишта Трећег рајха. Мађарски фашисти су на подручју Војводине убили петнаестак свештеника, италијански окупатор десетак и то углавном у Црној Гори, шиптарски балисти на Косову и Метохији двадесетак, Бугари у Македонији и Источној Србији неколицину, као и тзв. евро-амерички савезници приликом бомбардовања србијанских и црногорских градова лицем на Васкрс 1944. године.

Највеће ране, а уједно и најболније, Србској Цркви и народу нанели су припадници Комунистичке партије Југославије под вођством Јосипа Броза. Последњи подаци говоре да су комунисти у току и после завршетка Другог светског рата убили преко 480 србских свештеника, монаха, монахиња и богослова. Дакле, више

него све војне формације на просторима окупиране и раскомадане Краљевине Југославије.

Истражујући државне и црквене архиве, прегледајући ратну и поратну штампу и периодику и прикупљајући податке и сведочења преживелих о тим страшним данима распећа Србске Цркве и народа, наишли смо на монструозне примере комунистичких злочина над свештенством. Ти злочини су много пута били пропраћени песмом и весељем убица над измученим и често пута искасапљеним телима њихових жртава. Идеолошке убице нису презале ни да заиграју коло изнад жртава које су издисале од мука на које су их безбожни крвници стављали. Посебно су се доказивали у мучењу своје најближе родбине и свештеника, јер су у њима видели своје главне непријатеље. Црним словима су исписани стихови: *Носим каиу са њири роџа и борим се њроџив Боџа; Устџај сељо, устџај роде, да се браниши од џосџоде, од џоџова манџиџашиа и осџалих зеленашиа; Падај кишио, крв оџери, џде џролазе џролеџери; Ми смо џроџив Боџа и владара, џроџив Цркве и оџиџар;* итд.

Комунисти су, упоредо са убијањем свештенослужитеља Цркве Божије, немилосрдно убијали и народне прваке, бивше посланике, министре, одборнике, председнике општина, кметове, угледне домаћине, интелектуалце, краљевске официре, Солунце, лекаре, трговце, занатлије, али се нису либили да убијају старце, жене, па чак и децу.

У Црној Гори и Србији су на много места убијали и нерођену децу у материнској утроби.

КОЛИКО ЈЕ СРБСКИХ ЖРТАВА?

Тешко је данас, шездесет година након почетка масовног покоља и педесет година њихове владавине, утврдити тачан број комунистичких жртава у годинама рата и после завршетка рата. Страни историчари, који су из западних земаља могли слободно да пишу (али нису имали комплетан увид у све податке), оставили су каква таква писана сведочанства о партизанским злочинима 1944. и 1945. године у Србији, али се на основу тих бројки прибли-

жно може наслутити и број страдалих Срба у другим Србским Земљама и Крајинама у рату и после рата. Тако, на пример, гроф Николај Толстој у књизи *Министар и масакри* пише да су партизани у току 1944. и 1945. године побили преко 350 хиљада људи (углавном Срба), а Енглеz Мајкл Лиз у својој књизи *Силоване Србије*, која је објављена и на србском језику, наводи бројку од око 250 хиљада убијених Срба у том периоду. Екипа крагујевачког листа *Пољеди* је 1991. године објавила специјално издање листа под насловом *Комунистички злочини у Србији 1944.-1945. године* (иако је и оно непотпуно, јер нису обухваћена сва места, села, варошице и градови) у коме се говори о 150 хиљада комунистичких жртава током те две ратне године.

Према нашим проценама, комунисти су током рата и после рата на простору свих Србских Земаља и Крајина, али и у емиграцији и још више у њиховим затворима и логорима, убили између 600 и 800 хиљада православних Срба, а међу њима је, како смо напред навели, и нешто преко 480 свештеника. Од ових бројки се саблажњавају компартијски историчари, који, мора се рећи и признати, нису радили ништа друго до што су у својим књигама и радовима величали Јосипа Броза, измишљали битке, офанзиве, победе и бројке, оцрњивали све оне који нису били комунисти и на томе су стицали своја академска звања, докторате и, сасвим разумљиво, привилегије у комунистичком режиму.

КАКО СУ КОМУНИСТИ УБИЈАЛИ СРБЕ?

Бележећи примере комунистичких злочина над свештенством и народом, али и слушајући потомке побијених и читајући сведочења која су напослетак почела да излазе из тајности народног памћења, исписивали смо и начине на које су комунисти убијали. Углавном су практиковали следеће:

- стрелјање жртве у потиљак,
- черечење,
- сечење на парче,
- растрзање трком кола,

- вађење очију и терање жртве да једе сопствене очи,
- печење усијаним гвожђем,
- стављање руку и ногу жртве у кључалу воду,
- тестерисање живих људи,
- набијање на колац,
- кастрирање,
- вађење нерођене деце из мајчинских утроба,
- закопавање живих људи у земљу,
- бацање живих људи у јаме,
- клање,
- убиства маљем.

МИТРОПОЛИЈА НА РАСПЕЋУ

Митрополија Црногорско-Приморска је Други светски рат дочекала са својим епархијским Архијерејем - Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем (Липовцем), рођеним Бокељем из Столива код Котора. Митрополит Јоаникије је устоличен у трон Светог Петра Цетињског 23. фебруара 1941. године. Дакле, непуна три месеца пре почетка рата. У Митрополији Црногорско-Приморској је затекао нешто преко 210 што активних што пензионисаних свештених лица. Делови Црне Горе око Пљеваља били су под јурисдикцијом Митрополије Дабро-Босанске. Ти простори (комплетно Архијерејско намесништво Пљеваљско) данас су под јурисдикцијом Епархије Милешевске. Мањи део Црне Горе око Херцег Новог (Суторина, Орјен итд.) и тада, као и данас, били су под јурисдикцијом Епархије Захумско-Херцеговачке. Свештенство на тим просторима припадало је свеzi клира Митрополије Дабро-Босанске и Епархије Захумско-Херцеговачке.

Многи у Црној Гори, као уосталом и свуда, нису ни веровали ни слутили да ће комунисти на тим вековно србским просторима заиграти крваво коло братоубилаштва икад виђено у србској историји.

Митрополит Јоаникије се, како је записао његов наследник на трону Светог Петра Цетињског Митрополит Црногорско-

Приморски Амфилохије (Радовић) у предговору нашој књизи о овом, такође недавно канонизованом свештеноточенику наше Цркве, „нашао укљичештен између чекића болшевичког комунизма и наковња паганског наци-фашизма. Двије идеологије и идеје, обадвије безбожне и тирјанске, изникле из истог отровног корјена, придобијале су, у своме империјалном и тоталитаристичком походу на свијет, силом или милом, милионе слугу и измећара”.

Митрополит Јоаникије је, као и читава Црна Гора у једном тренутку, био суочен не само са злом болшевичког комунизма и паганског наци-фашизма, него и са још једним злом које је тада, као и данас, снашло Црну Гору - злом црногорског усташтва. Познато је, а то је забележио и тадашњи *Глас Црногорца*, да су на Цетињу 1941. године италијанске окупационе трупе дочекане са цвећем и песмом баш као и немачке у Загребу у исто време. На Цетињу је на Петровдан 1941. године, под протекторатом Италије, проглашена тзв. Независна држава Црна Гора баш као и НДХ. Митрополит Јоаникије је одбио да буде учесник тих анти-црногорских манифестација. Митрополит Јоаникије је са највећим делом свештенства (изузимајући неколицину свештеника, који су скинули мантије и отишли у партизане) схватио реалност положаја Црне Горе, Митрополије Црногорско-Приморске и православног народа у том тренутку. Иза свих његових поступака и напора само и једино је стајала жеља да окупираном народу својим пастирским радом олакша муке и ублажи страдања, да се не пролива крв, да се очувају Светиње и свештенство у Црној Гори.

Тринаестојулски (у ствари, Павловдански) устанак 1941. године, о коме ће објективни историчари рећи праву реч, знатно је отежао положај и народу и Митрополији Црногорско-Приморској. Веома брзо се показало да комунистима, који су се придружили националним слободарима Црне Горе, није био циљ да се народ и земља ослободе од окупатора и да народ у слободи, на демократски и достојанствен начин, одлучи ко ће га и којим путем водити и представљати у народним и државним стварима и пословима. На Цетиње су непрестано стизале трагичне, болне и невероватне вести. Комунисти су започели борбу против сопственог на-

рода убијајући све оне који нису били занесени Марксом, Енгелсом, Лењином, Стаљином и комунистичком револуцијом. Комунисти су проливали братску крв у име тих нових „светаца” комунизма. Десило се и то да је у Грахову син комуниста пред народом убио оца!!

ПРВЕ И ОСТАЛЕ СВЕШТЕНЕ ЖРТВЕ

Чашу страдања до краја је испило и свештенство Митрополије Црногорско-Приморске. Пале су и прве жртве 1941. године. Већ у јуну месецу 1941. године је убијен Архимандрит Никодим (Јањушевић), старешина Манастира Светог Луке у Жупи Никшићкој. У Љешкопољу је 15. новембра исте године, после великог мучења, убијен свештеник Василије Божарић, парох Рогањски и отац осморо деце. Његово мртво тело убице су бациле у Морачу. Убијен је и свештеник Петар Вујовић, парох Метеришко-Друшћки. Бачен је у седамдесет метара дубоку јаму у Куновом Присоју. Пет дана је, измучен, недоклан, измрцварен и недотучен запомагао из јаме. Убијен је и љеворечки богослов Ново Караџић, избеглица из Метохије. Пала је и глава попа Богдана Церовића, пароха Жабљачко-Језерског, а убице су траг о злочину оставили на корицама цркве у Барама Жугића. У децембру 1941. године комунисти су убили и Архимандрита Серафима (Царића), старешину Манастира Свете Тројице код Пљеваља.

На Бадњи дан 1942. године комунисти су из Манастира Косијерева одвели јеромонаха Теофана (Бејатовића). Божић је дочекао убијен и бачен у јаму Видно код Вучјег Дола. Уочи Светог Саве 1942. године са 42 убода ножем убијен је Протосинђел Варнава (Бућан), старешина Манастира Подластве у Грбљу. Са њим су убијене и две искушенице Манастира Дуљева - Гордана и Станојка. На Благовести 1942. године убијен је јеромонах Гаврило (Дабић), старешина Манастира Светог Луке у Жупи Никшићкој. Бачен је у јаму звана Плоча у Дрговољићима. Пред Ускрс 1942. године убијен је поп Ново Делић, парох Планинопивски и избеглица из НДХ. Комунисти су му у цркви извадили очи и терали

га да чита Свето Јеванђеље. Бацили су га у бунар на Беришиној Луци. Из заседе је на Јовањдан убијен поп Ристо Јарамаз, парох Косијеровски. Комунисти су му мртвом ставили епитрахил око врата и Крст Христов у десницу руку. Поп Павић Кековић, парох Павковићи, убијен је почетком јуна 1942. године. Поп Васо Поповић, парох Вучедолски, убијен је од комуниста између Божића и Богојављења 1942. године. Понуду да приђе комунистима одбио је речима: *Ја сам војник Христов!* Попа Рада Поповића, пароха Величког, убили су у Шпиљи на Сињајевини. У исто време, убијен је и Протојереј Лазар Радоњић, парох Речински.

Углавном су убијани сеоски свештеници и то око и на велике црквене празнике да би народ боље чуо и разумео поруку безбожника. Сасвим је разумљиво због чега су на мети били сеоски свештеници - били су удаљени од већих места у којима су се налазили италијански војници. Остали свештеници са сеоских парохија, као и народ који је имао где да се склони, били су принуђени да са својим породицама привремено уточиште потраже у градовима, јер су представљали живе ходеће мете комуниста.

Током 1943. године убијен је свештеник Саво Пејовић, парох Поборско-Ластвански - као и поп Голуб Чукић из Васојевића. Наредне, 1944. године убијени су свештеници: Станко Шаулић, парох Тепачки, Михаило Барбић, парох Кртолски, Крсто Марковић, парох Орашко-Штитарски, Ђуро Томовић, парох Прошћенски, Петко Јовановић, теолог, Јанко Шћепаповић, богослов.

Митрополит Јоаникије је у првој половини новембра 1944. године, уочи уласка комуниста у Цетиње, одступио из Цетиња, а уз пут му се придружило око 70 свештеника Митрополије Црногорско-Приморске. То је био свенародни збег у коме је била пуноћа Цркве Христове - епископ, свештеници, монаси, мушкарци, жене и деца. Из Цетиња су дошли у Цијевну у Зети. Митрополит се налазио у кући Бољевића, а народ по околним кућама и напољу. У Зети их је дочекао Саво Вулетић, бивши министар из времена Краља Николе. Из Зете су, почетком децембра 1944. године, кренули према Биочу, Матешеву, Колашину и даље према Босни. Пред Божић 1945. године су били у Рудом у кући Топаловића.

Одатле су, њих око 12 хиљада, наставили до Словеније, путем од Везировог до Зиданог моста, како вели песник. Сви су побијени на Лијевча Пољу, Јасеновцу и Кочевју. Списак страдалих свештеника објављујемо на крају овог прилога.

МУЧЕНИЧКА КОНЧИНА МИТРОПОЛИТА ЈОАНИКИЈА

Митрополит Јоаникије је као високи црквени достојанственик из Босанске Градишке доведен у Загреб у штаб Прве армије којом је командовао Пеко Дапчевић. У Загребу су му одузели владичанске инсигније и послали су их у Цетињски Манастир. Акт који су послали са владичанским крстом и панагијом и данас се чува у архиви Митрополији Црногорско-Приморске. Из Загреба су га, преко Земуна и Београда, довели у срце Шумадије - у Аранђеловац.

Митрополит Јоаникије је мучен и мрцварен најгорим мукама. Остало је записано сведочанство покојног професора Светозара Душанића, који га је, као младић, посећивао заточеног у јеврејској вили *Малер* у Аранђеловцу. Митрополит Јоаникије је, како је записао Душанић, био сав у гнојавим ранама. Један од убица се касније у пијаном стању хвалио да је Митрополиту Јоаникију, непосредно пре убиства, донео пун путир свежје крви од убијених четника и на силу га је причестио том крвљу.

Убијен је половином јуна 1945. године - више од месец дана након завршетка Другог светског рата.

За Митрополитов гроб се не зна ни до данашњег дана, али су имена убица остала упамћена. Свети Архијерејски Синод се више пута обраћао комунистичким властима и интересовао за судбину Митрополита Јоаникија. Никада није писмено одговорено нити је игде заведено да је убијен.

УБИЈАЊЕ СЕ НАСТАВЉА

Убијање србских свештеника је настављено и после званичног завршетка Другог светског рата у свим епархијама наше

Цркве. Други светски рат је био завршен за све осим за Србску Цркву и Србски народ. Убијање је настављено и после рата.

У Црној Гори су после завршетка рата убијени: поп Милисав Дракуловић, парох Ораховски, 1946. године; поп Милош Турчиновић, парох Чевски, 1947. године; поп Милош Јоксимовић, парох Павинопољски, 1949. године; богослов Срђан Матковић из Котора 1946. године.

Комунисти су на подручју Црне Горе и Митрополије Црногорско-Приморске убили преко сто свештеника, монаха, монахиња и богослова на челу са Митрополитом Јоаникијем. Овај број није коначан, јер се стално допуњује новим и новим именима.

Немци и Италијани су убили 10 свештеника, који су били са комунистима или су били њихови симпатизери и помагачи на терену. Четници су убили једног теолога, који је био партизански командант.

О масовном страдању народа од комуниста у Црној Гори тек ће се писати томови и томови књига. И то је једна голготска и потресна слика о страдању живе Цркве Божије. Довољно је рећи да постоји преко 100 јама у Црној Гори у које су комунисти бацали своје жртве. Не треба прескочити ни оне жртве које су страдале од окупатора или у Црној Гори или у интернацији, али о томе је после рата писано и говорено.

ПОРАТНИ ПРОГОН У ИМЕ МИРА

У архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу пронашли смо, приликом прикупљања архивске грађе за књигу о Митрополиту Јоаникију (Липовцу), документ који довољно сведочи о томе шта су све комунисти радили и каква су безакоња и злочине према Православној Цркви у Црној Гори чинили.

У Бањанима су још 1941. године пронашли извесног Петка Ивезића, који је био јеромонах и који је, још пре почетка Другог светског рата, због моралних преступа, недопустивих за свештено лице, био рашчињен. Он се повукао у Бањане и живео је

код неког Риста Бјелице. У Манастиру Острогу је 7. децембра 1942. године дао следећу изјаву:

„У Бањанима није било свештеника да врши црквене обреде у народу, а сви ондашњи комунисти знали су да сам ја био свештеник и да сам од црквених власти рашчињен. Но, све то за њих није вредило. Први пут дошао је код мене бивши југословенски наредник Новица Кртолица-партизан и предао ми је акт, који у овјеровљеном препису достављам, да морам све вршити у цркви и народу обреде ко од мене буде захтевао, *јер ме они сматрају за свештеника и да они не признају то црквено решење о моме рашчињењу*. Истину рећи, ја сам се у почетку противио њиховој жељи и молио их да ме оставе на миру, али све молбе нијесу помогле но сам морао и започео гријешити Богу и народу, те сам као рашчињен свештеник извршио (више) обреда”.

Ово је први пример комунистичко-безбожничког непризнавања црквених одлука које се тичу унутрашњег живота Цркве и најдиректнијег мешања у Свете Тајне Цркве Христове, а једна од њих седам је - Света Тајна Свештенства. Драстичнији примери виђени су у Црној Гори од 1993. до 2001. године.

ЖРТВЕ ОПОМИЊУ

Турци су за пет стотина година јуришања на ове просторе убили два свештеника, како је забележила поезија, а нешто више, како је забележила историја. Исти је случај и са народом. О комунистичком MAGNUM CRIMEN-у тек ће се говорити, писати и учити.

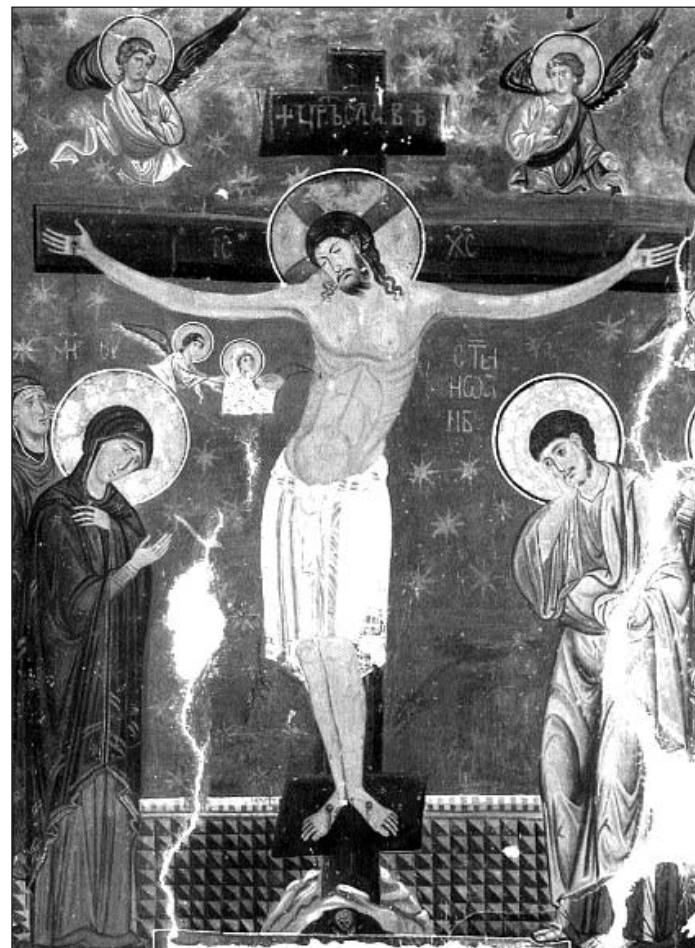
Наше покољење не дугује освету и ниједан потомак жртва не треба да узима правду у своје руке. Наше покољење овим жртвама дугује опело, парастос, крст, свећу воштаницу и споменик као пример памћења и подсећања. Дужни смо да се сећамо тих невиних страдалих жртава, да убијенима на сред Црне Горе подигнемо храм, да њихова имена забележимо и отргнемо их од заборавља на земљи, да ујамљене поवादимо из јама и достојно их сахранимо. Нико нема права да покојнима отима право на гроб.

Ове свештене жртве и данас опомињу Црну Гору. Оне опомињу више него било које друге жртве у многовековној историји Црне Горе.

Ове и све друге невинне жртве, пострадале за веру Православну и име Србиново, од тренутка страдања прибројане су Новомученицима Цркве Божије. Односом према невиним жртвама одређује будућност нашег потомства. Док се мртви не умире под земљом ни они који живе на земљи не могу имати мира, слоге и љубави у себи и међу собом.

СТРАДАЊЕ СРБСКЕ ЦРКВЕ ОД КОМУНИСТА - ГОДИНА 1941.

**СВРШЕНИ БОГОСЛОВ
НИКОЛА ЈОВАНОВИЋ,
КЛИРИК МИТРОПОЛИЈЕ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ ИЗ
МЕЂУРИЈЕЧЈА**

З бої верности Боју и Божијој правди
поштрадаси телом, земља се распужи;
Ал' счасости душе, небо се весели.

А преци се ваши распеваше Небом,
На каици Раја срећоше вас с њесмом:
Имена су ваша у књизи Вечности,
Улазиће у Рај, децо бесмртности!
Ми на земљи, род ваш, кличемо вам у глас:
Новомученици Србски, молиће се за нас!

Свети Владика Николај (Велимировић)
(Тропар Светим Новомученицима Србским, глас 8.)

Свршени богослов Никола Јовановић, клирик Митрополије Црногорско-Приморске из ровачког села Међуријечје, рођен је 1880. године у Међуријечју од оца Милоша. Богословско-учитељску школу Светог Петра Цетињског је завршио 1901. године у Цетињу. Од 1902. до 1935. године је службовао као учитељ у Морачи и Колашину. Од 1935. године је био посланик Колашинског среза у Скупштини Краљевине Југославије.

У време комунистичких егзекуција честитих и угледних Срба из Колашинског среза, који нису приступили комунистима, ликвидирао је и Никола Јовановић. Убијен је од комуниста, чији се штаб налазио у Морачи. Убили су га у рано јутро на Срђевдан 1941. године испред његове куће у Међуријечју. Осим њега, комунисти су у току рата убили још седам његових братственика, од којих је један био теолог (Петко Јовановић).

НЕЂЕЉКО ЈОКАНОВИЋ, ПРОФЕСОР БОГОСЛОВИЈЕ СВЕТОГ ПЕТРА ЦЕТИЊСКОГ

Неђељко Јокановић, професор Богословије Светог Петра Цетињског у Цетињу, рођен је 1907. године у селу Плужине код Билеће од оца Митра и мајке Симане као треће дете. Богословију је завршио у Цетињу, а Богословски факултет у Београду. Из „Цркве”, календара Србске Патријаршије за 1940. годину, видимо да је био професор у Цетињској Богословији. Његов блиски рођак Јаков Јокановић из Билеће нам је испричао да је Неђељко био у штабу за дизање општенородног устанка у јулу 1941. године у Црној Гори и активно је учествовао у дизању устанка и борбама. Неко од пријатеља му је дојавио да је први на комунистичком списку за ликвидацију и посаветовао га да, за извесно време, оде у Херцеговину, али и да тамо помогне Срском народу да се одбрани од усташа.

Неђељко Јокановић је, чим је стигао у Билећу, ухватио везу са мајором Бошком Тодоровићем, елитним официром Краљевине Југославије, кога је пуковник Дража Михаиловић послао у Херцеговину са задатком да организује одбрану Србског народа од усташа.

О покушајима мајора Бошка Тодоровића да организује одбрану Србског народа од усташа у Херцеговини је писано на више места (о њему и његовим активностима, али ликујући над његовом мртвом главом, писали су многи режимски историчари и на томе стицали „славу”, стварали „научни ауторитет” и накло-

ност партијских секретара после рата). Др Саво Скоко је у другом тому књиге „Крваво коло херцеговачко 1941 - 1942.” овако описао страдање мајора Бошка Тодоровића и професора богословије Неђељка Јокановића:

„После пријема наређења Оперативног штаба да се по сваку цену пронађу и ликвидирају мајор Тодоровић и његов штаб, главнина Првог ударног батаљона пребацила се, 16. фебруара, на простор Доњи Дражањ-Слато, док се 3. чета од раније налазила у ширем рејону села Оцака. Чињеница да та чета није успела да прецизно утврди где се налази пребивалиште мајора Тодоровића, а камоли да га ликвидира, разбеснела је охолог Шегрта. Стога је, ако је веровати ономе што је написао у својим мемоарима, позвао командира Оцачке партизанске чете Драга Папића и наредио му да, са десетак пробраних бораца, прецизно утврди „где је смештен четнички штаб, ко се у њему налази и како је обезбеђен”, а да о томе обавести Штаб Првог ударног батаљона наредног дана најкасније до 14 часова. За то време Шегрт је формирао Комбиновану групу од 100 одабраних бораца Првог ударног батаљона и партизанске чете села Оцака за ликвидацију мајора Тодоровића. Комбинованом групом непосредно је командовао политички комесар батаљона Стево Ковачевић.

Након два промашаја 3. чете Првог ударног батаљона, било због снежне олује и лутања по снегом завејаном Невесињском пољу, било због погрешних података које је добијала од невестињских партизанских чета (руководства тих чета су, изгледа, настојала да избегну проливање братске крви у својим селима), управо у тренутку када је руководство Комбиноване групе посумњало „да нико од мештана, па чак ни чланови Партије, не желе да у њиховом селу дође до ликвидације четничког штаба”, стигло је обавештење да је мајор Тодоровић, са официрима свог штаба (капетанима Радојицом Рончевићем, Данилом Салатићем и Костом Уљаревићем, поручником Јованом Мишељићем и професором Неђељком Јокановићем), занео, 19/20. фебруара, у Кифином Селу, које лежи са обе стране цесте што из Невесиња води према Гацку и Калиновику. Будући да се то село налазило између две

италијанске посаде: једна је била стационарирана у граду Невесињу, а друга на раскрсници путева код села Плужина, цеста од Невесиња до села Плужина била је очишћена од снега, тако да су италијанске моторизоване колоне могле брзо и ефикасно интервенисати (Кифино Село је удаљено од Невесиња око 9 километара, а од раскрснице путева код села Плужина мање од 4 километра). Та чињеница није поколебала руководство Комбиноване групе да, такорећи истог тренутка кад је добила поменуто обавештење, крене на извршење добијеног задатка.

Иако се, због огромних снежних сметова, није кретала најкраћим правцем који од Оџака дијагонално води према Кифином Селу, већ двоструко дужим обилазним правцем (преко Жиљева и Батковића), Комбинована група је око поноћи стигла на јужну ивицу тог села. Ту се поделила на пет мањих група за напад на пет кућа у Кифином Селу, које су у поменутом обавештењу биле означене као највероватнија коначишта мајора Тодоровића и његових официра. Најјачом групом, која је имала задатак да нападне кућу Сима Зиројевића у којој су коначили мајор Тодоровић и професор Јокановић, непосредно је командовао политички комесар Првог ударног батаљона Стево Ковачевић, а не Милија Станишић, како је написано у мемоарима Влада Шегрта. Када је та група почела да опкољава кућу Сима Зиројевића, утврдила је да пред њом нема никаквог обезбеђења, па је посумњала да је опет добила погрешно обавештење. Овде се отвара питање како је било могуће да генералштабни мајор бивше југословенске војске, командант четничких Оперативних јединица за источну Босну и Херцеговину, у мутном ратном времену, тако запостави властито обезбеђење. Неубедљива је тврдња неких писаца да је он занемарио своје лично обезбеђење зато што је сматрао да се налази под сигурном заштитом италијанског окупатора. Мада се мајор Тодоровић кретао у близини италијанских посада и са њима водио интензивне преговоре, он до тада није био легализовао ни једног свог четника, нити је лично ишао на преговоре с Италијанима. Пре ће бити да је он био дубоко убеђен да га Италијани неће напасти, поготово стога што преговори које је водио с њима нису би-

ли завршени. Веровао је да га ни партизани, после бламаже с његовим хватањем у селу Врби, неће више узнемиравати; Љубо Вушовић му је то изричито обећао. Заваравајући се том надом, није ни покушао да, после заробљавања његове личне пратње у селу Врби, формира нову. Месна четничка чета, уколико је и постојала као организована војничка јединица, била је, што се војничке дисциплине тиче, на нивоу чета србске народне војске из шездесетих година XIX века, па јој ни на памет није падало да на таквој хладноћи поставља стражу испред коначишта тако високих функционера четничког покрета; можда њени борци, све да им је било наређено, не би то учинили.

Било како било, Стево Ковачевић је, када се уверио да пред кућом Сима Зиројевића нема никаквог обезбеђења, био дубоко уверен да су га Невесињци поново погрешно обавестили. Ипак је одлучио да провери кога има у кући. Пришао је, с командиром 3. чете Благојем Ђурђевцем, кући и опрезно покуцао на прозор.

- Ко је? - зачуо се из куће поспан мушки глас.

- Курир мајора Тодоровића - одговорили су они.

Врата су се убрзо отворила и на њима се појавио домаћин куће Симо Зиројевић, потпуно прибран и миран. Међутим, када је пред собом угледао човека с пиштољем у руци и чуо његово оштро постављено питање - кога има у кући осим породице, усплахирено је одговорио: „Мајор Тодоровић и још један човек”. Наређено му је да тихо крене уз дрвене степенице, испред незваних и чудних људи и да им покаже собу у којој спава мајор Тодоровић. Када је он то учинио, Стево Ковачевић је покуцао на врата и позвао мајора да се преда, уз обећање да му се ништа рђаво неће догодити. „У том моменту” - пишу двојица учесника у тој акцији - „он (Тодоровић) је у бунилу скочио из кревета, отворио ватру из пиштоља и кроз врата ранио у руку командира Ђурђевца”. Уверивши се да ће се Тодоровић овога пута бранити, Ковачевић и Ђурђевац су излетели из куће и наредили Славку Коцки да рафалном ватром обаспе прозоре собе у којој су се налазили Тодоровић и Јокановић. Блиска и прецизна митраљеска ватра омогућила је

команданту Комбиноване групе да кроз прозор убаца у собу разорну „крагујевку”, чија је снажна експлозија потресла кућу и усмртила професора Јокановића. Пошто је остао неповређен, мајор Тодоровић је, с пиштољем у руци, искочио кроз прозор и до гуше упао у велики снежни смет испод прозора, где су га Стево Ковачевић и Славко Коцка брзо и лако савладали. Обрадован том чињеницом, Коцка је загрлио Тодоровића и екстатично узвикнуо: „Гдје си, брате Србине, колико те тражимо!” Ако је тачно оно што су написали учесници у том нападу, Тодоровић му је одговорио: „Браћо, зар сам ја, одиста, заслужио да на овакав начин од вас гинем”. Стрељан је непосредно после тога и остављен на цести испред куће Сима Зиројевића у Кифином Селу, јер су сви комунисти Комбиноване групе претходно били упознати са Титовим преколом: „Ако нијесте били сигурни да га (Тодоровића) можете спровести, онда га је требало стријељати. Тако се ради”.

Име Неђељка Јокановића, као жртве комунистичког терора, наводи се у књизи која носи наслов „Списак погинулих припадника Југословенске војске у Отаџбини - четника у Другом свјетском рату и жртава комунистичког терора у билећком крају”. Комунисти су 1943. године убили и седамдестогодишњег Митра Јокановића, Неђељковог оца и још шест Јокановића.

БОГОСЛОВ МАТО ШЋЕПАНОВИЋ,* КЛИРИК МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ

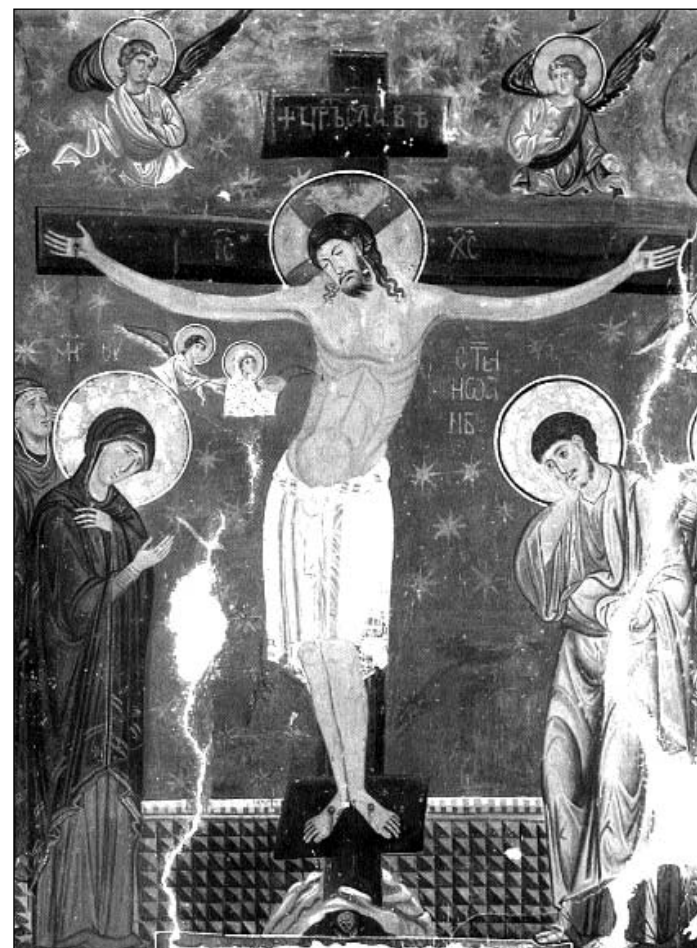
Биографски подаци богослова Мата Шћепановића, клирика Митрополије Црногорско-Приморске, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске.

У *Поменуку-Чиниуљи убијених од комуниста у срезу Колашинском од 1941. до 1948. године* (приредили Предраг Шћепановић и Момчило Кљајић, издање *Свешћеног*, Цетиње, 1998. године) наводи се податак да је богослов Мато Шћепановић рођен 1904. године у селу Доњем Липову, општина Липовска, срез Колашински.

Богослова Мата Шћепановића су убили комунисти 1941. године. Комунисти су у селу Доњем Липову убили 36 православних Срба.

* У првом тому књиге *Спиродање Србске цркве од комуниста* објавили смо имена, биографије и описе страдања неколицине свештеника Митрополије Црногорско-Приморске, који су побијени од комуниста 1941. године. Подсећања ради, комунисти су 1941. године убили следеће свештенике из Црне Горе: Архимандрита Никодима (Јањушевића) из Манастира Жупе код Никшића, јереја Богдана Церковића, пароха Жабљачко-Језерског, јереја Василија Божарића, пароха Рогамско-Бурковачког, Архимандрита Серафима (Царића) из Манастира Свете Тројице код Пљеваља. Накнадно смо међу именима комунистичких жртава нашли и име богослова Мата Шћепановића, Николе Јовановића и професора Неђељка Јокановића..

СТРАДАЊЕ СРБСКЕ ЦРКВЕ ОД КОМУНИСТА - ГОДИНА 1942.

БОГОСЛОВ ПЕТАР ГРДИНИЋ,* ПОСЛУШНИК МАНАСТИРА ДОБРИЛОВИНЕ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци богослова Петра Грдинића, клирика Митрополије Црногорско-Приморске и послушника Манастира Добриловине, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске. Никаких података о њему нема ни у Манастиру Добриловини, који је после рата запустео.

У *Поменуку-Читиљу убијених од комуниста у срезу Колашинском од 1941. до 1948. године* наводи се податак да је богослов Петар Грдинић рођен 1921. године у Пољима Колашинским. Његов отац Милисав је био носилац Обилића медаље из ратова за ослобођење.

Богослова Петра Грдинића убили су комунисти 1942. године у Добриловини. Имао је 24 године. Заједно са њим убијени су и његов отац Милисав, рођени брат Павле (стар 20 година) и још два Грдинића. Комунисти су у Пољима Колашинским убили 117 православних Срба. О страдању породице Грдинић писано је и у ратном издању *Црнојорској вјесника* (бр. 34 од 8. априла 1942. године), као и трећем делу књиге *Пакао или комунизам у Црној Гори*. Осам свезака под насловом *Пакао или комунизам у Црној Гори*, објављено је 1943. године у Цетињу у издању *Гласа Црнојорца*. Ово, ванредно значајно, дело, које сведочи о комунистичким злочинима, је припремио и уредио познати публициста Стеван Рајковић (потоњи србски емигрант у Америци. У изгнанству је под псеудонимом Стеван Ј. Вучетић објавио и књигу *Грађански рат у Црној*

Гори 1941-1945. у издању Црногорског просвјетног клуба у Детроиту 1947. године. Умро је као изгнаник и сахрањен је поред Манастира Светог Саве у Либертвилу). Комунисти су после рата ревносно уништавали ове свеске. Једини примерак се налазио у Манастиру Хиландару. Како нам је сведочио Стеванов син, песник Драган Рајковић, тај комплет је у Хиландар доставио Јован Ђоновић, који је би изасланик у Турској).

У одвођењу и ликвидацији породице Грдинић, према овом извору, учествовали су партизани Миле Радковић, Милош Ракочевић, Ђоко Ракочевић, Милун Ракочевић, Мирко Ракочевић, Рајко Марковић, Радош Вучинић, Јанко Видаковић, Вук Ракочевић, Живко Рабреновић, Јеврем Рабреновић, Ђорђе Грдинић, Вељко Вукатиновић и Мујо Рабреновић. Богослова Петра Грдинића у свом списку страдалих свештеника и клирика Србске Православне Цркве, који је објављен у *Гласнику* Србско историјско-културног друштва Његош (свеска бр. 33 и 1974. године) из Сједињених Америчких Држава помиње и загранични национални публициста Урош Зоњић. Др Вучета Реџић у својој књизи *Пасје њробље* у Колашину наводи да су комунистичке убице после убиства породице Грдинић опљачкали њихову имовину и то: два вола, две краве, двоје телади, петнаест оваца, једну кокошку, 60 кг кукуруза, 10 кг сувог меса, 5 кг сира, 15 кг вуне, 300 кг кромпира, 10 кг. пасуља, 2250 кг сена, 5 литара ракије и разне кућне ствари.

* У првом тому књиге *Страдање Србске Цркве од комуниста* објавили смо имена, биографије и описе страдања свештеника Митрополије Црногорско-Приморске, који су побијени од комуниста 1942. године. Подсећања ради, комунисти су током 1942. године убили следеће свештенике из Црне Горе: јеромонаха Теофана (Бејатовића) из Манастира Косијерева, Протојереја Лазара Радоњића, пароха Колашинско-Речинског, јереја Риста Јарамаза, пароха Косијеревског, Протосинђела Варнаву (Бућана) из Манастира Прасквице, јереја Петра Вујовића, пароха Метеришко-Друшићког, јереја Нова Делића, пароха Планинопивског, јеромонаха Гаврила (Дабића) из Манастира Жупе код Никшића, јереја Павића Кековића, пароха Павковићког и јереја Рада Поповића, пензионисаног пароха Величког. Накнадно смо међу именима жртава нашли и име богослова Мата Шћепановића и искушеница Гордане и Стојанке.

ИСКУШЕНИЦА ГОРДАНА (...) ИСКУШЕНИЦА МАНАСТИРА ДУЉЕВА У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци искушенице Гордане из Манастира Дуљева код Будве нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу нити у Манастиру Дуљеву, који је одмах после рата запустео.

Искушеница Гордана је заклана од комуниста почетком 1942. године заједно са њеним духовним оцем Протосинђелом Варнавом (Бућаном) и искушеницом Стојанком. Сахрањена је негде у близини манастира, али се не зна где се гроб налази.

Синђел Сава (Аврамовић), настојатељ Манастира Дуљева, потрудио се пред крај последњих година двадестог века да се у Манастиру Дуљеву подигне спомен-плоча на којој је био написан следећи текст:

„Мученички пострадаше од безбожничке руке Протосинђел Варнава (Бућан) 1942. године, сестре Манастира Дуљева Стојанка и Гордана 1942. године, Јоко П. Куљача 1943. године и Савата Л. Куљача 1942. године. Њихове душе уђоше у вечни блажени покој”. Табла са овим натписом била је постављена у манастиру.

Међутим, неколико дана после тога, четворица мештана, којима ова истина и спомен на ове недужне жртве нису одговарали, претили су оцу Сави „тежим последицама” уколико се плоча не уклони и тражили његово удаљавање из манастира. Плоча је, ипак, за неко време склоњена и чува се у манастиру са надом да ће брзо доћи дан када ће поново бити постављена.

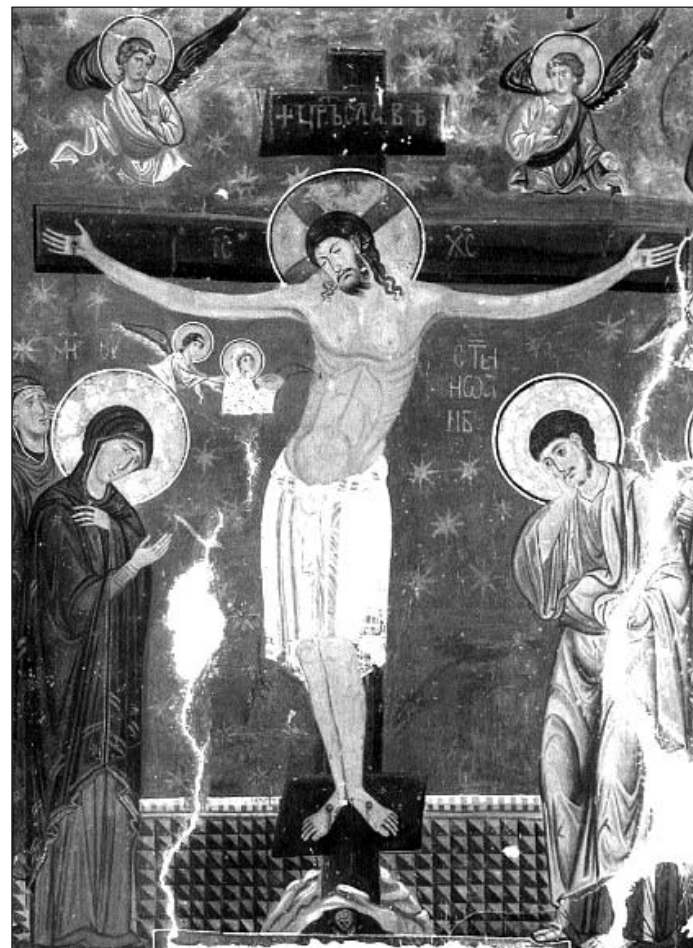
ИСКУШЕНИЦА СТОЈАНКА, ИСКУШЕНИЦА МАНАСТИРА ДУЉЕВА У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци искушенице Стојанке из Манастира Дуљева код Будве нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу нити у Манастиру Дуљеву, који је одмах после рата запустео.

Искушеница Стојанка је заклана од комуниста почетком 1942. године заједно са њеним духовним оцем Протосинђелом Варнавом (Бућаном) и искушеницом Горданом. Сахрањена је негде у близини манастира, али се не зна где се гроб тачно налази.

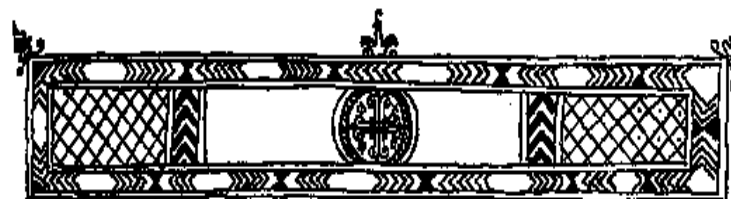
СТРАДАЊЕ СРБСКЕ ЦРКВЕ ОД КОМУНИСТА - ГОДИНА 1943.

**ТЕОЛОГ ВОЈИН БАШАНОВИЋ,
КЛИРИК МИТРОПОЛИЈЕ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ ИЗ ЗЕТЕ**

Свршени теолог Војин Башановић, клирик Митрополије Црногорско-Приморске из Зете, рођен је 1917. године у зетском селу Ботуну од оца Марка. Детаљнијих биографских података нема сачуваних у Митрополији Црногорско-Приморској.

Убијен је од комуниста 1943. године у Дреновици, јер је припадао националном четничком покрету.

ЈЕРЕЈ АЛЕКСАНДАР ЛАБОВИЋ, ПАРОХ КРАЉСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Свештеник Александар Лабовић, парох Краљски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 1. октобра 1908. године у Облом Брду код Краља у Васојевићима од оца Алексе, тежака, и мајке Милене, домаћице. Основну школу је завршио у родном селу, нижу гимназију у Беранама, а Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1931. године у Цетињу. Оженио се 1932. године са Вукосавом Поповић и са њом је изродио осморо деце. Митрополит Црногорско-Приморски Гаврило (Дожић) га је 30. децембра 1932. године рукоположио у чин свештеника и поставио га на дужност пароха Лубничког у Архијерејском намесништву Беранском. Одатле је, после извесног времена, премештен на дужност пароха Краљског. На тој дужности га је затекао Други светски рат. Митрополит Јоаникије га је за ревносну службу Богу, Цркви и народу на Божић 1943. године одликовао правом ношења црвеног појаса.

Отац Александар је страдао тако што му је у току 1943. године неки симпатизер комуниста, у наводној забринутости за његов живот, дојавио да су се комунисти припремили да га ухапсе. Међутим, та дојава је била лажна. Отац Александар је поверовао тој дојави и свом лажном информанту (презивао се Бакић) те се, одмах после пријема такве информације, спаковао и кренуо од куће са намером да се склони у неко од оближњих села. Комунисти су га сачекали и убили. Његово тело никада није пронађено и поред тога што се његова појава стално интересовала о томе.

ЈЕРЕЈ КРСТО МАРКОВИЋ, ПАРОХ ОРАШКО-ШТИТАРСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Крсто Марковић, парох Орашко-Штитарски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 10. октобра 1901. године у селу Буроњи у Љешанској нахији од оца Стевана и мајке Ђетне. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1925. године у Цетињу. Исте године је положио испит зрелости. Оженио се 1926. године са Анђом Перовић и са њом је изродио четворо деце. Митрополит Црногорско-Приморски Гаврило (Дожић) га је 28. фебруара 1926. године рукоположио у чин свештеника и поставио га на дужност пароха Орашко-Штитарског.

Према подацима који се налазе у Извештају Светог Архијерејског Синода Светом Архијерејском Сабору Србске Православне Цркве о раду од 1941. до 1947. године, свештеника Крста Марковића стрелали су комунисти 4. марта 1943. године на Чеву. Свештеника Крста Марковића као жртву комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ ГОЛУБ ЧУКИЋ, ПАРОХ ДОЊОРЖАНИЧКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Свештеник Голуб Чукић, парох Доњоржанички у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 1910. године у Доњој Ржаници код Берана од оца Новице и мајке Ружице. Основну школу и нижу гимназију је завршио у Доњој Ржаници и Беранама. Богословију Светог Јована Златоустог је уписао 1925. године и са успехом је завршио 1930. године у Битољу. После завршетка богословије, оженио се са Даринком Пантовић. Свештенички чин је примио 1932. године. Служио је као парох Бучевски, Полички и Доњоржанички.

Из угледне куће Чукића из Васојевића био је и Томица Чукић, шеф кабинета бана Зетске бановине и председник Будимске општине од 1938. године до почетка Другог светског рата. Томицу Чукића су убили комунисти 10. новембра 1941. године. Отац Голуб се као свештеник ставио у службу народног опстанка од првих дана окупације и устанка. Није се слагао са комунистичком логиком и убијањем најугледнијих народних првака у Васојевићима и по Црној Гори. Током рата је био са четницима у Васојевићима као војни свештеник. Негде пред Аранђеловдан 1943. године одступио је из Васојевића у Србију. Са њим су пошле и његове две сестре и неколицина интелектуалаца из Берана, који су, као националисти, били на мети комуниста.

Отац Голуб је на Аранђеловдан, своју крсну славу, отишао у Манастир Жичу на службу. Комунисти су га ухватили на

Аранђеловдан 1943. године у близини Манастира Жиче. Са њим су ухватили и два васојевићка интелектуалца - Зоњића и Драговића. Одвели су их на планину Столови где су их побили после стравичног мучења. Убијени су 23/24. новембра 1943. године. Његове сестре су трагале за њима и нашле су их мртве и искасапљене. Уз помоћ жичких монаха, свештеника и мештана, пренеле су их у Манастир Жичу и сахранили их на гробљу поред манастира.

Боривоје Чукић из Доње Ржанице, син оца Голуба, доставио нам је пет руком писаних беседа свога оца и решења којим су Томица и Голуб Чукић, председник општине и свештеник, 1946. године (дакле, после пет, односно две године од своје мученичке смрти) проглашени за „народне непријатеље”.

Хронолошки гледано, прва сачувана беседа оца Голуба је изговорена на дан његове крсне славе - Аранђеловдан 1929. године у богословији у Битољу. Друга је изговорена 26. новембра 1937. године у Горажду поводом наступајућег Божићног поста. Трећа је изговорена на Усековање главе Светог Јована Крститеља 1939. године у Полици. Четврта је изговорена 5. септембра 1940. године у Бучу о вери, краљу и Отаџбини. Пета је изговорена 1. децембра 1940. године поводом двадесетдвогодишњице уједињења. Четврту и пету беседу оца Голуба Чукића, због њихове важности за Србски народ у овом тренутку, преносимо у целости.

ВЕРА, КРАЉ И ОТАЏБИНА

„Вера, Краљ и отаџбина су три велике националне Светиње које су одувек највише поштоване. То су три Светиње које су не само поштоване, него Светиње за које је наш народ страдао и гинуо кроз целу своју историју.

Борећи се „за Крст Часни и слободу златну”, наш се народ борио за ове идеале. Борио се, чувао их, бранио их и одбранио. Борба за Крст је била борба за веру у Бога, а борба за слободу је била борба за Краља и Отаџбину. То је била борба за народног Краља и народну државу, борба за народну Цркву и за народну војску. Наш се народ пет стотина година борио за ове идеале има-

јући за ослонац православну веру, која га је снажила, крепила и јачала. Она му је уливала наду на боље дане. Она му је говорила да иза сваке ноћи долази дан и иза сваке патње васкрсење.

Зато су вера и народност, Црква и држава, били идентични и нераздвојни појмови за сав наш народ, нашу целу прошлост до данас.

И та надчовечанска борба нашег народа и наше Цркве довела је до коначне победе. Довела је до двојакe победе: победе моралне и победе војничке. Војничка победа је била условљена моралном, јер је само морално здрав и снажан народ могао дати снажну и храбру војску, какву смо ми увек имали и какву, хвала Богу, и данас имамо.

Кроз наше ропство и наше поразе дошли су нам јунаци и хероји. Дошао нам је Вожд Карађорђе, непосредни син народни и вођ народни. Дошао је Петар Велики Ослободилац и Краљ Александар Мученик и Ујединитељ. Дошли су краљеви наше крви и наше вере. Дошли су нам народни краљеви, који су своје краљевство схватили као службу Богу и народу и који су заједно са својим народом гинули за оне исте идеале за које је и сам народ гинуо.

У династији Карађорђевића наш је народ имао, а и данас има, владаре који су долазили на престо не само по праву наслеђа него првенствено по праву својих личних жртава и многобројних жртава за народ.

После мученичке смрти Краља Александра Ујединитеља, ми данас имамо потомке те јуначке лозе, имамо потомке наше народне, славне династије Карађорђевића, имамо унукe Краља Ослободиоца и сина Краља Александра Ујединитеља. Имамо онога због кога је овај дан проглашен народним и државним празником и због кога смо се окупили данас овде да се у заједници помолимо Богу за здравље, срећу и бољу будућност његову. Имамо онога чији рођендан 17-ти пут прослављамо. Имамо, браћо, на престолу младог Краља Петра Другог. Имамо наше дете, нашег сина, нашег Краља! Имамо Краља који расте и који се развија под нашим поднебљем, који се школује код наших професора да би у себе примио само оно што је расно и национално.

Наш се млади Краљ спрема за врло тешку дужност коју треба да прими, с Божијом помоћи, на данашњи дан 1941. године.

Окупљени данас широм целе Отаџбине око својих богомоља у братској слози и љубави помолимо се Свевишњем за дуг и срећан живот Њ. В. Краља Петра Другог.

Да живи Њ. В. Краљ Петар Други!

5. септембра 1940. г.

Буче

Свевишеник Голуб Чукић”.

ДАН НАРОДНОГ УЈЕДИЊЕЊА

„На данашњи дан, 1. децембра, навршава се 22 године од онога значајнога и историјског дана 1918. године када је у Београду Регент Александар, у присуству легитимних представника свих делова нашег народа, прогласио уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у једну јединствену државу. Први пут у историји југословенског народа нашла су се у заједничкој држави сва наша племена. Народни идеал многих генерација је остварен.

Тешким жртвама и страдањима целог народа плаћена је народна и државна слобода. Нема примера у историји да је иједан народ дао за своју домовину толике жртве колико је дао наш народ. Са поносом можемо гледати на своју прошлост, испуњену тешким борбама за опстанак, али и још славнијим победама. С поштовањем се сећамо великих генерација, које су стварале ову државу, с поштовањем се клањамо њиховом моралу и духовној снази, јер су делом и жртвом доказале искреност својих идеала, делом и жртвом су потврдиле велику веру и љубав према народу и Отаџбини.

У тешкој и исправној борби показале су те велике генерације огромну моралну снагу, беспримерну храброст, несаломљиву љубав према народу и нацији. У тим духовним вредностима, а не у броју, лежи снага и величина нашег народа. Те духовне вредности представљају најаче јемство за велику будућност.

Са узвишеним осећањем које нас обузима на дан народног уједињења, заборавимо све личне, племенске, покрајинске и поли-

тичке бриге, а интерес домовине нека стално лебди пред очима и нека испуни све наше мисли и осећања. Љубав према народу и родној грудии нека надвиси сва друга осећања.

Посветимо данашњи свечани дан сећању на 1. децембар 1918. године и сећању на оне тешке дане који су му претходили. Освежимо успомену на тешке дане народног страдања, на телесне и душевне патње, на горка понижења која смо претрпели за време ропства. Помолимо се Богу за спас душа наше браће и отаца, који су животе и делове свога тела дали за нашу бољу будућност, чије су кости узидане у темеље Југославије, и који су својом крвљу залили јединство народно.

У данашњим тешким и судбоносним данима за многе народе, помолимо се Богу за општи мир у народу и заветујмо се у овом Светом Храму да ћемо са истом храброшћу и пожртвовањем бранити Југославију са којом је и створена.

Непоколебљиво верујемо у храбри и јуначки народ и велику будућност.

Нека живи Њ. В. Краљ Петар Други! Нека живи Краљ Југославија и њена победоносна војска! Амин!

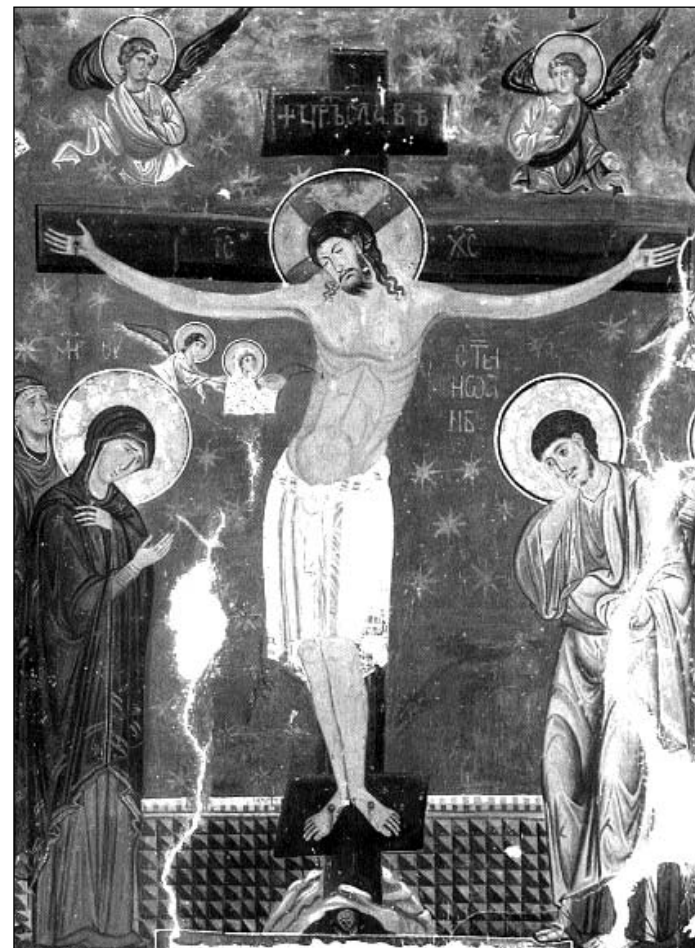
1. децембра 1940. г.

Буче

Свештеник Голуб Чукић”.

Отац Голуб Чукић је, иако је убијен 1943. године, одлуком комунистичке Државне комисије за утврђивање комунистичке Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача из Другог светског рата проглашен за „ратног злочинца” (Р. бр. 1191. Ф. - бр. 26015, Дос. бр. 5648). И он је, као и многи други, посмртно прекрштен у припадника измишљене црногорске „нације”.

СТРАДАЊЕ СРБСКЕ ЦРКВЕ ОД КОМУНИСТА - ГОДИНА 1944.

ПРОТОЈЕРЕЈ МИХАИЛО БАРБИЋ, ПАРОХ КРТОЛСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Протојереј Михаило Барбић, парох Кртолски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 1899. године у Боки Которској. Детаљнијих биографских података нема у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу.

Комунистичке власти су, одмах по такозваном ослобођењу, половином новембра 1944. године ухапсиле Протојереја Михаила Барбића. Издахнуо је крајем новембра 1944. године у которском затвору од последица комунистичког мучења.

Према подацима који се налазе у Извештају Светог Архијерејског Синода Светом Архијерејском Сабору Србске Православне Цркве о раду од 1941. до 1947. године, Протојереј Михаило Барбић је био војни свештеник у Подгорици. Наводи се и податак да је умро у затвору у новембру 1944. године.

НИКОЛАЈ ДОРЈЕМЕДОВ, ПРОФЕСОР ЦЕТИЊСКЕ БОГОСЛОВИЈЕ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци теолога Николаја Дорјемедова, професора Србске православне богословије Светог Петра Цетињског у Цетињу, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске у Цетињу.

Николај Дорјемедов је по националности био Рус, а у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца је дошао као избеглица после крваве анти-руске Октобарске револуције. Једно време је био професор Цетињске гимназије, а потом Цетињске богословије.

Стрељан је од комуниста 14. новембра 1944. године у Цетињу са још тринаест грађана Цетиња. Николај Дорјемедов је жртва брзопотезне партизанске „правде”, јер су партизани ушли у Цетиње 13. новембра, а већ су тога и нареднога дана без суда, суђења и пресуде стрељали 28 Цетињана.

Пресуду је донео комунистички Ратни војни суд.

ТЕОЛОГ ПЕТКО ЈОВАНОВИЋ, КЛИРИК МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ ИЗ МЕЂУРИЈЕЧЈА

Биографски подаци теолога Петка Јовановића, клирика Митрополије Црногорско-Приморске, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске.

У „Поменику-Чийиуљи убијених од комуниста у срезу Колашинском од 1941. до 1948. године” наводи се податак да је теолог Петко Јовановић рођен 1903. године у ровачком селу Међуријечју у кањону Мораче.

Теолога Петка Јовановића су убили црногорски комунисти 1944. године. Тело му је бачено у јаму Мртвицу у Мртвом Дубоком. Комунисти су у његовом селу Међуријечју убили 26 православних Срба.

ЈЕРЕЈ ЂУРО ТОМОВИЋ, ПАРОХ ПРОШЋЕНСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Ђуро Томовић, парох Прошћенски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 6. априла 1903. године у Пољима Колашинским од оца Ивана и мајке Божане. Основну школу је завршио у Пољима, а гимназију у Мојковцу. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1927. године у Цетињу. Испит зрелости је положио исте године. Оженио се 1929. године са Зорком Вукмировић. Митрополит Гаврило га је на Крстовдан 1930. године рукоположио у чин ђакона, а на Светога Саву исте године у чин свештеника. Служио је као парох у Пољима, а потом као парох и вероучитељ у Мојковцу. Опслуживао је и парохују Прошћенску. На тој дужности га је затекао Други светски рат. Митрополит Јоаникије га је на Божић 1943. године одликовао архијерејском похвалницом.

Свештеник Ђуро Томовић је убијен од комуниста мучки, из заседе, на други дан Васкрса 1944. године. Иза себе је оставио попадију Зорку и шесторо малолетне деце. Отац Ђуро Томовић је једна од 117 комунистичких жртава из Поља Колашинских. Комунисти су убили 16 Томовића.

Име убијеног свештеника Ђура Томовића налази се у Извештају Светог Архијерејског Синода Светом Архијерејском Сабору Србске Православне Цркве о раду од 1941. до 1947. године, а као жртву комунистичког терора помиње га и Урош Зоњић.

Безбожни комунисти више од пола века нису дозволили да се земни остаци Свештенмученика Ђура сахране у гробљу. Његове мученичке кости су почивале у земљи, без опела, крста и свеће воштанице све до 15. октобра 1995. године када су извађене из земље и сахрањене у гробљу. Свету Литургију је служио Митрополит Црногорско-Приморски Амфилохије (Радовић) са бројним свештенством. Међу служашчим свештеницима се налазио и Протојереј Јован Томовић, тадашњи парох Кузмински у Епархији Сремској (сада парох Бјелопољски у обновљеној Епархији Будимљанско-Никшићкој), син Свештенмученика Ђура Томовића. Митрополит Амфилохије је тога дана у чин ђакона рукоположио и Радована Томовића, унука Свештенмученика Јована, који је благослов за своју будућу свештенапастирску службу узео целивањем мученичких костију свога деде - Свештенмученика.

Митрополит Амфилохије је, том приликом, говорио о страдању Ђура Томовића и бројних свештеника и угледних људи из Црне Горе које је у смрт послала безбожна и крвава комунистичка рука. Митрополит Амфилохије је рекао:

СЛУГА БОГА ЖИВОГА

„У име Оца и Сина и Светог Духа!

Одслужисмо, драга браћо и сестре, заупокојену Литургију, и ево, одржасмо и опијело блаженог спомена Протојереју Ђуру Томовићу. Послије педесет и једну годину ево он данас бива од Бога удостојен да буде достојно човјека и свештеника испраћен и похрањен у земљу на којој се родио, коју је волио, за коју је живио, за коју је живот свој положио и да се помолимо Господу да га Бог упокоји у њедрама Аврама, Исака и Јакова, и да му опрости сваки гријех вољни и невољни. Јер, никога на земљи нема који поживје макар један дан, а да не сагријеш, и да се Богу молимо за оне који су отишли из овога живота на онај свијет, да их Бог упокоји, да им опрости гријехе, вољне и невољне. Зато и ми непрекидно се молимо и за себе и једни за друге да нам Бог опрости гријехе вољне и невољне и молимо се једни другима да опростимо

сагрешења, јер једино ако једни другима опростимо онда ће и Бог нама опростити. Бог једино опрашта онима који праштају. Да смо имали више праштања, да нијесмо заборавили да праштамо гријехе једни другима, не би се догађало нешто што се нигдје не догађа на свијету. Нигдје у Европи се не догађа да своје мртваце сахрањујемо педесет година послје њихове смрти. Покајање је најдубље радовање, а праштање је најсветије својство које човјек има овдје на земљи. Оно чиме се човјек разликује од осталих живих бића јесте управо што му је Бог дао тај дар, велики и величанствени дар да опрашта. И наш Бог је зато велики и дивни Бог зато што је Бог који опрашта.

И Бог кад опрашта онда смо призвани и ми једни другима да праштамо и да се призивамо непрекидно на узајамно праштање. Једино је праштање је у стању да искорјени зло из мога срца, да искорјени мржњу из мог срца. Једино праштање брату своме, пријатељу своме, комшији своме, у стању је и њему да помогне и мене да ослободи зла и мржње које носим у себи и тебе да ослободи зла и мржње које носиш у себи, и њему да помогне да се и он ослободи од зла и од мржње. Зато кажемо, да смо више праштали мање би братске крви било проливано на овим просторима. Да смо и данас у стању да више праштамо - мање би било неслоге међу нама, мање би било мржње међу нама, мање би било зависти међу нама, мање би било осветољубивости међу нама. И зато ово што се догађало са нама - ту је педесет година. Оно што се данас догађа на други начин нека би нам био подстрек и опомена да се вратимо тој светој и великој истини узајамног праштања и да се вратимо Богу Који једини може да опрости гријехе људске и Који је једини прави и истински судија нама људима. Добри су и земаљски судови и пресуде, али су, као што су и људи, лажљиви. Тако су и људски судови лажљиви, људске пресуде лажљиве, нијесу оне сигурне. Зато је и Бог узео суд за себе, а није га дао људима, знајући да су људи слаби и немоћни, да су веома често спремни да суде пристрасно и да пресуђују самољубиво и по својој жељи, а не по правди Бога Истинитога. Није ли народна пјесма записала ријечи мајке Јевросиме Краљевићу Марку кад је постављено

питање да праведно пресуди на коме је остануло царство. Вукашин је био моћник и владар, имао је власт, хтио је неправедно да приграби власт и затражио је од својих поданика да лажу ради њега из страха од њега и да кажу да је на њему остануло царство. Али мајка, света мајка Јевросима, каже Марку, није се полакомила да њен син буде наследник Царства, него је пред Богом стајала, па му каже: „Марко сине, немој Марко криво да судиш, боље ти је изгубити главу него своју огријешити душу. Немој да слажеш Марко” и Марко није слагао и није рекао да је царство остануло на оцу његовом Вукашину, него на ономе Урошу, последњем Немањићу. Таква је правда, истинска правда, али мало је оних који се држе те правде, јер најчешће из самољубивости, страха од власти, из честољубља, људи често пута продају своју савјест и често пута одрекну се и Бога и правде Божје, одрекну се и ближњих својих, одрекну се и спомена њиховог из страха од власти земаљске. И зато је Бог дао људима да суде и пресуђују, али није дао коначни суд људима, јер би тај суд био веома слаб и немоћан, често пута и лажљив суд. Тако и суд овом честитом свештенику Цркве Божије Протојереју Ђуру Томовићу. Он не спада и не припада нама. Он није био слуга земаљског господара, него је био слуга Небеског Господара, Живога Бога и трудио се да му послужи часно и поштено. Нека му Бог опрости гријехе - вољне и невољне. Ђуро Томовић није порекао заклетву своју, а то је најсветије за једног човјека. Он се заклео Богу и Цркви да ће вјерно служити до смрти и ту заклетву Ђуро Томовић није порекао, није плунуо на њу, него је главом платио своју заклетву у зло доба, у зло вријеме, када су зло сјеме и зле идеје тровале братску памет и помутиле братска срца. Ђуро Томовић није издајник. Прије свега, није издајник Бога Живога. То показује и свједочи његова честита попадија, која је остала вјерна Богу и његовој заклетви. Показује и чињеница да је и његов син кренуо његовим путем у веома тешко вријеме за свештенике. Кад је најтеже било бити свештеник, када је свештенички чин био најпрезренији у историји Црне Горе, син попа Ђура је кренуо његовим путем. Ево, данас сте ви свједоци, не само син његов, и унук његов Радован је примио ђа-

конски чин, ево, у тренутку овом светом и великом, тренутку када сахрањује свога ђеда. Он је данас из његових руку примио ђаконски чин, са његовим благословом да га носи и да се њиме поноси и свештеничким чином да и он буде вјеран Богу и олтару и светиње и народу своме. Треба да знате једну ствар, она мора да се каже, да је у току рата преко стотину свештеника Митрополије Црногорске убијено. Није само један, Ђуро Томовић, убијен. Зашто сада ја као митрополит имам празан Дурмитор; тамо гдје је било по тридесет свештеника, ја једнога свештеника не могу да имам - што се није догађало у десет вјекова Црне Горе. Зашто ја, ево данас, практично по први пут постављам свештеника послје рата овдје гдје је службовао Ђуро Томовић. Шта се то догодило? Зар је овај народ баш толико обезбожио? Није овај народ обезбожио, но управо то велико зло што се на нас испретило, оно нас је збунило, помутило, побркало, престравило и зато смо се нашли овдје гдје смо се нашли. Јесу ли тих стотину свештеника на челу са Митрополитом Јоаникијем издајници? Ја питам оне који тако нешто тврде, нек ми нађу у историји Црне Горе једно једино име свештеника који је издао народ свој и Бога којим се заклео. Питам га па онда нека ми тврди оно што тврди, онда нека каже да је Митрополит Јоаникије, честити Приморац, коме се и данас клањају његови ученици којима је предавао у београдској гимназији и сви они који га памте, а заједно са њим и бројни свештеници, био издајник. Каквих примјера витезова свештеника је било. Само ћу једнога да вам напоменем данас овдје при испраћају попа Ђура. Поп Петар Ускоковић, од врских свештеника Митрополије Црногорско-Приморске, када су Италијани тражили од њега четрдест прве године да потпише акт, да га упуту у име Митрополије свему свештенству да свештенство прихвати планове Мусолинијеве у Црној Гори, поп Петар Ускоковић је рекао - ја немам то овлашћење од свога митрополита и од своје савјести, да тако нешто потпишем. И поп Петар Ускоковић је пребијен и затворен и од батина је једноставно нервно био пореметио три године дана, све негдје до четрдестреће године, тек се био опоравио и заједно са својим митрополитом је кренуо на зли пут и оставио своје кости; уби-

јен је без суда и пресуде као и осталих седамдесетак свештеника негдје око Кочевја, око Марибора, око Зиданог Моста. И реците ми мени, је ли Петар Ускоковић издајник? И да ли је некад било у Ускоковићима издајника? И да ли је међу Томовићима било издајника? Међу свештеницима Томовићима? И који има право морално да попа Ђура Томовића, честити изданац ове честите земље, прогласи за издајника. Зло је вријеме било и опако вријеме, зло сјеме и зло идеје. И нека би Бог дао свима нама снаге да из себе искорјенимо те зло идеје и то зло, братомржњу и богомржњу, и да смогнемо снаге послје свега што се издогађало са нама. Тек ћемо онда бити људи ако у томе смогнемо снаге да једни другима пружимо братске руке да затражимо опроштај на гробовима ових мученика, једни од других. Да не би то зло сјеме, то опако сјеме, та зла идеја, та опака идеја, да не би она тровала будућа поколења. Оно што је било, поменуло се и не повратило се. А од данас убудуће, нека би жртвом и молитвом попа Ђура и многих других који су пострадали за Крст Часни и слободу златну, нека би Бог нас охрабрио и подарио нам тај најсветији дар којим је Бог обдарио људе да узајамно праштамо једни другима, да се мирбожамо и братски да се грлимо. Нека би Бог подарио и испод земље снаге онима који су једни друге убили да се и они испод земље помире, да би Бог подарио нама мир. Њима мир на оном свијету, а и нама који смо овдје да би Бог подарио мира и радости и сваког напретка свима и сваком братству и сваком мјесту и сваком селу. Тога мира и тог благослова и тог опроштаја, жедна је ова земља, жедно је ово мјесто, жедан је овај народ, жедна су наша срца, жедна су наша дјеца. И нека би нас Бог удостојио тога мира и тога узајамног праштања, а покојном попу Ђуру, нека Бог подари мира на Страшном Суду, нека опрости сваки гријех вољни и невољни и нека га упокоји међу апостолима, пророцима и мученицима и увјерен сам да ће тако и бити, јер он је испунио ову најсветију заповест записану у Јеванђељу, гдје каже да нема веће љубави него да неко живот свој положи за ближње своје. Он је жртвовао живот свој. Нека би Бог подарио свима нама вјере праве и живота по правој вјери да би могли сви заједнички овдје у братској љубави и брат-

ској слози да прослављамо име Божије и да заједнички овдје живимо као што су живјели наши преци. Нека наши потомци не доживе оно што су доживјели наши очеви, што смо ми доживјели и нико на земљи да то не доживи, него да сви људи и сви народи у слози и у љубави живе овдје на земљи.

Господ нека упокоји попа Ђура.

Амин!”

Србски песник из Мојковца Драгиша Мацгаљ је, поводом сахране попа Ђура Томовића после пола века, написао и у часопису „Свевиђе” објавио потресну песму о том догађају.

ПОП ЂУРО ТОМОВИЋ МЕЂУ СВОЈИМА

*(Послије ђедесет година пребивања у забораву,
поп Ђуро Томовић оћивара Цркву Благовешћења у Пољима,
у свом Пошарју, на Крсћовдан 1995. године).*

Година алом наобручена, четрдест је четврта,
по путевима се узмутила дружина силодртна.

*

Стиснуо земљу и народ „црвени” облак,
спремају им „пасја гробља” и метак у потиљак.

*

Изрешетани плотунима домаћини на прагу гину,
падају цијеле љесе у маниту „црвену” тмину.

*

Поп Ђуро Томовић, појаха коња, прегази Тару,
с крстом у руци, одјаха к Буренском омару.

*

А из омара пушка кривеница - била јој потоња!
погоди Ђура и растави га од живота и од коња.

*

Како изломљен врелим куршумима у траву паде,
педесет коротних година вјеран јој остаде.

*

И народ с њим педесет година у пустињи остаде,
да му испличава вјера под налетом нове прекаде.

*

И, ево, године деведесет пете, у саму јесен мрклу,
Ђуро прегази Тару, уђе у поља, да отвори цркву.

*

Руком тек рукоположеног свештеника Пејић Дарка,
да је преживио потоп, свједочи ова крстоносна арка.

*

Док му ребра као Боланом Дојчину платно обавија,
срећан поп чека с братством Владику Амфилохија.

*

Који ће му унука Радована, рукоположити за ђакона,
па сузе у празним дупљама расту кроз бруј од звона.

*

Слава ти Господе Боже наш, што сатану прштиш,
јер обасу милосрђем сиротог Ђура који и мене крсти.

**БОГОСЛОВ ЈАНКО ШЋЕПАНОВИЋ,
КЛИРИК МИТРОПОЛИЈЕ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ
ИЗ МЕЋУРИЈЕЧЈА**

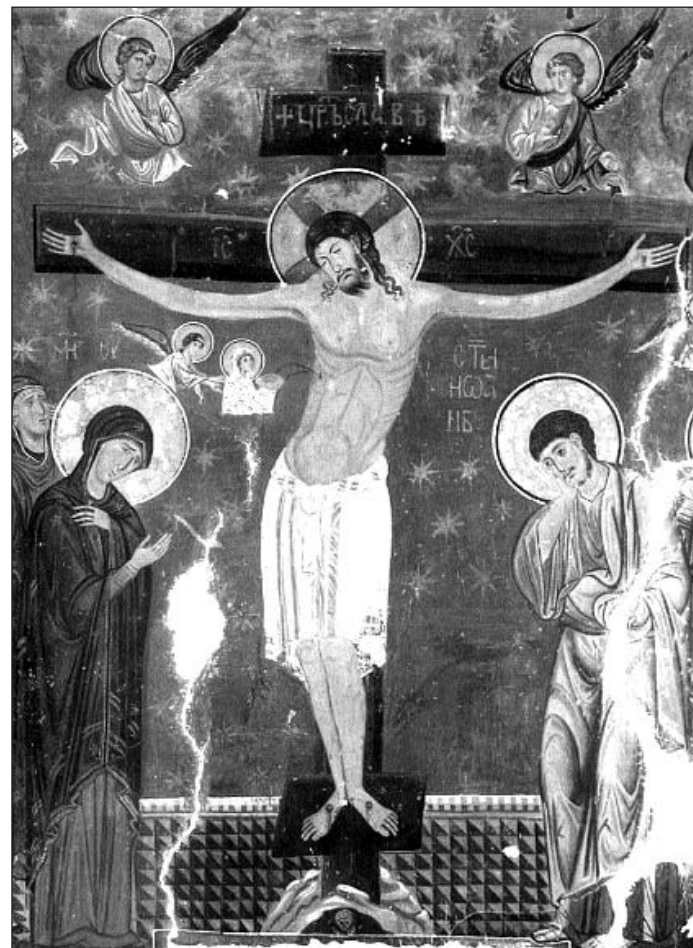
Биографски подаци богослова Јанка Шћепановића, клирика Митрополије Црногорско-Приморске, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске.

У „Поменику-Читуљи убијених од комуниста у срезу Колашинском од 1941. до 1948. године” наводи се податак да је богослов Јанко Шћепановић рођен 1904. године у селу Међуријечју у кањону Мораче.

Богослова Јанка Шћепановића су убили црногорски комунисти 1944. године на Башањем Брду. Комунисти су у селу Међуријечју убили 26 православних Срба, а међу њима и 8 Шћепановића.

**СТРАДАЊЕ СРБСКЕ ЦРКВЕ
ОД КОМУНИСТА
- ГОДИНА 1945.**

**ПРОТОЈЕРЕЈ ТИХОМИР БАЛШИЋ,
ПАРОХ БЈЕЛОПОЉСКИ У
МИТРОПОЛИЈИ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ**

Протојереј Тихомир Балшић, привремени парох Бјелопољски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 1906. године у селу Подврху, где се налази Храм Светог Николе из 1606. године. Рођен је као прво од четворо деце Гаврила Балшића, свршеног ученика Монашке школе у Манастиру Високи Дечани, и Станке Ђаловић. Братство Балшића је Србској Цркви и народу преко шест стотина година давало свештенике. Из братства Балшића је само за време Другог светског рата било три свештеника и то: Стеван, парох и Архијерејски намесник Сјенички и бивши већник Зетске Бановине (син чувеног попа Јосифа Балшића), Милан, парох у селу Злокућани у Метохији, и Тихомир, парох Белопољски и Архијерејски намесник Пећски. Прота Тихомир је основну школу завршио у родном Подврху, нижу гимназију у Новом Пазару, а Србску православну богословију Светих Кирила и Методија 1928. године у Призрену. Са невестом Станком Величковић се оженио 1928. године и са њом је изродио петоро деде.

Свештенички чин је примио 1928. године. Рукоположио га је Епископ Пећски Јеротеј Гавриловић (1873-1946) и поставио га на дужност парохијског свештеника у селу Заостру код Берана. Одатле је 1930. године премештен на дужност пароха у Пећи. Епископ Рашко-Призренски Серафим (Јовановић) га је 1937. године поставио на дужност Архијерејског намесника Пећског и одликовао протојерејским чином.

Прота Тихомир је у јуну 1941. године био присиљен да, услед невиђеног терора шиптарских балиста над православним Србима на Косову и Метохији, избегне са породицом у Црну Гору. Сместио се у родном селу Подврху. Митрополит Црногорско-Приморски Јоаникије га је, одмах по његовом јављању, поставио на дужност привременог пароха у Бијелом Пољу, а на Божић 1943. године га је одликовао архијерејском похвалницом за ревносну и савесну службу Богу у Винограду Господњем.

Крајем 1944. године, пред најездом комуниста, Прота Тихомир је са породицом прешао у Србију и сместио се у селу Милићи испод Голије. Ту су га нашли партизани VI санџачко-црногорске бригаде, ухапсили га и убили у јануару 1945. године. Гроб му ни до дана данашњег није пронађен. Његова погинула Станка се са петоро деце вратила у село Подврх и тамо остала да подиже децу у веома тешким условима све до 1949. године када је са њима прешла у Пећ одакле их је све школовала и одгајила у православној вери.

Комунисти су, на путу од Везировог до Зиданог Моста, у мају 1945. године убили и тројицу рођака Проте Тихомира и то Љубишу, учитеља, и ђаке Балшу и Душана, синове чувеног попа Кирила Балшића, учесника Велике народне скупштине за уједињење Црне Горе и Србије, која је одржана 1918. године у Подгорици.

Занимљиво је и то да је Протојереј Тихомир Балшић проглашен за „ратног злочинца” од стране комунистичко-идеолошке Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача из Другог светског рата. За наводног ратног злочинца је проглашен тек пошто је убијен (Архив Југославије, бр. 295, Ф. бр. 5249, Инв. бр. 12342), али је и мртав прекрштен у припадника измишљене „црногорске нације”.

ЦРКВЕЊАК РАЈКО ДУБАК, ЦРКВЕЊАК ИЗ ВАСОЈЕВИЋА

У књизи „Безгробна војска Васојевића” Бранка Глоговаца, наводи се податак да је Рајко Дубак из Црног Врха у Васојевићима био црквењак и стар око 20 година. Комунисти су га одвели од куће и убили поред Црновршке ријеке. Леш му је нађен поред пута.

ЈЕРЕЈ ВЛАДИМИР СЕКУЛОВИЋ, ПАРОХ БРСКУТСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Владимир Секуловић, парох Брскутски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 1910. године.

Убијен је од комуниста стрељањем 17. септембра 1945. године у Подгорици.

Име убијеног јереја Владимира Секуловића се налази у Извештају Светог Архијерејског Синода Светом Архијерејском Сабору Србске Православне Цркве о раду од 1941. до 1947. године”, а као жртву комунистичког терора помиње га и Урош Зоњић.

ИГУМАН ДАМЈАН (ТОМИЋ), СТАРЕШИНА МАНАСТИРА КОСИЈЕРЕВА У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Игуман Дамјан (Томић), старешина Манастира Косијерева у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 26. октобра 1902. године у Мохову у Срему од оца Стевана и мајке Зорке. Основну школу је завршио у Мохову, а Монашку школу у Манастиру Раковици 1922. године. Монашки постриг је примио 1921. године у Манастиру Раковици. Епископ Бококоторски и Дубровачки Кирил (Митровић) га је 10. марта 1923. године рукоположио у чин јерођаконa и постављен је на дужност митрополијског ђаконa Митрополије Црногорско-Приморске и наставника црквеног појања у Богословији Светог Петра Цетињског у Цетињу. Приликом посете Краља Александра Првог Карађорђевића Ујединитеља Црној Гори и Цетињу ради преноса Његошевих костију у обновљену Цркву Светог Петра Цетињског на Ловћену 1925. године, јерођакон Дамјан је одликован правом ношења црквеног појаса и кадифене камилавке. У чин јеромонаха рукоположио га је викарни Епископ Максимилијан (Хајдин). Рукоположење је извршио 25. децембра 1927. године у придворској капели Патријаршије у Сремским Карловцима. Исте године је постављен на дужност пароха при Храму Светог Спиридона у Трсту. После две и по године боравка у Трсту, Епископ Далматински др Иринеј (Ђорђевић) га је поставио на дужност старешине Манастира Привине Главе. На лично тражење Епископа Америчко-Канадског Мардарија (Ускоковића), послат је 1934. године у Америку. У

Америци је остао годину дана када се, по својој молби, вратио у Митрополију Црногорско-Приморску. Митрополит (потоњи патријарх) Гаврило (Дожић) га је поставио на дужност старешине Цетињског Манастира. Митрополит Гаврило га је 23. марта 1936. године произвео у чин синђела. Од 7. октобра 1936. године до маја 1939. године је био клирик Епархије Шабачко-Ваљевске. Епископ Шабачко-Ваљевски др Симеон (Станковић) га је поставио на дужност старешине Манастира Петковице. У Црну Гору се вратио 1939. године и постављен је на дужност старешине Манастира Косијерева, на граници између Црне Горе и Херцеговине.

Игумански чин је највероватније добио 1940. године мада о томе нема писаних докумената у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу.

Игуман Дамјан је био добар духовник, бриљантан организатор манастирског живота и чврст и стамен калуђер. Игуман Дамјан је 1940. године одликован Орденом Светог Саве IV степена на предлог Епископа Будимљанског Јоаникија као викара Патријарха Гаврила. У образложењу овог предлога је наведено „да је 1928. године вршио дужност пароха у Трсту у Италији, затим у Америци, где је активно учествовао на националном одгоју наше србске омладине. Његов пастирски и национални рад у Италији донео му је дубоку захвалност пастве, а такође је и од наших исељеника у Америци јавно похваљен”. Митрополит Јоаникије га је на Божић 1943. године одликовао архијерејском похвалницом за ревносну службу Богу, Цркви и роду. Отац Дамјан је био изванредан калиграф. Имао сам прилику да видим калиграфски исписану Стихиру Србским Светитељима на пергаменту, коју је поклонио свештенику Петру Ускоковићу, секретару Митрополије, а која се чува у дому Ускоковића у Подгорици.

У архиви Митрополије на Цетињу смо пронашли неколико потресних извештаја оца Дамјана о страдању Манастира Косијерева за време рата. Један од њих преносимо у целости.

КОМУНИСТИЧКА ПЉАЧКА МАНАСТИРА КОСИЈЕРЕВА 1942. ГОДИНЕ

Управа Манастира Косијерева

ПРАВОСЛАВНОЈ МИТРОПОЛИЈИ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Цетиње

Част је извијестити овој Управи Православну Митрополију да је Манастир Косијерево до танчина опљачкан и да су све ствари однешене од стране комуниста, како се то да видјети по реверсима које је Управа Манастира и онда у оној очајној и сувише тешкој борби по захтијеву од насилника добијала.

Дана 10. јануара 1942. године, пописане су све ствари као имовина (покретне и непокретне), као и све што се нашло од животних намирница. Овога дана Манастир Косијерево престао је живјети јер су и манастирски млини били одузети, тако да особље Манастира није ни леба нити пак друго шта имало да би се бар до некле провело у животу. За седам мјесеци настојатељ Манастира није никуда пошао из своје ћелије, нити је, пак, могао од глади. А тако исто и остало особље манастирско.

25. јануара ове године из Манастира су однешене стари: два душека, два јастука, два чаршава, навлаке за јастуке, а које је однео Милован Јарамаз из Мируша Црногорских. Разуме се, насилно. По наређењу В. Килибарде из Велиимља однешено је из Манастира по реверсу четири кревета са федерима, четири ћебе-та, два јоргана, два чаршава, четири душека, 2 јастука са навлакама, ове ствари однео је Васо Драганић из села Петровића. По наређењу Лабуда Ковача, који је играо улогу, тако рећи био је све и сва у комунистичкој оној страшној банди, однешене су поново ствари: један јорган, један душек, један јастук са навлаком, један чаршав и мали јастучић за везиво са навлаком. Априла седмога однешено је из Манастира: три умиваоника, три лавора, три бокала, три кутије за сапун, као и један лонац од десет литара емајли-

рани затворено плаве боје, однео их је Ристо Васиљевић, а по наређењу А. Ковача - Петровићи.

Пошто је Манастир до танчина опљачкан - то је остало само једно канапе, и то канапе су отерали за Клаковицу једнога дана а по наређењу Л. Ковача - Петровићи, однела га је женска Вукосава Алексић. У последње вријеме отјеране су биле и манастирске краве, које су враћене по доласку Четничке војске. Два вола и три телета заклана су без да је Управа Манастира на ово добила реверс. Сила Бога не моли, морало се ћутати и све подносити, и то са великим стрпљењем.

Управа је Манастира предузела кораке код садашњих власти ако би се нешто бар добило од ових ствари, и већ је ушла у траг за поједине ствари, које су се налазиле у Ријечанима, рекоше у болници. Много је посуђа пропало, а архива и књиге су сачуване, у толико јер су по молби настојатеља остале недирнуте, и ако су их хтели да носе цепања ради и завијања неких пакета ради. Ратна одштета у боновима као и тапије на турском језику сачуване су у потпуности као и преписи манастирских земаља, које је настојатељ чувао код себе у соби под даском зашивене... Ако би се указала прилика ове ствари не би требало више држати у Манастиру но свакако предати их на сачување Митрополији - јер времена су тешка.

Драгоцјености црквене нису дирате, у потпуности су онако како је то примљено приликом примања Управе у своје вријеме.

Живот је и сада и сувише тежак и биће за дуго времена. Манастиру ће требати године и године да се опорави и доведе до реда.

Поред свега овога сачуване су и пчеле у 13 комада кошница, десет комада украдене су и однешене. То је учињено у ономе дјелу пљачке када је владао хаос оне анархије.

О животу нас монаха није потребно у акту означавати, једино ето о. Теофан је поведен не зна се куда, а изгледа да је и убијен, и ако је форма била да се он води на парохију у своје родно мјесто у Гацко. Ја се нијесам никуда кретао тако да ме је то и задржало у животу, људи су ме овдје чували и за мене се залагали.

Оволико знања ради да би знали како је стање Манастира Косијерева.

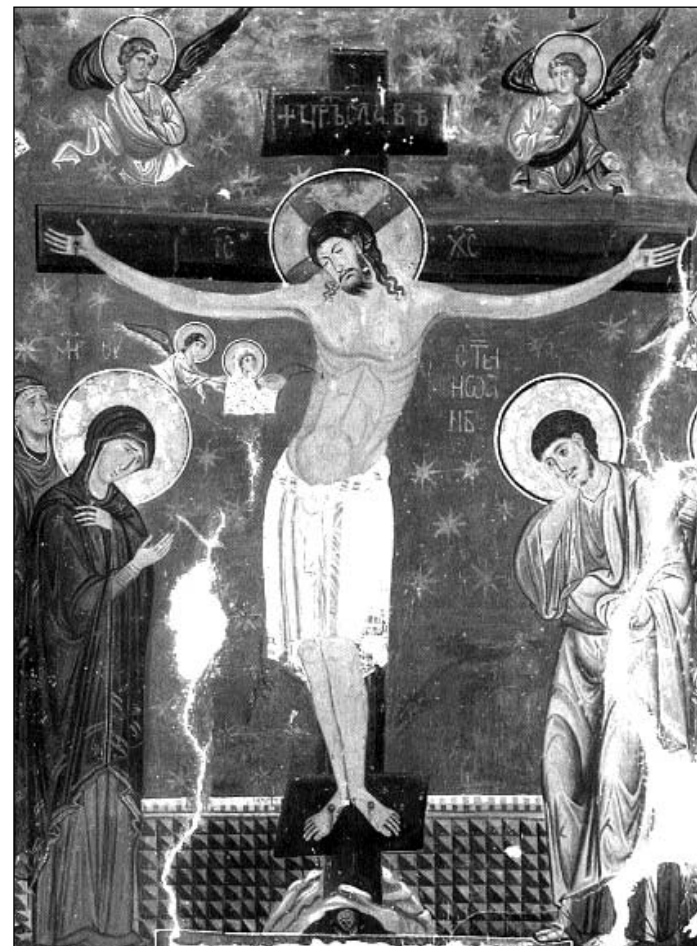
НАСТОЈАТЕЉ МАНАСТИРА КОСИЈЕРЕВА:
ИГУМАН о. Дамјан

Има више верзија о мученичком страдању Игумана Дамјана. Према неким сведочењима, комунисти су га 1945. године одвели из Манастира, убили и бацили у једну дубоку јаму. Према другим сведочењима, комунисти су га из манастира спровели у Требиње, а потом га са неколико стотина Срба (око пет стотина) стрељали у парку код Саборне Цркве Светог Преображења Господњег у Требињу. Загранични публициста Урош Зоњић наводи податак да је отац Дамјан убијен у јесен 1944. године на брду Златишту код Билеће. У Извештају Светог Архијерејског Синода Светом Архијерејском Сабору СПЦ о раду од 1941. до 1947. године уз његово име наводи се податак да је убијен код Требиња 1945. године.

Гроб му се ни до данас не зна.

**„ЗЛИ ПУТ”
ОД ВЕЗИРОВОГ ДО
ЗИДАНОГ МОСТА**

ГОЛГОТА ЦРНОГОРСКОГ СВЕШТЕНСТВА, ВОЈСКЕ И НЕЈАЧИ ОД ЦРНЕ ГОРЕ ДО СЛОВЕНИЈЕ 1944-1945. ГОДИНЕ

Међу најстрашније приче о страдању свештенства Митрополије Црногорско-Приморске, али и свештенства других епархијских епископија Србске мученичке Цркве, националне србске војске Црне Горе, Србије и Босне и Херцеговине спада прича о невиђеној погибији и бестијалном злочину, који су крајем маја и почетком јуна 1945. године (дакле, после званичног завршетка Другог светског рата) над свештенством, монаштвом, националном војском и ненаоружаним народом у Кочевју и око Кочевја починили партизани Јосипа Броза.

Деценијама се пут од Црне Горе до Словеније у народу називао *злим ђуџем* или *џуџем од Везировој до Зиганој Мосџа*.

Шта се то догађало у Црној Гори с јесени 1944. године и који су разлози навели Митрополита Црногорско-Приморског Јоаникија (Липовца), свештенство и монаштво Митрополије Црногорско-Приморске, националну србску војску Црне Горе под командом легендарног и неустрашивог србског четничког војводе Павла Ђуришића, али и бројну нејач - старце, жене и децу, да крену на пут сопственог мученичког страдања; куда су пролазили; како су, када и од кога пострадали - одговориће, делом, и следећи редови, иако смо свесни чињенице да је то тема за објективне научне скупове и више томова књига. Наша је намера да се у следећим редовима бавимо свештенством Митрополије Црногорско-Приморске у тој општој србској несрећи и пострадању.

Овим болним и, по много чему, библијско-голготским догађајем са половине двадесетог века, догађајем који је размеђио и запечатио будућност и живот православних Срба и Србске Цркве у будућим деценијама, у Отаџбини се деценијама није објективно говорило нити се смело говорити. Догађај су описивали комунистички историчари и, без трунке савести и научне објективности, тумачили га као „обрачун народно-ослободилачких снага са народним издајницима, слугама окупатора и буржоаском реакцијом”. Десетине хиљада оних којима су најближи рођаци и братственици кренули на „зли пут од Везировог до Зиданог Моста”, деценијама нису смели да помену имена својих рођака и братственика, а камоли да им подигну споменик и напишу њихова имена, учине помен и запале свећу воштаницу. На честе случајеве распитивања комунистичких шпијуна и провокатора народ је, из страха за потомство, одговарао да су они за које се злогласна поратна ОЗНА и потоња УДБ-а интересовала отишли на - зли пут. На томе се свака даља прича завршавала, а памћење и сведочење је остало у најдубљим скривницама њихових душа да би данас, шест деценија касније, извирало одатле и пресељавало се на странице књига и новинских текстова.

У србској националној емиграцији је било другачије. Они који су имали срећу да извуку живу главу из пакла и мора невинне србске крви у Словенији, у слободном свету су деценијама носили своју и народну рану и муку и сведочили о страшном комунистичком злочину над разоружаним људима. Сведочили су и о злочину издаје и предаје разоружане војске и голоруког народа, који су починили Енглези - њихови дотадашњи „савезници”.

Архивска грађа тадашње ОЗНА-е (уколико постоји) ни данас није доступна истраживачима. Ипак се, на основу народног памћења и објављених сећања преживелих, може реконструисати трагични пут „од Везировог до Зиданог Моста” и комунистички злочин у Словенији 1945. године. Те недужне жртве, а њих је, према најгрубљим проценама и сазнањима, између двадесет и тридесет хиљада, и данас су побацане по јамама, јаругама и масовним гробницама, непојане и необележене на „злом путу од Везировог

до Зиданог Моста” и од Зиданог Моста до Кочевја и око Кочевја. Међу невиним жртвама се налази и више десетина србских православних свештеника од којих је највише свештеника из древне, Светосавске, Светопетровске и мученичке Митрополије Црногорско-Приморске.

Митрополит Јоаникије је из Цетиња изашао 12. новембра 1944. године - дан уочи уласка комуниста у Цетиње. Са Митрополитом Јоаникијем се према Подгорици упутило и цетињско свештенство, део наставног особља Богословије Светог Петра Цетињског, чиновника Црквеног суда и Епархијског Управног Одбора Митрополије, али и група свештеника из Архијерејског намесништва Никшићког, које је избегло у Цетиње приликом комунистичког освајања Никшића половином септембра 1944. године. У Цетињском Манастиру је, по благослову Митрополита Јоаникија, остао свештеник Лука Вујаш, секретар Црквеног суда Митрополије Црногорско-Приморске и настојатељ Цетињског Манастира. Познато је да је и свештеник Лука Вујаш намеравао да изађе из Цетиња са својим Архијерејем и својом сабраћом свештеницима, али је послушао благослов свога Архијереја те је остао на Цетињу (свештеник Лука Вујаш је, Божијим чудом, преживео прве дане комунистичког терора, али је 1954. године на монтираном процесу пред цетињским судом осуђен на казну затвора). У Цетињу је остао и ректор Богословије Светог Петра Цетињског Прота Михаило Вујисић са задужењем да се стара о објектима и инвентару богословије.

Снажна партизанска офанзива из правца Никшића, Чева и Грахова је започела почетком јесени 1944. године. Партизанима је, после пада Грахова и Чева, био отворен правац према Цетињу. Штаб Приморске оперативне групе партизанске војске је 22. октобра 1944. године одредио 10. црногорску партизанску бригаду као јединицу која је имала задатак да освоји Цетиње. Командант Десете црногорске партизанске бригаде је био Никола Бановић, а политички комесар Стево Ковачевић.

Први партизански напад на Цетиње је започео у ноћи између 27. и 28. октобра 1944. године из правца Крстаца. Овај напад

није успео. Напад је поновљен у ноћи 30. октобра према положајима Цетиње - Чекање - Буковица - Дубовик. Но, ни овај напад није успео.

Трећи партизански напад на Цетиње је започео 6. новембра 1944. године. Део партизанских јединица је успео да продре до градске болнице, али град ни тада није освојен, јер су браниоци Цетиња одбили партизанске јединице у Бајицама.

Цетиње је било блокирано од стране партизанских јединица из свих прилазних праваца, а конфигурација терена није пружала могућност за повлачење и евакуацију не само немачких оккупационих јединица, које су се налазиле у Цетињу, него и националног живља из Цетиња.

У јавности је, а посебно међу поратним комунистичким историчарима, један веома важан догађај прескакан и прећуткиван. Нико, наиме, није одговорио на питање: **како су из опседнутог и блокираног Цетиња изашли и Немци, и национални живаљ, и Митрополит Јоаникије са свештенством и како су стигли до Подгорице?** Пре него што одговоримо на ово питање морамо рећи да је, према сведочењу преживелих савременика, Цетиње данима гранатирано из партизанске артиљерије (гранатирање је названо „артиљеријском припремом”) и да је град тих дана личио на пустињу. Народ се склањао по подрумима и траповима без обзира што су комунистички учесници и идеолошки хроничари уласка у Цетиње после рата признали да је град гранатиран, „али да је вођено рачуна да се не оштети културно-историјско језгро града”(а читаво Цетиње је културно-историјски споменик).

С обзиром да није било никакве могућности за излаз из Цетиња, Војвода Павле Ђуришић, који се са својом војском тада налазио у околини Подгорице и зетској равници, где је преговарао са албанским националним вођама и тражио гаранције за прелазак преко Албаније према Грчкој, упутио је своју елитну јединицу - Гвоздени пук са хиљаду војника - са задатком да разбије партизанске положаје на правцу Подгорица - Цетиње и тако омогући евакуацију Митрополита Јоаникија, свештенства, рањеника, нејачи и националног живља из Цетиња. Војвода Павле Ђуришић

је лично командовао операцијом деблокаде Цетиње, а после рата су му приписивали и измишљали пљачке и злочине по Добрском Селу у тим данима.

Гвоздени пук је, и поред губитака у борбама са партизанима, успео да разбије партизанске јединице, пробије се до Цетиња и омогући евакуацију из града. Војвода Павле Ђуришић је, по уласку у Цетиње, отишао у Цетињски Манастир, срео се са Митрополитом Јоаникијем, свештенством и националним људима из Цетиња, укратко им изложио ситуацију у Црној Гори и предложио да се брзо спреме и напусте Цетиње.

Непобитна је чињеница да Митрополит Јоаникије није имао ни намеру ни план за напуштање Цетиња и одлазак из Црне Горе. За то има више доказа. Пре него што их наведемо, морамо рећи да се после рата не само у световним него чак и у (анти)црквеним круговима (блиским поратном удбашком и безбожном Удружењу свештеника) доста спекулисало са митрополитовим одласком из Цетиња. Нико од тих спекуланата ниједном није поставио питање мученичког страдања, убиства без суда, суђења и пресуде и гроба Митрополита Јоаникија, али су бесомучно кидисали на њега не само због његовог црквеног, пастирског, архиепископског, а тиме и националног и анти-комунистичког држања у току рата, него су и његову наводну издају према Цркви и народу „доказивали” тиме што је изашао из Цетиња наводно не имајући храбрости да се суочи са (брзопотезном) партизанском правдом!?!

Митрополит Јоаникије је, без сумње, веома добро знао став комуниста према Цркви, а посебно према њему, јер је тај став више пута током рата изношен на комунистичким зборовима на којима су у нападима на Митрополита, а у наводној забринутости за Цркву и народ, предњачила два три свештеника, који су напустили своје парохije и пришли безбожницима. Ишло се и дотле да су позивали, а често и нагонили свештенике по селима, да на светим литургијама не помињу Митрополита Јоаникија него Патријарха Гаврила (што је супротно Светим Канонима и епископалном устројству Цркве Христове)!!! Митрополит Јоаникије је током рата у безбројним комунистичким прогласима лажно жиго-

сан као наводни „народни издајник и слуга фашистичког окупатора”. Митрополит је знао и за суров и злочиначки став комуниста према свештеницима и верном народу Митрополије Црногорско-Приморске, јер су комунисти за време рата убијали и црногорске свештенике и недужни народ где год су се појавили. Митрополиту Јоаникију, сасвим разумљиво, није био непознат став комунистичких безбожних интернационалиста према Православљу уопште, а посебно у мученичкој Русији. Међутим, Митрополит Јоаникије током јесени 1944. године није имао могућности да зна конкретне догађаје и развој ситуације на терену, јер је Цетиње месецима било под опсадом партизана. Митрополит је одлуку о нужној евакуацији из Цетиња донео тек након сусрета са Војводом Павлом Буришићем. Митрополит Јоаникије ниједног свештеника није приморао да крене из Цетиња. Одлука је донета саборно, а план је био да привремено напусте Цетиње и сместе се у неком од манастира у околини Подгорице са надом да ће партизански напади и офанзива, као и много пута раније, бити разбијени чиме би се стекли услови за повратак на Цетиње. Да је ово тачно закључује се и из сведочења породица оних свештеника који су са Митрополитом Јоаникијем, а под оружаном пратњом и обезбеђењем Гвозденог пука, изашли из Цетиња. Цетињски свештеници су своје породице обавестили да привремено напуштају Цетиње без икаквог помена о одласку из Црне Горе. Свештеници су се са својим укућанима, који су остајали у Цетињу, поздравили са речима да ће се ускоро видети, а са собом су, из бојазни од комунистичких одмазди, повели своју старију децу. Тако је било и са свештеницима из Архијерејских намесништава Подгоричког и Даниловградског, који су се у зетској равници придружили Митрополиту и цетињском и никшићком свештенству. Ове наводе су ми потврдили и Александар Ускоковић, син свештеника Петра Ускоковића из Цетиња (отац Петар је са собом повео најстарију кћерку Соњу, која је имала шеснаест година), др Чедомир Вукмановић, најстарији син свештеника др Луке Вукмановића из Цетиња, који је са својим оцем пошао из Цетиња и одступао до Словеније, затим, Страхиња Јововић, најмлађи син Архијерејског намесника Подго-

ричког свештеника Љубомира Јововића (отац Љубомир је са собом повео своју кћерку Бранку, која је имала петнаест година). И свештеник Крсто Павићевић, парох Спушки, са собом је повео своју кћерку. И многи други свештеници су са собом водили своју децу.

Слутње Митрополита Јоаникија и свештеника, који су кренули са њим, биле су тачне.

Партизани су 13. новембра 1944. године ушли у Цетиње у коме није било ниједног наоружаног војника. Одмах су започели сурови обрачун са националним људима и њиховим породицама. Преки партизански суд, назван Ратним војним судом, у Цетињу од првог дана је имао пуне руке посла. Већ 14. новембра, дакле, само један дан након уласка у Цетиње, а што се јасно види из првог саопштења партизанског преког идеолошког суда, убијено је четрнаест грађана Цетиња и то:

Вуко Пејовић
Никола Милашевић
Вјекослав Андрејев
Иван Милачић
Мирко Драговић
Марко Пламенац
Јован Петровић
Василије Каписода
Момчило Зековић
Милева Борозан
Нико Б. Почек
Милева Петровић
Јокица Грујичић
Милован Грујичић

Оптуженима, сасвим сигурно, није ни суђено, а, самим тим, нису ни имали право жалбе. Не улазећи у то да ли је и за шта је нека од наведених жртава имала кривицу, морамо рећи да је „партизанска правда” на овакав анти-човечни и анти-правни начин свуда спровођена.

Следећег дана, 15. новембра. 1944. године, ухапшени су и одмах убијени следећи грађани Цетиња;

Никола Дорјемедов
Душан Л. Вујовић
Нико Кривокапић
Вецеслав Вацек
Александра К. Матановић
Нико С. Милошевић
Томо Милошевић
Мило М. Прља
Ђуро М. Перишић
Марко П. Мартиновић
Љубо И. Кнежевић
Мишо Ј. Зорић
Илија Ј. Зорић
Станко Филиповић

Укупан број комунистичких жртава у цетињском срезу је далеко већи од овог броја и, према грубим проценама, прелази бројку од две хиљаде. Број убијених и имена комунистичких жртава у цетињском срезу још увек нису утврђени, јер је и данас у тамошњем народу присутан велики страх.

Саопштења из којих се види како је, само за два дана, након уласка партизана у Цетиње, убијено 28 грађана Цетиња била су излепљена по цетињским улицама у то време.

Партизански моћници из Цетиња (49 народних хероја, 32 генерала и 279 носилаца тзв. партизанске споменице) деценијама су евоцирали своја револуционарна сећања о Цетињу у тим данима. Посебно су истицали да су у граду затекли празне немачке магацине. Због тога су започели тзв. реквизицију, тј. плачкање приватне имовине грађана по Цетињу. Свештеничке породице су прве биле на удару наводних ослободилаца. Народ су плачкали до голе коже. Тако су, на пример, породици угледног цетињског свештеника Петра Ускоковића 2. децембра 1944. године оставили конфискациону признаницу (К.бр.261) из које се види да је парти-

зански Војни (тј. преки) суд 29. новембра 1944. године пресудио да им се одузме следећа имовина; један кревет са намештајем, један ормар са књигама, један топломер и једна писаћа машина. Плачка је озакоњена папиром и потврђена борбеним покличем смрти: „Смрт фашизму - слобода народу!”

Оплачкан је и Цетињски Манастир, али су оплачане и зграде Црквеног суда Митрополије и Богословије Светог Петра Цетињског. Овде морамо рећи да је Богословија Светог Петра Цетињског страдала и од окупационе (италијанске и немачке) и од партизанске војске. Подсећања ради, Свети Архијерејски Синод СПЦ је 1. априла 1941. године доставио акт ректору богословије Проти Михаилу Вујисићу којим је наложено да се ученици оцене, сведу годишње оцене и распусте кућама без издавања уверења с тим да професори и наставници остану у Цетињу уз напомену да тај акт важи до даљњег. Професорски савет богословије је већ 2. априла 1941. године поступио сходно акту Светог Архијерејског Синода.

Италијански окупациони војници су одмах по уласку у Цетиње, 17. априла 1941. године, заузели зграду Његошеве Биљарде у којој је била смештена богословија, али и остале објекте богословије. Италијани су током 1941. године разнели добар део инвентара богословије, али су и оплачкали све магацине хране, посуђа, ученичке гардеробе, радионице и вешерај. Ни библиотека богословије није остала поштеђена.

Цетињска богословија није радила током школске 1941/42. године. Школске 1942/43. године била је отворена само за нешто преко десет ученика завршног разреда. Током 1943. године је било омогућено да сви ученици који су могли доћи до Цетиња могу ванредно полагати испите.

После капитулације Италије 1943. године, Цетиње су окупирали Немци. Немачка окупациона војска је већ 16. септембра 1943. године запосела зграду богословије. У њој су, пре њих, Италијани држали магацин за експлозив. Десило се да је, под неразјашњеним околностима, експлодирао магацин са експлозивом и муницијом тако да је зграда богословије добрим делом била оштећена.

Немци су 20. септембра 1943. године од богословске трпезарије направили шталу за своје коње и мазге. Исту намену имале су и три богословске учионице. Митрополит Јоаникије је због таквог скрнављења богословског училишта протествовао код фелд-команданта Црне Горе генерал-мајора Вилхелма Кајпера. Генерал Кајпер је обећао митрополиту да ће коњи бити измештени на друго место. То је и учињено почетком новембра 1943. године.

Претварање зграде богословије у немачку коњушницу је поновљено и у мају 1944. године. Зграда богословије је у таквом стању остала све до повлачења Немаца из Цетиња у новембру 1944. године без обзира на многе протесте Митрополита Јоаникија немачкој команди у Цетињу.

Богословија је, и поред тога, радила од фебруара до почетка јуна 1944. године када је прекинут њен рад. То је фактички био и њен крај све до њеног обновљења 1. септембра 1992. године.

И партизани су од 13. новембра 1944. године користили зграду богословије као своју коњушницу. Од партизана није био поштеђен ни преостали део инвентара богословије. Комунисти су од првог дана своје владавине у Цетињу започели пљачку и разношење инвентара богословије. Све је разнето и покупљено за само неколико дана. Носили су и ћебад, и јастуке, и мадраце, и кревете, и шпорете, и постељине, и писаће столове од храстовине, и школске табле, и катедре, и делове ћачке кухиње и трпезарије, и посуђе, и ћачке столове и клупе, и сандуке за храну, и ормаре за књиге, и књиге, ваге и остало. Једном речју, однели су све што је могло да се понесе. Истини за вољу, комунисти су остављали реверсе о отетим стварима. Из тих реверса, који су сачувани у архиви Митрополије на Цетињу, види се да су опљачкане ствари завршиле у Повјереништву за здравље ЦАСНО, Дому стараца у Никшићу, Музичкој школи у Цетињу, цетињској штампарији, цетињској гимназији, Повјереништву за грађевине ЦАСНО, Среском воћном расаднику у Колашину, библиотеци у Цетињу, али и код многих грађана Цетиња. Његошев радни сто је завршио у влади Црне Горе, а кабинет Патријарха Гаврила (Дожића) у данашњем

подгоричком Дому омладине. Опљачкане су и многе вредне иконе и светиње Цетињског манастира.

Комунисти, чак, оспоравали власништво Митрополије Црногорско-Приморске над Биљардом и старом зградом богословије. Биљарду су одузели и до дана данашњег није враћена Митрополији. Стара црквена кућа, која се налазила одмах поред Биљарде, одмах је порушена. Комунисти су одузели и стару зграду богословије, али је она деведесетих година враћена у власништво Митрополији Црногорско-Приморској.

Све ово наводимо као илустрацију апсолутне оправданости става Митрополита Јоаникија по питању положаја свештенства у првим данима успостављања револуционарне власти комуниста. Нечасно је, после толико недужних србских глава палих од руке комуниста у току и после рата, данас правдати злочин постављањем питања шта би било да је Митрополит Јоаникије остао са свештенством на Цетињу у новембру 1944. године и тамо сачекао брзопотезну револуционарну партизанску правду? Јер, убиство и скидање главе Митрополита Црногорско-Приморског без суда, суђења и пресуде јесте злочин без преседана без обзира на то да ли се одиграо у Словенији, Србији или Црној Гори. Уосталом, поратна судбина и страдање свештенства које је остало у Црној Гори, као и монтирани процес Митрополиту Арсенију 1954. године у Цетињу, не дају права за постављање таквог питања.

Важно је рећи да Митрополит Јоаникије, следствено својој пастирској улози на трону Светог Петра Цетињског у најтежим данима историје Црне Горе и Митрополије Црногорско-Приморске, није ни могао детаљно и подробно да зна о плановима за повлачење националне војске из Црне Горе. Уосталом, војни и политички планови њега као Митрополита Црногорско-Приморског нису обавезивали. Цетиње је данима било под партизанском опсадом и блокадом (од септембра месеца 1944. године), а у то време су настали контакти између Војводе Павла Ђуришића и албанског вође Марка Ђона о безбедном и несметаном проласку националне војске кроз Албанију до Грчке. Митрополит Јоаникије је за тај споразум могао сазнати, и то само површно, приликом

кратког сусрета са Војводом Павлом Ђуришићем у Цетињском Манастиру после четничког пробоја партизанске блокаде Цетиња из правца Подгорице. У тренуцима када од дејства партизанске артиљерије гори и небо и земља и када падају недужне људске главе и у Цетињу и по читавој Црној Гори, али и кад над свима стоји неизвесност пробоја до Подгорице, нема времена за детаљна разматрања било каквих планова. И чињеница да је план одступања преко Албаније промењен после Митрополитовог доласка у зетску равницу говори у прилог напред изнетог става.

Митрополит Јоаникије је, дакле, са свештенством, монашством, националном војском и бројном нејачи изашао из Цетиња 12. новембра 1944. године и упутио се према Подгорици. Четници Гвозденог пука Војводе Павла Ђуришића, који су обезбеђивали њихов излазак из Цетиња, водили су борбе са комунистима пробијајући пут од Цетиња до Подгорице. Четници су имали и мртвих и рањених, али тај број није до сада нигде публикован.

Митрополит Јоаникије се, по доласку у зетску равницу, најпре сместио у Манастир Дајбабе у Зети (на 4 километра удаљености од Подгорице). У Манастиру Дајбабе је 29. новембра 1944. године у књизи посетилаца овог манастира записао: *Пресвета Богородице сјаси нас! Горје имјејим срца!* (Горе имајмо срца - прим: ј.В.Ц.) У ове две православно-хришћанске и литургијско-црквене молитве стао је читав Митрополит Јоаникије са свом муком и распећем читавог православног народа у Црној Гори. Митрополит је, с једне стране, видео земаљску муку, страдање и трагедију и молио се Мајци Божијој да умоли Сина свога да ублажи свенародну муку и страдање, а, са друге стране, показао се као човек спреман на сопствено страдање и мучеништво, али не самоубилачко или идеолошко мучеништво него се из другог дела његовог молитвеног записа у манастирској књизи види да из њега избија жива вера Светог Јеванђеља и Царства Небескога, вера раних и потоњих хришћанских мученика, који се ни у најтежим тренуцима нису одрицали Господа и приклањали ђаволу зарад земаљског почивања и трајања. Међутим, и овај молитвени запис Митрополита Јоаникија у световним круговима није доживео пра-

вославно-хришћанско тумачење и поимање као што се то догађало и са многим мученицима Цркве Христове кроз векове. На жалост, кривотворен је и исмејан скоро шест деценија касније (у поглављу „Митрополија Црногорско-Приморска 1941.-1945” књиге „Верске заједнице у Црној Гори 1918.-1953.” младог, али, очигледно идеолошког историчара Звездана Фолића из Историјског института Црне Горе из Подгорице, овај молитвени запис Митрополита Јоаникија у књизи посетилаца Манастира Дајбабе овако је приказан, а уз њега је дато следеће тумачење: „Ипак, Митрополит Јоаникије није превише вјеровао у снагу четничког покрета и помоћ „западних савезника”. У позадини видљивих догађаја остао је један бојажљиви пастир, нервозан и немоћан, који ће 29. новембра 1944. године у књизи Манастира Дајбабе, кратко уписати: „Пресвета Богородице спаси нас!” Очеvidно је да Фолић као ученик компартијских историчара Шерба Растодера и Зорана Лакића није умео да прочита митрополитов запис на црквенословенском језику нити је, пак, схватио шта он значи и да се понавља на свакој Светој Литургији у време канона евхаристије. Осим ироничног вређања Митрополита Јоаникија, навођењем израза „бојажљив, нервозан и немоћан” (као да је Митрополит Јоаникије имао неку другу врсту власти и световне моћи осим духовне и благодатне силе Духа Светога да свештенодејствује као Архијереј Цркве Божије), чуди нас да Фолић није записао да је Митрополит Јоаникије писао хијероглифима пошто је користио црквенословенска слова. Очеvidно, Фолић се, скоро шездесет година касније, поставио као хроничар и савременик тих догађаја са улогом личног секретара Митрополита Јоаникија пишући о тим догађајима као да их је гледао и у њима учествовао. У Фолићевој књизи постоји још читав серијал сличних безбожних и злонамерних тумачења црквених људи и црквених догађаја, али ћемо се на њих освртати у наредним редовима. Извртањем и делимичним цитирањем (тј. избацивањем суштински значајних делова митрополитових реченица из беседа, посланица и текстова) пре двадесетак година бавио се и академик ЦАНУ Зоран Лакић у својој књизи „Народна власт у Црној Гори” о чему смо писали и на Лакићеве

фалсификате одговорили у нашој књизи „Голгота Митрополита Црногорско-Приморског Јоаникија 1941.-1945“).

Дирљиви су и потресни и записи црногорских свештеника у *Књизи уџисака јосетџилаца Манастира Дајбабе*. Ти записи су, вероватно, биле њихове последње речи које су написали у рођеној и љубљеној Црној Гори. У манастирској књизи су сачувани записи свештеника др Луке Вукмановића, Милорада Кљајића, Сава Кустудића, Марјана Марсенића, Сима Лалатовића, Милосава Вукмановића, Милоша Васиљевића, Петра Ускоковића, Луке Вучинића и богослова Милорада Зековића и Божидара Ашанина. У књигу су своје последње речи уписивали и многи четници и интелектуалци који су тада долазили у Манастир Дајбабе.

Митрополит Јоаникије се у Зети срео са многим националним интелектуалцима из Црне Горе међу којима је био и Саво Вулетић, угледан човек, велики Србин, интелектуалац и министар из времена Краља Николе (Саво Вулетић је остао познат и по томе што је 1941. године одбио понуду италијанских окупационих власти да се прими вођства тзв. независне Црне Горе). Свештенство и монаштво, као и многобројни народ из Цетиња, Катунске, Ријечке, Црмничке и Љешанске нахије, Бјелопавлића, Никшића, Пипера и других делова Црне Горе, били су смештени по кућама зетских домаћина. Остало је запамћено да је неколико дана пре поласка из Зете према северу Митрополит Јоаникије био смештен у кући познатог зетског учитеља Сима Бољевића на Цијевни у Зети.

Свештенство Митрополије Црногорско-Приморске се у тим данима свакодневно сабирало око свога Архипастира делећи са њим муке због народног распећа.

Министар Саво Вулетић и Војвода Павле Ђуришић су почетком октобра 1944. године успели да успоставе контакт са албанским националним вођом Марк Ђоном и започели су преговоре о безбедном проласку србских националних снага преко Албаније за Грчку (и по овом датуму се види да Митрополит Јоаникије у блокираном Цетињу није могао да зна ни за постојање оваквих преговора, а ни за детаље тих преговора и планова). Велику и зна-

чајну улогу у обезбеђивању контакта Војводе Павла Ђуришића са Марк Ђоном је, без сумње, одиграо Саво Вулетић - Зећанин. Саво Вулетић је, живећи и радећи у Зети и Подгорици деценијама, обављајући министарску и касније адвокатску дужност у Црној Гори, али и користећи вековна познанства, па чак и побратимства између зетских Срба и Албанаца, и једних и других настањених на крајевима данашње Зете према Малесији и Албанији, успео да оствари овај контакт како би се остварио војно-политички план за који су сматрали да доноси најбоље решење за национални живаљ пред најездом безбожних комуниста.

Војвода Павле Ђуришић је, како је касније у своме сећању у емиграцији изнео Новица Поповић, један од његових најближих сарадника и специјални изасланик на преговорима са Марк Ђоном у Албанији, стално био у контакту са својим командантом ђенералом Дражом Михаиловићем и са његовим одобрењем је кренуо у те преговоре. Први сусрет између Војводе Павла Ђуришића и Марк Ђона је био заказан у Тузима, који су после априлског слома 1941. године припојени тзв. Великој Албанији. Међутим, комунисти су међу албанским становништвом лансирали приче да је Марк Ђон продао Скадар четницима тако да су Арнаути припремили атентат на Павла Ђуришића. Међутим, Марк Ђон је, с обзиром да је благовремено био обавештен о свему томе, предухитрио заверенике и терористе те је у пратњи преседника општине Скадар дошао у Подгорицу на преговоре. Ђуришић и Ђон су се договорили да је споразум неопходан за обе стране, али да је неопходно и на једној и на другој страни радити на смиривању зле крви и традиционалног непријатељства. Павле Ђуришић је, по завршетку првог дела преговора, кренуо да испрати свога госта кроз Ђемовско поље према Тузима. Међутим, и на том путу је био припремљен атентат на њега. Шиптари (међу којима је било и комуниста) су успели да га ране у десно плућно крило. Међутим, Војвода Павле је преживео тај атентат.

Новица Поповић је већ 14. октобра 1944. године стигао у Скадар у својству овлашћеног преговарача. Са њим су се налазили и мајор Саво Вукадиновић, капетан Марко Вучелић и Владо

Поповић. Марк Ђон је поред себе имао велики број албанских вођа. Две делегације су се тада, како сведочи Новица Поповић, споразумеле следеће:

- *да се изврши обједињавање албанских националних снага и четијника под врховном командом ђенерала Драже Михаиловића,*

- *да Скадар буде седиште Врховног штаба,*

- *да Павле Ђуришић у Скадар ишће пре ујуте четијничке јединице како би се манифестовала сарадања против комуниста и подигао морал албанских националних војника у Албанији,*

- *да албанско вођство осигура смештај и исхрану за 100 хиљада војника за шест месеци узимајући у обзир одузимање њихових мајацина од Немаца у Скадру,*

- *да се уклоне политичке границе између Црне Горе и Албаније до коначног обрачуна са комунистима и успостављању влада у Југославији и Албанији,*

- *да се од Немаца одузму лађе и сав рајини материјал којим располажу и успуте националним јединицама за борбу против комуниста. Посебно да се успостави веза са Италијом и да се има у виду наклон на Грчку,*

- *да се образује стручна комисија која ће израдити општи одбрамбени план.*

Међутим, догађаји су се одигравали другачије од планираног. У Скадар је стигла огромна немачка војска која се повлачила из Грчке, али и велика колона избеглица са Косова и Метохије, Плава и Гусиња. Поповић је, у међувремену, због промена плана од стране Врховне команде опозван из Скадра и 24. новембра 1944. године се вратио у Црну Гору. Из Врховне команде је стигла депеша следеће садржине:

„Што пре са својим снагама повлачите се за Босну. По могућности свуда наилазите немачке трупе. Дошли смо у контакти са савезницима у Требињу. Сусрети је брајски и дирљив. Наши одреди оперишу ујут Сарајева и забележени су први успеси”.

Војвода Павле Ђуришић је послушао наредбу Врховне команде. Касније се испоставило да је аутор те депеше био ђенерал

Мирослав Трифуновић звани Др Оња, командант Србије, и да је депешу послао без знања ђенерала Драже Михаиловића, који се у то време са својим штабом налазио код Округлице у области Зенице. Ова ствар је разјашњена неколико месеци касније на Требави у вербалном сукобу између ђенерала Трифуновића и Павла Ђуришића пред ђенералом Михаиловићем. О томе ће касније бити речи.

Војвода Павле Ђуришић је послушао наредбу из депеше и већ је 22. новембра 1944. године својим јединицама издао наредбу да се припреме за покрет. Питање је шта би било и са четничком војском и са народом да се, којим случајем, кренуло преко Албаније за Грчку. Али, то је тема за војне стратеге и историчаре и она се нас, у овом случају, тиче само ради расветљавања зачараног круга и вртлога у коме су се нашли Митрополит Јоаникије, свештенство, народ и нејач. Међутим, када се данас објективно сагледа тадашња ситуација на међународном војно-политичком плану, затим, чињеница да су тзв. савезници окренули леђа србским националним снагама, као и да је Други светски рат у Грчкој продужен грађанским ратом (у коме су учествовали и Брозови комунисти), не видимо разлога да тзв. савезници, све и да су националне србске снаге преко Албаније стигле до Грчке, не би са њима и у Грчкој учиниле исто оно што су са њима учинили у Аустрији - разоружавање и предају ненаоружаних људи под крвави нож Јосипа Броза и његових следбеника.

Вреди напоменути да је у новембру 1944. године на подручју Зете, где је била сконцентрисана главнина националне војске и народа, формиран Национални комитет за Црну Гору, Боку и Стари Рас. Митрополит Јоаникије је био почасни председник Националног комитета. Национални комитет су сачињавали следећи чланови: Милан Радоњић, председник, Митар Митровић, секретар, Саво Вулетић, Лазар Дамјановић, Вукашин Вукашиновић, Радослав Драговић, др Никола Јерговић, Велимир Јојић, Крсто Љумовић, свештеник Бранко Мустур, др Никола Костић, Милан Буј, Милан Поповић, Божидар Томовић, Никола Вукчевић, Михаило Јовановић, Милан Радовић, Ново Ђукић, Ђукан Анђе-

лић, Душан Поповић, Јаков Вуксановић, Новак Бошковић, Милош Перовић, Милош Брајовић, Саво Радоњић, свештеник др Лука Вукмановић, Јован Ивовић и Јован Јоветић.

Нема писаних докумената о детаљним активностима Националног комитета за Црну Гору, Боку и Стари Рас у том периоду. Непобитна је чињеница да се највише веровало Војводи Павлу Ђуришићу што је због ратне ситуације, али и Павловог безброј пута доказаног јунаштва, било сасвим разумљиво. Чињеница је и то да се Митрополит Јоаникије није мешао у војне ствари и процене. Веровао је да војни врх сагледава ситуацију и ради на проналаску најбољег решења за тужни и већ тада распети и рањени збег Срба из Црне Горе.

Четничке јединице, свештенство са својим митрополитом и многобројни народ су 6. децембра 1944. године кренули у одступање из зетске равнице. На том простору се сабрало између двадесет и тридесет хиљада војника, људи, жена и деце. Колона је подсећала на нову сеобу Срба, а Митрополит Јоаникије на новог Арсенија Чарнојевића. Колона се путем увећавала придошлим четничким јединицама и народним колонама, али се и умањивала свакодневним и сваковрсним страдањем у борбама које су успут вођене.

Колона је преко Подгорице изашла на Биоче и преко Матешева се упутила према Колашину. Колона се, када је при поласку формирана, простирала од Биоча до Вјетерника. Од првог дана их је пратила ледена киша. Прва жртва из ове нове сеобе Србе пала је већ сутрадан, 7. децембра 1944. године. Према запису Стевана Ј. Вучетића (то име је, у ствари, псеудоним Стевана Рајковића, познатог националног борца и приређивача ванредно значајних свезака о злочинима црногорских комуниста, штампаних за време рата на Цетињу под насловом „Пакао или комунизам у Црној Гори”. Рајковић је доста писао у националним листовима и често под псеудонимом „Аргус”), смрзло се двомесечно мушко дете поручника Божа Борозана. Дете се смрзло у покислим и залеђеним пеленама на леђима своје мајке.

Колона се споро кретала како због врлетног терена тако и због мноштва рањеника и хладноће. Енглески и амерички бомбардери су већ 8. децембра започели да бомбардују и митраљеском ватром обасипају предугачку колону. Рушили су и мостове и путеве што је додатно успоравало и отежавало кретање. Први напад комуниста на колону је забележен истог дана када је започето бомбардовање.

Албанска партизанска бригада је 10. децембра напала колону код Лијеве Ријеке. У тој бригади је било преко две хиљаде шиптарских војника, који су као балисти и крвници прешли међу комунисте, али су их четници разбили и натерали у повлачење.

Колона се 11. и 12. децембра, када су их немилосрдно тукли Енглези и Американци из бомбардера, протезала од Лијеве Ријеке до Поља Колашинских. Током одступања кроз Црну Гору били су свакодневно бомбардовани из енглеских и америчких бомбардера. Није било дана а да по њима нису падале „савезничке” бомбе. Водили су борбе и са немачким јединицама које су се повлачиле из Црне Горе.

Колона је прегазила реку Тару пре Мојковца и стигла до Бијелог Поља, а одатле се кретала долином Лима преко Бродарева, Пријепоља и Прибоја до Рудог. У Рудо су стигли 28. децембра 1944. године, а током наредних дана су пристизали остали делови предугачке колоне.

Митрополит Јоаникије се, како нам је сведочио Протојереј-Ставрофор Милојко Топаловић, сместио у кући његовог оца Симеона Топаловића, угледног и побожног трговца у Рудом. Митрополит Јоаникије је, како је Проти Милојку после рата причао његов отац, био болестан и промрзао. Митрополит Јоаникије је благословио сво четворо деце Симеона Топаловића, а тада четворогодишњем Милојку оставио своју владичанску бројаницу и благословио га да буде свештенослужитељ Цркве Христове, што се касније и обистинило. Дирљив је био призор у Храму Светог Саве на Врачару у мају 2001. године приликом свечане и саборне архијерејске службе и чина канонизације Нових Свештенотученика Србске Цркве када је поред иконе Светог Свештенотученика

Митрополита Јоаникија, коју су носили његов наследник на трону Светог Петра Цетињског Митрополит Амфилохије и викар Митрополије Црногорско-Приморске Епископ Будимљански Јоаникије, ишао и Прота Милојко са бројаницом коју му је као детету даровао Митрополит Јоаникије.

Божић 1945. године, последњи у животу Митрополита Јоаникија и многих његових епархиота на земљи, саборно је и хришћански прослављен у Рудом без обзира на јад, бол и чемер. Предраг Цемовић, блиски рођак и саборац Војводе Павла Ђуришића, после рата је у „Гласнику” Србског историјског и културног друштва „Његош“ из Чикага, објавио своје сећање на те дане и Божић у Рудом 1945. године. Цемовић је о том Божићу записао:

„...Божић је прослављен врло скромно. Служио је седи Митрополит Јоаникије. Асистирало је (саслуживало - прим. ј.В.Ц.) више свештеника. Послије службе је благословио војску и народ. Говорио је светитељски: тихо и побожно. Овог Божића, стари Архијереј није говорио о витлејемској звезди и о рођењу Богочовека, Који доноси мир и добру вољу међу људима, већ о Великом Петку и Голготи Србског народа на челу са ђенералом Михаиловићем. Никад већег броја верника на богослужењу није било. Никада усрдније и топлије молитве верници нису изговорили обраћајући се Спаситељу. Никада жалосније, гушећи се у сузама, „Рождество” (божићни тропар - прим. ј.В.Ц.) није отпевано. Народ је плакао...”

Читајући овај Цемовићев запис, у човеку се јављају сцене из живота и страдања ранохришћанских мученика описаних у Житијима Светих. Међутим, идеолошки историчари, у души и памети безбожно орјентисани, овај, готово библијски, догађај у својим писанијама тумаче сасвим другачије. Тако, на пример, већ помињани Звездан Фолић о том Божићу каже: „Депресија је обузела и Митрополита Јоаникија. Он је са више својих свештеника служио Божићну литургију 7. јануара 1945. године у Рудом”. Фолић се, и у овом случају са оваквом несувислом и безбожном оценом здравственог стања Митрополита Јоаникија и констатацијом, ставио у улогу непосредног учесника догађаја и, овом приликом, чак и лич-

ног лекара Митрополита Јоаникија. Није тачно да је Митрополит Јоаникије пао у депресију па је због тога, како испада према Фолићевим констатацијама, служио божићну литургију!?! Сваки свештенослужитељ, а пре свих епископ Цркве Божије, сваке недеље и сваког празника служи Свету Литургију Тела и Крви Господњег. Нормално је и људско је осећање туге и бола због народног распећа код сваког честитог човека, а посебно код Епископа као духовног оца своје пастве. На другом месту Фолић каже да „православни свештеници нијесу успјевали да поврате морал утученој поворци”. По овоме испада да су свештеници са својим Митрополитом кренули из Црне Горе само због тога да би дизали морал код војске и народа, а не да их је из Црне Горе потерала и покренула иста мука и исти проблем. Свештеници Митрополије Црногорско-Приморске, који су кренули на пут од Везировог до Зиданог Моста, били су и остали свештеници своје Цркве и свога народа до последњег дана и није ни непознато ни невероватно да су, делећи исту муку са својим народом, уз пут крепили народ да истраје, али су му уливали наду у живот вечни и подсећали да се човек не завршава у два метра гроба. По Фолићу и сличним историчарима, изгледа да је, зарад земаљског опстанка, требало да сви свештеници на челу са Митрополитом још 1941. године скину свештеничке мантије, учлане се у Комунистичку партију, постану верски референти Јосипа Броза, народ позову да се одрекне Христа и прихвати Маркса и тиме би земаљски проблем био решен!?! На жалост, комунистички историчари виде и једино истичу антифашистички карактер борбе партизанских јединица (а и о томе се може дискутовати, јер постоје многа компромитујућа документа за Брозове партизане која недвосмислено сведоче о преговорима и договорима комуниста и са Немцима и са усташама), али упорно прећуткују чињеницу да су се партизани свуда, а најревносније у Црној Гори, сурово обрачунавали са часним и честитим националним интелектуалцима, домаћинима, свештеницима, па и са њиховим породицама. Упорно прећуткују чињеницу да ни партизани ни четници нису битно могли да утичу на слом немачког Рајха и завршетак Другог светског рата, јер је Немачка поражена од

великих сила. Истина је и то да четнички национални покрет није имао политичке циљеве него војне, а да су партизани превасходно водили политичку, а само по нужди војничку битку која је, опет, била подлога за остварење политичких циљева Комунистичке партије Југославије. Слобода и уређење земље на демократским начелима није био превасходни циљ Брозових комуниста. Њихов циљ је био - комунизам остварен револуционарним превратом под тиранском окупацијом.

Колона је из Рудог кренула 10. јануара 1945. године. Снег је непрестано падао, снежни наноси су били велики, а температура ниска. Колона се кретала правцем Горње Руданце - Вишеград - планина Семић - Бранковићи - планина Деветак - Олово - Кладањ - планина Коњух - Маглај - планина Озрен - Требава. Колона је по високим планинама, које су биле покривене огромним снежним наносима, без адекватне одеће и обуће, без хране и лекова, пролазила кроз спаљена и запустела србска села по Босни. У селима није било живе душе. Многи су се у тим тешким условима смрзли, неки су залутали, а било је и оних који су самовољно напуштали колону и одлазили у другом правцу. Они који су ишли у правцу супротном од команде одлазили су право усташама и комунистима под крвави нож или на нишан. Сви су немилосрдно побијени по Босни.

Драган Рајковић, србски песник из емиграције и син већ помињаног Стевана Рајковића, који је одступао са Митрополитом Јоаникијем, Војводом Павлом Ђуришићем, свештенством, војницима, рањеницима и народом и који је, Божијим чудом, успео да изнесе живу главу из тог пакла после безочне издаје тзв. савезника у Аустрији, написао је дивну и потресну поему о тим голготским данима и свенародном мучеништву које је трајало око пола године назвавши је „Босанска голгота”. Ни историчар, ни стратег није кадар да опише ту муку и те догађаје као што је то у стању да уради песник. Поему као најбољу, најживљу и најдубљу илустрације те свенародне муке преносимо у целости. О томе Рајковић овако пева;

„Корачамо трома покрај пустих села;
Суморна згаришта у снегу се црне

Док ледени вихор и њих не огрне
Кристаластим плаштом ко згрчена тела.

Корачамо трома. У густој колони
прекривени снегом ћуте рањеници.
Мук!...Још само коњи, наши сапатници,
Фрхтањем ремеће очај монотони.

Одступају с нама старци, деца, жене,
Седи Митрополит, мноштво свештеника;
Промичу ко сенке глађу измучене,
Повезани истом судбом бескућника.

Хлеба!...То су жеље недостижне, жарке,
У бунилу глади што их човек снива,
Што се из свих наших погледа открива.
Хлеба!...То су само успомене, варке.

Починка!...Још мање. У пустари вечној
Нигде живе душе, куће, ни кућишта;
Мала србска села сада су згаришта,
Спаљена у мржњи лудој, нечовечној.

Корачамо трома с надом без почетка;
Иза сваког кланца нова пустош прети
И као путници који су уклет,и,
Сутра ћемо опет маглома - испочетка.

Корачамо трома. Блуде очи снене
Преко голих брда и пустих пасишта.
Можда ћемо ипак наћи уточишта?
Можда још све наде нису изгубљене?

Можда?...Али онда као отровница
Походи ме сумња: Куда, одговори?
И душу ми мучи док ме не умори
Нова глад и нова тешка несаница.

Куд си наумио, створе суманути?!
Зар не видиш пропаст? Грми са свих страна!
Колико ће од вас сутра осванути?
Зар не видиш раку? Зјапи ископана!

Чему глад и јади и борба и жице,
Кад узалуд све је! Сви мостови горе!
Чак да неким чудом стигнеш до границе,
Вратиће те назад, неразумни створе!

У таквим ноћима немира и страве,
Сетим се Сирана, гаскоњског делије,
Кад је рецитово разбијене главе:
„Баш узалуд кад је, много је дивније!”

И кроз мутна светла полусна и јаве,
Утеха ме нађе сред мојих немира
И носи ме собом у пределе плаве
И њише ме нежно на крилу лептира.

Али кад се скинем са љуљашке снова,
Глад већ чучи испред мог шаторског крила;
Очи су јој празна љуска орахова,
А провидни трбух слама испунила...

Корачамо тромо снегом до појаса.
Колона се љуља глађу оглодана.
Шта је то пред нама?...Село?...лавеж паса?!...
Можда моји нерви?...Ил фатаморгана?...

У подножју брда, плави венци дима
Висе изнад малих, бедних учерица;
Узбуђени, срећни похитасмо к њима
Да крај прве ватре откравимо лица...

Ноћ отиче тихо, ал као из ранца
Подилазе ваши, бедом посејане,
И сву ноћ нам глођу ране неопране
И сву ноћ нам преу покров од пегавца.

Тај несити демон чељусти ватрене,
С шапата од пекве и задаха врела,
Прати нас у стопу, то паклено штене,
И храни се с наших изнемоглих тела...

Корачамо тромо под игом изгнанства,
Нас и мртву браћу клевета скрнави,
Док тиранин слави свој тријумф крнави,
Из клоаке блене савест човечанства.

Корачамо тромо. Свуд сабласне тмине
Висе, ко проклетства, широким видиком;
Хоће ли икада ова ноћ да мине
Да барем не умрем тужним изгнанником?!”

Исцрпљена колона је, после тридесет и пет дана надљудског путовања, стигла на Требаву. Неколико дана, средином фебруара 1945. године, у Требаву су стизали делови колоне. Распоредивани су по селима и кућама тамошњих Срба.

На Требаву се ишло са циљем да се четничке јединице из Црне Горе састану и саберу са четничким јединицама са подручја Србије.

На Требави је дошло до првог озбиљног сукоба између ђенерала Драже Михаиловића и Павла Ђуришића. Приликом сусрета између њих двојице на Требави, ђенерал Михаиловић се зачудио што види Павла Ђуришића са војском и народом у Босни и питао га како је и због чега ту стигао. Ђуришић му је одговорио да је поступио по наређењу Врховне команде на шта је Михаиловић рекао да он такво наређење никада није издао. Јавио се командант Србије ђенерал Мирослав Трифуновић и рекао да је он у име Врховне команде депешом послао наређење Војводи Павлу Ђуришићу да са војском крене према Босни. Тада је дошло до жучне расправе, па чак и потезања оружја, између Трифуновића и Ђуришића, али је интервенцијом присутних спречено међусобно проливање крви.

Бенерал Михаиловић је предложио да се јединице расподеле по шумама и планинама по Босни, консолидују се и спреме за наставак борбе против комуниста. Своју одлуку да војску сконцентрише у Босни образложио је чињеницом да није могао да се бори против совјетских војника, који су са истока надирали у Србију, јер би се то тумачило као удар на савезнике. Бенерал Михаиловић је енергично био против предлога ђенерала Милана Недића и Димитрија Љотића, а који се састојао у позиву Михаиловићу да се све србске националне трупе саберу у Словенији. Михаиловић је Ђуришићу предложио да се са војском и народом врати у Црну Гору. Војвода Павле Ђуришић је, знајући кроз какве је муке његово људство прошло како би извршио наређење Врховне команде, за које се испоставило да је било лажно, одбио такву могућност. Заговарао је став да исцрпљене јединице и огроман број рањеника и болесника не могу назад у Црну Гору и да је у таквој ситуацији најбоље решење - пробој према Словенији и Западу. И многобројни четнички команданти, сабрани на Требави, поделили су се на заговорнике једног или другог става.

Војвода Павле Ђуришић је 21. фебруара 1945. године сазвао конференцију својих потчињених команданата како би заједно сагледали ситуацију и донели одлуку. Четнички команданти из Црне Горе су стајали на становишту које је заговарао и Ђуришић. И Национални комитет Црне Горе, Боке и Старог Раса је прихватио закључке конференције четничких команданата из Црне Горе. Војвода Павле Ђуришић је закључке са конференције четничких команданата из Црне Горе и закључке Националног комитета за Црну Гору, Боку и Стари Рас доставио Врховној команди и ђенералу Михаиловићу. Познато је да ђенерал Михаиловић није прихватио такве закључке. Неколико дана касније, 1. марта 1945. године, Ђуришић је одржао још једну конференцију у ширем саставу и на њој су потврђени претходни ставови и закључци, али и додати још неки. И ти закључци и ставови су предати Врховној команди и ђенералу Михаиловићу. Бенерал Михаиловић је 3. марта 1945. године негативно одговорио на достављене закључке, али је Војводи Павлу Ђуришићу оставио да сам одлучи како ће поступа-

ти у погледу одласка са Требаве са молбом да, уколико буду кренули према Словенији, о томе на време обавесте Врховну команду како би имали времена да преузму и попуне њихове положаје. У међувремену, на Требави се 6. марта 1945. године упокојила мајка Војводе Павла Ђуришића.

Покрет црногорских јединица и народног збег са Требаве је започет 9. и 10. марта 1945. године пребацивањем на леву обалу реке Босне. Комплетно пребацивање јединица је завршено 13. марта. Јединице и народне колоне су се сабирале под ведрим небом испод планине Вучјак. Није било ни хране, ни лекова, ни одеће, ни обуће, а тифус је свакодневно носио у смрт нове и бројне жртве. Из једне депеше, коју је 21. фебруара 1945. године (дакле, двадесетак дана пре покрета са Требаве и преласка на леву обалу реку Босне) Војвода Павле Ђуришић упутио ђенералу Милану Недићу види се да је на Требаву из Црне Горе, и поред многобројних жртава током проласка кроз Црну Гору и Босну, стигло петнаест хиљада бораца и око хиљаду и по избеглица.

Ђуришићеве јединице су се 16. марта 1945. године сабрале око Подновља код Добоја и формиране су колоне за марш према Словенији. Кретали су се сеоским путевима између Дервенте и Босанског Брода. Водили су борбе, а људске главе су свакодневно падале и у борбама и од болести и глади. Четници и народ, који су тада свакодневно убијани или умирали по босанским селима, најчешће су сахрањивани поред србских цркава по Босни у заједничким гробницама. Епископ Зворничко-Тузлански Василије (Качавенда) је писцу ових редова говорио да су тадашњи свештеници Зворничко-Тузланске Епархије у летописима својих храмова или на празним страницама октоиха и минеја цртали места тих масовних гробница и бележили распоред и имена оних које су ту сахрањивали. Цртежи тих заједничких гробница и до данас су остали сачувани.

Пут је био веома напоран, а путовање знатно отежано због многобројних усташких јединица које су харале на тим просторима. Те дане карактерише изналажење могућности да огром-

не колоне црногорских четника прођу кроз подручја на којима су се налазиле усташке јединице.

Војвода Павле Ђуришић је, тражећи и изналазећи могућност што безбеднијег проласка кроз НДХ, покушао и успео да ухвати везу са др Секулом Дрљевићем, познатим црногорским црнолатинашем и миљеником усташког поглавника и србског крволока Анте Павелића. Преко емисара је постигнут договор којим је Ђуришићу и његовим јединицама гарантован пролаз, али већ 4. априла 1945. године усташке јединице су нападе колону код села Разбој. Ту је погинуо поп Радојица Перишић, легендарни четнички командант са Голије. Ђуришићеве јединице су се тада кретале у правцу Мотајнице и Лијевча Поља (комунистички историчари су, углавном на преговорима између Ђуришићевих четника и Дрљевићевих следбеника, базирали своје тврдње о наводној сарадњи четника са усташама грубо прескачући истину да је Војвода Павле Ђуришић убијен од усташа).

Усташке снаге су биле добро утврђене на положају Бања Лука - Босанска Градишка. Војвода Павле Ђуришић је 5. априла наредио напад на усташке положаје и утврђења у том правцу. Усташки крволоци су их тукли артиљеријом. Међутим, овај четнички пробој није успео. Остало је запамћено велико страдање четника од усташа на Лијевча Пољу.

Црногорски црнолатинаш др Секула Дрљевић је имао намеру да све четничке снаге стави под своју команду и прогласи некакву црногорску војску тзв. суверене Црне Горе. У то време, уз помоћ усташа из Загреба, штампао је и из усташких авиона четницима бацао летке којим их позивао да се ставе под његову команду обећавајући им куле и градове.

Партизанска војска је у то време већ прешла реку Врбас и то је уносило велику забуну у четничке редове. Леци Секуле Дрљевића су посебно бацани из авиона на простору изнад Лијевча Поља.

Четници су у борбама на Лијевча Пољу изгубили један део војника, а муниције им је понестајало. Војвода Павле Ђуришић је одлучио да са једном добро наоружаном групом војника пређе

преко Грмеча и Бихаћа и стигне до Словеније, а да остатак војске и народа привремено приђе Секули Дрљевићу и тако покушају да се домогну Словеније и Запада. Ђуришић се ту поздравио са својом супругом и сином и отишао са својом јединицом.

О тим данима у емиграцији је писао Новица Поповић, директни учесник тих догађаја. Ево шта он каже:

„Освануо је 7. април 1945. године. Топови из Бања Луке непрестано грувају. Учестали су и митраљежи. Нас обзирмају црне слутње.

Сутрадан ујутру пошао сам у штаб Војводе Ђуришића. Наишао сам на Сава Вулетића, бившег министра и народног посланика, који је са Митрополитом Јоаникијем био на поновним преговорима с Дрљевићем. Јутро је хладно. Саво подрхтава од зиме, старости и зле судбине која се немилосрдно сручила на Србе. Питам га шта нам доноси од Дрљевића. Одговара: „Не знам”, али одмах додаје: „Дрљевић тражи безусловну капитулацију или борбу до истребљења. Идем да саопштим Павлу па шта одлучи”.

И сам Павле је напустио идеју продора. Добио је извештај да је Козара поседнута са три партизанске бригаде. Пред њим усташе, за њим комунисти. Обруч се све више стезао. Куда? Дошао је на мисао да се са пробраним четницима и одважним командантима поново пребаци преко реке Врбас, у правцу Бања Луке, и да покуша да се заобилазним путем домогне Словеније.

Посетио сам га тог дана у подне. Био је дубоко замишљен. Утучен. Скоро и душевно сломљен. Рекао ми је: „Ето, Новице, шта могу да радим? Издаја је страшна ствар. Продор је немогућ. Ти, Новице, иди са народом. Наш је пут тежак. Мораћемо да прелазимо дневно по десетак километара. Ти то не можеш издржати. Надам се да ћемо се у Словенији брзо састати”. Узвратих: „Зар ме, Павле, усташама шаљеш?” Грунуше нам обојици сузе. Падосмо један другом у загрљај, јер је речи угасила туга. То је био наш неми растанак, мој последњи разговор са мојим најмилијим пријатељем.

Павле је кренуо. Са њим је пошло око хиљаду четника, убрајајући ту и четнике капетана Вука Калаитовића. Сви су били наоружани аутоматским оружјем. Павлу су се придружили Ружић,

Остојић, Баћевић, Лалатовић, Дашић, Ралевић и други, а од политичара Драгиша Васић и Миљан Радоњић.

Осми април је најтужнији дан у историји Павловог покрета. Тог се дана његов одред раздвојио у две колоне. Једна је пошла са њим преко Врбаса, а друга у ропство Анти Павелићу - обе на распеће”.

Трагично је, дакле, било и једно и друго. О судбини остатка војске Поповић каже:

„Заморени народ је стигао у Стару Градишку и утеран је у касарну Марије Терезије. Кад је робље утерано, затворила се тешка гвоздена капија. Уморна тела спустила су се на голе подове или на земљу. Падеше нам у очи зидови попрскани свежеом крвљу. И нехотице ми прође кроз главу - дело „хиљадугодишње хрватске културе!” Напољу се, међутим, чује звук авиона. Черчилови или Антини? За нас је свеједно. И једни и други раде исти посао: разнесе наша тела и разарају наше домове.

Освануо је 10. април. Црни датум. Зграда је блокирана тенковима, топовима, митраљезима и војском. Цеви топова и митраљеза окренуте су ка нама. Очекујемо најгоре. У подне проструја вест да долази поглавник. Сви помислисмо да ће то бити она звер у људском облику - Анте Павелић. Паде наређење да народ изиђе пред зграду са чијег је великог балкона имао да говори непознати гост.

Дочекасмо и тај ужасан тренутак да видимо убицу србског народа, али не у лицу Анте Павелића, већ у лицу проклетог изрода Секуле Дрљевића, несудбоносног црногорског поглавника. С њиме је и његов лажни опуномоћени министар код владе Рајха, изанђали Кривокапић. Ја сам заузео место испод балкона да не видим те гнусне изроде. У насталој тишини чуо се пискави глас Кривокапића: „Живио врховни заповједник Секуле Дрљевић!” Одговорише неколико једва чујних гласова. Кривокапић тада представи „врховног заповједника Дрљевића”. Овај србски издајник, и по души и по лицу, сличан хијени, у пози суверена Црне Горе, која му никад није дала више од 600 гласова, свакако и понижен и увређен

овако немим дочеком, почео да нас засипа својим ироничним и сатистичким глупостима...”

Народ и војска су се, силом прилика, нашли под злом руком Секуле Дрљевића, који је од њих прогласио некаку „црногорску војску”. Људство је то прихватило из крајње нужде знајући да и усташе морају да крену у одступање рачунајући да ће тако лакше стићи до Словеније. Покрет из Градишке је започео половином априла 1945. године и то преко Окучана, Новске, Банове Јаруге и Дугог Села до Загреба. У Дугом Селу, надомак Загреба, били су 29. априла 1945. године. Црногорски четници су 6. маја 1945. године у Загребу збацили самозвано и самопроглашено усташко вођство Секуле Дрљевића. Из Загреба су се, самоорганизовано, упутили према Зиданом Мосту. У Словенију су ушли већ 7. маја 1945. године. Кроз Словенију су се кретали правцем Брежница, Кршко, Савинце, Радече, Зидани Мост.

Путовање кроз Словенију је, такође, било јако напорно. Митраљирани су и бомбардовани из авиона, а пут је добрим делом био запречен заосталим, поквареним и изгорелим камионима, тенковима, топовима и аутомобилима.

Партизани су у то време већ били око Зиданог Моста. Четничке и народне колоне су се путем раздвојиле тако да се свако кретао правцем који је желео. Једни су ишли уз реку Саву према Љубљани, други према Италији, трећи према Цељу. Највећа је била група која се кретала према Цељу.

Многи су директно одлазили у руке партизанима, који су их на лицу места, без суда и суђења, убијали. Ни рањеници ни тешки болесници нису били поштеђени.

У Цеље су стигли 9. маја 1945. године. Немачка је тог дана капитулирала. Једна група је из Цеља кренула према Камнику са намером да се преко планина пребаце у Клагенфурт у Аустрији.

У тој групи се налазило свештенство Митрополије Црногорско-Приморске. Митрополит Јоаникије није био у тој групи.

У Камник су стигли крајем маја 1945. године. Водећи људи из те колоне, у којој се налазило око хиљаду људи, већали су шта даље да раде и куда да иду. Одлучили су да онима који желе да иду

даље то омогуће, а да се они који нису желели да иду даље предају партизанима. Педесетак људи из те групе је донело одлуку да настави пут, а остали су одлучили да се предају. Свештеници су остали у групи која се у Камнику предала партизанима.

Словеначки партизани су их разоружали и стражарно су их спровели у неку шуму у близини Камника. Словеначки партизани су им дозволили да подигну шаторе у тој шуми и пуштали су их да слободно одлазе у оближња села ради набавке хране. Однос словеначких партизана према њима је, према сведочењима тадашњих малолетника, који су преживели ту голготу, био максимално коректан. Није било злостављања и мучења.

После два три дана у тај заробљенички логор стигли су црногорски партизани. Логор је опколила Пета црногорска пролетерска бригада Треће дивизије под командом Сава Бурића. Црногорски партизани су извршили попис свих заробљеника. Издвајали су малолетне и одмах су их отпремили у своје штабове како би их мобилисали у своје јединице.

Све пунолетне заробљенике су везивали жицом. Исте ноћи су их стрељали. Међу стрељанима су били и сви свештеници из Црне Горе, али и свештеници из других епархија, који су се успут придруживали групи црногорских свештеника. Сви су сахрањени у неколико масовних гробница у тој шуми у близини Камника.

Из Црне Горе, на пут од Везировог до Зиданог Моста, кренули су и мученички пострадали следећи свештенослужитељи, монаси и богослови:

1. Митрополит Црногорско-Приморски Јоаникије (Липовац).
2. Богослов Светозар Ашанин, клирик из Павиног Поља.
3. Богослов Веселин Андрић, клирик из Равне Ријеке.
4. Богослов Новак Андрић, клирик из Равне Ријеке.
5. Јереј Михаило Бушковић, парох Косијерски.
6. Јереј Спасоје Беговић, суплент Цетињске богословије.
7. Јереј Радоје Божовић, парох Подгорички.
8. Јереј др. Лука Вукмановић, професор Цетињске гимназије.
9. Јереј Лука Вучинић, вероучитељ Цетињски.

10. Јеромонах Висарион (Вулићевић), сабрат Манастира Врањине.
11. Јереј Милосав Вулановић, парох Озринићи.
12. Јереј Милош Васиљевић, парох Прашки.
13. Јереј Саво Вуксановић, парох Рогамски.
14. Батрић Грујић, послушник Митрополита Јоаникија.
15. Јереј Михаило Драговић, парох Рогамско-Ђурковачки.
16. Јереј Бошко Драговић, парох Вуковачки.
17. Јереј Илија Дедић, парох Липовски.
18. Јереј Дмитар Дубак, парох Шекуларски.
19. Јереј Љубомир Јововић, парох Косоволушки.
20. Јереј Алекса Живковић, парох Стијенски.
21. Јереј Ђорђије Ивановић, парох Шавнички.
22. Богослов Спасоје Илинчић, клирик из Роваца.
23. Јереј Милорад Кљајић, парох Никшићки.
24. Јереј Стојан Костић, парох Доњожупски.
25. Јереј Саво Кустудић, парох Горњополски.
26. Протосињел Иринеј (Крстић), сабрат Манастира Острога.
27. Јереј Јован Лукић, парох Глуходољски.
28. Јереј Андрија Лаковић, парох Љешкопољски.
29. Јереј Симо Лалатовић, парох Трепачко-Борачки.
30. Јереј Александар Лабовић, парох Краљски.
31. Јереј Бранко Мустур, професор Цетињске богословије.
32. Јереј Драгомир Мијушковић, парох Богетићи.
33. Јереј Никола Милошевић, парох Љеворијечки.
34. Јереј Маријан Марсенић, парох Андријевички.
35. Јереј Томаш Николић, парох Риђански.
36. Јереј Данило Нишавић, парох Заостро-Штитарски.
37. Јереј Блажо Поповић, економ Цетињске богословије.
38. Јереј Спасоје Павићевић, суплент Цетињске богословије.
39. Јереј Крсто Павићевић, парох Спушки.
40. Јеромонах Павле (Павићевић), старешина Манастира Ждребаоника.

41. Јеромонах Никодим (Поповић), сабрат Манастира Острога.
42. Јереј Нико Павићевић, парох Мартинићки.
43. Јереј Савић Поповић, парох Штитарички.
44. Јереј Вуко Поповић, парох Колашински.
45. Јереј Томица Пантовић, парох Полички.
46. Јереј Филип Поповић, члан Црквеног суда Митрополије.
47. Протојереј Милош Поповић, парох Бјелопољски.
48. Јереј Ђуро Радоман, парох Доњољуботињски.
49. Јереј Павле Радоман, парох Дупиоско-Трновски.
50. Јереј Станко Радуновић, парох Сотонићко-Буковички.
51. Јереј Саво Ракочевић, парох Штитарички.
52. Јереј Владимир Секуловић, парох Брскутски.
53. Секуле Секуловић, суплент Цетињске богословије.
54. Јеромонах Боривоје (Томовић), старешина Манастира Ћелије Пиперске.
55. Јереј Јован Тодоровић, парох Пошћенски.
56. Јереј Петар Ускоковић, секретар Митрополије.
57. Јереј Симо Шакота, парох Будвански.
58. Јереј Радуле Шћепановић, писар Црквеног суда Митрополије.
59. Ђакон Манојло Шошкић, вероучитељ Даниловградски.
60. Богослов Урош Шошкић, катихета.
61. Јереј Божидар Даниловић, избегли парох Шумски.
62. Јереј Саво Даниловић, избегли парох Зубачки.
63. Богослов Обрад Даниловић.
64. Богослов Влајко Даниловић.
65. Јереј Велимир Божовић, парох Берански.
66. Јереј Владимир Вешовић, парох Љеворијечки.
67. Богослов Бошко Губеринић, клирик из Васојевића.
68. Богослов Ђорђе Јовановић, клирик из Мекића Поља.
69. Јереј Никица Јововић, вероучитељ Никшићки.
70. Јереј Радоња Јукић, парох Андријевички.
71. Јереј Лука Јукић, парох Коњушки.
72. Богослов Војислав Рашовић, клирик из Зете.

73. Јереј Миломир Ђулафић, парох Лушки.

74. Ђакон Машан Шћепановић, ђакон у Међуријечју.

Иста судбина је задесила и све остале четнике и националисте, који су стигли у Словенију. Многи су успели да пређу у Аустрију. У Блајбургу су их прихватили „енглески савезници”, који су их „дипломатски убедили”, тј. преварили, да положе оружје и уђу у вагоне како би их, наводно, отпремили на запад. Међутим, уместо на запад - вратили су их у Југославију и предали их Јосипу Броз у његовој војсци. Сви су немилосрдно побијени у Словенији. У тој великој групи страдалника били су четници из Црне Горе, Босне и Херцеговине, Србије, србски добровољци и припадници Србске државне страже (међу њима се налазио и Михаило Ђорић, син потоњег Патријарха Србског Германа). Највише је убијено Срба, а потом и словеначких домобрана, а најмање хрватских усташа.

Масовне гробнице тих невиних жртава комунистичког терора налазе се у Кочевју, Новом Месту, Зиданом Мосту, Техарју, Шент Виду, Радовљци, Шкофјој Локи и по многим другим местима. Највећи број тих жртава је убијен после званичног завршетка рата. Убијани су без суда, суђења и пресуде. Није прављена разлика између здравих, болесних и рањених. Није прављена разлика између војника и цивила. Сви су пре убиства мучени. Сви су пре убиства опљачкани. Сви су сахрањени у плитким масовним необележеним гробницама или побацани по дубоким јамама.

Овде ваља одгонетнути правац кретања Митрополита Јоаникија пошто смо напред напоменули да се он није налазио међу свештеницима, који су убијени у Камнику. До скоро се веровало да је Митрополит Јоаникије ухапшен у Словенији и да је из Словеније пребачен у Загреб. Митрополит Јоаникије је, према сећањима савременика, био на Требави и са Требаве је кренуо са колоном Војводе Павла Ђуришића. Већ помињани Новица Поповић пише да је Митрополита Јоаникија, заједно са бившим министром Савом Вулетићем, 8. априла 1945. године затекао у штабу Војводе Павла Ђуришића приликом четничког пробоја на правцу Бања

Лука - Градишка. И Михаило Минић, црногорски четник и преживели сведок те нове србске голготе, у свом мемоарском делу „Расуте кости” пише да је у ноћи између 4. и 5. априла 1945. године у селу Шибићев Хан видео Митрополита Јоаникија са свештенством, војском, тифусарима, рањеницима, избеглицама и члановима Националног комитета за Црну Гору, Боку и Стари Рас.

Митрополит Јоаникије је, по свему судећи, био преговарач са усташама и сарадницима Секуле Дрљевића и због тога се раздвојио од групе у којој су се налазили његови свештеници. Преговори су вођени у Босанској Градишци. Преговоре су са србске стране водили Митрополит Јоаникије, Саво Вулетић и др Никола Јерговић, а са усташке Секула Дрљевић, Вукосав Дрљевић, Бошко Аграм и Душан Кривокапић. Усташку државу је представљао пуковник Селетковић. Преговори су одржани у кући усташе Милана Лукца, познатог србског крвника и усташког команданта Старе Градишке. Преговори су, највероватније, одржани 6. априла 1945. године.

Михаило Минић сведочи да је Митрополит Јоаникије 6. априла 1945. године задржан у својству усташког таоца у Босанској Градишци. Саво Вулетић се, према Минићевом запису, 7. априла сам вратио међу војску и народ.

Митрополиту Јоаникију се од 6. априла 1945. године губи сваки траг све до 21. јуна 1945. године. Очевидно је да Митрополит Јоаникије није стигао у Словенију пошто је као талац остао у Босанској Градишци. Највероватније је да је ухапшен од партизана приликом њиховог заузимања Босанске Градишке и да је одатле спроведен у Штаб Прве Брозове Армије, који се налазио у Загребу. Команда позадине Штаба Прве Брозове Армије из Загреба је 21. јуна 1945. године упутила Митрополији Црногорско-Приморској акт следеће садржине:

„Шаљемо Вам ѿанаџију и крсџи, који су ѿронађени код разбојника бившеї мѣтрополиїа Јоаникија. Смрѣи фашизму - слобода народу!”

Овај акт је потписао Бошко Шиљековић (жалосно је, али истинито да је комуниста Бошко Шиљековић био син Проте Бла-

гоја Шиљеговића из села Међувођа, које се налази између Приједора и Дубице у Епархији Бањалучкој).

Митрополит Јоаникије је тих дана, а можда и тог дана, из Загреба спроведен преко Земуна и Београда у Аранђеловац. Убијен је крајем јуна 1945. године (о његовом мученичком страдању видети у нашим књигама „Голгота Митрополита Црногорско-Приморског Јоаникија 1941.-1945.” и „Страдање Србске Цркве од комуниста”).

Овде морамо нагласити да су многе од комунистичких жртава у Словенији и по неколико година након убиства проглашаване за „ратне злочинце” и „народне издајнике”.

Наши србски емигранти, који су преживели невиђену тзв. савезничку издају и комунистички покољ у Словенији, после рата су брижно сакупљали и објављивали податке о свештеницима и националистима, који су у току и после завршетка Другог светског рата побијени од комуниста. А пре свих, бригу о прикупљању и чувању имена и података о убијеним србским свештеницима водио је Свети Архијерејски Синод СПЦ у сарадњи са епархијским Епископијама. Спискови побијених свештеника су делимично објављени и током окупације у црвеним гласилима.

Први већи, али непотпуни, списак побијених србских свештеника је објављен у календару „Црква” Патријаршије СПЦ за 1945. годину. У том списку се налазе имена убијених Митрополита Дабро-Босанског Петра (Зимоњића) и Епископа Бањалучког Платона (Јовановића), Чешко-Моравског Горазда (Павлика) и Горњокарловачког Саве (Трлајића) и упокојених за време рата Митрополита Загребачког Доситеја (Васића) и Епископа Сремског Валеријана (Прибићевића) и Захумско-Херцеговачког Николаја (Јокановића), као и имена 196 свештеника СПЦ, који су током рата убијени или умрли на својим парохијама или на другим местима. У овом списку страдалих архијереја и свештеника, насловљеном као *Чиѣшуља србских ѿправославних Архијереја и свешѣеника умрлих, ѿѣинулих и ѿобијених за време окуѣације*, наводи се да је „СПЦ од свога оснивача Светога Саве наовамо, стално и непрестано делила и дели горку и чемерну судбину пастве своје.

Ни овога пута, у овом страшном и крвавом рату, Србска Црква није изостала у давању обола свога за добробит, добро, напредак и опстанак народа свога. Тај обол то су толики животи Архипастира и свештеника”. Сасвим је разумљиво да, у тек зацареној црвеној окупацији, нико није могао да наведе и објави имена свештеника које су побили комунисти. Иако се у овом списку-читуљи налази свега десетак свештеника које су побили комунисти, тај списак је значајан као први целовитији списак страдалих Архијереја и свештеника и припреман је за штампу највероватније крајем 1944. године када су везе између епископија и даље биле у прекиду. Ипак су у списку добрим делом објављена имена свештеника који су, како је наведено, „на најсвирепији и најзверскији начин убијени од злогласних Павелићевих усташа и од мрских окупатора Немаца, Италијана и Мађара”. У уводу овог списка је и наглашено да „листа побијених, умрлих и изгинулих Архијереја и свештеника није завршена, јер рат још није окончан (из овога се види да је списак припреман крајем 1944. године-прим.В.Ц.) па нисмо у могућности да се честито пребројимо и установимо кога све нема”.

Други, доста потпунији и сређенији, али и даље непотпун, списак страдалих свештенослужитеља Србске Цркве, налази се у Извештају Светог Архијерејског Синода Светом Архијерејском Сабору СПЦ о раду од 1941. до 1947. године као посебан, шести, прилог. Спискови страдалих свештенослужитеља са називима њихових парохија и датумима или годинама њиховог страдања, са местимичним навођењем од кога је дотични свештеник убијен, обрађени су по епархијама и то у два дела. У првом делу је обрађен период од 6. априла 1941. године до 9. маја 1945. године, а у другом делу период од 9. маја 1945. године до краја 1946. године када је Извештај припреман за прву поратну седницу Светог Архијерејског Сабора. Према овом списку, укупан број побијених свештеника по епархијама изгледа овако: Архиепископија Београдско-Карловачка 63 свештеника; Епархије: Браничевска 35, Банатска 12, Бачка 15, Бањалучка 18, Горњокарловачка 73, Злетовско-Струмичка 4, Далматинска 29, Зворничко-Тузланска 44, Жичка 44, Захумско-Херцеговачка 30, Нишка 32, Охридско-Битољска 7,

Пакрачка 11, Шабачко-Ваљевска 24, Рашко-Призренска 29, Тимочка 12, Чешко-Моравска 3 и Будимска 1, као и Митрополије: Дабро-Босанска 30, Загребачка 13, Скопска 19 и Црногорско-Приморска 34 убијена свештеника. У овом списку побијених свештеника укупно се налази 582 имена србских Архијереја и свештеника који су у току и после завршетка рата побијени од Немаца, Италијана, Бугара, Мађара, Шиптара, Англо-Американаца, усташа и комуниста. У овом списку је најмање имена свештеника које су побили комунисти, јер није било ни прилике ни могућности да се и такви подаци сакупе и унесу и то из више разлога (многе епархије нису биле попуњене Епископима, а посебно парохије паросима, многим свештеницима се није знала судбина, а постојала је и опасност да и они преостали свештеници на парохијама, који би прикупљали податке о свештеницима које су побили комунисти, буду или убијени или утамничени). Овај синодски списак је готово стопостотно тачан када су у питању имена свештеника које су побили Немци, Италијани, Бугари, Шиптари и Англо-Американци.

Први целовитији спискови (али опет непотпуни и мањим делом нетачни) свештеника које су побили комунисти у току и после завршетка Другог светског рата су сачињени и објављени у емиграцији. Грешке (и то свега у по неколико имена свештеника) су занемарљиве и настале су као плод услова у којима су спискови сачињавани. Србски емигранти нису имали могућност да користе државну и црквену архивску грађу, као и да у усменој или писменој форми преко људи из Отаџбине проверавају податке. Спискове свештеника - жртава комунистичког терора у емиграцији су објавили др Ђоко Слијепчевић у трећем тому своје обимне студије „Историја СПЦ”, књижевник и публициста Боривоје Карапанџић у књизи „Југословенско крваво пролеће 1941.-1945. године” и публициста Урош Зоњић у „Гласнику” Србског историјског и културног друштва „Његош” из Чикага (свеска 33 из 1974. године). Најтачнији је Зоњићев списак у коме се налазе имена 146 свештеника СПЦ - жртава комунистичког терора. И овај списак је само делимичан, јер су, према нашим досадашњим истраживањима, комунисти свирепи и бесудно убили скоро 500 србских свештено-

служитеља. Број убијених је сигурно већи, јер је данас веома тешко прикупити и имена побијених богослова и искушеника.

Ово наводимо због тога што се у заграничним списковима налазе имена побијених свештенослужитеља Митрополије Црногорско-Приморске. У Слијепчевићевом, Карапанџићевом и Зоњићевом списку налазе се и неке разумљиве грешке, јер су спискови сачињавани према сећањима преживелих. Тако, на пример, грешком је наведено да су од комуниста побијени свештеници Комнен Радусиновић, Бошко Вукчевић, Душан Радовић, који су преживели рат, нису одступали према Словенији и после рата су служили на својим парохијама. Наведено је, на пример, име свештеника Крста Бећковића из Роваца који уопште није постојао што нам је потврдио и академик Матија Бећковић. Ипак, овим вредним хроничарима србске несреће припада захвалност за бригу о жртвама комунистичког терора и њихов незаборав на земљи.

У синодском списку страдалих свештеника наводи се 34 имена убијених свештеника из Митрополије Црногорско-Приморске. Уколико се има у виду да Митрополија током окупације није могла да комуницира са Светим Синодом, да није имала свога митрополита све до Петровдана 1947. године и да је Митрополијом тада харало безбожно Удружење свештеника, онда је лако закључити да Свети Синод није ни добио такве податке нити је имао ко и да их пошаље. Треба имати на уму и чињеницу да су комунисти вешто прикривали своје злочине, а посебно онај масовни у Словенији, тако да се није ни знало ко је и где страдао, а ко је преживео ту нову Голготу.

О овој Новој Голготи Србскога народа, која је, у завршном чину, трајала шест месеци, написано је доста добрих и честитих текстова и књига из којих се, истине жељни читалац, може детаљније информисати. Најдрагоценије књиге о страдању православних србских националиста од комуниста у Словенији су **„Кочевје - Титов најкрвавији злочин“**, **„Југословенско крваво пролеће 1945. године - Титови катини и гулази“** и **„Кочевска споменица 1945-1995.“** Боровоја М. Карапанџића, **„Грађански рат у Црној Гори“** Стевана Ј. Вучетића, **„Расуте кости“** Михаила Минића,

„Жртвени пут четнички“ Лакића К. Аковића, **„Од Берана до Блајбурга“** Милића Ј. Осмајлића и друге, али и текстови многих савременика ових крвавих догађаја који су објављивани у „Американом Србобрану“, „Канадском Србобрану“, „Гласнику“, „Слободи“, „Србији“, „Искри“ и многим другим србским емигрантским листовима широм Америке, Европе и Аустралије. И Словенци су штампали „Белу књигу“ са именима словенацких жртава комунистичког терора 1945. године у Словенији.

Насупрот овим књигама и текстовима о комунистичком злочину над разоружаним људима, болесницима и рањеницима у Словенији стоје различита идеолошка писанија поратних Брозових историчара - апологета злочина и злочинаца и бескрупулозних профитера и клеветника недужних људских жртава. На сву срећу, њихова писанија се одавно налазе у кантама за смеће.

Комунистичка *Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помаћача из Друге светске ратне* (постojала све до половине априла 1948. године) је од укупног броја свештеника Митрополије Црногорско-Приморске на челу са Митрополитом Јоаникијем, који су убијени од комуниста у Словенији, као наводне ратне злочинце прогласила само неколицину свештеника. Занимљиво је да та идеолошка комисија, која се бавила озакоњењем бесудних комунистичких злочина, а не непристрасним радом, за ратног злочинца није прогласила Митрополита Јоаникија (овде морамо навести да у архиви Светог Синода у Београду међу досијеема србских архијереја једино нема досијеа Митрополита Јоаникија и Епископа Жичког Николаја). Комунисти су за наводне ратне злочинце су прогласили свештеника Крста Павићевића, пароха Спешког (бр.5457 са наводом „поп, четник четничког одреда, Ф.бр.24138, Дос.бр.4729, Црногорац“) и јеромонаха Висариона (Вулићевића), настојатеља Манастира Врањине (наведено је његово световно име Видо са бројем 8191, Ф. бр. 9792, Дос. бр. 3074, Југословен). Ова државна комисија Јосипа Броза, иако је радила по идеолошким, а не правним критеријумима, за наводне ратне злочинце је прогласила само два од толико убијених свештеника у Словенији. Остали свештеници Митрополије нису, да-

кле, ни према таквим комунистичким критеријумима били проглашени за ратне злочинце, али су, ипак, побијени без суда, суђења и пресуде. И на овом примеру се јасно види како је на делу изгледала комунистичка правда. Занимљиво је и илустративно и то да су и свештеник Крсто Павићевић и јеромонах Висарион Вулићевић по националности били Срби, али су их комунисти као мртве прекрстили у Црногорца и Југословена као што су то доцније учинили и са скоро свим Србима из Црне Горе. У овом Извештају тзв. Државне комисије, који је 1998. године објављен као књига, види се да су за наводне ратне злочинце прогласили и двојицу свештеника који нису одступали до Словеније, а били су клирици Митрополије и то: Протојереја Тихомира Балшића, прогнаног свештеника из Метохије и потом пароха Бјелопољског (“злочинац” бр.295 са наводом „протојереј и четник организације из Бијелог Поља, Ф.бр.5249, Инв.бр.12342 - Црногорац”) и свештеника Милисава Дракуловића из Куча (“злочинац” бр.1526 са наводом „командант кучког четничког батаљона, Ф. бр. 21801, Дос. бр. 3834, Црногорац”). И ова двојица Срба-свештеника су проглашени за припаднике непостојеће црногорске нације!?!

И комунисти су по селима и варошима у Црној Гори водили спискове тзв. народних издајника. До руке нам је дошао такав списак из Бјелопавлића где су побројана имена свих оних који су из тог краја одступили. Такви спискови су рађени за УДБ-у, али и за војне одсеке при општинама како би се потомци оних који су одступили распоређивали у најтеже јединице за служење војног рока, али и шиканирали приликом запослења и посебно посматрали на радним местима.

Може се слободно закључити да би све било другачије да србске националне снаге током одступања нису, поред метеоролошких и географских потешкоћа, за љуте противнике имали и глад, и болест, али и фашисте, и усташе, и комунисте, а, пре свега, тзв. „савезнике”, који, заједно са комунистима, пред Богом и човечанством носе највећу одговорност за крваве догађаје у Словенији.

Очевидно је да је Србски слободарски и анти-фашистички народ био и жртвован и преварен, издан и продан комунистима

(поратна судбина Србског народа под комунистима, а посебно од 1990. до 2000. године, јасно говори о намерама безбожног естаблишмента Запада, који је комунизам и комунисте искористио као ударну песницу и маљ за разбијање душе и бића православних Срба да би му данас, после суровог бомбардовања од стране НАТО-пакта, поново ударао на душу, образ и савест наметањем тзв. Новог светског поретка као видљиву пројекцију беде, неморала, лажи, сатанизма и прљавштине). Када се данас погледа путања кретања и четника из Црне Горе и четника из Србије види се да је у питању лавиринт смрти и страдања. Лако је данас анализирати путању смрти. Али, још је лакше доћи до закључка да су Немце из Србије протерали Руси, а не комунисти Јосипа Броза.

Мученичко страдање србске националне војске у Босни, у исто време, на падинама Зеленгоре и у околини Србиња (тадашње Фоче) и Калиновика готово да се поклапа са оним у Словенији. У питању су, разуме се, нијансе. Комунисти су само у јаму Понор код Миљевине, између Србиња и Калиновика, бацили преко двадесет хиљада србијанских четника, а годинама после рата су на те невинне кости бацили хиљаде тона јаловине из оближњег рудника. Убијања су вршена не само над јамом Понор него се, како је деведесетих година сведочио Прота Новак Станојевић, тадашњи парох у Фочи, Миљевином месецима није могло пролазити од смрада људских лешева. Док су следбеници Секуле Дрљевића око Босанске Градишке и Бања Луке из авиона бацили своје прогласе црногорским четницима, заклетим Србима, са позивом да стану у ред усташко-црнолатинашке војске тзв. Независне Црне Горе, докле су Брозови комунисти из „савезничких” авиона србијанским и босанским четницима, који су кренули са ђенералом Дражом Михаиловићем, изнад Зеленгоре, Србиња, Калиновика, Миљевине и долином Дрине бацали летке са позивом на предају и гаранцијама да ће сви бити спроведени у своја места и да ће бити пуштени својим кућама сви они за које се докаже да нису починили злочине над цивилним становништвом, а да ће се онима који су починили злочине праведно судити пред „народним судовима”. Хиљаде оних који су поверовали Брозовим обећањима спроведени су и безочно

побијени над јамом Понор. Они који се нису предали побијени су по падинама Зеленгоре и долини Дрине, а оне који су кренули да преко Дрине пређу у Србију сачекивали су у Добруну и Мокрој Гори, хватали их и камионима превозили на Златибор, где су их побили и бацили у једну предубоку и до дана данашњега неистражену јаму на месту званом Церово код села Лојанице. Међу толиким хиљадама жртава (претпоставља се да је тада на тим просторима побијено између двадесет и тридесет хиљада људи) највише је било омладине, која је мобилисана у четника у лето 1944. године по Србији. Описујући несрећу над јамом Понор у мају 1945. године (после званичног завршетка Другог светског рата) песник Божидар Вучуревић из Требиња каже:

“Замисли ли, Божји несретнице,
чију ћецу ти у понор баци,
ратоваше и прије јунаци,
али часно, на бојноме пољу,
не би случај да се ћеца кољу
и трпају у мрачне поноре -
људски уме највиши злотворе.
Но послушај мој жалосни брате,
какве судбе нашу ћецу прате.
Мјесто школа, мјесто обданишта
спремамо им јаме и стратишта.
Мјесто игре и мјесто забаве
губилишта и јаме кржаве...
...Тако многи од њих не дочека,
да опали бомбе, нит фишека,
но пређоше ћеца преко Дрине
у сурове босанске планине.
Многи нема пушке нит дурбина
ни свршених седамнаест година.
Празна торба, руво подерано,
ђачко лице никад обријано,
изгубљени, још необучени,

од дјечачке игре одвојени.
Недорасли мајци за тежака,
акамоли војсци за јунака...
...Тако оће оста и настрада
србске ћеце осамнаест хиљада.
Не можемо бјежати од истине
јер Понор је поред Миљевине,
крај тврдога сарајевског друма,
крвавији но Катинска шума.
Ту су србска ћеца убијана
на најгнуснији начин од Адама,
а наше су ратне јединице
склањале се државне границе -
да Павелић с усташама прође,
а злочин су проводили оће.
Ту су ћеца оставила кости
зато што су србске народности...”

Када би данас на једној географској карти бивше Југославије крстићима обележили места масовних гробница у које су побацани и набацани Срби - жртве комунистичког терора, не бисмо имали шта друго да видимо него скоро читаву карту у крстићима и то је једна од најтрагичнијих и најпоразнијих истина Другог светског рата на овим просторима.

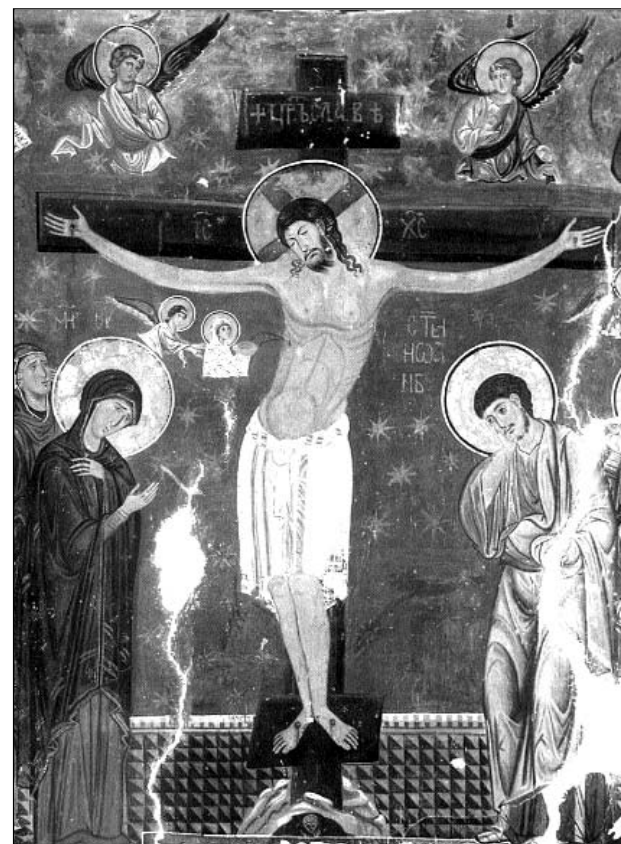
Све србске жртве на овом голготском путу ни до данас нису пребројане, пописане, нити имају гроба ни мрамора. Нема светије и часније дужности него да се што пре почне са пописивањем, пребројавањем, опојавањем, достојним сахрањивањем и обележавањем њихових гробова и масовних гробница. После рата су многи одважни људи, који су се осмелили да оду на масовна стратишта у Словенији, сведочили да је земља из своје утробе на површину избацивала људске кости опомињући успаване савести на свету дужност према њима. Примера ради, Словенци су своје жртве побијене, па чак и рањене од комуниста, пребројали, пописали и објавили у књизи под насловом „БЕЛА КЊИГА СЛОВЕНСКОГ

ПРОТИКОМУНИСТИЧНЕГА УПОРА 1941.-1945. ". Према наводима из ове књиге, која је објављена у три издања од 1970. до 1985. године у Америци, укупан број Словенаца - жртава комунистичког терора износи 13.222 од којих је 3103 убијених цивила, 1072 убијених домобрана и 9047 рањених цивила и домобрана. Занимљиво је да су комунисти после званичног завршетка Другог светског рата у Словенији убили око шест стотина Словенаца, а између двадесет и тридесет хиљада Срба. Чињеница је да је Словенцима неупоредиво било лакше да преброје и попишу своје жртве комунистичког терора, јер их је и бројчано мање и као људи и као комунистичких жртава од Срба. Али, пример националних Словенаца у попису својих жртава треба да буде пример и Србима.

Митрополија Црногорско-Приморска је само у тих неколико месеци, од децембра 1944. до јуна 1945. године, изгубила и свог епархијског Архиепископа и трећину од укупног броја свештеника. Током Другог светског рата и у првим годинама по завршетку рата, комунисти су убили више од половине православних свештеника у Црној Гори. Било је, додуше, и неколико свештеника који су одласком у партизане погазили своју свештеничку заклетву и током рата се под паролом „борбе за ослобођење од окупатора” борили против Бога, Цркве и свога народа. Комунисти су после рата свуда, а посебно и највише у Црној Гори, вршили невиђени притисак на преостале свештенике и њихове породице те су их преводили у државне чиновнике и службенике. У Митрополији Црногорско-Приморској је, у првим годинама после рата, остало свега двадесетак парохијских свештеника од преко две стотине колико их је било 1941. године.

СВЕШТЕНИЦИ МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ - ЖРТВЕ КОМУНИСТИЧКОГ ТЕРОРА У СЛОВЕНИЈИ 1945. ГОДИНЕ

**БОГОСЛОВ ВЕСЕЛИН АНДРИЋ,
КЛИРИК МИТРОПОЛИЈЕ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ
ИЗ РАВНЕ РИЈЕКЕ**

Биографски подаци богослова Веселина Андрића, клирика Митрополије Црногорско-Приморске из Равне Ријеке, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу. Рођен је 1917. године у Равној Ријечи код Бијелог Поља. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1940. године у Цетињу. У тој генерацији је матурирало осамнаест богослова. Већина од њих је побијена у рату и после рата.

Богослов Веселин Андрић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

**БОГОСЛОВ НОВАК АНДРИЋ,
КЛИРИК МИТРОПОЛИЈЕ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ
ИЗ РАВНЕ РИЈЕКЕ**

Биографски подаци богослова Новака Андрића, клирика Митрополије Црногорско-Приморске из Равне Ријеке, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу. Рођен је 1917. године у Равној Ријеци код Бијелог Поља. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1940. године у Цетињу. У тој генерацији је матурирало осамнаест богослова. Већина од њих је побијена у рату и после рата.

Богослов Новак Андрић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Комунисти су убили и три његова брата: Михаила, дипломираног правника (р. 1914. г.); Благоја, официра (р. 1911. г.) и Сима, официра (р. 1922. г.).

**СВЕТОЗАР АШАНИН,
СУПЛЕНТ БОГОСЛОВИЈЕ
СВ. ПЕТРА ЦЕТИЊСКОГ У
МИТРОПОЛИЈИ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ**

Светозар Ашанин, суплент Србске православне богословије Светог Петра Цетињског, рођен је 1921. године у Боану, срез Шавнички, од оца Илије и мајке Стане р. Бурџић. Основну школу је завршио у Боану, нижу гимназију у Никшићу, а богословију у Цетињу, где је касније био и суплент.

О учешћу свршеног богослова Светозара Ашанина у борби за слободу Србског народа сведочио нам је његов рођени брат Чедомир, дугогодишњи емигрант и председник Србске народне одбране у Канади. Чедомир Ашанин о томе каже:

„Мој брат Светозар је учествовао у 13. јулском устанку против окупатора. Ми смо из Павиног Поља преко Лисе побјегли у Миоче код четника пошто је то било вријеме превирања. Ослободили смо читав бјелополски и пљеваљски срез од црвених јамара.

Када је генерал Дража Михаиловић дошао у Павино Поље са својом пратњом одлучио је да из Павинопољског батаљона узме шест најбољих и најспособнијих војника за Горску гарду под командом Николе Калабића.

Светозара и мене су узели у ту групу, али су мене вратили јер нијесу хтјели да два брата буду заједно. Светозар је одмах добио повјерљив посао - био је један од шифраната у Дражином штабу. Послије два мјесеца дана, Светозар је постао шеф шифрантског одјељења. На тој дужности је био све док је Дража био у Црној Гори.

Када је Дража у мају 1943. године отишао у Србију, Светозар је ријешио да остане у Црној Гори. Отишао је у Никшић и тамо је постао командант Никшићког омладинског батаљона. На том положају је остао све до краја лета 1944. године. Тада га је Војвода Павле Ђуришић поставио за интелектуалног руководиоца при штабу.

У одступање из Црне Горе смо кренули 5. децембра 1944. године. Обојица смо били у Павловим јединицама. Виђали смо се повремено. У Градишкој у логору смо три дана били заједно. Ту смо се договорили да ја са првом групом изађем из логора, а он да изађе други дан. Ту смо се братски изљубили и поздравили и више се нијесмо видјели.

Касније сам од једног Ашанина из Шаховића, који је био са њим, чуо да је погинуо. Заробили су га партизани. Дошле су јединице из Црне Горе и тражили су и одвајали црногорске четнике. Када су пролазили поред Светозара и једног његовог друга, један партизан им је шутнуо војничку порцију. Она је одлетела и ударила у неког од заробљеника. Мој брат га је упитао због чега то ради, а овај му је опсовао „матер издајничку”. Мој брат га је ударио песницом и то тако силно да је три метра одлетео. Ударио је и другог а почео је да бјежи. Преко педесет партизана је залуцало према њему. Пао је погођен партизанским куршумима”.

Овај дивни млади богослов је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе заједно са Митрополитом Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Заједно са њим је одступио и његов рођени брат Чедомир, који је, Божијим чудом, преживео ту свенародну несрећу и покољ у Словенији, али је и сам био жртва комунистичког терора. Чедомир Ашанин је приликом своје прве посете Отаџбини 2002. године дао интервју Љубици Божановић, новинару подгоричког дневника „Глас Црногораца”, и о томе је рекао:

„Из школске клупе пошао сам у 13. јулски устанак, а одакле у четнике и нијесам се враћао до 1945. године. Ухваћен сам на

границе Словеније. Брата су ми убили комунисти, а ја сам ту остао неко вријеме. Дошао сам у Колашин после пет-шест мјесеци преко Метохије, вагоном за стоку. Кад сам стигао био сам под присмотром и очекивао сам да ће ме одмах затворити. У међувремену, састао сам се са групом четника из шуме. Знали су да сам остао жив. Разговарали смо а било је око четири-пет сати ујутро. Није прошло дуго времена после тога и затворили су ме. Ставили су ме као политичког опонента, емигранта, зато што сам се борио против народно-ослободилачке војске. Рекли су да сам био један од вођа равногорског покрета. За шест мјесеци прошао сам разне инквизиторске муке, али ништа нијесам признао. Изведен сам на суђење које је трајало три дана. Трећи дан, прије завршетка одвели су нас код тадашњег судије војног суда Радомира Ђурђића. Кад смо улазили унутра на лијевој страни у хошку стајала је омладина и пјевала „Равногорци ништа људи, у чело вам метак суди”, „Равногорци срам вас било фашистичко десно крило”. Све смо то чули када смо свезани ушли унутра. Одједанпут судија каже да су све испитали и донијели пресуду - 14 година затвора и пет година губитка политичких и грађанских права. Остали су осуђени од једне до 12 година, док су тројица пуштена. Питају ме да ли сам сагласан са пресудом и да ли ћу се жалити. Окренем се, видим мајку која је дошла из Павиног Поља и моје двије сестре. Одговорим да ћу се жалити. „Осудили сте ме као Алојзија Степинца који је хиљаде србских жртава бацио у пећине. Зар то није жалосно”. Ни остали се нијесу сложили са пресудом. Питали су и једног од свједока Ранка Булатовића, који је и сада жив у Речинима, да ли се слаже са својом изјавом на суду. Он је одречно одговорио.

- Тукли су ме и шамарали песницама, нијесам могао да издржим и ја сам дао изјаву против Чедомира Ашанина и то сам урадио. Ја га знам из школе, из колашинске гимназије и био бих срећан да сам икада у животу имао прилику да му пружим руку и са њим разговарам. Него старији је био од мене три године, па нијесам никад имао прилике. Поричем све, молим њега да ми опрости а њих да раде шта хоће, рекао је Булатовић.

И они га осудише на пет година затвора. Неколико су пута покушавали да га наведу да призна оно што је рекао, али није су успјели, присјећа се Ашанин „утјеривања правде” нове власти, истичући да га је спасио Информбиро, који је многим људима до- нио несрећу.

- Послије тога отишао сам кући, и да није било Инфор- мбироа никад дома виђао не бих. Чим сам дошао, очекивао сам као и моја мајка да ме убију. Мајка ми није дала да изађем по но- ћи лежећи поред спољних врата два мјесеца. Доласком Информ- бироа, срећом, био сам ослобођен, јер читав Централни комитет из Бијелог Поља побјегао је у шуму. Дошло је 6000 војника са Ко- сова и из Баната, ишли су по Павином Пољу, Бијелом Пољу. Сти- гли су једну ноћ и пред моју кућу око два сата ујутро да узму мене. Војска није знала ко сам. Куцали су на врата, ушли су унутра. Мај- ка је одмах завикала „није он крив” и почела да плаче. Они кажу: „Стара мајко, он нам треба”. Обуо сам се и обукао се, пољубио сам мајку у лице и руке и рекао: „Мајко што год да буде, срећно било, нека ти ова два остану”. Сестре вриште колико могу. Кажу ми „иди 50 метара пред војском”. Сваку пећину сам обио по Зубе- ру и Стожеру. Кад сам дознао зашто су ме узели, да вам поштено кажем веселио сам се. Дошло вријеме да ја гоним оне који су го- нили мене, али знао сам и то да ако на пећину наиђемо и ако су они унутра неће се предати, јер су знали да им не гине метак. Ни- једна пећина, ништа. Послије четири-пет дана сви који су одбјегли били су похватани и побијени, и ја сам се вратио. Након тога узе- ли су ме у дисциплинску јединицу, без икаквог образложења. Мај- ка је хтјела да иде да се жали у Бијело Поље, али нијесам јој дао него сам ја пошао. Заборавио сам да кажем да нијесам могао ни- гдје да се крећем без одобрења милиције. Морао сам да питам, ако одем у друго село, морао сам да им кажем зашто идем и ко ће би- ти тамо. Ја сам им рекао: „Немате права да ме шаљете, јер сам из- губио сва грађанска права и кад немам права да наставим гимна- зију, јер сам из школске клупе пошао у 13. јулски устанак, који је био народни устанак”! Ипак сам морао да идем. Пошао сам у Бе- оград у дисциплинску јединицу у којој је било око 200 бивших

усташа и нас 30 из Црне Горе. Заједно су били крвни непријатељи. Спавао сам између двојице усташа. Љепота мајци. Не говоримо један с другим. Кад некад правимо ујутро кревет, дохватимо се не гла- вом него зеницама. Ту сам провео годину дана, одатле сам пошао за Зеницу, код једног школског друга који је дознао гдје сам. До- шао је из Зенице само 24 часа да ме види и позвао ме да дођем та- мо. Он се мало боље снашао, иако је и он био у затвору. Радио сам тамо око годину и то не само око осам сати, већ 16 само да ме не би неко питао ко сам и шта сам, јер нијесам имао никакво право да радим без одобрења власти. Спремао сам се да бјежим преко границе. Један Словенац, који је требало да нас доведе један кило- метар до границе, казао ми је да без зонских карата не може нико проћи, прича Чедомир.

Захваљујући својој сналажљивости, али и шарму успио је да дође до зонских карата за себе и своја три друга.

- У Мачковцу, осам километара далеко од границе, си- шли смо са воза. Кад смо дошли до границе, Словенац нас је упу- тио којим правцем да идемо. Посматрали смо како се мијењају па- троле на граници. Ухвативши погодан тренутак, уз молитву Све- том Ђорђу, прешли смо преко. Од среће смо почели да пјевамо. То радовање нас је коштало, ухватили су нас Руси, јер смо ушли у њихову зону не знајући за то. Да смо прошли та два километра ушли би у аустријску зону коју су држали Енглези. Доста смо ло- ше прошли код Руса, нијесу нас тукли, али остало. Било је то 51. године, јун мјесец. Тражили су од нас да шпијунирамо, али ми смо рекли да смо економски емигранти, а не политички и да нас то не интересује. Ниједан од нас није знао руски. Дали су нас аустријској полицији да нас врате назад. Давали смо им све што имамо само да останемо, јер нам није било враћања. Међу њима је био и један фолксдојчер из Баната, који је говорио србски, који нам је био наклоњен. Саопштили су нам 200 метара пред границом да ће нас развезати и да морамо ићи ка нашој граници, и ако се окренемо да бјежимо назад они нас морају убити. Једна дјевојка веома лијепа, борила се за нас. Кад смо кренули, њен осмјех олакшања уливао нам је наду. Све ствари су нам узели осим компаса. На наше вели-

ко чуђење, видјели смо да идемо на запад а не источно, али смо мислили да нам се покварио компас. Кад смо дошли на неко брдо, скочили су са камиона, макли су нам лисице са руку. Показали су нам на једно брдо „оно што тамо видите, она мала кућа, оно је руска осматрачница, тамо преко ове ријеке, тамо је Енглеска. На вама је сад да кроз ову шуму прођете 300 метара до границе и кад дођете ту има 200 метара одатле док пређете мост. Ако вас Руси виде, убиће вас”. Први сам кренуо. Чини ми се да ми није требало ни пет секунди, просто сам летио, нијесам земље дохваћао. Успјели смо. Одмах су до нас дошли Енглези. Више нас моментално. Услиједила су испитивања, пребацивање у логор и нова тронедјељна испитивања, да би на крају рекли да је све у реду.

Слиједи потом прелазак у америчку зону гдје их је превео један инжињер Србин који је радио за Американце.

- Кад смо дошли тамо смјестили су нас у један логор. Моји другови су се одмах пријавили да емигрирају за Канаду, јер је још било мјеста. Ја сам се пријавио у болницу, губио сам вид на десном оку које су ми повриједили приликом батинања у колашинском затвору. Иако је квота за Канаду била испуњена мени се није ту остајало, јер је било много агената, који су гледали како да ми главе дођу. Напустио сам логор и отишао приватно да живим. Јавили су ми се другови из Канаде да су здраво и добро, само нема дјевојака. Поручили су ми да не долазим без њих. Одем до оближњег логора, којег су држали Енглези, у којем су већином фолксдојчери из Југославије, који су истјерани, махом жене и дјеца. Није било мушкараца. Ту сам отишао и нашао једну дјевојку. Вјенчао сам се са њом. Оставио сам је ту, пошто није могла да иде са мном. Дошла је послије пет. Пријавио сам бироу да сам се вјенчао, да сам се оженио. Ја сам дошао не на квоту канадске владе, већ је Србска народна одбрана у Канади, србска организација која је наставак Србске народне одбране, која је основана у Београду 1908. године, чији су добровољци ишли на јужну Србију да би се борили против Бугара и Албанаца, слали су добровољце и у „Младу Босну”. Та организација је пренијета у Канаду. Ту су били 48 и 49. године, све четници и ратни заробљеници. У њу су ушли и

неколико мојих познаника и они су гарантовали за мене и да имају за мене посао, јер нико није могао доћи ако није имао гаранцију. Платили су из Свјетске црквене организације, ван католичке, с гарантним писмом уз обећање да ћу им то вратити, што сам и урадио. Док нијесам нашао посао позајмљивао сам новац од других људи, који су ми вјеровали, уз гаранције мојих пријатеља, а ја сам то све вратио. Данас сам ја председник те организације, ево 11 година.

Кад је дошао у Канаду Чедомир Ашанин није био задовољан тиме да ради као обичан радник. Пријавио се на универзитет као зрео човјек.

- Седам година сам студирао по ноћи, радио као обични радник - прво за 51 цент по сату. Само кору хљеба и воде можеш за то да купиш. Нијесам могао ни стан платити који је коштао 80 долара. Имао сам троје дјеце кад сам почео радити, па се онда родило и четврто. Почео сам 61. године, а завршио 68. Ниједан предмет нијесам пао, али јесам ли се намучио мука, јесам. Радим осам сати, дођем кући. Некад изгубим трамвај, назовем жену да ми донесе сендвич код метроа. Или кад имам времена потрчим на брзину кући да нешто топло поједем. Дођем кући у 10 и по сати, 11, и онда слиједи учење до два-три сата ујутру. По завршетку сам имао проблема да нађем посао, јер гдје сам ја радио то је био државни посао. Желио сам да радим као економиста. Њима су били потребни људи моје квалификације, али ме нијесу примили зато што су ту све били Енглези, Ирци и Шкотланђани који су били против тога да им ја као емигрант наређујем. Могао сам се изборити против те неправде, али бих наишао на бојкот, па сам одустао. Имао сам дјецу, њихова будућност је била најважнија”.

**ЈЕРЕЈ СПАСОЈЕ БЕГОВИЋ,
СУПЛЕНТ БОГОСЛОВИЈЕ
СВ. ПЕТРА ЦЕТИЊСКОГ У
МИТРОПОЛИЈИ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ**

Биографски подаци јереја Спасоја Беговића, суплента Србске православне богословије Светог Петра Цетињског, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске у Цетињу.

Остало је запамћено да је отац Спасоје био члан Народне управе Црне Горе за време рата под председништвом Љубомира Вуксановића.

Јереј Спасоје Беговић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији. Име свештеника Спасоја Беговића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

Гроб му се ни до данас не зна.

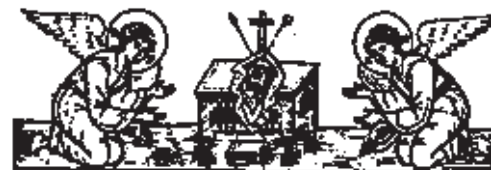
**ВОЈО БОГДАНОВИЋ,
ЦРКВЕЊАК ИЗ КОЛАШИНА У
МИТРОПОЛИЈИ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ**

До детаљних биографских података Воја (Миловог) Богдановића, црквењака Цркве Светог Димитрија у Колашину, у Митрополији Црногорско-Приморској, нисмо успели да дођемо. Рођен је 1922. године у Колашину.

Воја Богдановић је крајем 1944. године одступио из Црне Горе заједно са Митрополитом Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста крајем маја 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

ЈЕРЕЈ ВЕЛИМИР БОЖОВИЋ, ПАРОХ БЕРАНСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јереја Велимира Божовића из Берана нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу.

Из књиге „Безгробна војска Васојевића”, Бранка Глоговца види се да је свештеник Велимир Божовић у новембру 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе заједно са Митрополитом Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Комунисти су га 9. маја 1945. године заробили негде између Зиданог Моста и Трбавља.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији. Заједно са њим је убијен и његов син Александар, свршени матурант Беранске гимназије. Комунисти су у тој групи убили још 35 људи из Васојевића.

Гроб му се ни до данас не зна.

ЈЕРЕЈ РАДОЈЕ БОЖОВИЋ, ПАРОХ СТИЈЕНСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Свештеник Радоје Божовић, парох Стијенски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 10. септембра 1894. године у селу Стијени, општина Пиперска, срез Подгорички. Србску православну богословију Светог Петра Цетињског је завршио 1925. године у Цетињу. Оженио се 29. јануара 1920. године са Видосавом Пулевић и са њом је изродио петоро деце. Баконски чин је примио 25. јула 1925. године, а свештенички 26. јула исте године. У архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу о њему нема других података. Други светски рат га је затекао на дужности пароха Стијенског код Подгорице.

Комплетна породица (супруга, два сина и три кћерке, као и братовљева породица) оца Радоја Божовића је страдала почетком маја 1944. године када су зтв. „евро-амерички савезници” бесомучно бомбардовали Подгорицу. Само у бомбардовању уочи Ђурђевдана 1944. године, „савезници” су унаказили Погорицу и убили преко хиљаду недужних људи.

Јереј Радоје Божовић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Радоја Божовића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ МИХАИЛО БУШКОВИЋ, ПАРОХ КОСИЈЕРСКО-БОКОВСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јереја Михаила Бушковића, пароха Косијерско-Боковског у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу. Његових података нема у архиви Митрополије због тога што је отац Михаило до 1941. године био парох у Босни. Према сведочењу његовог сина Велимира, отац Михаило је рођен 2. новембра 1903. године у рибарском селу Врањина на Скадарском језеру. Свету тајну крштења и миропомазања је примио у Храму Светог Николе у Врањини. Основну школу је завршио у Врањини, нижу гимназију у Даниловграду, а Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1928. године у Цетињу. Богословски испит зрелости је положио 1929. године у Сарајеву. Оженио се 1929. године са Анђом Лековић из Годиња и са њом је изродио двоје деце. Епископ Зворничко-Тузлански Нектарије (Круљ) га је 17. новембра 1929. године у Храму Успења Пресвете Богородице у Тузли рукоположио у чин ђакона, а 24. априла 1930. године у чин свештеника. Од 2. маја 1930. године до 30. априла 1941. године је служио као парох Врточки у Архијерејском намесништву Бихаћком Епархије Горњокарловачке.

С обзиром да су усташки зликовци, одмах по проглашењу злогласне НДХ, донели уредбу којом је свим житељима који су рођени изван територије НДХ било наложено да у најхитнијем

року напусте њихову територију, отац Михаило је, са супругом и двоје деце, био принуђен да се пребаци у Црну Гору.

Митрополит Јоаникије га је 24. маја 1941. године поставио на дужност пароха у Брчелима у Црмници, која је важила за комунистичко језгро. Са те парохије је 9. децембра 1942. године прешао на дужност пароха Косијерско-Боковског у Архијерејском намесништву Цетињском. На тој дужности је остао све до половине новембра 1944. године.

Јереј Михаило Бушковић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

ЈЕРЕЈ МИЛОШ ВАСИЉЕВИЋ, ПАРОХ ПРАШКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јереја Милоша Васиљевића, пароха Прашког у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу.

Свештеник Милош Васиљевић је један од потписника антикомунистичке Резолуције свештенства Архијерејских намесништва Никшићког, Шавничког и Колашинског од 29. децембра 1943. године којом су црногорски свештеници, свесни своје свештене и пастирске улоге у своме народу, као и зла у коме се нашао народ у Црној Гори у Другом светском рату, разобличили у крви окупану безбожну комунистичку идеологију и злочине црногорских и југословенских комуниста над недужним православним народом Божијим у Црној Гори и шире.

Јереј Милош Васиљевић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Милоша Васиљевића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ ВЛАДИМИР ВЕШОВИЋ, ПАРОХ ЉЕВОРИЈЕЧКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јереја Владимира Вешовића, пароха Љеворијечког у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу.

Јереј Владимир Вешовић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Према наводима из књиге „Васојевићи без Краља и Отаџбине” Видака Рајовића, свештеник Владимир Вешовић је једна од преко 200 комунистичких жртава из Лијеве Ријеке.

**МИРКО ВУЈИСИЋ,
ПОСЛУШНИК МАНАСТИРА
ВИСОКИХ ДЕЧАНА У ЕПАРХИЈИ
РАШКО-ПРИЗРЕНСКОЈ**

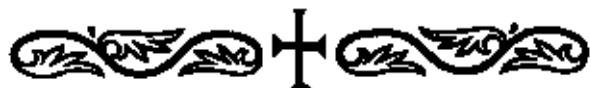
До детаљних биографских података Мирка Вујисића, послушника Манастира Високих Дечана у Епархији Рашко-Призренској, нисмо успели да дођемо. Рођен је у селу Улици у Прекобрђу 1907. године.

Мирко Вујисић је 1941. године избегао из Метохије у Црну Гору због великих злочина балиста над православним Србима у Метохији. Из Црне Горе је одступио пред најездом комуниста крајем 1944. године и придружио се великој колони војника, свештеника и нејачи која се кретала из Подгорице према северу Црне Горе.

Убијен је од комуниста у Словенији крајем маја или почетком јуна 1945. године.

Гроб му се ни до данас не зна.

Иначе, комунисти су убили 21 братственика Вујисића из Улице у Прекобрђу.

**ЈЕРЕЈ ДР ЛУКА ВУКМАНОВИЋ,
ПРОФЕСОР ЦЕТИЊСКЕ ГИМНАЗИЈЕ У
МИТРОПОЛИЈИ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ**

Свештеник др Лука Вукмановић, професор цетињске гимназије у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 14. октобра 1907. године у селу Утрг, Подгор, у Црмничкој нахији од оца Николе и мајке Марије. Основну школу је завршио у Подгору, нижу гимназију (1919-1923. г) у Цетињу и Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1928. године у Цетињу. Војни рок је служио 1925. године у болничкој чети Зете. Богословски факултет је уписао 1928. године, али су га прерана очева смрт и сиромаштво породице довели у ситуацију да се врати кући, ожени се и постане свештеник како би породица могла да опстане у тешким и суровим условима живота. Лука Вукмановић се вратио у Црмницу, послушао мајчин савет да прекине редовно студирање и 1929. године се оженио са Драгињом Лопичић из Ријечке нахије и са њом је изродио четворо деце. Митрополит Црногорско-Приморски Гаврило (Дожић) га је 14. јула 1929. године у Храму Рођења Пресвете Богородице у Цетињском Манастиру рукоположио у чин презвитера и поставио га на дужност пароха Граховског. Отац Лука је, служећи на парохији и издржавајући своју породицу, мајку и браћу, са успехом завршио Богословски факултет у Београду и дипломирао 13. фебруара 1935. године. Митрополит Гаврило га је 1936. године одликовао правом ношења црвеног појаса. Од 1936. године је служио на парохији Подгорској, а Свети Архиепископски Синод СПЦ га је поставио на дужност суплента

Србске православне богословије Светог Петра Цетињског у Цетињу. Професорски испит је положио 23. новембра 1937. године у Београду. Свештенство Митрополије Црногорско-Приморске га је на свом сабрању, одржаном 1936. године у Бијелом Пољу, изабрало за секретара сталешког Свештеничког удружења Митрополије Црногорско-Приморске.

Отац Лука Вукмановић је бриљантно говорио немачки језик (за време окупације у Цетињу је предавао и немачки језик). Од најранијих свештеничких дана се огледао бројним текстовима, есејима и чланцима, које је објављивао у „Гласнику Србске Патријаршије”, „Светосављу”, „Пастиру”, „Хришћанском делу”, „Гласу Црногорца”, „Слободној мисли” и другим световним и црквеним часописима. Његов опус је широк и обиман. У текстовима се бавио проучавањем религије старих Грка, критиком Фројдовог учења, проучавањем хришћанске етике, епске народне поезије, питањима полности и брака из светлости православног предања, а посебно критиком Марксових и Енгелсових безбожно-материјалистичких идеја, које су у оно време наметане као мода међу младим људима, а посебно међу студентском омладином. Митрополија Црногорско-Приморска је, на почетку трећег Хиљадугодишња Хришћанства, а у сарадњи са децом оца Луке Вукмановића, објавила три тома Сабраних дела Свештенотученика Луке Вукмановића из којих се јасно виде и вера, и образовање, и мисао, и труд и рад аутора.

Посебно је важно да се истакне да је отац Лука Вукмановић проучавао наведена питања као парохијски свештеник, породичан човек и хранитељ не само своје уже него и шире породице, далеко од градских библиотека и архива. Из свега што је објавио за време кратког живота на земљи може се лако закључити да отац Лука Вукмановић спада у сами врх најобразованијих свештеника у историји Црне Горе и Митрополије Црногорско-Приморске и читаве Србске Православне Цркве.

Отац Лука је био ревносни борац против срамног Конкордата, који је Ватикан желео да наметне преко Владе Милана Стојадиновића. Као беседник дубоке вере и човек широког образо-

вања на сваком месту је проповедао против Конкордата придружујући се тој часној борби на чијем су челу стајали Патријарх Србски Варнава (Росић) и Владика Николај (Велимировић).

Отац Лука је, због неслагања у ставу са Митрополитом Гаврилом (тада већ партијархом, али и администратором Митрополије Црногорско-Приморске) поводом Конкордата, био принуђен да затражи канонски отпуст и оде из Црне Горе. Митрополит Скопски Јосиф (Џвијовић) га је 1938. године примио у сvezу клира Митрополије Скопске и поставио га, најпре у Гостивар, а потом за професора Женске Гимназије у Скопљу.

Иначе, отац Лука је 19. априла 1931. године као парох Подгорски преживео атентат. О томе је у часопису „Србско наслеђе” (1998. године) писао Јован Пламенац, новинар из Вирпазара. Митрополит Гаврило је о том атентату овако известио Свети Архијерејски Синод у Београду:

„Јуче (19. априла 1931. године - прим. ј. В. Џ.) у селу Подгору, у Црмници, десио се један страشان атентат на пароха Подгорског, свештеника Луку Вукмановића. Када је овај на Светој Литургији у парохијском храму изашао из олтара са светим даровима, да обави Велики Вход, у том моменту испалио је на њега неки Стијепчевић два револверска метка, од којих је један погодио Вукмановића у раме, а други у трбух, гдје је метак остао.

Тешко рањени Вукмановић могао је ући у олтар и на св. трпезу положити св. дарове, послје чега је пао у несвијест и срушио се на патос.

Јуче је пренешен у овдашњу болницу, гдје му је синоћ извршена операција, али професор хирург г. Новаков изјавио нам је послје операције да је стање свештеника Вукмановића тако тешко, да нема наде на оздрављење.

Свештеник Вукмановић рукоположен је прије три године. Он је био један од најбољих ученика Богословије и један од најревноснијих млађих свештеника.

Иако се за атентатора Стијепчевића проносе гласови да је душевно ненормалан, наше је непоколебиво увјерење да је овај атентат дјело комунистичке акције. Баш у парохији Подгорској и

њој сусједној Брчеоској било је раније највеће легло комуниста, одакле је био и њихов вођа бив. народни посланик и адвокат пок. Јован Томашевић. И раније у овом мјесту комунисти су често чинили испаде приликом црквених свештенослужења, те је јасно да комунизам онамо постоји још и његова се акција испољавала често пута, док ево није дошла до страшног злочина усред храма у моменту обављања Великог Входа на Светој Литургији, што је могла спремити добро организована разорна комунистичка партија преко атентатора у нади да ће се то покрити са проглашавањем атентатора за лудака. У свештенику Вукмановићу, који је својом ревносном службом и својим владањем све више задобијао љубав народа и имао код њега све већи ауторитет, иако млад и тако рећи тек почетник, противници Цркве и данашњег стања гледали су несаломљиву сметњу за своју акцију и својим злочиним, који се јуче одиграо у подгорском храму, хтјели су ту сметњу да отклоне на један начин какав није познат у овим крајевима.

Молимо Свети Синод да се, поводом овог страшног злочина, скрене пажња мјеродавних фактора државних у интересу не само тешко увријеђене Цркве већ и у интересу, првенствено, државном”.

Отац Лука је, Божијим чудом, преживео тешко рањавање.

Иначе, оца Луку су у време борбе против Конкордата сумњичили да је комуниста. Иако је отац Лука био бескомпромисни противник Марксовог безбожног дијалектичког материјализма и Лењиновог спровођења марксизма проливањем крви по Светој Русији, ситне душе су га сумњичиле како би сакупљали јефтине поене. „Аргументи” клеветника оца Луке Вукмановића заснивали су се на његовом довођењу у идеолошку веру са његовом браћом - Ђуром и Светозаром-Темпом - који су били комунисти (време их је демантовало, као и Лукина судбина), и да су комунисти подржавали борбу Цркве против Конкордата!? Комунисти су, заправо, само користили Конкордат како би се политички борили против Владе Милана Стојадиновића, а не како би се борили за духовно добро народа и очување Православља.

Отац Лука Вукмановић је 14. октобра 1940. године на Богословском факултету СПЦ у Београду одбранио докторску тезу под насловом „Материјалистичко и хришћанско схватање историје”, која је, нешто касније, објављена у Скопљу.

Отац Лука је почетак Другог светског рата дочекао као професор Женске гимназије у Скопљу. Супругу Драгињу и децу је 5. априла 1941. године возом упутио у Црну Гору. У Црмницу су стигли преко Краљева, Чачка, Сарајева, Никшића и Подгорице. Он је остао у Скопљу све до 8. маја 1941. године када је био принуђен да оде пошто су Бугари из Скопља протерали Митрополита Скопског Јосифа и свештенство Митрополије Скопске. У Цетиње је стигао 11. маја, а у село Утрг у Црмници, где му се налазила породица, 13. маја 1941. године. На Цетињу се, као избегли свештеник, јавио Митрополиту Јоаникију, који га је 21. јуна 1941. године поставио за вероучитеља и препоручио за професора немачког језика у Цетињској гимназији.

Отац Лука не само да није био никакав сарадник окупатора, каквим су га деценијама лажно представљали, него је био у крајње неповољном положају. Његов рођени брат Светозар-Темпо је био комуниста и учесник устанка и Луки није било лако да носи то бремене пред окупатором. Више пута су га привођили у италијанску команду, саслушавали и малтретирали. И поред свега, отац Лука је избегавао да потпише обавезну изјаву лојалности италијанским окупационим властима, иако је експлицитно био и против проушастског тзв. Петровданског сабора и против исхитреног устанка, а највише против комуниста, чији је један од коловоза у Црној Гори био његов рођени брат. Отац Лука је међу првима прозрео злу и безбожну намеру комуниста која се састојала у извођењу револуције по сваку цену.

Отац Лука је био значајан сарадник Митрополита Јоаникија, који га је ангажовао у просветном, хуманитарном и мисионарском раду у тим тешким тадашњим условима робства и крвавог братоубилаштва. Често га је слао у разне мисије по Црној Гори. Отац Лука, у једном свом извештају, овако обавештава Митрополита Јоаникија (М. бр. 2130 / 1. октобар 1942. године):

„...У Грахову па и у свим мјестима која су поменута опажају се страшне духовне и материјалне последице комунистичке владе. У овим мјестима је годинама слободно ширена комунистичка пропаганда. Страшне последице комунистичког режима су ипак имале и једну позитивну страну. Народне масе су увиделе да је то једна злочиначка доктрина те се сада поново враћају Цркви. Изгледа да је та њива сада особито подесна за еванђелску сјетву. Моја посјета је била добро примљена и нека ми се не замјери, сигурно имала успеха. Интереси Цркве захтијевају да се на тим парохијама поставе стални пароси што прије. Цркве су доста добро очуване. Нијесу настрадале од партизана. Једино се мора напоменути да су матице и архиве парохије Граховске потпуно уништене.

Ето то је све што би се имало укратко рећи”.

Отац Лука није био анти-комуниста само због теоријских неслагања са марксистичком идеологијом. Он је, као образован човек знао за голготу и распеће православних Руса и Руске Цркве под комунистима. Знао је да иста судбина чека и православне Србе и Србску Цркву уколико се комунистичко зло укорени и зацари на овим просторима. Отац Лука је у тим тешким данима видео фашистичко, зеленашко-ушашко и комунистичко зло у њиховој пуноћи. Није се мирио нити је пристајао ни на једно зло и није се одређивао према већем или мањем злу него према добру и опстанку свога народа.

Користио је сваку прилику да народ поучава и упућује према добру, али и да, ризикујући и свој живот и животе својих најмилијих, јавно полемише посебно са онима који су добро разумели србски језик - зеленашима и комунистима. На сахрани угледног ђенерала Иличковића из Црмнице, кога су мучки убили комунисти, отац Лука је у својој беседи, над одром убијеног ђенерала, одговорио једном Црмничанину - црногорском ушашу и сепаратисти, који је клицао италијанском окупатору на скуповима по Црмници називајући их „ослободиоцима из робства”. Тада је отац Лука рекао: „Када је пала наша држава, онда смо ми изгубили слободу. Нијесмо се ми до тада налазили у робству, како мисле и го-

воре неки тамни синови нашега народа. Није наш идеал био никада, нити је сада, одвајање од србског и југословенског стабла”.

Отац Лука на Ђурђевдан 1942. године говори о моралном паду Црне Горе и тај пад наводи као узрок због кога се на Црну Гору „излила страшна чаша Божијега гнева. Легеони демона нахранили су душу наше несрећне љевичарске омладине. И демони траже да потопе ту омладину у мору. Нашу генерацију је успалила једна фантастична и луда идеја. То је идеја Кирилова, главног јунака из једног дјела Ф. Достојевскога. Он убија самога себе у циљу да докаже да нема Бога. Врло смјела и оригинална идеја. И наши савременици убијају сами себе у циљу да докажу да нема Бога. Не подносе они жртве за нашу вјеру и идеале наше националне историје, него да докажу да нема Бога. Чули сте како су ти несрећни синови наши у лудом заносу у једном селу, у близини Никшића, извели сахрану Бога. Уплашили су се од страшне Његове руке и полудјели су. Нису они мученици за идеју, него обични злочинци и разбојници. Мученици су они исправни и честити синови и кћери наше Цркве који вољеше дати своје главе него прићи колу безбожника, злочинаца, плачкаша и блудника...”

Једну од најжешћих и најчвршћих, најтемељнијих и најубедљивијих беседа против комунистичког зла, отац Лука је изговорио поводом празника Света Три Јерарха 1944. године. Он, између осталог, каже:

„...У овоме љутоме времену, страдања и борбе, ми хришћани имамо два задатка. Први се састоји у борби против комунизма. Ми хришћани се морамо ботити против комунизма из разлога што се у комунизму негирају највеће хришћанске и националне вриједности. Комунисти руше вјеру, моралне норме, традицију, брак, породицу, приватну својину, нацију и државу. Можемо ли ми са њима компромисе правити. Можемо само онда ако се одрекнемо Христа и Његове науке и ако плунемо на достојанство човјека... У чему се састоји наш други задатак? У борби против шпекулације и црне берзе. Нијесу непријатељи наше Цркве и нашега народа само они црвени, него и они који су заборавили хришћанске дужности према ближњима, те који изводе новчане шпекулације

и који на разне непоштене начине набављају намирнице и продају их уз страховито високе цијене...”

И предавање које је отац Лука изговорио 10. јуна 1944. године преко цетињског радија под насловом „*Је ли наша борба против комунизма морално и национално оправдана?*”, одише истим духом. Ту отац Лука, између осталог, каже:

„Комунистичка револуција букнула је у нашем народу у једном врло мучном времену наше историје, у времену када немамо ни своје државе ни своје слободе. Она је за кратко вријеме направила страшне пустоши у земљи и пријетила је да ће биолошки истребити Србе са Балкана. И Срби су увидјели велике опасности од модерне куге, те су сложено устали против свога највећег и непомирљивог непријатеља. Највећи императиви свијета и савјести нагнали су ову нашу антикомунистичку борбу. У опасности је била хришћанска црква и хришћанска цивилизација. У опасности је била егзистенција нашег народа. У опасности је била породица и светиња брачне заједнице. У опасности су били наши највећи морални и национални идеали. У опасности су били животи наши. Зато су Срби одлучно и ријешени на борбу против комунизма. Ми не водимо ову борбу за интересе некакве стране силе, него за интересе нашег народа, наше дјеце и наше будућности. Наша борба против комунизма је морално и национално оправдана...”

... *Комунистичка доктрина води борбу против Бога.* Комунисти исповиједају да постоји само материја. Ми, пак, вјерујемо у Бога. Ми исповиједамо да постоји нека виша сила која је створила безбројне свјетове у васиони и одредила свакоме правилне кругове кретања и мудре законе развоја. Откуда хармонија и мудри закони у васиони, ако не постоји нека виша разумна сила. Ми не можемо одговорити на ово питање. Можемо ли онда примити комунистичку доктрину? То би било самоубиство разума и самоубиство савјести. Је ли, онда, наша борба против комунизма морално оправдана, када ми водимо борбу против безбожника, а за одбрану вјере у Бога и слободу савјести. Комунисти воде борбу против Исуса Христа и његове науке. Ми вјерујемо да је Еванђеље Исуса Назарећанина једина књига која је поставила солидне

основе и принципе за изградњу социјалне правде на земљи и вечне среће на небу. Је ли онда наша борба против комунизма морално оправдана, када се ми боримо против антихриста, а за одбрану Христа и хришћанске цивилизације? Комунисти су против морала. Они кажу да морални закони нијесу вјерни. Свака класа, штавише и свака професија, по њима има своје властите моралне законе. Комунисти кажу да је њима све дозвољено само када се ради за комунистичку идеју. Ево, слушајте ријечи њиховог великог учитеља Лењина који о томе говори: ‘Мора се бити спреман на све и на сваку жртву одлучити се, на сва могућа лукавства, подвале, трикове, илегалне методе, прећуткивања истине само да би се у сваком случају извршио комунистички посао’. У духу ове норме комунистима је дозвољено дати обећање а не испунити га, положити заклетву и изневјерити је, крађу учинити и огласити је за врлину, убити и лагати, само ако су у питању комунистички интереси. Оцјену комунистичког морала можемо лијепо видјети у изреци комунистичког вође и учитеља Лењина који гласи: ‘Од стотине болшевика седамдесет је будала, а двадесет и девет скитница’. Када је оваква оцјена комунистичког морала изречена од самог Лењина, што нам остаје да речемо? Нећемо погријешити, нити се огријешити о савјест ако кажемо да ниједног од хиљаде нема морално исправног и честитог по души и дјелима. Они морално исправни и честити су на вријеме избјегли из црвеног табора. Када је стање овакво, можемо ли ми онда са комунистима? Је ли наша борба против комуниста морално оправдана, када се ми боримо против неморала и звјерстава за одбрану морала и хуманости”...

... Комунисти су за диктатуру у науци. Они траже да научници своје научне резултате доводе у склад са принципима историјског материјализма. Према непослушним примјењују физичке мјере. Познато је како су болшевичке власти у Русији једне године на Конгресу етнолога у Москви, на коме су третирани извјесни научни проблеми, супротни духу историјског материјализма, упутиле једну званичну опомену која је нормирала како и у ком духу морају бити вођене научне дискусије и научна истраживања. Замислите колико је апсурдно да полицијске власти врше контро-

лу у свим гранама научне дјелатности. Ми смо, пак, за слободу научног увјерење и научног рада. Је ли, онда, наша борба против комунизма морално оправдана, када се ми боримо против диктатуре у науци, а за слободу научног рада?...

... Комунисти су против брака. Умјесто брака, они заводе слободну љубав. Везе мушкарца и жене морају бити, како они кажу, потпуно слободне и нико неће имати право да се мијеша у те приватне ствари појединаца. Друштвена заједница, према овоме, неће ограничавати права склапања и растављања веза мушкарца и жена, које ће они вршити у сврху полнога задовољења. Ова комунистичка доктрина отвара врата блуду и разврату. Нарочито је болна чињеница што су комунисти дали потпуну слободу полног задовољења и омладини. Ми, пак, нијесмо присталице полне слободе и разврата. Је ли, онда, наша борба против комунизма морално оправдана, када се ми боримо против блуда и разврата, а за заштиту брачне заједнице и њене светиње и за заштиту чистоте и невиности наше омладине?...

... Комунисти су против породице. Луначарски, познати вођа комунистички, каже: 'У будућем друштву дјеца неће знати за називе мама и тата'. Комунисти излажу како ће у будућем друштву жене рађати дјецу у заводима за порођаје и дјеца ће се по рођењу односити у нарочите државне заводе и тамо се подизати и васпитавати, али тако да никада не сазнају за своје родитеље нити родитељи за њих. Ми, пак, сматрамо да је породица основна ћелија друштвене заједнице и да је њена функција неопходна за друштвену заједницу. Не можемо ми, и нећемо, брисати и рушити радости и задовољства породичног живота. Је ли онда наша борба против комунизма морално оправдана, када се ми боримо против рушења породице и породичног огњишта?...

... Комунисти су, у начелу, против државе. Они руше власти. У будућем друштву, кажу они, власти неће ни бити потребне, а сви ће грађани савјесно обављати своје дужности. Ми, пак, вјерујемо да људи на земљи неће доћи никада до таквога савршенства, те држимо да ова доктрина отвара врата анархији. Какве је резултате дала ова доктрина међу нама, познато је свима. А вра-

та анархије била су само одшкринута. Какве би последице биле када би се врата анархије потпуно отворила, није тешко наслутити. Је ли наша борба против комунизма морално оправдана када се боримо против анархије и безакоња, а за одбрану реда и законитости и безбједности у друштву?...

... Комунисти су против подјеле позива у друштву. Неће једни људи, кажу они, радити читавог живота физичке послове, а други људи уживати радости господскога живота, него ће бити измјена позива. Једни људи ће радити физичке послове, по духу ове доктрине, само за извјесно и одређено вријеме, па ће по истеку тога времена бити судије и наставници, а судије и наставници и остали интелектуалци узмеће да обављају њихове дотадашње послове. Тако ће људи наизмјенично обављати друштвене послове. Чистачи улица моћи ће постати професори универзитета, а професори универзитета ће морати да их замијене у чишћењу улица. Не помислите да је ово фалсификација комунистичке доктрине. Ево како дословно о томе гласе ријечи Фридриха Енгелса, вјернога друга и сарадника Карла Маркса: 'У будућем друштву неће бити провалије између архитекте и гурача колица, јер ће, по закону о измјени позива, архитекте послје извјесног времена узети да обављају послове гурача колица, а гурач колица послове архитекте'. Ми, пак, сматрамо да је подјела позива у друштву једна позитивна чињеница, те да је доктрина о измјени позива у социјализму, односно спремању омладине за све друштвене позиве једна смијешна и скандалозна бајка. Наравно, стојимо на становишту да међу сталежима мора постојати повјерење и узајамно поштовање свачијег рада и да свакоме треба омогућити да развије своје природне способности и пристojно живи на земљи. Је ли, онда, наша борба против комунизма морално оправдана када се ми боримо против глупе фантазије о довођењу чистача улица на универзитетске катедре и о упућивању професора универзитета на чишћење улица, а за једнако достојанство сваког човјека, без обзира на то које он потребне послове врши?...

... Комунисти нису националисти, него интернационалисти. Ми смо, пак, националисти. Ми знамо да други велики и ма-

ли народи уређују своје националне куће. Они народи, пак, који маштају о интернационализму пропадају. Како могу чланови једне породице водити бригу о уређењу села када ни њихова сопствена кућа није уређена. Ми хоћемо да прво уредимо нашу националну кућу, а не бјежимо ни од рада на изграђивању општечовјечанске солидарности и једне јединствене заједнице која би била уређена на бази социјалне правде и једнакости. Само ми реално посматрамо догађаје и видимо да идеја о оснивању једне јединствене заједнице рода људскога високо лебди у ваздуху, и да она може бити остварена само онда када сви народи остваре своје националне задатке и приме норме Христове Јеванђеља за руководне принципе у животу. Је ли, наша борба, онда, национално оправдана, када се ми боримо против савременог материјалистичког и утопистичког интернационализма који руши нашу националну кућу а не зида, у ствари, ни зграду општељудске друштвене заједнице?"...

... Комунисти су против јединства Србског народа. Ово је, истина, у противности према доктрини о интернационализму. Но, то ништа за комунисте не значи. Они кажу да свака покрајина наше државе мора имати посебну националну егзистенцију и да ће улазити у ширу заједницу као засебне федеративне совјетске републике.

На територији Србског народа они предвиђају следеће засебне федеративне републике: 1. Србија, 2. Црна Гора, 3. Босна и Херцеговина, 4. Македонија и 5. Војводина. Једно крило комуниста, штавише, сматра да Босну и Херцеговину потпуно утопе у засебну федеративну републику Хрватску. На овом духовном разједињавању Србског народа комунисти су радили годинама. Ми стојимо, пак, на становишту интегралнога, духовног и физичког јединства Србског народа. Је ли, онда, наша борба против комунизма национално оправдана, када ми водимо борбу против рушења јединства Србског народа и против цијепања наше државе?"...

... Комунисти су у времену наше државне самосталности помагали стране мањине на територији наше државе, које су имале претензије на извјесне територијалне уступке. Помагали су, наводим ради примјера, албанске претензије у Метохији и мађарске

у Војводини. Комунисти су, значи, били обични издајници Србскога народа и његове мученичке историје. Је ли онда наша борба против комунизма оправдана, када се ми боримо да се Србски крајеви који су одсјечени сада од матице наше поврате нама"...

... Комунисти су први отпочели револуцију. Они су убијали исправне и честите људе и бацали их у јаме. Главна сврха њихове борбе била је ликвидирање националиста. Борба против окупатора била је на споредном мјесту. Наши комунисти су тврдили како нема никаквог значаја хоће ли се Срби уништити на Балкану. Ако се униште Срби на Балкану, кажу они, ми ћемо довести Цигане. Главно је да ти Цигани буду комунисти. Ми, пак, хоћемо да Срби остану на Балкану. Је ли онда наша борба против комунизма национално оправдана, када се ми боримо за спасење и очување Србскога народа?

... Комунисти су се споразумјели са усташама 1937. године у Митровици за заједничку борбу која има за сврху да сломи кичму Србству и Православљу. У духу тога споразума, комунисти и усташе су у овом страшном времену бездушно клали и истребљивали Србе. Комунисти су позвали на сарадњу муслимане и усташе из Босне и Херцеговине, дакле оне непријатеље Србског народа који су учествовали у бездушном покољу 700.000 - 800.000 Срба на територији садашње хрватске државе. Они су тамо са њима наставили да кољу и убијају и последње остатке тамошњег мученичког Србског народа. Јасно је, дакле, да су комунисти обични издајници Србског народа. Када је тако, имају ли Срби образа и части да пођу са комунистима? Могу ли они кукавни синови Србског народа који су пошли са комунистима од стида и од савјести гледати Србскоме народу у лице када су га срамно издали и у срце га љутито ранили? Но, што постављамо овакво питање када знамо да они немају ни стида ни савјести? Зато смо ми и устали да оборимо и истријебимо оне који немају ни стида ни савјести. Је ли, онда, наша борба против комунизма национално оправдана, када смо ми остали вјерни Србству, па и на линији борбе против непријатеља Србског народа - комуниста и усташа?...

... Комунисти су и против нашега краља. Они су, у принципу, против монархије, не воле они краља, нити се боре за краља. И ма колико се водили политички покушаји да се дође до неког споразума између краља и комуниста, ми знамо да комунисти не воле краља, ни краљ комунисте. Свјесни смо и тога да ће у одлучном моменту комунисти покушати да забране краљу повратак у отаџбину. То они и сада отворено изјављују, без обзира на лажну политичку игру измирења. Не заборављамо ми чињеницу да је краљ негдје раније огласио комунисте - партизане за обичне терористе и разбојнике. То мишљење краља није ни сада промијењено. Ми смо једино вјерни краљу и ми једини водимо борбу за њега. Је ли, онда, наша борба против комуниста национално оправдана, када смо остали вјерни заклетви коју смо дали краљу и када се истински боримо за краља, његово величанство Петра II?...

Отац Лука је у својој беседи на Видовдан 1944. године о комунизму и комунистима говорио истим тоном. И у многим, многим другим беседама и текстовима, изговореним и написаним у том времену, отац Лука је бескомпромисни борац против тог зла.

Али, и то овде наглашавамо, није сав отац Лука у анти-комунизму и није, разуме се, само због тога значајан. У исто време се остварује и као литург, и као пастир, и као просветни радник, који је оставио дубоког трага у душама и памћењу својих ученика, и као брижни син, супруг, отац, и као хуманитарни радник. Једном речју, био је свештенослужитељ Цркве Божије у првом и правом смислу и значењу.

Његов рођени брат је током читавог рата, а и пре рата, био на страни коју је он жигосао као планетарно и свечовечанско зло. У време док је 1944. године отац Лука велегласно и храбро грмео истином против комуниста, његов рођени брат Светозар-Темпо налазио се у Италији. У својој књизи *Моја породица* (чији је највећи део посвећен Луки) Темпо записује:

„... Тек средином 1944. године добио сам прву вијест о Луки и мајци. На путу за Врховни штаб, који се налазио на Вису, морао сам преноћити у Барију, у просторијама наше Војне мисије. Поред других сусрета са познаницима, срео сам се тада са Јованом

Вукмановићем, мојим рођаком. Он је скоро све време рата провео у логорима, а ослобођен је после капитулације Италије. Чекао је у Војној мисији да буде пребачен у земљу. Он ми је пружио додатне вијести о Луки и мојој породици... Прво моје питање при сусрету са њим било је да ли нешто зна о Лукином држању за ове три године. Кратко ми је одговорио да је Лука издајник, да је сарађивао са окупатором. Ова вијест ме је потпуно поразила. Био сам огорчен и у очајању сам поступио тако како нијесам смио поступити. У нормалнијем стању тако нешто не бих учинио. Написао сам писмо не Луки него мајци, у коме сам се одрекао брата. И то пишем мајци која је имала четворо дјеце, од којих су двоје, најстарији син и јединица кћерка, трагично завршили своје младе животе. Остали смо још нас двојица, од којих један, ако је ова вијест тачна, може, такође, трагично да заврши...”

Отац Лука Вукмановић је, заједно са Митрополитом Јоаникијем, свештенством, националном војском, али и најстаријим сином Чедомиром, половином новембра 1944. године изашао из Цетиња према Подгорици, о чему смо у уводном делу овога поглавља писали. Његов син Чедомир, који је са својим оцем и хиљадама других прешао „зли пут” и остао међу малобројнима (пошто је био малолетан) који су преживели немиђени покољ, оставио нам је своје писано сећање на те дане и догађаје када му је не само убијен него и када му је украден отац и родитељ. Овде морам да кажем да сам спадао међу прве који нису поверовали у сведочење које је др Чедомир Вукмановић изнео у јавност, и то делимично, 1998. године после више деценијског ћутања. Тада ми је било несхватљиво ћутање Лукине деце од 1990. до 1998. године када је Чедомир јавно проговорио. Од 1990. године започиње и јавна прича о Темпу и Луки. Истини за вољу, о том третирању два брата у потаји се говорило широм Црне Горе и та прича је била изазовна због функција које је Темпо вршио у времену Брозове Југославије. О томе је, на један револуционарни и идеолошки начин, још седамдесетих година писао и Темпо у својој књизи *Револуција која тече*. Темпо никада и нигде није помињао да је његов синовац, а Лукин син, Чедомир одступио заједно са својим оцем

Луком. И, ако ми је било схватљиво и разумљиво ћутање Темпове деце за време комунизма, сматрао сам да је време од 1990. године донело слободе, барем у смислу да се истина о рату може рећи, и да ће неко од Лукине деце проговорити. С друге стране, у јавности и медијима у то време је актуелизована прича о Темпу и Луки и сигуран сам да није било Србина, као и да га и данас нема, а да није чуо за ту страшну причу која је тужно овенчала историју нашег братоубилаштва. Међутим, током тих осам година нико се није огласио. Ни Темпо, у бројним интервјуима које је дао у том времену из Режевића, није ништа ново и другачије рекао. Тек 1998. године се појавила једна друга прича и делимично је испричао Чедомир у разговору са Јованом Пламенцем у часопису *Србско наслеђе*. Та прича је бацала нове сенке на догађаје о којима је, шкрто и штуро, говорио Темпо. Мени је просто било несхватљиво да отац, а уз то и свештеник, са собом у одступање води једно, најстарије, дете, а троје млађих и попадију оставља на милост и немилост партизанским преким судовима, њиховој „правди” и њиховим егзекуторима. И био сам први који је, преко страница београдског недељника *Арђуменџи*, оспорио Чедомирову причу. Истина, на то моје оспоравање нико од Вукмановића није реаговао како сам ја то прижељкивао и просто провоцирао не да бих увећао дубоку и тешку рану него да бих Темпа изазвао да каже оно што није рекао и да се јавно покаје. Међутим, када сам касније, прикупљајући историјску грађу за ову књигу и сведочења свештеничке деце, видео да су и други свештеници поступили као и Лука и да они, заправо, нису ни имали намеру да иду из Црне Горе када су кренули са Цетиња половином новембра 1944. године, али још више када сам, приликом сусрета са др Чедомиром Вукмановићем у Цетињском Манастиру на Лучиндан 2001. године видео сузе у очима тада већ седамдесетогодишњег човека док је говорио о своме оцу и детаљно нам износио своје сећање на свога оца и последњи пут са њим - видео сам да сам потресио и да сам се огрешио о њега и његову рану. Још ме је више у то уверило и његово људско и србско прихватање моје исправке и његово разумевање за такав мој, јавно изречени, став и оспоравање. Ово

сведочење које ми је дао, др Чедомир Лукин Вукмановић је писао са сузом у оку и болом у души за изгубљеним и украденим оцем и у целости га објављујем као прилог расветљавању те приче и те ране, о чему ћу и касније још нешто рећи. Иначе, на „Злом путу” и оца Луку и Чедомира, поред многих других невоља о којима смо писали, није мимоишла ни зараза пегавог тифуса. Најпре се, негде у Босни, разболео отац Лука. Чедомир ми је причао да је отац Лука био у стању полусвести и непрестано је, по родитељском инстинкту, тражио њега. Чедомир га је као четрнаестогодишњи дечак чувао и пазио, хранио и набављао оно што се у тој оскудици и беди могло наћи од лекова. Када се опоравио отац Лука, од пегавог тифуса се разболео Чедомир и улоге су се измениле. И Чедомир је, захваљујући очевој бризи, успео да оздрави. Из Босне су наставили према Словенији. О тим последњим данима Чедомир каже:

„Крајем маја 1945. године једна група од око хиљаду људи, а међу њима су били скоро сви свештеници Митрополије, који су кренули у одступање, у предвечерје једне ноћи, нашла се на обронцима планинског венца, 10-15 километара удаљеног од Камника. Те ноћи, руководство тог десеткованог и деморалисаног збег, донело је судбоносну одлуку за цео збег. После дугог већања одлучено је да они који не желе да остану крену према Аустрији, а да се они који не желе даље да иду предају партизанима пошто је Тито тих дана донео одлуку о аболицији свих оних који нису били одговорни за убиства. Тако се већина из састава тог збег следећег јутра у дугачкој колони упутила према Камнику на предају. Међу њима су били и свештеници, мој отац и ја. Њих педесетак, који нису хтели да се предају, кренуло је према Аустрији.

У Камнику су нас срели партизани, који су разоружавали све оне који су имали оружје. Стражари су нас спровели до једне шуме у околини Камника. Ту смо разапели своје шаторе и ту смо остали два-три дана. Слободно смо могли да одлазимо у околна села да тражимо храну, јер нас словеначки партизани нису у томе спречавали. Укупно је било пет до десет партизана, који су обезбеђивали стражу поред збег од око хиљаду људи.

После два-три дана, збег је опколила Пета црногорска пролетерска бригада из састава Треће пролетерске дивизије под командом Сава Бурића. Био је, практично, све војник до војника у обезбеђивању збег тако да ни птица није могла да пролети. Уследио је попис људства од шатора до шатора. Попис је обухватао име и презиме, године старости, место рођења, место боравка, занимање и слично. Претходно је било дато наређење да се нико не сме померати из свог шатора. Сутрадан око 17 часова, сви приступи су позвани да се построје у колоне од по четири реда. Тада је уследила прва прозивка. Прозвано је шездесет особа, а међу њима је био и мој отац Лука. Њима је наређено да формирају посебну колону. Када је прозван последњи, црногорски партизани су започели да по двојицу везују жицом. Тада је свима било јасно шта их чека. Одатле су одведени у непознатом правцу. Потом су прозивали све нас који смо били малолетни. Наређено нам је да изађемо из групе и формирамо нову колону. Пре одласка овој колони је пришао Марко Ђуровић, командант Трећег батаљона Четврте црногорске пролетерске бригаде, и из те групе ме је издвојио, а затим је позвао свога курира и наредио му да ме одведе у његов штаб. Група у којој сам био одведена је у непознатом правцу. Иначе, Марко Ђуровић је био наш рођак и дан пре Лукиног одласка пришао нам је и поздравио се са нама. Остатак збег, око пет до шест стотина људи, одведен је, такође, у непознатом правцу.

Мене су одвели у штаб батаљона. Тамо су ми понудили вечеру, али сам је ја одбио речима да нисам гладан. Потом су ми показали место за спавање. Било је то на тавану зграде у којој је био смештен штаб батаљона. Негде око пола девет увече, зачули су се плотуни. Један, па други, трећи, а онда појединачни револверски хици. Било ми је јасно да ми је отац убијен. Сутрадан ујутру, распоредили су ме у трећи вод треће чете Пете црногорске бригаде. Дали су ми пушку и обучавали да са њом рукујем. У поподневним часовима тражени су добровољци за закопавање „оних”. Пријавио сам се као добровољац, јер сам знао да се међу „онима” налази и мој отац. Нису ми дозволили да идем тамо. Касније ми је је-

дан војник у поверењу испричао да су сви побијени и да су затрпани у једну заједничку јаму која је претходно била ископана.

После неколико дана мојој јединици је наређен покрет. Бригада се кретала у правцу Хрватске. Првог дана покрета срели смо главнину нашег збег, коју су партизани некуда стражарно спроводили. Сви су побијени као „народни непријатељи”.

Много година касније, тачније 1958. године, у Вирпазару сам срео Марка Ђуровића. Тада ми је рекао да ништа није могао да учини за спас Лукиног живота, јер је наређење за стрељање дошло „одозго”. Мој отац, а то је познато, јесте био анти-комуниста, али и анти-фашиста и никога за време окупације није сумњичио, потказао нити убио. Убијен је, као и стотине и хиљаде других, због тога што је другачије мислио”.

У јавности је, углавном, Светозар Вукмановић-Темпо оптуживан за смрт свога брата. Тој оптужби подлега је један Темпов разговор са својом мајком када га је упитала шта ће бити са Луком ако Темпови победе. Темпо јој је одговорио: „Зна се!” На њено питање шта ће бити са њим ако Лукини победе Темпо је исто одговорио. Мајка је тада рекла: „Како год узмеш, мајци је куку!”

Темпо је, као и хиљаде других идеологijом заслепљених људи, по ставу и понашању очевидно био раскрстио са рођеним братом и свиме што није било на страни комунизма и револуције. Све до пред крај живота Темпо је задржао тај став, али само Бог зна шта је носио у срцу и осећао у својој души. Пред смрт је у књизи „Моја породица” први пут изнео један разговор из прве године после рата када је разговарао са Ђиласом и Ранковићем. Ту Темпо открива нешто што је носио у себи и каже: „Са Ђиласом и Ранковићем сам био пријатељ још из времена илегалства, па смо се и неко вријеме послје рата често састајали. Разговарали смо о догађајима из ближе и даље прошлости у којима смо заједно учествовали. Приликом једног од таквих разговора, Ђилас ми је од једном, мало саркастично, рекао:

„А ти си интервенисао за брата да га не стријељамо!” Рекао је то пола у шали, пола у збиљи, и то ме не мало узбудило. По-

црвенео сам и таман почео да му оштро одговарам, када ме предухитрио Ранковић и рекао:

„Не, ниједне ријечи није проговорио”.

Овај страшни дијалог између њих двојице открио ми је страшну истину. Они су били упознати са стријељањем Луке. Можда су они и одлучили да се стријеља. А све ово без мог знања. А вјероватно су и очекивали да ћу ја интервенисати. Другачије није сам могао објаснити ову заједљиву Ђиласову примједбу”.

Оптужба да је неко крив за смрт рођеног брата не треба се коментарисати. Зна се колико је тешка и озбиљна, али мора се рећи да Темпо то никада није демантовао до 1998. године. Очевидно је да он није желео да пред јавношћу створи слику да је у њему поражен комуниста и револуционар, тврдокорни и загрижени дијалектички материјалиста. Темпо није дубље износио своје сумње и размишљања да су не само Ђилас и Ранковић, него и Јосип Броз лично криви за Лукину смрт. С друге стране, још један детаљ говори о томе да је комунистички врх био обавештен о Лукином хапшењу у Словенији. Марко Ђуровић, кога Чедомир помиње, био је и командант батаљона и Темпов и Лукин рођак. Знао је значај Темпове функције и знао је Лукина опредељења. Готово је сигурно да је Ђуровић о Луки обавестио команде и да је одлука о Лукином погубљењу морала бити донета у Београду. А Темпо је тада био у Београду како и сам пише у својим књигама и заузимао је важно место у комунистичкој врхушци. Обавештење је сигурно стигло и даље постоје две могућности: прва, да је одлука донета без његовог знања, а друга, да су комунисти о томе обавестили Темпа и да су га и ту проверили да ли је довољно „свестан” комуниста. Сматрам да је Темпо остао недоречен и да је са собом у гроб понео праву истину о томе. Ранија и каснија Темпова писања о томе била су и остала у дубокој контрадикцији.

Темпо је после рата подигао и школовао четворо Лукине деце. Разумљиво је да, ако није све рекао ни 1998. године (као што претпостављамо), то није могао да учини ни због Лукине деце. Јер, шта би та деца у њему видела?

Чврстоћи менталног склопа народа и краја у коме је рођен, Темпу није дозвољавала да исказује емоције пред укућанима. И то је један од разлога брисања сопственог и туђег памћења.

Занимљиво је још нешто. Отац Лука Вукмановић је 22. августа 1945. године решењем број 7222 Народног среског суда у Бару проглашен ратним злочинцем, а убијен је крајем маја 1945. године. Отишло се још даље па је тај исти суд, наставши се у ситуацији да Темпу мора да конфискује покретну и непокретну имовину у Црмници пошто му је рођени брат био проглашен за „ратног злочинца”, донео решење којим се изузима од конфискације читава покретна и непокретна имовина „ратног злочинца Вукмановић Луке из Црмнице и иста се препушта у власништво и уживање члановима његове уже породице и то жени и деци, мајци и браћи”... Јер је суд утврдио да на поменућу имовину „злочинац Лука нема никаквог удјела нити права, јер је свој дио потрошио на узалудно високо школовање”. Ово решење, правно нелогично и морално недопустиво, донето је 25. новембра 1945. године у Бару. С једне стране, комунисти су конфискацијом пљачкали националне, свештеничке и домаћинске породице до голе коже, али су и овим доказали да „правда” није деловала према свима. С друге стране, правна је чињеница да деца право својине стичу преко родитеља и како је било могуће да, ако је отац свој дио потрошио на узалудно високо школовање, деца наслеђују оно што је он већ потрошио? Разуме се да отац Лука није свој део очевине потрошио и да се сам, од својих свештеничких прихода школовао и издржавао и ужу и ширу породицу, али комунистима је било важно да нађу било какав изговор за кршење правила и закона које су силом октроисали ради пљачкања окупираног народа.

Није ни лако ни једноставно, и то овде морам да напишем, ући у причу, трагичну причу о Темпу и Луки једнострано, политички и површно. Прича о њима двојици слична је хиљадама прича о трагичној судбини трагичне браће тога времена, али чињеница да отац Лука није био само један од две стотине тадашњих свештеника Митрополије Црногорско-Приморске него један од дубоко и озбиљно црквено ангажованих свештеника тога доба и

чињеница да Темпо није био један од хиљада чланова безбожне комунистичке партије него један од лидера те несрећне организације - издигла је причу о њима двојици на пиједестал тужних прича нашег братоубилаштва. И ми, као црквени и одговорни људи, морамо бити ти који ће одбацити површинско и једнострано улажење у ту рану.

Ипак, мора се рећи да је Лука био у праву за сваку своју изговорену и написану реч. А Темпу нека Бог и историја суде.

Најдубљи прилаз Темпу и Луки, њиховој рани и трагедији, приказао је Митрополит Црногорско-Приморски Амфилохије (Радовић) у предговору за Сабрана дела Свештеномученика Луке Вукмановића. Тај текст, који није само предговор књигама, него једна дубоко православна, богословска, духовничка, етичка и национална анализа не само Темпа и Луке него и братоубилаштва уопште, због његовог значаја објављујемо у целисти. Митрополит Амфилохије је записао:

„Вријеме између два свјетска рата представља, последице дубинског ратног потреса, историјско размеђе и вријеме заплета чији крвави расплети су се тек назирали. Читави двадесети вијек, очекиван од многих сањара као „ново доба”, показао се уствари, по ријечи pjesника, као „крвави двадесети вијек”. Социолошки и историософски гледано, главни печат су му дали Дарвин, Маркс, Ниче и Лењин. Европски човјек је дошао до увјерења да је дошло вријеме да он коначно преузме своју судбину свијета у своје руке. Велике идеје нововјековног хуманизма, изњедрене, свјесно или несвјесно, из вјере у Бога и боголиких могућности људске природе, утемељене у самосазнању хришћанског оптимизма, порицањем својих изворишта и метода њима сагласних, почеле су да се остварују кроз рат, крв и револуцију. Тако је Први свјетски рат родио из своје паклене утробе нацизам и бољшевизам, два безбожна изданка исте обмане. Обогаћивање тла и расе, с једне стране, и дијалектичког материјализма и борбе класа, с друге стране, представља псеудомистику „тијела и крви”, као новог божанства, као „јединог бога и господара”. Обогаћивање свијет и човјек немају више потребе у било каквом другом божанству.

Васпитан на Хришћанству, европски човјек је у свом богоодступништву пошао од поставке о здравој људској природи. При томе је изгубио из вида да она може бити таква само док је укоријењена у божанском „коду”. Без њега она постаје „бездан ништавила”. Тако се сва људска трагедија и драма двадестеог вијека претворила, хтјела да претвори, у позоришни комад коме је Његош, пророчки, већ у деветнаестом вијеку дао наслов: „Гледа мајмун себе у зрцало”.

Разумљиво је што је то и такво једнострано усмјерење човјека дубински угрозило цјеловитост његовог бића и живота, проузроковавши дубоке потресе и расцјепе у њему самом и у свеукупној историји људској. Ти потреси и расцјепи су се неминовно одразили на све области људског живота и човјековог понашања: на свакидашњи живот, на умјетност, политику, економију, науку, филозофију, теологију. Неуравнотеженост, проузрокована тим расцјепом, пренијела се на појединце, породице, народе.

Тај расцјеп и сукоб у људима, који у суштини има егзистенцијалне, да не кажемо - метафизичке посљедице, ријетко је гдје тако доживљен као код нас, у нашем народу и на нашем простору. Један од изразито карактеристичних примјера таквог расцјепа јесте породица Николе Вукмановића у Црмници. Један син, Лука, израстао је у угледног хришћанина, свештеника и свештеномученика, а други син, Светозар-Темпо, у великог револуционара, заговорника обезбожене, антихришћанске идеологије, или како би он сам рекао - „Револуције која тече”. У народу се прича како је мајка питала Светозара пред крај рата: „Шта ће бити с тобом ако Лука побиједи? - Зна се. А шта ће бити ако ви побиједите? - Зна се”. Тада се она ударила шакама у прси, којим их је обојицу подојила и одхранила, па ће рећи: „Како год узмеш, мајци је куку”. И заиста, било је куку и задовољек, не само њој него и многим другим мајкама, чију је дјецу захватио деструктивни вихор и расколи двадесетог вијека.

За Луку сам чуо прво из ових прича о њему и брату му Светозару, великом револуционару, које су од рата наовамо стално понављане, као изразит примјер трагичног сукоба свјетова ро-

ђених из исте материнске утробе. Светозара сам лично срео први пут на Цетињу 1990. г. на научном Симпосију о Словенском наслеђу и топонимима у Албанији. Кад смо се поздравили, рекао сам му: „Желио сам дуже времена да Вас сретем и да Вас нешто питам”. Одмах је реаговао: „Знам шта, сигурно о мом брату Луки”. „Погодили сте” - кажем. „Жеља нам је да штампамо његову докторску дисертацију *Материјалистичко и хришћанско схватање историје*, па нам је за то потребна сагласност његове породице, а Ви сте му брат”. - „Одмах да Вам кажем”, одговорио је Темпо, „мој брат Лука је био бољи и паметнији од мене. Он ме и школовао. Пола своје свештеничке плате је користио за своју породицу, а пола је мени слао за студије. Кад сам дипломирао права рекао ми је: „Светозаре, сад имаш диплому, нађи посао и ради, од мене више не тражи”. А ја млад, занијет идејом, нијесам га много слушао...” Онда је у холу хотела „Гранд” застао, замишљен, и додао, очевидно чепркајући по својој братској рани: „Кажу ми да сам га могао спасити... Можда јесам... а можда и нијесам!”... завршио је одсјечито. Остало је да се поново видимо, заједно са др Чедом, Лукиним сином, и да се договоримо о штампању Лукине дисертације. Прошло је од тада читавих седам година када смо се поново срели у његовој кући у Режевићима. Сусрет је уприличио његов комшија о. Мардарије, игуман Манастира Режевића. Били су присутни и др Чедо Вукмановић и Темпова супруга. Одмах су ми упале у очи слике на истакнутом мјесту на комоди: У средини мајка, с лијеве стране брат Ђуро, такође револуционар, који је умро млад у Паризу, а с десне стране брат - поп Лука. Разговор је текао о много чему, а највише о његовој, нашој братској рани, партизанима, братоубиштву, ликвидацији хиљада Црногораца у Словенији (1945). Темпа је мучило питање: Ко је донио такву одлуку? Као да није могао вјеровати да би Броз могао тако нешто учинити! „Да ли је тачно”, питам га, „да сте на питање мајке: „Шта ће бити са Луком? одговорили: „Што и са другима. Стријељаћемо га”.

- Тачно је. А има нешто што је такође тачно, а што Вама сада први пут исповиједам, а што се не зна: „Забранивши да ме о томе више икад пита, окренуо сам се, излетио напоље и - зари-

дао!” После рата, одужио се Луки за своје школовање: извео је на пут и побринуо о његовој дјеци. Али је било очевидно: братска рана га је узнемиравала до краја живота. Изразио је жељу да учествујем у промоцији његове књиге „Моја породица”, која је требала да се одржи у Будви, но та промоција није одржана из његових здравствених разлога. Тек кад сам књигу прочитао, разумио сам ту његову жељу: Скоро двјеста страна те аутобиографске књиге, посвећено је „Луки свештенику, научнику и филозофу”. Иако је сматрао „да не би било етички” са његове стране да расправља о одређеним питањима (нарочито се тиче дијалектичког материјализма и комунизма, које, како каже „ја као марксиста исповиједам”) „са мртвим човјеком”, ипак није одолио да не каже да Лукину „критику материјалистичког погледа на свијет и критику марксизма не прихвата”, као ни његова религијска објашњења појава у савременом свијету. „Очигледно”, додаје Темпо, „Лука и ја смо били на супротним позицијама” (Моја породица, стр. 61). Иначе, изузев начина тумачења Лукиног бунта против „црквене хијерархије”, нарочито у вријеме и послје Конкордатске борбе (тумачења које је у приличној мјери идеолошки обојено и изражено језиком наслијеђеним из антирелигиозних и антицрквених брошура времена большевизма), овај животопис Луке, нарочито кратко излагање садржаја његових главних списа и дјела представља први озбиљни покушај проучавања личности и дјела Свештеноченика Луке Вукмановића. То је утолико значајније што то чини управо његов брат, радикални идеолошки противник. Ова књига Светозара Вукмановића значајна је, поред осталог, и због следећег: опис суровог бојкота од стране породице, нарочито оца Николе и браће, према сестри Милици и њеном ванбрачном дјетету, чак јој отац и браћа нијесу ни на сахрану дошли; дубоки расцјеп животних ставова двојице браће - до смрти, па и послје смрти, праћен неодрживом везаношћу једних за друге - откривају собом ирационални каиновскоавељевски комплекс, присутан у Црној Гори можда више него било гдје у Европи. Оно што је од свега чудније јесте да тај породични комплекс задобија овдје универзалне метафизичке димензије и идеолошке поларизације. Сјећајући

се у свом пјесничком запису „Враћање виду дјетињем” дјетиње престрављености и доживљаја истовјетног братоубилачког ужаса у Бистрици Морачкој (1942) дотицао сам, можда и нехотично, дубину исте ране и метафизичког сукоба. Ево тог записа („У јагњету је спас”, Подгорица, 2000. стр. 46):

„Враћање виду дјетињем
запретаној рани
повратак тузи
невидљиви додир
преточен у страх
и крик
у костобољну страву
у њој брат
убија брата
у сузи ми се грле”.

Да је тај сукоб свјетова, по много чему метафизички, али и опипљиво историјски, био и животни крст, распеће и предодсјећање свештеника Цркве Христове Луке Вукмановића, то показује сав његов живот и животно дјело. То посвједочује и његова мученичка смрт. Иначе, о. Лука спада несумњиво међу најеминентније и најобразованије свештенике Србске Цркве свога времена, па и у читавом Православљу. Под овим подразумевамо не просто његову образованост и научно, теолошко-философско и пастирско-педагошко дјело, него првенствено његово динамично живо учествовање у збивањима и токовима свога времена. Његов животни став и дјеловање у Цркви и времену у коме је живио, све је друго него ли пасивност и неутралност. Занимљиво је и веома индикативно Светозарево свједочанство о њему и себи и њиховом брату од стрица Бранку. Послије заједничког читања, наиме, „Браће Карамазова” од Достојевског, Светозар и Бранко су се определили за Ивана Карамазова а Лука - за Аљошу! Као да су та два лица, два брата Карамазова, определили животни пут ове двојице браће. Дубоко вјеран Богу и бесмртности као Аљоша, Лука се читавог живота трудио да постане и буде еванђелски човјек. Младачка идеологија Достојевског, коју је он оваплотио у лику

Ивана Карамазова, за кога нема Бога ни бесмртности, па је зато све дозвољено, постала је застава наших револуционара, међу њима и његовог брата Светозара (в. Моја породица, стр. 269).

Вјера у Бога Луке Вукмановића, као и вјера Достојевског односно његовог Аљоше, прошла је кроз дубоку провјеру и искуство. Отуда његова смјелост при хватању у коштац како са унутарцрквеним проблемима (нарочито у вријеме Конкордатске борбе, гдје је заузео радикални антиконкордатски став, следејући Патријарху Варнави, Владици Николају и др.), тако и са страшним вртлогом, идеолошким, ратним, националним и социјалним учи и у току Другог свјетског рата. О. Лука спада међу оне црквене људе свога времена за које је умртвљеност и формализам црквеног живота подједнака опасност за истинско хришћанско свједочење у свијету као и антихришћанске идеологије (фашизам и болшевизам) са својим милитантним духом и материјалистичким назорима. Његова вјера захтијева живи живот, подвиг, преображај свих области људског живота. Он зна да је морални пад узрочник сваког другог пада и пропадања у историји, било да се ради о пропасти великих царстава или народа или појединаца или држава. Оно што је у наше дане тако убједљиво и снажно показао И. Шафаревич у својој књизи *Социјализам као њојава свѣтске истѣорѣје*, тј. да се иза социјалистичке идеје скрива нихилистички порив за самоуништењем човјечанства, исто то о. Лука већ тада кристално јасно дефинише у својој бесједи на дан Св. Ђорђа (1942. г). На темељу романа „Зли дуси” Достојевског и свог личног искуства и сазнања у тој својој бесједи, Лука каже, између осталог, и ово: „легеони демона нахранили су душу наше несрећне љевичарске омладине... Нашу генерацију је успалила једна фантастична и луда идеја. То је идеја Кирилова, главног јунака из једног дјела Ф. М. Достојевског. Он убија самог себе да докаже да нема Бога. Врло смјела и оригинална идеја. И наши савременици убијају себе у циљу да докажу да нема Бога”. Као доказ за то наводи примјер када су „несрећни синови наши у лудом заносу у једном селу, у близини Никшића, извели једног дана сахрану Бога”.

Отуда Луки, као човјеку дубоке, зреле вјере није било тешко да схвати сву погубност и опасност која пријети Цркви и народу од марксистичког атеизма и дијалектичког материјализма, као и од револуционарног насиља које их прати. То му је нарочито постало јасно кад су комунисти почели масовно да убијају по Црној Гори невинне људе у име „комунистичке револуције”. Као што није прихватао комунистичку револуцију и насиље исто тако је био и против окупаторског нацифашистичког насиља, као и против „срамног Црногорског сабора”, који је хтио да прогласи сателитску „независну” Црну Гору. Остао је вјеран Србству, краљу и заједничкој Отаџбини, до смрти. Светозар Вукмановић, у својој већ поменутој књизи „Моја породица” наводи бројне примјере Лукиног антикомунизма, али истовремено и његов антифашизам, као и његовог антисепаратизма црногорствујућег.

Свештеник Лука Вукмановић је био од оних људи Цркве који не жели да брине само своју личну или породичну бригу. Бринуо је бригу Цркве, бригу Србског народа, нарочито његове омладине, бригу човјека уопште. Такав је био као народни пастир, као васпитач у школама од Цетиња до Скопља, као црквени и друштвени дјелатник, као теолог и философ, као бесједник и педагог. Као научник ухватио се у коштац са једном од најозбиљнијих и најизазовнијих тема његовог времена, нарочито у својој најзначајнијој књизи „Материјалистичко и хришћанско схватање историје”, која се објављује у првом тому његових Сабраних дјела. То је тема којом се он бави у својим бројним чланцима, студијама и бесједама, како до Другог свјетског рата тако и у току рата, почевши са његовом првом младалачком студијом „Изгубљена хармонија свијета”.

У својим радовима О. Лука посвећује посебну пажњу питањима морала и уопште хришћанског и еванђелског начина живота. Из његових студија и чланака на ту тему који се, неки и по први пут, објављују у његовим Сабраним дјелима види се јасно његово сазнање о дубокој везаности истина хришћанске вјере и морала, односно човјековог етичког понашања. Пост, милосрђе, молитва, брак његове су омиљене теме. Он проучава „Религију Грка” али и трага за „етиком у народној поезији”. Бавећи се питањима брака и

породице, он обрађује, са етичке тачке гледишта, и питање „О слободној љубави”, у то вријеме веома актуелно. У његовој философији живота централно мјесто заузима личност Христова, па није чудно што јој посвећује посебне студије. У својим бесједама обрађује и личности светих Божијих људи, „свједока вјере”, како их назива, међу којима посебно мјесто имају Свети Сава и Великомученик Косовски Лазар (Видовдан). Своје бесједе он посвећује главним догађајима из Христовог живота (Божић, Васкрс, Сретење, Ваведење, Цвијети), као и самој личности Богородице, Св. Јована Крститеља, Светог Ђорђа и других Светитеља Цркве Христове. Још у младим годинама почео се бавити дјелима и мишљу великог пјесника Владике Рада. Посебно је цијенио дјело Владике Николаја Велимировића „Религија Његошева”, полемишући против књиге Милана Ракочевића „Црногорски Прометеј”. Ти његови значајни чланци, полемике и студије о Његошу и његовој религији такође се објављују у његовим Сабраним дјелима.

Свој пастирско-педагошки рад О. Лука везује за храм, парохију и школу о чему нам је такође оставио своје запажене чланке. Парохија као литургијска заједница, храм са Св. Причешћем, као њено средиште, представљају темељ његовог поимања васпитања и образовања у Цркви и школи. Међу његова најзначајнија пастирско-догматска дјела спадају: а) Лекције из Пастирског богословља (предмет који је Лука очевидно предавао у Цетињској Богословији), б) Догматика, сада први пут објављена, и в) Православни хришћански катихизис, за трећи разред средњих школа, достављен Св. Синоду на одобрење, сачуван у рукопису. Како се види из његовог аутобиографског Дневника „Мој живот у робству” (објављује се у првом тому његових Сабраних дјела), Лука је крајем рата учествовао у раду Одбора за израду књиге „основи националног васпитања”. На тој књизи је, како сам каже, сарађивао до 6. јула 1944. г., лично обрадивши поглавље „О националној средњошколској организацији”. Надати се да ће једног дана и тај његов педагошки спис бити пронађен.

Ова Сабрана дјела Свештенумученика Луке Црмничког припремљена су за штампање благодарећи великом труду његове

дјеце др Чеда Вукмановића и др Косаре, удате Вукасовић. Многе рукописе је уз велике жртве сачувала његова вјерна супруга попадија Драгиња - Драга. Њихово штампање преузела је „Светигора”, Издавачка установа Митрополије Црногорско-Приморске. Тек када ова његова Сабрана дјела угледају свјетлост дана биће могуће позабавити се озбиљније проучавањем личности и дјела њиховог писца, као и збивања и других личности, његових савременика. Ширина тематике којом се свештеник Лука Вукмановић бави у својим списима, као и његова свестрана ангажованост у животу Цркве, просвјети, философској, теолошкој и социополитичкој мисли Црне Горе свога времена, као и на ширем црквеном и друштвено-политичком плану, учиниће у будућности незаобилазним проучавање његовог дјела и његове личности. Чињеница да је О. Лука био у току Другог свјетског рата личност од повјерења Свештеномученика Митрополита Јоаникија, као и да је заједно са њим, бројним свештеницима и народом одступио за Словенију, гдје је мученички пострадао, помоћи ће да се проучавањем њега и његовог дјела баци нова свјетлост на ову најтрагичнију страницу у новијој црногорској историји, посебно у историји Митрополије Црногорско-Приморске. И на крају, што није од мањег значаја, проучавање личности, дјела и предвиђања др Луке Вукмановића у многоме ће помоћи дубљем схватању свега онога што се у Црној Гори, као и у свеукупном Србском народу догађало послје побједе комунизма, као и онога што се догађало и догађа у последњој деценији двадесетог и почетком овог двадесет првог вијека. Много шта од свега тога је умни О. Лука предвидио, као што и многи нови заплети и поларизације имају своје узрочнике у заплетима и поларизацијама прве половине двадесетог вијека. Само што су они данас продубљенији и заплетенији те отуда и опаснији по будућност. Томе нарочито доприноси духовна и морална опустошеност и ослабљеност народа, као посљедица титоистичког тоталитарног система, распућеност националног самосазнања Црногораца, незапамћена у историји Црне Горе, која се и рађа из духовног и моралног пада народа, сагласно Лукиним ријечима: „Мјера страдања једног народа је мјера његовог моралног пада”. Тај тип угрожавања дубљег памћења и

обезбличења народа утолико је опаснији уколико се данас спаја и прожима са обезбличењем које проузрокује свјетска савремена глобализација.

Све ово о чему смо кратко говорили још више нас утврђује у оправданост штампања Сабраних дјела овог значајног свештеника, теолога, философа, пастира, педагога и Свештеномученика Цркве Христове двадесетог вијека”.

На крају, завршавајући исписивање сажете биографије оца Луке Вукмановића, која ће, како је нагласио и Митрополит Амфилохије, бити изазов за будуће теологе, историчаре, писце и публицисте, и растајњујући тајну о његовом мученичком страдању онолико колико нам је то било могуће, морамо напоменути још неколико детаља и важних чињеница.

Свештеник Лука Вукмановић је деценијама после свога мученичког страдања у Словенији у мају 1945. године, био и јавно клеветан и брисан из памћења не само Цркве којој је срцем и душом припадао него и народа и најуже породице. Далеко би нас одвело набрајање клеветника оца Луке Вукмановића. Не само да, као и стотине хиљада других комунистичких жртава, није имао право на гроб и мрамор него је његово постојање брисано и из куће у којој је рођен и у којој је са својом породицом и живео. У тој акцији предњачио је СУБНОР из Бара, који је после рата на Лукиној родној кући поставио спомен-плочу на којој је писало: *У овој кући рођен је Светиозар Вукмановић-Темпо 1912. године*. Као да у тој кући нису били рођени ни Ђуро (такође, комуниста), ни Милица ни Лука Вукмановић. Лукин син Чедомир је крајем 2000. године скинуо ту плочу и, уместо ње, ставио нову са именима све деце Николе Вукмановића.

Прича о Свештеномученику Луки Вукмановићу, који се након шездесет година, враћа у свој народ са иконом и Сабраним делима јесте најбољи пример јеванђелских речи да се град не може сакрити кад на гори стоји, да се човек Божији, без обзира на идеологије, режиме и безбожне властодршце, не може убити и да истина увек излази на видело и напаја нове нараштаје.

ЈЕРЕЈ КРСТО ВУКОЛИЧИЋ, ПАРОХ У ОКОЛИНИ ПЉЕВАЉА У ЕПАРХИЈИ МИЛЕШЕВСКОЈ

До детаљних биографских података јереја Крста Вукочића, пароха у околини Пљеваља у Епархији Милешевској, нисмо успели да дођемо.

Отац Крсто је крајем 1944. године одступио из Црне Горе заједно са многим свештеницима, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

ЈЕРЕЈ САВО ВУКСАНОВИЋ, ПАРОХ РЕЧИНСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Саво Вуксановић, парох Речински у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 16. јануара 1906. године у Требаљеву код Колашина од оца Радоја и мајке Чмике. Србску православну богословију Светог Петра Цетињског са испитом зрелости је завршио 1934. године у Цетињу. Оженио се 1935. године са Јованком Минић из Селишта код Колашина и са њом изродио двоје деце. Митрополит Црногорско-Приморски др Гаврило (Дожић) га је 21. априла 1935. године рукоположио у чин ђакона, а 28. априла исте године у чин свештеника. Најпре је служио као парох Пољски, а потом као парох Речински. Митрополит Црногорско-Приморски Јоаникије (Липовац) га је на Божић 1943. године одликовао архијерејском похвалницом.

Јереј Саво Вуксановић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Комунисти су у Морачком Требаљеву убили 12 православних Срба.

У архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу пронашли смо акт оца Сава Вуксановића, упућен Митрополи-

ту Јоаникију 14. маја 1942. године из Колашина. Отац Сава Вуксановић каже:

„Ваше Високопреосвештенство!

Ниже потписани учтиво подноси ову молбу Вашем Високопреосвештенству, молећи за следеће:

Постављен сам на парохију Пољску године 1935. и у њој сам служио до сада док сам силом комунистичке власти морао избећи ради спасавања свога живота, јер сам био од истих осуђен на смрт што потврђује заплена архива. Комунисти су успели да у Пољима побију све виђеније људе и то баш оне који су ме помагали у вршењу свештеничких дужности у овој парохији, где је било тешко служити и у мирно време, јер их је у Пољима и од раније било много.

Све моје покретно имање комунисти су уништили те се данас са својом породицом налазим ван своје парохије.

Услед наведеног мени, као и мојој незбринutoј породици, немогуће је више опстати у повереној ми парохији Пољској у којој и дан данас чврсто држе власт.

Према наведеном уљудно се обраћам Вашем Високопреосвештенству да би ме изволио привремено преместити на парохију Речинску, пошто је поменута парохија упражњена, како сам са знао смрћу покојног Протојереја Лазара Радоњића, јер са овим мојим премјештајем једини би био излаз и спас и мојој породици.

У нади за скорије удовољење љубим Вашу свету десницу.

Учтив

Сава Вуксановић
свештеник, парох Пољски”

Архијерејски намесник Колашински свештеник Вуко Томовић је својим актом бр. 10 од 15. маја 1942. године потврдио наводе оца Сава Вуксановића, а Митрополит Јоаникије га је актом бр. 735 од 21. маја 1942. године поставио за пароху у Речинама код Колашина.

ЈЕРЕЈ МИЛОСАВ ВУЛАНОВИЋ, ПАРОХ ОЗРИНИЋКИ У МИТРОПОЛИИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Милосав Вулановић, парох Озринићки у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 17. јула 1901. године у Озринићима код Никшића од оца Новице и мајке Плане. Србску православну богословију Свете Браће Кирила и Методија је завршио 1923. године у Призрену. Исте године је положио и испит зрелости. Оженио се 1925. године са Радушом Николић из Озринића и са њом је изродио четворо деце. Епископ Бококоторски и Дубровачки Кирил (Митровић) га је 25. фебруара 1926. године рукоположио у чин ђакона, а 26. фебруара исте године у Храму Светог Василија Острошког Чудотворца у Никшићу у чин свештеника. Одлуком Министарства просвете у периоду од 1923. до 1927. године обављао је дужност учитеља. Као свештенослужитељ служио је на парохијама у Страшевини и Озринићима код Никшића. Митрополит Јоаникије га је током Другог светског рата поставио на дужност Архијерејског намесника Никшићког.

Јереј Милосав Вулановић је један од потписника анти-комунистичке Резолуције свештенства Архијерејских намесништава Никшићког, Шавничког и Колашинског од 29. децембра 1943. године којом су црногорски свештеници, свесни своје свештене и пастирске улоге у своме народу, као и зла у коме се нашао народ у Црној Гори у Другом светском рату, разобличили у крви окупану безбожну комунистичку идеологију и злочине црногорских и југо-

словенских комуниста над недужним православним народом Божијим у Црној Гори и шире.

Јереј Милосав Вулановић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Милосава Вулановића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРОМОНАХ ВИСАРИОН (ВУЛИЋЕВИЋ), САБРАТ МАНАСТИРА ВРАЊИНЕ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јеромонаха Висариона (Вулићевића), сабрата Манастира Врањине у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу нити, пак, у Манастиру Врањини, древном светосавском седишту Зетске Епископије, који је после рата запустео, а манастирски конаци опљачкани и порушени.

У архиви Историјског института у Подгорици је сачуван један документ (без датума) о пљачки Манастира Врањине за време рата. Партизански командант Андрија Пејовић извештава Штаб Ловћенског партизанског одреда следеће:

„Према добивеном наређењу тога Штаба извршио сам попис имовине Манастира Св. Николе у Врањини као и конфискацију извјесних ствари. Извјестан дио Вам шаљем и то:

- 1) троје говеди (једногодишњих телади),
- 2) 10 кг ориза,
- 3) 10 кг укљева,
- 4) 50 кг соли,
- 5) једна метла,
- 6) два јоргана,
- 7) један цилиндер за лампу,
- 8) 1 кг свијећа,
- 9) 300 ком. коверата и један пак папира за писање,
- 10) један балон од пет литара,

- 11) десет плеханих тањира,
- 12) 20 кг сувога свињскога меса,
- 13) једну флашу мастила.

Томе Штабу ће касније бити упућено и шест багаша жита. Ми смо за потребе Штаба батаљона задржали извјесне ствари о којима ћу усмено реферисати кад дођем у тај Штаб. Једновременно ћу донијети списак манастирске имовине као и списак заплијењених ствари.

Молим Вас да ми пошаљете оне чакшире ако су стигле у тај штаб.

Смрт фашизму - слобода народу!"

Јеромонах Висарион је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име јеромонаха Висариона Вулићевића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

Занимљиво је да је комунистичка *Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помаћача из Друге светске рата*, за „ратног злочинца” под бројем 8191 прогласила већ убијеног јеромонаха Висариона кога су прекрстили у - Југословена!?!

ЈЕРЕЈ ЛУКА ВУЧИНИЋ, ВЕРОУЧИТЕЉ ЦЕТИЊСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јереја Луке Вучинића, вероучитеља Цетињског у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на цетињу. Рођен је у Дупилову. Био је ожењен са Босиљком Вучинић и са њом је изродио четворо деце.

Јереј Лука Вучинић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

БОГОСЛОВ БОШКО ГУБЕРИНИЋ, КЛИРИК МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ

Биографски подаци богослова Бошка Губеринића, клирика Митрополије Црногорско-Приморске из Полица у Васојевићима, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу. Рођен је 1915. године у Полици у Васојевићима.

Богослов Бошко Губеринић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста у априлу 1945. године на Лијевча Пољу. Комунисти су убили шесторицу Губеринића.

Гроб му се ни до данас не зна.

БАТРИЋ ГРУЈИЋ, ПОСЛУШНИК МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ

Биографски подаци Батрића Грујића, послушника Митрополије Црногорско-Приморске и пратиоца Митрополита Јоаникија, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу. У *Поменику-Четиљу убијених од комуниста у срезу Колашинском од 1941. до 1948. године* наводи се податак да је Батрић Грујић рођен 1909. године у селу Улици, општина Прекобрдска, срез Колашински.

Батрић Грујић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији. Батрић Грујић је једна од 28 комунистичких жртава из Улице.

Гроб му се ни до данас не зна.

ЈЕРЕЈ БОЖИДАР ДАНИЛОВИЋ, ПАРОХ ШУМСКИ У ЕПАРХИЈИ ЗАХУМСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКОЈ

Биографски подаци јереја Божидача Даниловића, пароха Шумског код Требиња из Епархије Захумско-Херцеговачке и Приморске, нису сачувани. Рођен је у свештеничкој породици на Зупцима изнад Требиња. Његовог оца, Протојереја Јована Даниловића, убили су комунисти 1942. године у Херцеговини. Служио је као парох Хумски, Добромански и Брдски. Италијански окупатори су га 1941. године ухапсили у Требињу, а потом су га пустили на слободу.

Према неким подацима, јереј Божидар Даниловић је са Протојерејем Савом Даниловићем и богословима Влајком и Обрадом Даниловићем привремено избегао из Херцеговине у Црну Гору у време комунистичких егзекуција православних Срба у Херцеговини у Другом светском рату. Ставили су се на расположење Митрополиту Јоаникију, али нема писаних података о томе где су се налазили.

Јереј Божидар Даниловић је крајем 1944. године, пред наездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име јереја Божидача Даниловића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић. У Извештају Светог

Архијерејског Синода Светом Архијерејском Сабору СПЦ о раду од 1941. до 1947. године наводи се податак да је убијен 1945. године.

БОГОСЛОВ ВЛАЈКО ДАНИЛОВИЋ, КЛИРИК ЕПАРХИЈЕ ЗАХУМСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКЕ

Биографски подаци богослова Влајка Даниловића, клирика Епархије Захумско-Херцеговачке и Приморске, нису сачувани у архиви Епархије. Рођен је у свештеничкој породици од оца Сава, свештеника, на Зупцима крај Требиња. Нема писаних података о томе коју је богословију похађао.

Према неким подацима, богослов Влајко Даниловић је са јерејем Божидаром Даниловићем, својим оцем Протојерејем Савом Даниловићем и братом Обрадом Даниловићем привремено избегао из Херцеговине у Црну Гору у време комунистичких егзекуција православних Срба у Херцеговини у Другом светском рату. Ставили су се на расположење Митрополиту Јоаникију, али нема писаних података о томе где су се налазили. Они су сви били из једне куће, а 1942. године комунисти су убили и Проту Јована Даниловића, пароха Петровопољског крај Требиња.

Богослов Влајко Даниловић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији. Имао је двадесет година.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име богослова Влајка Даниловића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ПРОТОЈЕРЕЈ САВО ДАНИЛОВИЋ, ПАРОХ ЗУБАЧКИ У ЕПАРХИЈИ ЗАХУМСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКОЈ

Биографски подаци Протојереја Сава Даниловића, пароха Зубачког крај Требиња у Епархији Захумско-Херцеговачкој, нису сачувани у архиви Епархије. Рођен је у свештеничкој породици на Зупцима крај Требиња. Служио је као парох Зубачки.

Према неким подацима, Прота Саво Даниловић је са јерејем Божидаром Даниловићем и својим синовима богословима Влајком и Обрадом Даниловићем привремено избегао из Херцеговине у Црну Гору у време комунистичких егзекуција православних Срба у Херцеговини у Другом светском рату. Ставили су се на расположење Митрополиту Јоаникију, али нема писаних података о томе где су се налазили. Они су сви били из једне куће, а 1942. године комунисти су убили и Проту Јована Даниловића, пароха Петровопољског крај Требиња.

Протојереј Саво Даниловић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име Протојереја Сава Даниловића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

БОГОСЛОВ ОБРАД ДАНИЛОВИЋ, КЛИРИК ЕПАРХИЈЕ ЗАХУМСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКЕ

Биографски подаци богослова Обрада Даниловића, клирика Епархије Захумско-Херцеговачке и Приморске и студента Богословског факултета у Београду, нису сачувани у архиви Епархије. Рођен је у свештеничкој породици од оца Сава, свештеника, на Зупцима крај Требиња.

Према неким подацима, богослов Обрад Даниловић је са јерејем Божидаром Даниловићем, својим оцем Протојерејем Савом Даниловићем и братом Влајком Даниловићем привремено избегао из Херцеговине у Црну Гору у време комунистичких егзекуција православних Срба у Херцеговини у Другом светском рату. Ставили су се на расположење Митрополиту Јоаникију, али нема писаних података о томе где су се налазили. Они су сви били из једне куће, а 1942. године комунисти су убили и Проту Јована Даниловића, пароха Петровпољског крај Требиња.

Богослов Обрад Даниловић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име богослова Обрада Даниловића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ ИЛИЈА ДЕДИЋ, ПАРОХ ЛИПОВСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Илија Дедић, парох Липовски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 13. новембра 1902. године у Брскуту, од оца Божине и мајке Гране. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1928. године у Цетињу. Испит зрелости је положио исте године. Оженио се 1928. године са Видом Вујошевић и са њом је изродио петоро деце. Епископ Пећки Јеротеј (Гавриловић) га је 8. децембра 1929. године у Пећкој Патријаршији рукоположио у чин ђакона, а на Светог Николу исте године у чин свештеника. Постављен је на дужност парохијског свештеника у Поношевцу код Ђаковице у Метохији. Одатле је 1935. године прешао на парохију у Плаву. Половином 1941. године је примио дужност пароха Липовског у Архијерејском намесништву Колашинском. На тој дужности га је затекао Други светски рат. Митрополит Јоаникије га је на Божић 1943. године одликовао архијерејском похвалницом.

Јереј Илија Дедић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Илије Дедића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

Занимљиво је да је Никола Дедић, син оца Илије, 1951. године кренуо из Црне Горе да тражи свога оца по белом свету, јер је од некога чуо да је његов отац преживео страдање свештеника и народа 1945. године и да се настанио негде у јужној Америци. Никола Дедић је, идући за тим гласом, стигао до Америке, прешао и Анде, али оца није нашао. Трагао је за оцем деценијама. Након много година, сазнао је да је његов отац мученички и свирепо убијен 1945. године у Словенији.

У „Гласу Црногорца” од 23. маја 2001. године новинар Богић Булатовић је под насловом *Жедан очинства* објавио потресну причу Николе Дедића, сина оца Илије Дедића, о његовом трагању за оцем од Брскута у Црној Гори до планинских висова у Чилеу. Текст преносимо у целости.

ЖЕДАН ОЧИНСТВА

„Бескрајни плави круг и у њему звезда!”

„Звезда” је Љубав. „Звезда” је Вјера. „Звезда” је Нада. „Звезда” је разлог због кога се живи у „кругу” из кога се искаче само у Васкрсење или ускаче у суицидност (као она шкорпија у кругу ватре што се сужава, у причи Миодрага Булатовића). Одлука је човјекова!

БРАДА КОЈОМ СУ СЕ КЛЕЛИ

„Звезда” је и отац, тамо, негде далеко, сигурно жив и онда када је то биолошки и математички више немогуће. „Звезда” је поп Илија Божиње Дедић, један од око 120 (несталих или погубљених) свештеника Митрополије Црногорско-Приморске. Парох Плавски у краљевској Југославији, прије рата. А потом, свештеник у бјекству, досљедан само Богу и Његовој ријечи да да: „Богу Божије а цару цареву”, и идеји да је Бог на Небу а краљ на земљи и да: „Краљ може бити какав хоће /Он не /Ако је краљ изрод/ Не мора бити он/ Какав је краљ/ То је краљева ствар/ Њега то не ослобађа”.

„Звезда” је Илијина брада низ коју понекад засија кап вина. Та брада ако сада негдје цвјета, бијело сјаји. Брада, којом су се клели сви Дедићи из Брскута и Вујошевићи из Куча: „Илијине ми браде!” Она је некада била на понос и дику а послјије рата на „стид” и „ззор”.

„Звезда” која је освјетљавала Николи Дедићу прашуме јужне Америке је мисао да му је отац негдје, још жив.

Поп Илија је био син угледног домаћина Божиње Дедића из Брскута, а жена му Вида, кћерка Ђура Петрова Вујошевића, племенског капетана Куча, којег су Аустроугари стријељали на Обилића пољани. (Има ли бољег мјеста за јуначку погибију?!) Ђуров брат, Саво, био је четнички командант Куча и Братоножића а убијен је у Жупи Никшићкој од братске комунистичке руке.

Након завршене Богословије на Цетињу Илија иде на службу у Ђаковицу а потом у Плав, гдје је дочекао Други свјетски рат. У Плаву пријатељује са Павлом Ђуришићем, капетаном прве класе, чији је божићни полазник био Илијин син Никола, код кога смо ових дана били у посјети: „Војвода Павле Ђуришић је био један од највећих србских јунака. Данас нема човјека са којим бих га могао упоредити сем Радована Караџића.

Мој отац, а и остали свештеници Митрополије Црногорско-Приморске, ратних година, нијесу били уз четнике само због монархистичке идеје, већ због смишљеног прогона Цркве, који је спроводила КПЈ, а посебно у Црној Гори. Најбољи аргумент за ову констатацију је број убијених свештеника у Црној Гори, на челу са Светим Новомучеником Митрополитом Јоаникијем, за којим и данас често пустим сузу. Како сам сазнао, један од учесника у ликвидацији владике Јоаникија је и Владимир Роловић, који је касније био амбасадор у Шведској, а кога је убила усташка емиграција. Такође, мислим да су се у КПЈ увукли бивши екстремни зеленаши, који су идеју самосталне Црне Горе хтјели да остваре кроз Титову Југославију, као што се и данас бивши комунисти појављују у виду зеленаша”.

Након рата, 1946. године падају Вида са петоро деце (Данило, Даринка, Никола, Надежда, Радоња) иде у Колашин где

их уписује у школу. Но, након првог часа Илијина дјеца су прозвана: „да немамо право школовања, јер нам је отац одступио са четницима. Тада нас је мајка повела у Пећ, гдје нас нико није познавао” - говори Никола. У Пећи су тешко живјели. Вида је шила на машини и тако издржавала дјецу: „Мој отац је ишао за Вјером и Црквом и зато је он за мене био велики. Али мајка је нас петоро школовала и издржавала. Ако је требало да се коме да орден мучеништва, онда је то била моја мајка Вида. Она није живјела у понижењу, али је трпјела. Посебно тешко је падала прича душебрижника: „Па није морао Илија да побјегне! Па Илију смо сви знали као доброг и поштеног! Па шта је то требало Илији?!”

ОД НЕВОЉЕ УДАРНИК

У Пећи је Никола завршио Средњу пољопривредну школу али „жедан без капи очинства” у њему је живјела мисао да мора пронаћи оца. И у обичним и безазленим стварима видео је Божију поруку, а прича једне пећке гатаре, утврдила га је у нади да га отац Илија негдје чека. Са првом бригадом која је 1951. године прошла кроз Пећ са пјесмом: „Идемо, радимо... Нову пругу гради-мо”, Никола је пошао за Бања Луку, отпочињући тако одисеју дугу 17 година. Из Бања Луке, као двоструки ударник иде у Ријеку а из Ријеке преко Љубљане за Трст: „Ја сам имао свој циљ и њему сам био све подредио. Знао сам да морам бити најбољи да бих дошао у ситуацију да стигнем до циља”.

У Трсту га прихвата Међународна организација ИРО, формирана од америчких и енглеских војника. Никола сматра да су ови људи осјећали сажаљење и кајање према четницима који су били „истински савезници антифашистичког фронта, а које су издали 1945. године”, и због тога су му омогућили да оде за Бразил, јер су чули да у Аргентини постоји човјек са презименом Дедић. Никола је био сигуран да му је у питању отац Илија, и само је тако (кроз синовљеву љубав према оцу), могуће објаснити како је могао премостити толике даљине без икога и ичега, сем Бога. Готово двије године пробија се са факоном (врста сабље) за пасом,

прашумама Бразила, Боливије, Чилеа, Аргентине да би дошао у Буенос Аирес гдје сазнаје да човјек који носи исто презиме није његов отац: „Све сам границе илегално прелазео, али добри људи ме никада нијесу издали већ су ми помогли. Нијесам сигуран да би се тако понио мој народ. На путу сам сусрео безброј људи, странаца: Руса, Њемаца, Италијана... Једно другом нијесмо говорили, али мислима су сви тражили неког свог. У врховима Чилеа видео сам Брскут!”

Никада ником није рекао истину зашто је у јужној Америци, а обишао је све југословенске клубове. Од оца није било ни трага ни гласа. Крајем 60-тих година враћа се у Југославију и убрзо бива саслушан: „Нудили су ми послове за које су ми рекли да плачу дјеца генерала и првобораца. Хтјели су да ми дају трособан стан у Београду, а посао би ми био да идем по иностранству. Шта бих радио, накнадно би ми одредили. Плаћали би ми у доларима. Одбио сам. Поштено сам радио у Америци па зашто не бих и у Југославији?”

ДА СЕ ИСТИНА НЕ ЗАТРЕ

Под будним оком Мотриоца, Никола схвата да слободу мора освојити а истину не смије прећутати. Једини начин да то уради био је да у „Скадарлији” плати пјевачу дуплу цијену (десет хиљада динара) и умјесто музичке жеље да узме микрофон и каже: „Живио Дража Михаиловић!” Полиција и судије су урадиле своје. Никола је одлежао мјесец дана, али морао је рећи оно што му је на срцу: „Занимљиво је, каже Никола, да када је судија видео мој случај рекао је: „Ово је немогуће! Ово је први пут неко рекао!” Можда је вама у центру Београда немогуће, али по периферији се пјевају четничке пјесме - одговорио је Никола. Исти случај се десио и у которској судници, само што му је тада речено, онако силно, комесарски: „Највећу грешку смо направили што сву четничку ђецу нијесмо убили!”

Трагању за оцем нема краја, као што ни Нади краја нема. „Звезда” и даље свијетли. И ових дана, 55 година након рата сти-

жу Николи информације о попу Илији. Бог не да да се истина затре: „Крајем осамдесетих година, Радомир Вуксановић, поштени и паметни човјек који је ожењен мојом сестром од ујака ми је причао да је за вријеме рата у неколико наврата у његову кућу долазио Петар Војводић и наређивао му да убије попу Илију. Међутим, Радомиров отац то није дао да не би огријешо душу и да не навуче гријех на читаву породицу. Послушао је свог оца. Захвалан сам Богу и Радомиру што није један Куч убио мога оца. Лакше ми је да мислим да се то десило негдје у Словенији”.

КОМЕ СУ ДУЖНИ ЧЕТНИЧКИ УНУЦИ?

Да је комунизам жив, да има још четника и партизана, и да четничка ђеца плаћају „дугове” ђедовске и прађедовске, и да ће их још дуго плаћати, потврдило се ових дана. Николина кћерка која је радила као секретарица у Општини Подгорица, код господина Миомира Мугоше, добила је отказ. Како Никола сазнаје, отказ је условљен градоначелниковим сазнањем да је Терезин ђед био свештеник СПЦ и да је одступио са четницима.

А Никола је давно опростио. Заклетву коју је себи задао чинило му се да се остварила прије 13 година. Демократија и вишестраначки систем су четничке идеје и у „јануарској револуцији” у којој је био један од значајнијих учесника, види побједу четничког покрета: „Оно што нијесу могли мој отац и Краљева војска, остварио сам ја и голоруки народ. Све се дешава по Божијем допуштењу. Волио бих да се у Црној Гори подигне Храм са именом мученика, Црква мученика, да би се четници уписали у историју као борци за своју идеју. Они нијесу били издајници. Кога су они издали!? Зар ја немам право на свој пут? Булевар Лењина треба да се зове Булевар Николаја Романова!

Страх људски образ каља често, а ја сам се са страхом цијелог живота борио. Не кажем да сам га побиједио. Гдје год има диктатуре има и страха. И сада се плашим док причам, али не бих био човјек да се не борим. Зато сам освајао и кушао слободу!”

Бескрајни плави круг и у њему Звезда... Постоје само сеобе...”

„Ја мислим и данас да је мој отац жив. И да чујем да је у Јапану, Сибиру, Канади, истог момента бих кренуо пјешке. Бјежао бих преко границе опет”.

У Николином „Кругу” Небески Отац и отац земаљски су једно. Подједнако постојани и јаки, подједнако невидљиви и недокучиви, подједнако подгријавају Томину чежњу и знатижељу, и радо би Никола Обојици видао ране. И та два невидљива Очинства Николина, дају овом човјеку невиђену снагу да преживи и ствара, и да иза себе има живот који тешко да може понијети на себи, скромна новинарска прича”.

ЈЕРЕЈ БОШКО ДРАГОВИЋ, ПАРОХ ВУКОВАЧКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Бошко Драговић, парох Вуковачки у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 5. децембра 1899. године у Подгорици од оца Андрије, свештеника, и мајке Румице. Завршио је Србску православну богословију Светог Јована Богослова у Битољу 1926. године. Исте године је положио испит зрелости. Оженио се 1928. године са Саветом Јововић из Крњица код Вирпазара и са њом је изродио двоје деде. Митрополит Гаврило (Дожић) га је 3. априла 1928. године рукоположио у чин ђакона, а 24. априла исте године у чин свештеника. Служио је као парох Вуковачки при зетском Саборном Храму Свете Тројице у Вуковцима.

Јереј Бошко Драговић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Бошка Драговића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

Овде морамо напоменути да је отац свештеника Бошка Драговића, угледни зетски Протојереј Андрија Драговић (рођен 1859. године у Зети) био парох и дугогодишњи учитељски заступник у Зети, војни свештеник Зетског батаљона у оба балканска рата и бригадни свештеник Зетске бригаде у Првом светском ра-

ту. Протојереј Андрија Драговић, скрхан годинама, дугогодишњим ратним патњама, али понајвише губитком свога сина Бошка, упокојио у јануару 1947. године у зетском селу Махала. По древном хришћанском обичају, око одра почившег свештеника Андрије Драговића сабрали су се зетски и подгорички свештеници, али и многи сродници упокојеног проте и верници, како би пробдели ноћ читајући Света Јеванђеља над покојником. Негде иза поноћи, у кућу почившег проте је упала група полицајаца. Не обзирајући се на смртни случај, полицајци су грубо прекинули свештенике у читању Светог Јеванђеља и наредили им да изађу испред куће. Пред кућом су их, наочиглед народа, постројили, наредили да дигну руке у вис и почели да их претресају. Код једног од више свештеника, који су били присутни (Лабуд Рогановић, Јагош Радуновић, Марко Мараш, Саво Мировић, Јован Кажић и Душан Радовић), нашли су једну малу бритву. То је био довољан „разлог” да нареди свештеницима да се спреме, оставе упокојеног проту и крену са њима у полицијску станицу у Голубовцима. У полицијској станици је поново уследио претрес, али и саслушање. Пустили су их да иду, али само својим кућама. Нико није ни слутио шта се спрема. Локални комунистички функционери су наредили „напредним” скојевцима, кандидатима за пријем у Комунистичку партију, да у групама сачекају сваког свештеника на путу према кући и да их пребију моткама.

Скојевци су ревносно покушали да изврше задатак, који је пред њих поставила Партија. Те ноћи је одиграна страшна драма по зетским селима и сокацима. Остало је запамћено да је угледни Прота Јагош Радуновић (чији је рођени брат, Симо, предратни свештеник, а потом распоп и безбожник, био функционер Верске комисије Црне Горе, свакако упознате и умешане у овај груби насртај на зетске свештенике), као физички јак и спреман човек, успео да избије скојевце, мада је и он, како нам је сведочио његов син Саво, дошао кући са крвавом мантијом.

Војислав Пеличић је у „Гласу Црногораца” 2000. године објавио једно лично сведочење о том догађају под насловом *Сјеча зетских ђојова*. Пеличић каже, између осталог, о томе следеће:

„Већ је падао мрак, када сам тога 30. јануара, обавијештен да одмах пођем на партијски састанак, који ће се одржати у ОШ Голубовци. Ушли смо у најмању учионицу, која је била освјетљена карбитном лампом, коју мјештани употребљавају за улов рибе на Скадарском језеру. Око школе је било врло јако обезбјеђење.

Ноћ је већ била увелико, када се појавио Блажо Јовановић са пратњом. Сједио сам у првој клупи. Када је Блажо сио за учитељски сто, угледавши ме, упитао је: „Шта си то учинио да не извршиш задатак који си добио?” Одговорио сам: „Прије неколико дана сам демобилисан из Армије и о томе ми није ништа познато”. Састанак је почео са неком врстом пропитивања, као: не треба слијепо извршавати постављене задатке; одлуке се морају провјеравати и томе слично. Поред Блажа је сједио и друг Душан (Вуковић, народни херој из Зете - прим. В. Ц.) који није ништа говорио. Општи утисак је био, да он и није био „главни”. То се могло закључити и из Блажовог наступа и читаве „дискусије” на састанку. Ипак, „одговорном” је изречена „казна” - партијска опомена. Главни организатори тог „узвишеног” задатка нијесу наглашени. Састанак није дуго трајао. Не знамо шта је предузето по том питању.

Ипак, тога 30. јануара 1947. године, престале су са радом све цркве у Зети, а свештеници постали непожељни.

Да ли је за овај догађај случајно одабрана Зета, када је познато да је она колијевка Србства?”

О овом немилем догађају Митрополија Црногорско-Приморска је известила Председништво Владе Црне Горе, али безуспешно, јер је врх комунистичке власти организовао овај злочин, као и многе друге.

ЈЕРЕЈ МИХАИЛО ДРАГОВИЋ, ПАРОХ РОГАМСКО-ЂУРКОВАЧКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јереја Михаила Драговића, пароха Рогамско-Ђурковачког у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу:

Јереј Михаило Драговић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Михаила Драговића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ ДМИТАР ДУБАК, ПАРОХ ШЕКУЛАРСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јереја Дмитра Дубака, пароха Шекуларског у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу због тога што је био клирик Епархије Рашко-Призренске и службовао је негде у околини Пећи на почетку Другог светског рата. Отуда је 1941. године избегао у Црну Гору због злочина шиптарских балиста над Србским народом на Косову и Метохији. Рођен је 1914. године у селу Божићи код Андријевице. Србску православну богословију Светог Петра Цетињског је завршио 1936. године у Цетињу. Оженио се са Даринком Вулевић и са њом је изродио троје дјеце.

Јереј Дмитар Дубак је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Страдао је 1945. године у Босни.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Дмитра Дубака као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕХ АЛЕКСА ЖИВКОВИЋ, ПАРОХ СТИЈЕНСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Свештеник Алекса Живковић, парох Стијенски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 26. марта 1909. године у зетском селу Матагужа од оца Коста и мајке Јове. Основну школу је завршио у Матагужама, нижу гимназију у Подгорици, а Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1930. године у Цетињу. Оженио се 12. јануара 1931. године са Даницом Вулетић из Голубоваца и са њом је изродио четворо деце. Митрополит Црногорско-Приморски Гаврило (Дожић) га је рукоположио у чин ђакона 15. марта 1931. године, а 22. марта исте године у чин свештеника. Најпре је служио на парохији Петровићкој, а потом Косијеровској и најзад на парохији Стијенској, где га је затекао Други светски рат.

Стијена Пиперска је пре рата била позната као комунистичко село, али се и у читавим Пиперима осећала жестока комунистичка пропаганда (из Пипера су и комунисти Блажо Јовановић, Саво Брковић и други). Отац Алекса је и пре рата имао проблема са комунистима, јер су неколико пута упадали у цркву за време богослужења и покушавали да прекину службу, али је он са њима успешно излазио на крај.

У току рата, када су комунисти почели да убијају неужне људе и бацају их у јаме, отац Алекса је био принуђен да са породицом избегне из парохије и смести се у родитељску кућу у Матагужама. Из Зете је повремено одлазио у Стијену Пиперску, али му

је Митрополит Јоаникије доделио да опслужује једну од зетских парохија.

Отац Алекса је 4. децембра 1944. године, на Ваведење Пресвете Богородице, одступио из Црне Горе заједно са Митрополитом Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом. Заједно са њим су кренули и његов отац Косто, браћа Митар и Велимир, сестра Даринка, таст Башо Вулетић (предратни председник Општине у Голубовцима и блиски рођак Сава Вулетића) и Башови брат Драго, кћерка Драгица и братанић Љубо.

Сви они су убијени од комуниста 1945. године у Словенији. Гроб им се ни до данас не зна. Комунисти су једино поштедели Драгицу.

Потписник ових редова је као парохијски свештеник у Зети од многих старих људи, који су упамтили и ратне дане и оца Алексу Живковића, чуо најлепше речи о овом дивном свештенику. Зећани су му и данас благодарни што је у току рата, с обзиром да је добро знао италијански језик, спасао села Матагуже и Врањ од сурових одмазди италијанске окупационе војске.

ЈЕРЕЈ ЂОРЂИЈЕ ИВАНОВИЋ, АРХИЈЕРЕЈСКИ НАМЕСНИК ШАВНИЧКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Ђорђије Ивановић, парох и Архиепископски намесник Шавнички у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 23. априла 1902. године у Шавнику од оца Луке, занатлије, и мајке Стане, домаћице. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1925. године у Цетињу. Испит зрелости је положио исте године. Оженио се 1926. године са Милицом Радовић из Подгорице и са њом је изродио шесторо деце. Митрополит Гаврило га је на Преображење 1926. године рукоположио у чин ђакона, а на Велику Госпојину исте године у чин свештеника. Патријарх Гаврило га је, као администратор Митрополије Црногорско-Приморске, 1938. године одликовао архиепископском грамамом и црвеним појасом. Служио је на парохијама у Андријевици, Краљима, Лукову и Шавнику. На дужност помоћника Архиепископског намесника Шавничког је постављен 1932. године, а Други светски рат га је затекао на дужности пароха и Архиепископског намесника Шавничког. Митрополит Јоаникије га је на Божић 1943. године за вишегодишњи ревносни и хвале достојни рад на њиви Господњој одликовао црвеном листом.

Отац Ђорђије Ивановић је током читавог рата ревносно извештавао Митрополита Јоаникија о страдању народа и Цркве Божије у шавничком крају од комуниста. У архиви Митрополије на Цетињу и данас је сачувано доста његових извештаја о страдању свештеника, народа и храмова у његовом намесништву.

Није се устручавао и плашио да извести Митрополита Јоаникија о томе како је од комуниста убијен свештеник Ново Делић, парох Планинопивски или о страдању Манастира Бијела и Подмалинско. Неки од његових извештаја су објављени у нашој књизи „Голгота Митрополита Црногорско-Приморског Јоаникија”.

Свештеник Ђорђевић Ивановић је један од потписника антикомунистичке Резолуције свештенства Архијерејских намесништва Никшићког, Шавничког и Колашинског од 29. децембра 1943. године, којом су црногорски свештеници, свесни своје свештене и пастирске улоге у своме народу, као и зла у коме се нашао народ у Црној Гори у Другом светском рату, разобличили у крви окупану безбожну комунистичку идеологију и злочине црногорских и југословенских комуниста над недужним православним народом Божијим у Црној Гори и шире.

Јереј Ђорђевић Ивановић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

БОГОСЛОВ СПАСОЈЕ ИЛИНЧИЋ, КЛИРИК МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ ИЗ МЕЂУРИЈЕЧЈА

Биографски подаци богослова Спасоја Илинчића, клирика Митрополије Црногорско-Приморске, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу. У *Поменику Четињули убијених од комуниста у срезу Колашинском од 1941. до 1948. године* наводи се податак да је рођен 1925. године у Међуријечју у кањону Мораче.

Богослов Спасоје Илинчић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији. Богослов Спасоје Илинчић је једна од 26 комунистичких жртава из Међуријечја.

Гроб му се ни до данас не зна.

**СВРШЕНИ БОГОСЛОВ
БОРЋЕ ЈОВАНОВИЋ,
КЛИРИК МИТРОПОЛИЈЕ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ ИЗ
МЕКИЋА ПОЉА**

Свршени богослов Борђе Јовановић, клирик Митрополије Црногорско-Приморске, рођен је 1893. године у Мекића Пољу у Колашинско-речинској општини, од оца Милије. Богословско-учитељску школу Светих Кирила и Методија је уписао школске 1915/16. године у Призрену и са успехом је завршио. Његово редовно школовање су омеле ратне страхоте, јер је 1916. године од аустро-угарске војске интерниран у логор Надмађер у Мађарској. Ослобођен је тек 1918. године. Богословију је завршио 1921. године. Од 1921. године је службовао као учитељ у Коритима код Бијелог Поља, Прекобрђу, Речинама и Колашину. Био је и благајник Соколског друштва у Колашину, основаног 1930. године. Једно време је обављао дужност школског надзорника у Колашинском срезу.

Свршени богослов-учитељ Борђе Јовановић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Јоаникијем, свештенством и народом.

Убијен је од комуниста у мају 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

**ЈЕРЕЈ ЉУБОМИР ЈОВОВИЋ,
ПАРОХ ПОДГОРИЧКИ У
МИТРОПОЛИЈИ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ**

Свештеник Љубомир Јововић, парох и Архиепископски намесник Подгорички у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 29. септембра 1908. године у селу Косићу код Даниловграда. Основну школу и нижу гимназију је завршио у Даниловграду, а Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1927. године у Цетињу. Оженио се 1927. године са Миленом Јововић и са њом је изродио четворо деце. Митрополит Црногорско-Приморски Гаврило (Дожић) га је на Светог Саву 1928. године рукоположио у чин ђакона, а 5. фебруара исте године у чин свештеника. У Краљевини Југославији је 1939. године, на предлог Патријарха Гаврила, одликован Орденом Светог Саве V реда. Митрополит Црногорско-Приморски Јоаникије га је 9. марта 1941. године одликовао правом ношења црвеног појаса.

Отац Љубомир Јововић је, како нам је сведочио његов најмлађи син Страхинија, био војни свештеник националног четничког одреда „Бијели Павле”, којим је командовао предратни краљевски капетан корвете Јаков Јововић. Благоје Јововић, емигрант и познати поратни атентатор на србског крвника Анту Павелића, је сведочио да су комунисти 13. фебруара 1943. године у Бјелопавлићима, из заседе, убили Љубомировог брата Сава Јововића, учитеља. Отац Љубомир је тада отишао на Цетиње код Митрополита Јоаникија и тражио благослов да га разреши парохijske дужности како би узео пушку и отишао да се бори против ко-

мунизма. Митрополит Јоаникије му је тада дао један крст и рекао му: „Не треба ти пушка. Ево ти крст и са њим се бори!”

Отац Љубомир је, као војни свештеник, учествовао у многим биткама. На Неретви је 1943. године био рањен.

Митрополит Јоаникије га је у току рата поставио на дужност пароха и Архијерејског намесника Подгоричког.

Отац Љубомир Јововић је, крајем новембра 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе заједно са Митрополитом Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом. Са собом је повео сестру Милену и четрнаестогодишњу кћерку Бранку (оне су, Божијим чудом, преживеле пут од Везировог до Зиданог Моста). Убијен је у Словенији 1945. године. Гроб му се ни до данас не зна.

Бјелопавлићи су, после одступања националне војске, били готово пусти. Ретко се где могла срести одрасла мушка глава. Попадија Милена се, знајући за злочине комуниста, бојала да јој не убију сина Страхињу. Дане и ноћи је проводила на прозору држећи у наручју сина Страхињу.

Када је једног дана видела црвене „ослободиоце” да улазе у њихово двориште доживела је нервни слом и привремену парализу. „Ослободиоци” су опљачкали све што су нашли у кући. Оставили су само један кревет за петоро укућана, однели су чак и шпорет, запалили су архиву оца Љубомира, одежде, црквене књиге. Остао је само један епитрахил, који, срећом, нису нашли и који породица и данас чува.

Попадија Милена је данима после тога ишла по Бјелопавлићима и једино је бринула о најмлађем сину Страхињи стално га држећи у своме наручју.

Сродници су је, преко једног рођака, послали у Београд на лечење. Пронео се касније глас да је умрла, али њено тело никада нису предали породици. Ни њен гроб се не зна.

ЈЕРЕЈ НИКИЦА ЈОВОВИЋ, ПАРОХ НИКШИЋКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци свештеника Никице Јововића, пароха Никшићког у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије на Цетињу. Страхиња Јововић, председник Црквене Општине у Даниловграду (иначе, син свештеника Љубомира Јововића и рођак свештеника Никице Јововића) нам је сведочио да је отац Никица Јововић рођен 1907. године у селу Косићу у Бјелопавлићима од оца Баја, тежака. Основну школу и нижу гимназију је завршио у Даниловграду, а Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1929. године у Цетињу. Оженио се са Војиславом Милатовић из Пипера и са њом је изродио двоје деце. Свештенички чин је примио у Македонији, а неопосредно пред почетак Другог светског рата добио је канонски пријем у Митрополију Црногорско-Приморску и распоређен је на дужност парохијског свештеника у Стубици код Никшића.

Отац Никица Јововић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе заједно са Митрополитом Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста у мају 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

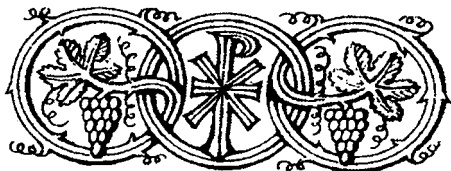
ЈЕРЕЈ ЛУКА ЈУКИЋ, ПАРОХ КОЊУШКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јереја Луке Јукића, пароха Коњушког у Васојевићима, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу. Рођен је у селу Коњусима у Васојевићима.

Јереј Лука Јукић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године код Дервенте са својим братом свештеником Радоњом.

Гроб му се ни до данас не зна.

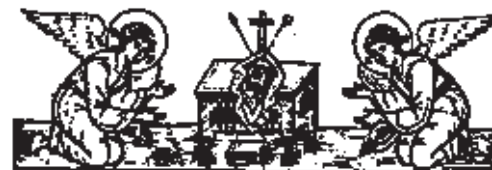
ПРОТОЈЕРЕЈ РАДОЊА ЈУКИЋ, ПАРОХ АНДРИЈЕВИЧКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци Протојереја Радоње Јукића, пароха Андријевичког у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу. Рођен је у селу Божићи у Васојевићима.

Протојереј Радоња Јукић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

ЈЕРЕЈ МИЛОРАД КЉАЈИЋ, ПАРОХ НИКШИЋКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Свештеник Милорад Кљајић, парох Никшићки у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 8. априла 1902. године у селу Рашку код Колашина од оца Вукосава и мајке Станке. Ожењен се 1923. године са Иконијом Шћепановић из Колашина и са њом је изродио троје деце. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1926. године у Цетињу. Исте године је положио испит зрелости. Епископ Захумско-Херцеговачки Нектарије (Круљ) га је 27. фебруара 1927. године рукоположио у чин ђакона, а 6. марта исте године у Храму Светог Василија Острошког у Никшићу у чин презвитера. Служио је на парохијама у Пољима код Колашина, Речинама, Колашину, Бијелом Пољу, Андријевици и Никшићу. Патријарх Србски Гаврило га је 1940. године, у својству администратора Митрополије Црногорско-Приморске, поставио за Архијерејског намесника Никшићког. Отац Милорад Кљајић је био високо образован човек. Говорио је грчки, руски, немачки и француски језик.

Свештеник Милорад Кљајић је један од потписника антикомунистичке Резолуције свештенства Архијерејских намесништава Никшићког, Шавничког и Колашинског од 29. децембра 1943. године којом су црногорски свештеници, свесни своје свештене и пастирске улоге у своме народу, као и зла у коме се нашао народ у Црној Гори у Другом светском рату, разобличили у крви окупану безбожну комунистичку идеологију и злочине црно-

горских и југословенских комуниста над недужним православним народом Божијим у Црној Гори и шире.

Свештеник Милорад Кљајић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији. Свештеник Милорад Кљајић је једна од 16 комунистичких жртава из села Рашка.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Милорада Кљајића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ СТОЈАН КОСТИЋ, ПАРОХ ДОЊОЖУПСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Стојан Костић, парох Доњожупски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 28. марта 1906. године у селу Дучице код Никшића. Србску православну богословију је завршио 1931. године у Сарајеву. Исте године је положио и испит зрелости. Оженио се са Милицом Пандуревић из истог села и са њом је изродио четворо деце. Ђаконски чин је примио 6. септембра 1931. године, а свештенички 7. септембра исте године као клирик Епархије Злетовско-Струмичке. Служио је као парохијски свештеник у Кавадарцима. У Епархији Злетовско-Струмичкој је остао до 1937. године када је прешао у Митрополију Црногорско-Приморску. Служио је на Луковској, Пошћенској и Доњожупској парохији код Никшића. Митрополит Јоаникије га је 5. марта 1941. године поставио за писара Црквеног суда Митрополије Црногорско-Приморске. На тој дужности га је затекао Други светски рат.

Народ општине Жупске је 1942. године за председника своје општине изабрао оца Стојана Костића. Међутим, Митрополит Јоаникије се својим актом М. бр. 1322 од 13. јула 1942. године обратио народу у Жупи. У свом обраћању, Митрополит Јоаникије је, тим поводом, рекао: „Радује ме што је свештеник Стојан Костић омиљен и цијењен у свом племену и ми то схватамо хвале достојним, али страхујемо да прихватање споредних, иако важних народних послова, ометају свештеника да у потпуности одговори својој пастирској и душеспаситељској дужности. Данас је дужност

нас пастира словеснога стада да духовничком позиву не претпостављамо ништа, већ да увијек и свагда будемо на нашем црквеном послу, јер је жетва велика, а посленика је мало”. Митрополит Јоаникије је, преко Архијерејског намесника Никшићког Проте Милосава Вулановића, позвао оца Стојана Костића да на ту дужност поднесе оставку и да се у том тешком, бременимом и крвавом времену свим својим бићем, као и до тада, посвети свештено-пастирском служењу у Цркви Божијој, јер, како је записао Митрополит, „парохијско свештенство данас има и премного посла и одговорних задатака пред собом за духовну обнову нашега народа и ради лијечења љутих рана које је нашем народном организму нанео богомрски и безбожни комунизам”.

Свештеник Стојан Костић је послушао позив и савет свога архијереја и поднео је оставку на претходно прихваћену дужност председника жупске општине. То се види и из акта Архијерејског намесника Никшићког бр. 147 од 15. јула 1942. године којим је Митрополит извештен да је отац Стојан Костић поднео оставку, јер је његово прихватање места председника жупске општине имало привремени карактер.

Свештеник Стојан Костић је један од потписника анти-комунистичке Резолуције свештенства Архијерејских намесништава Никшићког, Шавничког и Колашинског од 29. децембра 1943. године којом су црногорски свештеници, свесни своје свештене и пастирске улоге у своме народу, као и зла у коме се нашао народ у Црној Гори у Другом светском рату, разобличили у крви окупану безбожну комунистичку идеологију и злочине црногорских и југословенских комуниста над недужним православним народом Божијим у Црној Гори и шире.

Свештеник Стојан Костић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Стојана Костића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ САВО КУСТУДИЋ, ПАРОХ ГОРЊОПОЉСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Саво Кустудић, парох Горњопољски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 14. јануара 1907. године у селу Глибавцу код Никшића. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1930. године у Цетињу. Исте године је положио испит зрелости. Оженио се 1930. године са Јоком Јововић и са њом је изродио петоро деце. Митрополит Црногорско-Приморски Гаврило га је 10. децембра 1932. године рукоположио у чин ђакона, а 17. децембра исте године у чин свештеника. Најпре је служио као парох у Вучјем Долу, а потом је премештен на парохију Горњопољску код Никшића. На тој дужности га је затекао Други светски рат.

Свештеник Саво Кустудић је један од потписника антикомунистичке Резолуције свештенства Архијерејских намесништва Никшићког, Шавничког и Колашинског од 29. децембра 1943. године којом су црногорски свештеници, свесни своје свештене и пастирске улоге у своме народу, као и зла у коме се нашао народ у Црној Гори у Другом светском рату, разобличили у крви окупану безбожну комунистичку идеологију и злочине црногорских и југословенских комуниста над недужним православним народом Божијим у Црној Гори и шире.

Свештеник Саво Кустудић је крајем 1944. године, пред наездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Цр-

ногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Сава Кустудића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ПРОТОСИНЂЕЛ ИРИНЕЈ (КРСТИЋ), ВЕРОУЧИТЕЉ НИКШИЋКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци Протосинђела Иринеја (Крстића), вероучитеља Никшићког у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу. Његових биографских података нема ни у архиви Манастира Острога, чији је сабрат био. У великој кондуит-књизи Митрополије Црногорско-Приморске је записано његово име и податак да га је Митрополит Јоаникије 5. октобра 1942. године произвео у чин протосинђела.

Протосинђел Иринеј је један од потписника анти-комунистичке Резолуције свештенства Архијерејских намесништава Никшићког, Шавничког и Колашинског од 29. децембра 1943. године којом су црногорски свештеници, свесни своје свештене и пастирске улоге у своме народу, као и зла у коме се нашао народ у Црној Гори у Другом светском рату, разобличили у крви окупану безбожну комунистичку идеологију и злочине црногорских и југословенских комуниста над недужним православним народом Божијим у Црној Гори и шире.

Протосинђел Иринеј је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име Протосинђела Иринеја (Крстића) као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ СИМО ЛАЛАТОВИЋ, ПАРОХ ТРЕПАЧКО-БОРАЧКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јереја Сима Лалатовића, пароха Трепачко-Борачког у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу.

Јереј Симо Лалатовић је један од потписника анти-комунистичке Резолуције свештенства Архијерејских намесништава Никшићког, Шавничког и Колашинског од 29. децембра 1943. године којом су црногорски свештеници, свесни своје свештене и пастирске улоге у своме народу као и зла у коме се нашао народ у Црној Гори у Другом светском рату, разобличили у крви окупану безбожну комунистичку идеологију и злочине црногорских и југословенских комуниста над недужним православним народом Божијим у Црној Гори и шире.

Јереј Симо Лалатовић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Сима Лалатовића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ АНДРИЈА ЛАКОВИЋ, ПАРОХ ЉЕШКОПОЉСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Андрија Лаковић, парох Љешкопољски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 6. марта 1907. године у Лекићима у Љешанској нахији. У Подгорици је завршио основну школу и нижу гимназију. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1927. године у Цетињу. Исте године је положио испит зрелости. Оженио се 1928. године са Милицом Лекић и са њом је изродио петоро деце. Митрополит Гаврило га је 29. априла 1928. године рукоположио у чин ђакона, а 30. априла исте године у чин свештеника. Служио је на парохијама Трепачкој, Очинићкој и Љешкопољској. Митрополит Јоаникије га је 9. марта 1941. године одликовао правом ношења црвеног појаса.

Јереј Андрија Лаковић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име оца Андрије Лаковића, жртве комунистичког терора, забележено је и у *Поменику Љешњана - жртва комунистичког терора и браћоубилачкој рати*, који је штампан у Подгорици поводом одржавања парастоса љешанским жртвама у мају 1995. године, а који је служио Митрополит Амфилохије са свештенством Митрополије Црногорско-Приморске.

Име свештеника Андрије Лаковића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ ЈОВАН ЛУКИЋ, ПАРОХ ГЛУХОДОЉСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јереја Јована Лукића, пароха Глуходољског у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу.

Јереј Јован Лукић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Јована Лукића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

Стеван Ј. Вучетић (псеудоним Стевана Рајковића), један од живих сведока свенародне несреће приликом одступања од Црне Горе до Словеније и сведок комунистичког злочина у Словенији, у својој књизи *Грађански рат у Црној Гори*, на једном месту сведочи да је свештеник Јован Лучић најпре био рањен приликом бомбардовања колоне од стране Англо-Американаца. Отац Јован је, том приликом, изгубио ногу (11. децембра 1944. године), али је смогао снаге да завапи: „Браћо! Ја погубих! Кумим вас Богом, не бојте се! Не примајте к срцу овај несрећни случај! Ово је само забуна од наших савезника - забуна и ништа друго! Како би они помагали лешинаре, јамаре и гробаре нашега народа? Како би ратовали против нас, њихове браће и савезника?”

На жалост, испало је да су тзв. савезници истински, подло и бесомучно ратовали против националног Србства, али су и подржали комунисте као лешинаре, јамаре и гробаре Србскога народа - како их је, с пуним правом, назвао Свештеномученик Јован Лукић.

ЈЕРЕЈ МАРЈАН МАРСЕНИЋ, ПАРОХ АНДРИЈЕВИЧКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Марјан Марсенић, парох Андријевички у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 14. априла 1904. године од оца Мине у Ријеци Марсенића код Андријевице. Завршио је Србску православну богословију Светих Кирила и Методија 1928. године у Призрену. Исте године је положио испит зрелости. Оженио се 1929. године са Станијом Губеринић и са њом је изродио осмо рођење. Митрополит Гаврило га је 1. августа 1929. године рукоположио у чин ђакона, а на Илиндан исте године у чин свештеника. Митрополит Јоаникије га је 9. марта 1941. године одликовао правом ношења црвеног појаса. Служио је као парох у Андријевици.

Јереј Марјан Марсенић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији. Комунисти су тада убили још 24 Марсенића, а укупно у рату 30 братственика Марсенића.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Марјана Марсенића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ ДРАГОМИР МИЈУШКОВИЋ, ПАРОХ БОГЕТИЋКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Драгомир Мијушковић, парох Богетићки у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 29. октобра 1902. године у Дреновштици од оца Илије, свештеника, и мајке Стане. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1926. године у Цетињу. Исте године је положио испит зрелости. Оженио се 1927. године са Илинком Бацковић и са њом је изродио троје деце. Митрополит Гаврило га је на Ивањдан 1927. године рукоположио у чин свештеника и поставио га на дужност пароха Богетићког. На тој дужности га је затекао Други светски рат.

Јереј Драгомир Мијушковић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Драгомира Мијушковића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ НИКОЛА МИЛОШЕВИЋ, ПАРОХ ЉЕВОРИЈЕЧКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Никола Милошевић, парох Љеворијечки у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 12. децембра 1905. године у селу Лопате код Лијеве Ријеке у срезу Андријевичком, од оца Велише, тежака, и мајке Маре. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1928. године у Цетињу. Испит зрелости је положио исте године. Оженио се 1929. године са Јелицом Ђелевић из Братоножића и са њом је изродио седморо деце. Митрополит Гаврило га је 30. јула 1929. године у Манастиру Острогу рукоположио у чин свештеника и поставио на дужност пароха у Лијевој Ријеци. Митрополит Јоаникије га је на Божић 1943. године одликовао архијерејском похвалницом.

Јереј Никола Милошевић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Николе Милошевића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ БРАНКО МУСТУР, ПРОФЕСОР БОГОСЛОВИЈЕ СВ. ПЕТРА ЦЕТИЊСКОГ

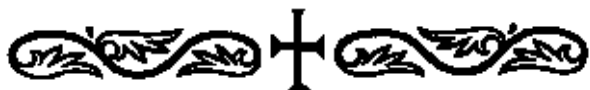
Биографски подаци јереја Бранка Мустура, професора Србске православне богословије Светог Петра Цетињског у Цетињу, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу.

Јереј Бранко Мустур је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Бранка Мустура као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ ТОМАШ НИКОЛИЋ, ПАРОХ РИЋАНСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Томаш Николић, парох Риђански у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 19. новембра 1901. године у селу Фрутку код Даниловграда од оца Павла и мајке Марице. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1926. године у Цетињу. Исте године је положио испит зрелости. Оженио се 1927. године са Иваном Џанкић и са њом је изродио петоро деце. Митрополит Гаврило га је 25. фебруара 1927. године рукоположио у чин ђакона, а 26. фебруара исте године у чин свештеника. Служио је на парохијама Вељедубочкој, Кленачкој и Риђанској, на којој га је затекао Други светски рат. Митрополит Јоаникије га је у фебруару 1941. године одликовао правом ношења црвеног појаса.

Јереј Томаш Николић је један од потписника анти-комунистичке Резолуције свештенства Архијерејских намесништава Никшићког, Шавничког и Колашинског од 29. децембра 1943. године којом су црногорски свештеници, свесни своје свештене и пастирске улоге у своме народу, као и зла у коме се нашао народ у Црној Гори у Другом светском рату, разобличили у крви окупану безбожну комунистичку идеологију и злочине црногорских и југословенских комуниста над недужним православним народом Божијим у Црној Гори и шире.

Јереј Томаш Николић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црно-

горско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

ЈЕРЕЈ ДАНИЛО НИШАВИЋ, ПАРОХ ЗАОСТРО-ШТИТАРСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Данило Нишавић, парох Заостро-Штитарски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 16. марта 1911. године у селу Заостру код Берана. Завршио је Србску православну богословију Светих Кирила и Методија 1931. године у Призрену. Испит зрелости је положио исте године. Оженио се 1931. године са Емилијом Бабић и са њом је изродио петоро деце. Митрополит Гаврило га је на Аранђеловдан 1931. године рукоположио у чин ђакона, а 29. новембра исте године у чин свештеника. Обављао је дужност парохијског свештеника у Заостро-Штитарској парохији. На тој дужности га је затекао Други светски рат. Митрополит Јоаникије га је на Божић 1943. године одликовао правом ношења црвеног појаса.

Јереј Данило Нишавић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији. Са њим је убијено и 15 братственика Нишавића.

Гроб му се ни до данас не зна.

ЈЕРЕЈ КРСТО ПАВИЋЕВИЋ, ПАРОХ СПУШКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Крсто Павићевић, парох Спушки у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 20. јуна 1904. године у Бандићима, општина Команска, срез Подгорички, од оца Филипа и мајке Јованке. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1926. године у Цетињу. Исте године је положио испит зрелости. Оженио се 1926. године са Ружицом Брајовић из Новог Села и са њом је изродио шесторо деце. Митрополит Гаврило га је на Светог Саву 1927. године рукоположио у чин ђакона, а 5. фебруара исте године на Цетињу у чин свештеника. Служио је на парохијама Трешњевичкој, Мартинићкој и Спушкој.

Јереј Крсто Павићевић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

У архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу смо пронашли акт капетана прве класе Јакова Јововића, легендарног команданта Бјелопавлићког четничког одреда, који је упутио Митрополиту Јоаникију у вези свештеника Крста Павићевића (Команда Бјелопавлићког одреда бр. 58 од 17. јуна 1942. године). Капетан Јововић каже:

„На територији овога среза има и пет година дана од како је на парохијској служби свештеник Крсто Павићевић, парох Спушки, и увијек је као човјек и свештеник у служби и ван службе остао тачан, исправан, народњак и човјек признат и поштован не само у својој парохији већ код свих обичних људи у овоме срезу.

У току прошлогодишњег комунистичког терора претрпио је страшна искушења докле, најзад, није морао избјећи да спаси свој живот. У почетку са врло малим бројем официра и других људи, први је почео да (ради) на стварању националног покрета у општини Спушкој и достојно као човјек и свештеник учествовао је у свима акцијама које је Спушки батаљон учинио.

У јуну ове (1942.) године формиран је Бјелопавлићки четнички одред, који је имао задатак да изврши коначно чишћење комунизма на територији Црне Горе према Босни и Херцеговини. Свештеник Павићевић са крстом и пушком у руци добровољно је учествовао у овом походу и том приликом дао примјера старих црногорских свештеника, а остао пуно уважен и поштован пред свим људством овога одреда.

Ваше Високопреосвештенство!

Прекјуче када је извршен поновни избор четника у свим батаљонима овога среза, целокупно људство је изразило жељу да овај свештеник остане и даље у њиховим редовима, па са овим Команда умољава Високи наслов да изволи дати благослов и одобрење свештенику Павићевићу да може и даље учествовати у овим редовима, те да својим правим човјечанским и свештеничким даром даје храбрости и воље нашој војсци.

Напомињем да овај свештеник неће бити стално отсутан од своје парохије, већ ће му националне власти давати могућности и за ову дужност, па пошто се његова замјена тражи привремено то се надамо удовољењу”.

Митрополит Јоаникије је актом бр. 1513. од 22. јула 1942. године одговорио капетану Јакову Јововићу следеће:

„Имајући у виду да ће свештеник Крсто Павићевић, парох Спушки, у својству свештеника при Вашем одреду корисно послужити и црквеним и националним интересима, а да његово учешће

у четничком покрету неће ићи на штету повјерене му парохијске дужности, уважавамо Ваш предлог бр. 58 од 17. јуна о. г. и одобравамо да свештеник Крсто Павићевић, парох Спушки, и убудуће сарађује у редовима четника Бјелопавлићког одреда, с тим што му препоручујемо да што више старање поклања редовној својој служби и сваки погодни тренутак и прилику користи да се нађе у парохији ради посвршавања пастирских дужности.

Свештенику Павићевићу препоручујемо да се, чим престане потреба активног судјеловања његовог у четницима, врати свом редовном послу.

Привремену замјену у парохији Спушкој за вријеме бављења свештеника Крста Павићевића на положају, вршиће свештеник Нико Павићевић, парох Мартинићи”.

ЈЕРЕЈ НИКО ПАВИЋЕВИЋ, ПАРОХ МАРТИНИЋКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Нико Павићевић, парох Мартинићи у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 1. јануара 1907. године у Дољу код Даниловграда од оца Велише и мајке Милосаве. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1930. године. Испит зрелости је положио 1931. године. Оженио се 1934. године са Јованком Никчевић и са њом је изродио једно дете. Митрополит Гаврило га је 3. марта 1934. године рукоположио у чин ђакона, а 24. марта исте године у чин свештеника. Најпре је служио као парох у Шаранцима, а потом у Мартинићима. На тој дужности га је затекао Други светски рат.

Јереј Нико Павићевић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

ЈЕРОМОНАХ ПАВЛЕ (ПАВИЋЕВИЋ), ИГУМАН МАНАСТИРА ЖДРЕБАОНИКА У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јеромонах Павле (Павићевић), игуман Манастира Ждребаоника у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 22. септембра 1906. године на Слапу код Даниловграда од оца Јована и мајке Стане. На крштењу је добио име Павић. Завршио је Монашку школу 1928. године у Манастиру Раковици.

По благослову Патријарха Србског Димитрија, замонашио га је Управник Монашке школе Епископ Митрофан 18. марта 1928. године у Манастиру Раковици. Чин јерођакон је примио 6. априла 1928. године, а чин јеромонаха 7. априла исте године. Био је сабрат у Пећкој Патријаршији, Раковици и Ждребаонику.

У Архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу је остало сачувано неколико веома важних докумената који говоре о страдању Манастира Ждребаоника, чији је био настојатељ, и Манастира Острога, чији је био привремени настојатељ после хапшења Патријарха Гаврила и Игумена Острошког Леонтија у априлу 1941. године.

Ти документи јасно сведоче да је јеромонах Павле био честит, побожан и националан човек. Уживао је велико поверење Митрополита Јоаникија.

Овде најпре објављујемо његов извештај Митрополиту Јоаникију о општој пљачки Манастира Острога у априлу 1941. године.

ОПШТА ПЉАЧКА МАНАСТИРА ОСТРОГА ПРАВОСЛАВНОЈ МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Цетиње

Вашим решењем М. бр. 2332 од 29. априла 1941. године постављен сам за привременог старешину Управе Манастира Острога, коју сам примио тек 1. маја ове године, тако да сам дошао у Манастир Острог 2. маја у 10 часова пре подне и одмах приступио послу ради установљења правог стања у манастиру и нашао следеће, а на име:

Стање у манастиру од 25. априла, тј. од првог доласка Немаца, било је очајно и владао је прави хаос и анархија тако, да је одавде носио разне ствари од вредности ко је пре могао. Исто тако настало је очајно стање 1. маја када су Немци поново дошли у 4 часа ујутро и последице њиховог одласка.

Каса Манастира Острога зјапила је отворена од 4 часа ујутро до 7 часова. Шта је све понешено, мени је непознато (сем што се види из приложених изјава особља Манастира Острога: врата, односно браве на просторијама манастирског стана сломљена су и у собама све је у највећем неред у разбацано).

Инвентар драгоцености није се могао пронаћи, да ли је исти постојао, не знам, те према томе не може се ни утврдити шта је све понешено.

Стање касе на дан 1. априла 1941. године било је како се то види из књиге „Главна благајна” овако:

Пренос салдо из 1940/41. године у злату дин.	765.00
Пренос салдо из 1940/41. године у сребру дин.	732,50
Пренос салдо из 1940/41. г. у новчаницама дин.....	156.567,70
од 6. до 26. априла било је разних прихода дин.....	2.090.00
прихода дин.	2.090.-

тако да је на дан 26. априла о. г. било свега прихода дин. ..158.657,70
од 1. до 9. априла било је разних расхода дин. 25.360,75
Одбијајући расход од прихода требало је да има у каси на дан 2. маја, када сам ја дошао, дин. 133.296,95

међутим, комисијски је пребројано и мени предато дин. 70.959.-шта је било са осталим новчаницама у папиру од динара 62.346,75 особље овога манастира није ми знало ништа рећи, као ни г. Драговић, јеромонах, који је привремено вршио дужност, а који каже да је кључеве примио тек 1. маја т. г., када су му их Немци предали на реверс.

Новац су пребројавали и то:

- 1) јеромонах Павле Павићевић,
- 2) јеромонах Василије Драговић,
- 3) јеромонах Иринеј Хрјукин и
- 4) Милош Ј. Његуш.-

У каси се је још нашло неког старог сребрног новца, папирних рубала и још неких безвредносних новчаница, као и неколико акција, добровољачких обвезница 30.000.- динара вредности (вероватно Архимандрита Леонтија. Исто тако неких ланчића, неколико старих златних и сребрних прстенова; све мање вредности).

Поред изложеног у прилогу доставља се инвентар покретне имовине Горњег и Доњег Манастира, нађеног и пописаног 2. и 3. маја о. г.

Све изјаве и инвентари израђени су у три примјерка од којих се један доставља Митрополији, један за архиву Управе, а један код потписатог. Инвентар стоке и конкретни предлози доставиће се у најкраћем времену.

ПРИВРЕМЕНИ СТАРЈЕШИНА
јеромонах Павле Павићевић

Затим следи нови извештај о новом покушају пљачке Манастира Острога. Овај извештај сачуван је у Архиви Митрополије под ознаком - Манастир Острог бр. 385/05.05.1941 - М. бр. 2411/41.

НОВИ ПОКУШАЈ ПЉАЧКЕ МАНАСТИРА ОСТРОГА

СРБСКИ ПРАВОСЛАВНИ МАНАСТИР ОСТРОГ

ПРАВОСЛАВНОЈ МИТРОПОЛИЈИ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Цетиње

Уз достављени извештај који се доставља под бр. 384 од 3. маја т. г. извештавате се да су дана 4. маја т. г. у 18 часова дошли у манастир три италијанска војника са једним камионом, који је носио нумеру РОМ 2197 и затражили су да прегледају манастирске просторије и том приликом, прегледајући просторије, захтијевали су девет душека и када сам се ја са братством успротивио објашњавајући да је то лично манастирска имовина, пристали су и на четири. Ми смо се поново успротивили и рекли им да ћемо извести одмах телефоном Гувернера на Цетињу. Тада су се исти поколебали и избацили душеке из камиона уз вику и псовку задржавши само један душек у вредности око 1.000 динара.

У исто вријеме један је од њих узео и један приложени јастук кога је приложила овоме манастиру уд. Олга Белас Ђирковић из Дубровника, а други од њих узео је једну Патријархову бугарску звијезду за грађанске заслуге.

Подносећи предње, учтиво Вас молим да се заузмете код италијанских власти на Цетињу да се овај манастир заштити од даље пљачке, као и Манастир Ждребаоник, који је у непосредној близини Данилова Града и изложен оваквим и сличним случајевима.

Напомиње се да смо од истих затражили реверс за однешене ствари, али га нијесу хтјели дати, него су чак и нумеру кола поцијепали. У исто вријеме Вас молим да издејствујете једно рјешење од гувернера на Цетињу којим би се заштитили манастирски интереси од њемачких и италијанских војних лица. Ово би рјешење требало да гласи и на немачком и на италијанском језику, како би га управа показивала војницима који овдје долазе,

јер овдје више немају ништа да траже од државних и дворских ствари, пошто су све однешене.

ПРИВ. СТАРЈЕШИНА,
јеромонах Павле Павићевић

Затим, следи извештај о пљачки Манастира Ждребаоника, који је заведен под бројем 387/07.05.1941. године.

ОПЉАЧКАН МАНАСТИР ЖДРЕБАОНИК

ПРАВОСЛАВНОЈ МИТРОПОЛИЈИ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Цетиње

У прилог депеши која је послата из Данилова Града од стране Управе Манастира Ждребаоника извјештавате се да је јутрос 7. о. м. око 6 часова прије подне један вод од 20-22 војника (Италијана) дошао у Манастир Ждребаоник, разбили настојатељев стан као и канцеларију Управе, изговарајући се да траже државне ствари и том су приликом покупили скоро све животне намирнице и то 100 кгр. брашна (сите), 50 кгр. масти, 18 кгр. гаса, 200 кгр, кромпира, 50-60 кгр. пасуља, 3 шунке, 30 кгр. шећера, 22 кгр. паште, једном ријечју сву залиху животних намирница са којима је располагала управа манастира, тако да је братство манастира и послуга остала без икакве хране с обзиром на данашње прилике тешко се иста може и набавити, па вас молим да интервенишете код италијанских власти да се ови манастири заштите оваквих или сличних случајева, који ће се, како изгледа, понављати врло често.

ПРИВ. НАСТОЈАТЕЉ МАН. ОСТРОГА
јеромонах П. Павићевић

Јеромонах Павле (Павићевић) је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом

Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име јеромонаха Павла (Павићевића) као жртве комунистичког терора 1945. године у Словенији помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ СПАСОЈЕ ПАВИЋЕВИЋ, СУПЛЕНТ БОГОСЛОВИЈЕ СВ. ПЕТРА ЦЕТИЊСКОГ

Биографски подаци јереја Спасоја Павићевића, суплента Србске православне богословије Светог Петра Цетињског у Цетињу, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу.

Јереј Спасоје Павићевић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

ЈЕРЕЈ ТОМИЦА ПАНТОВИЋ, ПАРОХ ПОЛИЧКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци свештеника Томице Пантовића, пароха Поличког у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије на Цетињу. Његов син Милан нам је писмено доставио податке о оцу Томици. Рођен је 6. октобра 1913. године од оца Божића и мајке Дмитре у селу Горажде код Берана. Основну школу је завршио у Горажду, а нижу гимназију у Беранама. Србску православну богословију Светог Петра Цетињског је завршио 1937. године у Цетињу. Војску је служио од 1. новембра 1937. године до 1. маја 1938. године у болничкој чети Дринске дивизије у Ваљеву. Свештенички чин је примио 1938. године и постављен је на дужност парохијског свештеника у Шекулару код Берана. На дужност пароха Поличког је распоређен 1. априла 1940. године. На тој дужности га је затекао Други светски рат. Његова попадија Даница је 1939. године умрла на порођају, али је мушко дете, Милан, остао у животу.

Отац Томица Пантовић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе заједно са Митрополитом Јоаникијем, свештенством, војском и многобројним народом. Убијен је 1945. године у Словенији. Комунисти су убили и његовог рођеног брата Александра (1908. годиште), учитеља, и Милету (1902. годиште), сељака.

Гроб му се ни до данас не зна.

Комунистичке власти Црне Горе су га, после убиства, прогласиле „народним непријатељем”, али су, након неколико година, ту одлуку поништиле. Његов син Милан је, оставши и без оца и без мајке, живео код две стрине - удовице: Јулке и Даринке. Завршио је школу и радио као капетан брода у Вуковару. Данас живи у Полици код Берана.

ЈЕРЕЈ БЛАЖО ПОПОВИЋ, ЕКОНОМ БОГОСЛОВИЈЕ СВ. ПЕТРА ЦЕТИЊСКОГ

Јереј Блажо Поповић, економ Богословије Светог Петра Цетињског у Цетињу, рођен је 7. априла 1909. године у селу Стијени код Подгорице. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског у Цетињу. Митрополит Гаврило га је 29. јуна 1931. године рукоположио у чин ђакона, а 1. јула исте године у чин свештеника. У кондуит-књизи Митрополије и његовом свештеничком досијеу није остало забележено на којим је парохијама служио. За економа Цетињске богословије постављен је 1939. године. Митрополит Јоаникије га је 9. марта 1943. године одликовао правом ношења црвеног појаса.

Јереј Блажо Поповић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Блажа Поповића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ПРОТОЈЕРЕЈ ВУКО ПОПОВИЋ, АРХИЈЕРЕЈСКИ НАМЕСНИК КОЛАШИНСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Протојереј Вуко Поповић, парох и Архиепископски намесник Колашински у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 4. октобра 1896. године у селу Мекића Поље код Колашиана од оца Новице, свештеника, и мајке Неде. Учесник је балканских ратова, битке на Мојковцу и Првог светског рата. Завршио је петоразредну гимназију 1921. године у Колашину, а Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1925. године у Цетињу. Испит зрелости је положио исте године. Оженио се 1925. године са Косом Меденицом из Лугова и са њом је изродио шесторо деце. Ђаконски чин је примио 30. августа 1925. године, а свештенички 22. септембра исте године. Најпре је вршио дужност пароха Липовског, а 1930. године је премештен на дужност парохијског свештеника у Колашину. Патријарх Гаврило га је 30. јуна 1938. године одликовао црвеним појасом. Архиепископски намесник Колашински је постао 1942. године.

Протојереј Вуко Поповић је крајем 1944. године, пред наредом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији. Комунисти су убили 12 православних Срба у Мекића Пољу.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име Протојереја Вука Поповића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

БОГОСЛОВ МИЛЕТА ПОПОВИЋ, КЛИРИК МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ ИЗ КУЧА

Свршени богослов-учитељ Милета Поповић, клирик Митрополије Црногорско-Приморске, рођен је 1880. године на Медуну у Кучима као прво од четворо деце Пера, тежака, и његове супруге Јанице. Основну школу је завршио на Медуну, нижу гимназију у Подгорици, а Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1920. године у Цетињу. Учествовао је у два балканска и Првом светском рату. Оженио се 1933. године са Стефом Гошовић из Кржања и са њом је изродио четворо деце. С обзиром да је пре рата богословија имала и ранг учитељске школе, Милета је био учитељ, а потом учитељски надзорник. У периоду од 1911. до 1914. године је био и посланик Народне скупштине Краљевине Црне Горе. Доста текстова је објавио у „Гласу Црногорца” и другим црногорским листовима. Написао је и Предлог закона о понашању свештених лица на јавним местима.

Милета Поповић је почетком децембра 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе заједно са Митрополитом Јоаникијем, свештенством, народом и националном војском.

Убијен је од комуниста у Словенији 1945. године.

Гроб му се ни до данас не зна.

**ПРОТОЈЕРЕЈ МИЛОШ ПОПОВИЋ,
ПАРОХ БЈЕЛОПОЉСКИ У
МИТРОПОЛИЈИ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ**

Биографски подаци јереја Милоша Поповића, пароха Бјелопољског у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу. Рођен је 1893. године у Бијелом Пољу.

Прота Милош је крајем 1944. године пред најездом комуниста одступио из Црне Горе заједно са Митрополитом Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године.

Име убијеног Протојереја Милоша Поповића се налази у Извештају Светог Архијерејског Синода Светом Архијерејском Сабору Србске Православне Цркве о раду од 1941. до 1947. године, као и податак да је убијен у Фочи у мају 1945. године.

Гроб му се ни до данас не зна.

**ЈЕРОМОНАХ НИКОДИМ (ПОПОВИЋ),
САБРАТ МАНАСТИРА ОСТРОГА У
МИТРОПОЛИЈИ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ**

Јеромонах Никодим (Поповић), сабрат Манастира Острога у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 1901. године у Подгорици. Монашку школу је завршио 1928. године у Раковици. Монашки постриг је примио у Манастиру Острогу. Патријарх Димитрије га је на Бадњи дан 1927. године рукоположио у чин јерођаконa, а на други дан Божића исте године у чин јеромонаха. Детаљнијих података о њему нема ни у архиви Митрополије Црногорско-Приморске нити у архиви Манастира Острога.

Јеромонах Никодим (Поповић) је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име јеромонаха Никодима (Поповића) као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

**ЈЕРЕЈ САВИЋ ПОПОВИЋ,
ПАРОХ ШТИТАРИЧКИ У
МИТРОПОЛИЈИ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ**

Биографски подаци јереја Савића Поповића, пароха Штитаричког у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу. Рођен је у селу Копито Петровића у Бјелопавлићима. Митрополит Јоаникије га је на Божић 1943. године одликовао правом ношења црквеног појаса.

Јереј Савић Поповић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

**ЈЕРЕЈ ФИЛИП ПОПОВИЋ,
ЦРКВЕНО-СУДСКИ ТУЖИЛАЦ
МИТРОПОЛИЈЕ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ**

Јереј Филип Поповић, црквено-судски тужилац Митрополије Црногорско-Приморске, рођен је 25. октобра 1902. године у Вуковцима код Подгорице. Основну школу је завршио 1914. године у Вуковцима, гимназију 1919. године у Подгорици, а Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1925. године у Цетињу. Испит зрелости је положио исте године. Оженио се 1924. године са Зорком Мараш и са њом је изродио четворо деце. Митрополит Гаврило га је на Цвети 1926. године рукоположио у чин свештеника. Вршио је дужност тужиоца Црквеног суда Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу.

Јереј Филип Поповић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Филипа Поповића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ ЂУРО РАДОМАН, ПАРОХ ДОЊОЉУБОТИЊСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Ђуро Радоман, парох Доњољуботињски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 28. марта 1913. године у Пенсилванији, Сједињене Америчке Државе, од оца Николе и мајке Јоше. Његова породица потиче из села Заштек у Доњем Љуботињу. Његов отац је, одмах после завршетка балканских ратова, са још четворицом браће отишао у Америку да би се 1915. године вратили да као добровољци помогну своме народу у Првом светском рату. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1934. године у Цетињу. Исте године је положио испит зрелости. Оженио се 1935. године са Госпавом Кнежевић из Врањине и са њом је изродио троје деце. Митрополит Гаврило га је на Лучиндан 1935. године на Цетињу рукоположио у чин ђакона, а 8. новембра исте године у чин свештеника. Најпре је постављен на дужност пароха у Брчелима, а потом на дужност пароха Дупиоско-Трновског. Патријарх Гаврило га је, као администратор Митрополије Црногорско-Приморске, поставио за пароха Доњољуботинског. На тој дужности га је затекао Други светски рат.

У архиви Митрополије је остала сачувана његова рукописна свештеничка заклетва.

Јереј Ђуро Радоман је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногор-

ско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Ђура Радомана као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

Свештеник Ђуро Радоман је мученички пострадао остајући, као и многи други србски свештенци из Црне Горе, веран својој свештеничкој заклетви у којој је рекао:

ПИСМЕНА ЗАКЛЕТВА

Ја, Ђуро Радоман, желећи свештенички чин, знам, да је Тајна Свештенства велико дјело и знам да су са њоме спојене тешке дужности, ради извршења којих мораћу дати одговор на Страшном суду Христа Господа. Ја само приклањам главу своју пред определијењем Духа, да се не би у чему показао противу воље Његове.

С тога обећајем и кунем се Свемогућим Богом и Светим Његовим Јеванђељем, да вјерујем и да ћу тврдо и несумњиво вјеровати у све догмате, које исповиједат Света Црква, да ћу се придржавати свију њених правила, која су установљена на саборима, и да у ничему нећу друкчије вјеровати (судити) него онако како учи Света, Саборна, Источна, Једна, Православна Црква.

Кунем се, да сам дужан, и да ћу по дужности на сваки начин настојати и старати се, да се, по рукоположењу, владам часно и поштено, како то пристоји свештеничком чину.

Кунем се, да ћу повјерени ми народ учити закону Божијем прилежно и ревностно, и да ћу исти вјежбати и марљиво и брижљиво у читању божанственог Писма и у разумијевању силе и тајни његових.

Кунем се Живим Богом и божанственим Духом Његовим, да ћу се клонити свију порока, противних даваоцу тајана сведјејствујућем Духу. Обећајем да се нећу опијати, ни осумити, ни нарушавати мир, него да ћу и понашањем (опхођењем) и ношњом са

свом пристојношћу чувати углед мојега чина, него да ћу напротив примјером добра и беспријекорна живота упућивати повјерену ми паству страху Божјему.

Кунем се, да ћу грешнике исправљати и подучавати против овога свијета духа, који руши свету вјеру и побожност; - шта више - да ћу мудро укоравати развратне и врачаре, а хулитељима уста запечљавати.

Обећајем, да ћу настојати држати народ свој у покорности и јединству црквеном.

Обећајем да ћу послушан бити мојем Архијереју Гаврилу, као Христовом слѣдбенику.

Кунем се, да ћу учити народ, да живи у миру и колико ја сам тако да ћу и мој народ учити и утврђивати да извршавају наредбе грађанских као и црквених власти и да чува уредбе своје отаџбине у славу Свете Тројице, једнога Бога, Којега сви исповиједамо, а Којега се обавезујем од срца непритворно поштовати.

Кунем се, да ћу усрдно најтачније свршавати у мојој цркви свето богослужење по уставу, и свете тајне са побожношћу и опрезношћу.

Кунем се још једном пред Богом, Који све види, да све оно што сам обећао не тумачим у уму мојему друкчије, него ли изговарам мојима устима; само и једино у томе смислу и значењу, какав смисао и значење приказује се онима, који читају и слушају овдје написане ријечи. И све то потврђујем са заклетвом мојом: нека ми буде Бог, Који зна тајне срца, свједоком мојега обећања, да оно није лажно; ако ли је оно пак лажно и није по мојој савјести, нека ми буде правосудни осветник Бог!

При свршетку ове моје заклетве, цјеливам слова и крст Спаситеља мога, Господа Исуса Христа.

У Цетињу дана 30(17) октобра
године Господње 1935.

Буро Радоман

ЈЕРЕЈ ПАВЛЕ РАДОМАН, ПАРОХ ДУПИОСКО-ТРНОВСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јереја Павла Радомана, пароха Дупиоско-Трновског у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу.

Јереј Павле Радоман је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Павла Радомана као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ СТАНКО РАДУНОВИЋ, ПАРОХ СОТОНИЋКО-БУКОВИЧКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јереја Станка Радуновића, пароха Сотонићко-Буковичког у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу.

Јереј Станко Радуновић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име оца Станка Радуновића, жртве комунистичког терора је забележено и у *Поменику Љешњана - жртвава комунистичког терора и браћоубилачкој рати*, који је штампан у Подгорици поводом одржавања парастоса љешанским жртвама у мају 1995. године, а који је служио Митрополит Амфилохије са свештенством Митрополије Црногорско-Приморске. Наведен је и податак да је отац Станко Радуновић рођен 1897. године у Прогоновићима у Љешанској нахији.

Име свештеника Станка Радуновића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ САВО РАКОЧЕВИЋ, ПАРОХ ШТИТАРИЧКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Саво Ракочевић, парох Штитарички у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 10. јула 1905. године у Требаљеву код Колашина. Завршио је Богословско-учитељску школу 1930. године у Сарајеву. Оженио се 1927. године са Анетом Перуничкић и са њом је изродио петоро деце. Епископ Пећки Јеротеј га је 14. децембра 1930. године рукоположио у чин ђакона, а на Никољдан исте године у чин свештеника. Служио је као парох Штитарички. Митрополит Јоаникије га је током рата поставио на дужност Архијерејског намесника Колашинског.

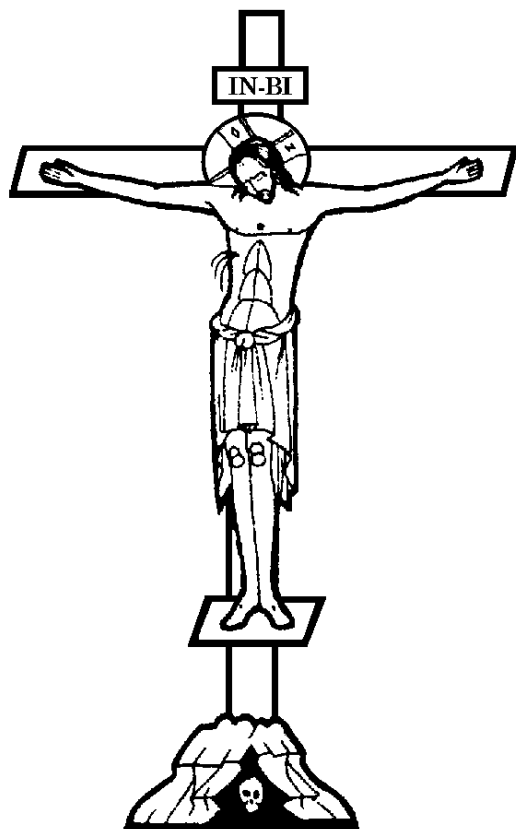
Јереј Саво Ракочевић је један од потписника анти-комунистичке Резолуције свештенства Архијерејских намесништава Никшићког, Шавничког и Колашинског од 29. децембра 1943. године којом су црногорски свештеници, свесни своје свештене и пастирске улоге у своме народу, као и зла у коме се нашао народ у Црној Гори у Другом светском рату, разобличили у крви окупану безбожну комунистичку идеологију и злочине црногорских и југословенских комуниста над недужним православним народом Божијим у Црној Гори и шире.

Јереј Саво Ракочевић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Сава Ракочевића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

БОГОСЛОВ ВОЈИСЛАВ РАШОВИЋ, КЛИРИК МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ ИЗ ЗЕТЕ

Богослов Војислав Рашовић, свршени богослов из Зете у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 12. новембра 1919. године у селу Лајковићи. Основну школу и нижу гимназију је завршио у Зети, а Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1942. године у Цетињу.

Богослов Војислав Рашовић је, крајем 1944. године, пред најездом безбожних комуниста одступио из Црне Горе заједно са Митрополитом Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста крајем маја 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

СЕКУЛЕ СЕКУЛОВИЋ, ПРОФЕСОР БОГОСЛОВИЈЕ СВ. ПЕТРА ЦЕТИЊСКОГ

Биографски подаци Секуле Секуловића, професора Богословије Светог Петра Цетињског, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу.

Секуле Секуловић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

У *Поменику-Читиљу убијених од комуниста у срезу Колашинском од 1941. до 1948. године* наводи се податак да је Секуле Секуловић рођен у селу Падежу код Колашина. Комунисти су убили 11 православних Срба из села Падежа.

ЈЕРЕЈ ЈОВАН ТОДОРОВИЋ, ПАРОХ ПОШЋЕНСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Свештеник Јован Тодоровић, парох Пошћенски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 1908. године у Доњој Брезни у Пиви од оца Гаврила, земљорадника, и мајке Илинке, домаћице. Основну школу и нижу гимназију је завршио у Пиви, а Богословију Светог Петра Цетињског 1931. године у Цетињу као најбољи ученик у генерацији. Оженио се 1932. године са Грозданом Мемедовић из села Дужи код Шавника и са њом је изродио четворо деце. Митрополит Скопски Јосиф (Цвијовић) га је 1932. године рукоположио у чин ђакона и свештеника и поставио га на дужност парохијског свештеника у Велесу. На тој дужности га је затекао Други светски рат. Ванредно је студирао на Богословском факултету у Београду.

Бугарске окупационе трупе, које су се од слома Краљевине Југославије налазиле на подручју Македоније, вршиле су злочине, шинакирања и прогон Србског народа, а посебно србских свештеника. Бугари су у Велесу више пута хапсили оца Јована Тодоровића. У другој половини 1941. године успео је да са породицом и другим свештеницима и њиховим породицама избегне из Македоније. Стигао је до Београда, а потом преко Сарајева до Никшића и Пиве. Митрополит Црногорско-Приморски Јоаникије га је примио у своју епархију као избеглог свештеника и поставио на дужност пароха Пошћенског код Шавника. Ратне страхоте и небивало убијање Срба у том крају, које су спроводили и изврша-

вали комунисти, приморале су оца Јована да са породицом избегне у Никшић.

У немачком, муслиманском и усташком походу на Пиву и Пивљане убијен му је отац Гаврило, а мајку Илинку, снаху Софију и њено троје деце живе су запалили у њиховој кући.

Свештеник Јован Тодоровић је био веома писмен, темпераментан и агилан свештеник. Потоњи Митрополит Црногорско-Приморски Данило (Дајковић) је после рата у Манастиру Острогу причао Јовановом сину Петру, архитекти из Никшића, да је његовог оца упамтио као једног од најбољих свештеника Митрополије Скопске и Митрополије Црногорско-Приморске. Више је него евидентно да је отац Јован Тодоровић у сржи препознао боготорачку и разарачку мисију комунизма и комуниста.

Иза свештеника Јована Тодоровића су остала само два писана документа несумњиве историјске вредности. Судећи по другом документу, по стилу којим је писан и националном и анти-комунистичком набоју који у себи садржи, слободно се и са пуним правом може закључити да је аутор првог документа, Резолуције свештенства Архијерејских намесништава Никшићког, Шавничког и Колашинског, донесене на заједничком братском састанку свештенства 29. децембра 1943. године у Никшићу, а поводом тешког стања у коме се налазио Србски народ, нико други него свештеник Јован Тодоровић, а да су је остали свештеници, после читања, потписали.

РЕЗОЛУЦИЈА

СВЕШТЕНСТВА АРХИЈЕРЕЈСКИХ НАМЕСНИШТАВА НИКШИЋКОГ, ШАВНИЧКОГ И КОЛАШИНСКОГ,

(Донесена на заједничком браћинском састанку у Никшићу, дана 29. децембра 1943. године, а поводом тешког стања у коме се налази наш народ)

Свештенство је једнодушно констатовало:

1) Да је узрочник свему данашњем злу и страдању Србског народа - рушилачки, безбожнички и крволочни Комунизам,

пропагиран од бјелосвјетске скитачке, јерејске расе, прихваћен од наших домаћих одрода: пропалих и недоучених ђака, компромитованих службеника, сеоских ђилкоша, разбојника, криминалних типова, скитница и осталог друштвеног олоша.

2) Да Комунизам у свом програму иде за тим да разори и уништи вјековно изграђиване основе Народне Цркве, Народне Државе и Народне Културе. Да потпуно убије националну свијест у народу.

3) Да остарењем комунистичких идеала народ потпада под јарам највећих тирјана.

Историја би се вратила неколико вјекова уназад. Крваво стечене народне тековине: националне, вјерске, моралне и културне биле би уништене. Све би било изложено бездушном цинизму. Народ би се унесређио.

4) Да је у теорији и пракси Комунизму основни циљ уништење: вјере, државне институције и нације. Ово уништење комунисти постижу не бирајући средства. Као најефикаснија средства су: лаж и насиље. Отуда безбројна и нечовјечна убиства и уморства, на превару и из засједа, најбољих и најистакнутијих народних људи, као носилаца вјерских, националних и државних идеала. Отуда препуне јаме безданице, шкрипови и бунари, унакажених лешева народних првака. Отуда злогласна јама у Радовчу, страшна касапница у Колашину и језива Острошка трагедија. Отуда на хиљаде у црно завијених мајки и сестара, на десетине хиљада уништених гробова и хиљадама невиних жртава. Отуда жалосна, али истинита наша међусобна братоубилачка борба.

5) Да је Комунизам најсуровији активни, идејни и практични атеизам. Да он једини води тоталитарни рат против Хришћанства, и да Христос, односно наша Народна, Светосавска, Србска Црква није имала до сада у историји већег, опаснијег и огорченијег непријатеља од Комунизма. Дјело Христово и дјело Светог Саве излаже се данас више него икада порузи и обесвећењу.

6) Да је Црква данас више него икада позвана на стражење и борбу, јер је баш данас јеванђелска парабела „О сејачу и кокољу” најактуелнија, јер:

а) Комунистичка наука темељи се на безбоштву и материјализму, те руши хришћански морал појединца, друштва и државе, - дочим Христова Црква, као војујућа сила, борила се увијек, а и данас се бори, противу свих безбожничких и материјалистичких наука, и она је једини носилац најузвишенијег божанског морала, који непогрешиво регулише цјелокупне односе у људском животу и води правом спасењу.

б) Комунизам проповиједа једнакост. Христова Црква учи да сви људи према својим дјелима добијају награду. Раднику - поштено зарађено, а разбојнику и пљачкашу - његово.

в) Комунизам се бори за диктатуру Пролетаријата. - Хришћанска Црква бори се за личну слободу, у којој све урођене врлине могу доћи до пуног изражаја.

г) Комунизам не признаје: националне, државне и расне особине и границе појединих народа. - Христова Црква као што се бори за личну слободу, тако исто бори се и за слободу свих нација и раса, с правом на државну, политичку и националну независност и слободну отаџбину, како великих тако и малих народа.

д) Комунизам хоће да путем огња и мача, спроведе свој идејни програм у човјечанство, с језуитском паролом: „Циљ оправдава средство”. Христова Црква хоће да путем моралног препорода, на темељу хришћанске љубави, оствари братство свих нација на земљи.

ђ) Комунизам хоће хаос и анархизам. Христова Црква тражи ред и правни поредак, заснован на постојећим државним законима, прожетим хришћанским врлинама: правдом, истином и љубављу.

е) Комунизам истиче материјализам изнад свих вредности. - Христова Црква истиче човјека и његову душу изнад свих материјалних чињеница.

ж) Комунизам руши светињу брака и породице. - Дочим Хришћанска Црква учи да је само здрави хришћански породични живот темељ здравог организма, друштва, нације и државе.

з) Комунизам спроводи начело: „Што горе то боље”. - Христова Црква настоји обратну, тј. да се само непрестаним зидањем добра може уклонити зло, појединачно и уопште.

и) Комунизам је претворио школе у разбојничке пећине, искоришћавајући их у своје разбојничке сврхе. - Христова Црква сматра школу храмом, а истинску науку као своје догме.

ј) Вођство комунистичке странке за Југославију, још 1935. године, отворено је признало на састанку између Моше Пијаде и Мила Будака, у Сремској Митровици, у другој тачки овог споразума да „до комунизирања Балкана не може доћи док се не сломи кичма Србства и Православља”. С тога је и сва њихова крволочна борба усредсређена противу Србског Народа и Србске Православне Цркве, којима је наметнута борба, и то баш под окупатором.

к) Да је наша Народна, Светосавска, Србска Црква током вјекова водила свој народ кроз све перипетије његове мукотрпне, али славне прошлости, раме уз раме са Србском државом, србским владарима и управљачима. И онда када би Србска држава подлегла, Србска Црква је на себе преузимала улогу Државе, водећи Србски народ путем светосавским, србским, путем части, путем националне и вјерске свијести, путем хришћанске и народне културе, борећи се противу сваког туђинског утицаја. Србско свештенство је са народом заједно подносило све патње и страдања. У најтежим данима наше историјске прошлости Црква није дала нашем народу да клоне и подлегне, већ је стално уливала наду на будућност, напајала, одушевљавала и храбрила на борбу противу непријатеља Србства и Православља, и водила народ из борбе у борбу, до коначне побједе и славе Србинове. У тој истрајној борби Црква је и успјела.

л) Да ми, вјерне слуге Христа Спаситеља, одани синови Светосавске Србске Цркве, чувари аманета наших славних предака, који су крв своју лили „за Крст Часни и слободу златну”, „за Краља и Отаџбину”, позвани смо, данас више него икада, у данима када је Србски народ доведен на Голготу мука и страдања, када је у питање доведен његов опстанак националне и вјерске части и поноса, и то од непозваних туђинских агената и плаћеника и на-

ших домаћих изрода, и када заједнички давамо драгоцене жртве са нашим народом, попут својих славних претходника, - намеће нам се дужност, поред борбе, подићи свој глас, јавно свој народ обавијестити и позвати га на одлучну борбу истребљења оне „куге из торине“, и сачувати преосталу у крви огрезлу паству од давања бесциљних жртава, и сачувати крваво стечене народне тековине.

ОДЛУЧУЈЕМО:

1) Осуђујемо Комунизам, као највећег непријатеља Цркве и народа.

2) Не признајемо борбу, коју воде комунисти под лажном паролом: „Народно-ослободилачка борба“, за народну, већ је сматрамо издајничком и народно-рушилачком, која служи једино интересима и циљевима Комунизма, за преузимање власти и успоставу диктатуре Пролетаријата.

3) Осуђујемо издајнике Христове вјере и Светосавске идеје: распопове и раскалуђере Јова Радовића, Јагоша Симоновића, Блажа Марковића, Руфима Жижића и друге који активно помажу и сарађују са народним убицама и рушиоцима вјере и морала - комунистима. Јер сама њихова сарадња доказ је одобравања свих недјела, која су комунисти починили у нашем народу.

Њихове прљаве одлуке и неке вајне посланице сматрамо против-црквеним, против-хришћанским, ненародним, несрбским, чији ће виновници пред лицем Народа и Цркве на дан суда добити заслужну награду. Таквима нема мјеста са нама. Такви не смију бити помиловани. Не мање чинимо одговорним и ове свештенике и интелектуалце, који су из ма којих разлога остали код својих кућа, на територији коју партизани привремено посједују, и својом активношћу помажу ову разбојничку комунистичку банду, те их, сматрамо подлеглим у борби са крволочницима и безбожницима. Нарочито осуђујемо оне свештенике који су потписали прљаву Колашинску резолуцију и Жупску посланицу, те држали молепствије за побједу оружја гробара Србског народа и Србске Цркве, молећи се за здравље припадника друге вјере, њиховог вође,

познатог обијача радњи - Јосипа Броза. Интелектуалце и све припаднике наше Цркве, који су учествовали и потписали овакве срамне и издајничке одлуке, тако исто осуђујемо.

4) Народну Управу на Цетињу, на челу са познатим националним борцем, херојем са Солунског фронта, и четником Војводе Вука, Г. Љубом Вуксановићем, великим Србином и Православцем, сматрамо јединим представником Србског народа у Црној Гори и Боки, и рад ове - националним, спасоносним и хришћанским.

5) Организујемо се у чврсту, националну јединицу и отворено, с крстом, пером и мачем, устајемо у безкомпромисну борбу против комуниста за одбрану и спас хришћанских и србских идеала. У ову борбу позивамо и сву браћу свештенике из других Архијерејских намесништава Митрополије Црногорско-Приморске, да се најенергичније супротставе безбожничком и рушилачком Комунизму, и свим силама раде на моралном препороду нашег народа.

6) Позивамо све вјерне синове и кћери Светосавске Цркве, како оне организоване у националним редовима, тако и оне који се налазе под комунистичком влашћу, на заједничку борбу против Комунизма, да би се већ једном учинио крај разбојницима и јамарима, и завео жељени ред, рад и мир.

7) Тражимо чишћење у свим друштвеним редовима и постављање свакога на одговарајуће мјесто. Јер ако ово не би било, народ не би поново доживио исту трагедију коју данас преживљава.

8) У данашњим тешким приликама, када се ради о животу и опстанку Србског народа, позивамо Народ, да остави по страни све политичке партије, партијску мржњу и личне зајевнице, јер им данас нема мјеста.

Тако исто позивамо Народ, да не подлијеже утицају стране пропаганде, која служи једино страним интересима.

Послије тешких искустава, опаметимо се већ једном, те пођимо само путем наших личних интереса и народног спаса.

НАРОДЕ СРБСКИ!

Над твојим националним небом и Црквом наднијели су се, већ двије и по године, црни и градобитни облаци, каквих до сада у твојој историји није било. Свакодневно се руши твоја снага, твој живот, и систематски се ради да га нестане. Ти то осјећаш, видиш, знаш и чујеш. Ти си увијек у моментима народних несрећа имао исполинске снаге, да својим родољубљем, витештвом и самопрегаштвом уништиш противника. Највећи непријатељ, кога си до сада имао, ту је. Он је у твојој кући, породици, цркви, граду, селу, на твом имању, и свуда је увукао своје кржаве канце. Хоће да ти убије и душу и тијело. Хоће да ти уништи: Вјеру, Нацију и Отаџбину. Хоће да ти уништи твоју славну историју, твоје светиње, традиције и обичаје. Да уништи све твоје вјековне, криво стечене тековине. Хоће да Свето Христово Јеванђеље замијени „Капиталом” Карла Маркса, а твога највећег духовног просветитеља и учитеља Светог Саву са чифутом, Мошом Пијадом. Ако то допустимо загрмљеће на нас клетва великог Његоша: „Бог вас клео, погани изроди, што ће туђа вјера међу нама... Су чим ћете изаћ’ пред Милоша и пред друге србске витезове, који живе докле сунце грије?”

Безбројна згаришта твојих домова, пљачке твоје криво стечене имовине и насиље над твојом властитом породицом, позивају те, без преомишљаја, у борбу против скитница и нерадника.

Твоје велике и драгоцјене жртве, које леже по јамама и јаругама, у крви окупана твоја највећа светиња Острог - вапију за осветом и аманетом, да се спаси оно што је национално, што није изгорело да не изгори и што није данас бачено у јаме да не би било бачено сјутра.

Зато напријед у свету борбу за спас твоје вјерске и националне части, за спас части твоје отаџбине, твоје породице, твојих милих и драгих. Са тобом је твоје свештенство! С тобом је и Бог и Правда. С тобом су сви светитељи, краљеви, цареви и мученици србски, од првих жупана до данас. На челу твоме је дух твог највећег националног вође Светог Саве, а против тебе и пред твојим изродима и одродима - Моша Пијаде, Јеврејин из затвора у Срем-

ској Митровици, и обијач радњи Јосип Броз - звани „Тито”, - те ти се лако определијелити: „Ко ме ћеш се привољети царству”.

У Никшићу, 29. децембра 1943. године

Потписници:

1) Архиепископ Намјесник Никшићки, Милан Ђуковић, Протојереј-ставрофор, парох I Никшићки;

2) Архиепископ Намјесник Шавнички, свештеник Ђорђевић Ивановић;

3) за Архиепископ Намјесништво Колашинско, свештеник Саво Ракочевић;

4) Протосинђел Иринеј Крстић, професор-катихета у Никшићу;

5) свештеник Милосав Вулановић, парох Озринићки;

6) свештеник Милорад Кљајић, парох III Никшићки;

7) свештеник Симо Лалатовић, парох Трепачко-Борачки;

8) свештеник Вуко Васиљевић, парох Горњо-Жупски;

9) свештеник Милош Васиљевић, парох Роџански (Арх. Нам. Подгоричко);

10) свештеник Стојан Костић, парох Доњо-Жупски;

11) свештеник Богдан Радуловић, парох Прашки;

12) свештеник Саво Кустудић, парох Горњо-Пољски;

13) свештеник Комнен Радусиновић, парох Трубјелско-Рудински;

14) свештеник Јован Тодоровић, парох Пошћенски;

15) свештеник Лука Пејовић, парох Рудинички;

16) свештеник Милета Варајић, парох Стрешевско-Стубички;

17) свештеник Владо Злопаша, помоћник Арх. Нам. Никшићког;

18) свештеник Томаш Николић, парох Риђански;

19) свештеник Томаш Пејовић, парох Кочански;

20) свештеник Мирко Ђапић, парох Велишки;

21) свештеник Станко Шаулић, парох Тепачки;

22) свештеник Митар Лопушина, парох Ускочки, и

23) свештеник Видак Вујовић, помоћник Арх. Нам. Шавничког.

Ова бриљантна свештеничка резолуција, као саборни израз пастирске бриге свештеника за пут и судбину народа и државе, касније је представљала оптужницу не само за више од половине побијених потписника него и за све црногорске свештенике, које су комунисти побили у Словенији. Резолуција је умножена и у то време дељена народу по селима и градовима по Црној Гори. Објављена је и у тадашњој националној штампи у Црној Гори, а њени оригинални примерци сачувани су и до данас по многим домовима у Црној Гори. Наиласком привидних слобода у Србији и Црној Гори и распадом Комунистичке партије Југославије крајем осамдестих година, свештеничка резолуција из 1943. године поново је објављивана у опозиционим и црквеним листовима. Свештеничку резолуцију су, свакако, после завршетка Другог светског рата максимално користили и безбожни комунистички историчари како би и мученичку Србску Цркву оцрнили међу омладином и народом. Тако је, на пример, муслиман Менсур Сеферовић у априлу 1983. године пишући фељтон у „Вечерњим новостима” о распу Јову Радовићу под насловом „Крст црвеног протe”, свом силином ударио на свештеничку резолуцију из 1943. године и свештеника Јована Тодоровића, кога је назвао „љотићевцем” иако он није припадао ЈНП „Збор” Димитрија Љотића.

Другог дана по објављивању резолуције свештeнства, 30. децембра 1943. године, свештеник Јован Тодоровић је написао отворено писмо распу Јову Радовићу, „вјерском референту у покрајинској Комунистичкој влади за Црну Гору”. Отац Јован у том бриљантном и исповедничком писму каже:

ИЗДАЈА ПРЕМА СВОЈОЈ ЦРКВИ И ОТАЏИНИ

Распу ЈОВУ РАДОВИЋУ,

„вјерском референту у покрајинској Комунистичкој влади за Црну Гору, Колашин

Црвени „Министре”!

„Не пада снијег да помори свијет,
него свака звјерка свој траг да покаже”.

Обича је и колегијални ред, када неко добије положај, одликовање, учини неки подвиг и томе слично да му се том приликом упуте срдачне честитке, пропраћене са жељом да стечена каријера буде на личну и општу срећу, а нарочито оне професије којој припада онај који је ту каријеру стекао. Па ево и ја, држећи се тога обичаја и реда, хитам да ти као свештеник свештенику и као племеник своје племенику, упутим честитку приликом твога избора за „Министра” вјера у крвавој и братоубилачкој влади црвеног Московског „маршала” Тита.

Теби је безбожни „министре”, позната историја Хришћанске Цркве. Позната су ти сва она страховита мучења и прогањања Хришћана за прва четири вијека. Али ти је познато, и то, да ни најсвирепије муке: на ломачи, крсту, бацање пред дивље звјери, отсијецање извјесних дјелова тијела не помогоше. Истински слeдбеници Голготске жртве не издадоше. Сва страдања и муке издржаше и побиједише. То су мученици и светитељи, који и данас послије 2000 година, живе у Хришћанству. Истина и тада је било оних који под правим ударцима поклекнуше и издадоше. Такви су искључени из Христове Цркве као: невјерници, отпадници, јеретици и томе слично. Јуда је издао Христа, и одмах га је за издају стигла казна. Објесио се, умро душом и тијелом за увијек у Христовој Цркви као и сви издајници. Апостол Петар остао је вјеран Христу, до краја свога живота, и своју вјеру у Њега посвједочио је својом смрћу на крсту. Али зато се прославља 20 вјекова у Хришћанском роду, и нема краја на земљи, гдје му не постоји богомоља. Ово је само ради примјера за оне који изневјере (издају), и за оне који остају до краја вјерни. Овако је било у прошлости, овако је и у садашњости, овако ће бити и у будућности.

Човјечанство дугује Хришћанској Цркви један велики дуг, а тај је што је она својом божанском мисијом, извршила његов културно-морални препород. Србски јој народ поред овога дугује још један већи дуг. Она је извршила национални препород Србског народа прије 724. г. поставши националном и духовном споном цијелог Србског народа. И остала је као таква до данас. И од тога времена, па до данас имала је: своје народно свештeнство, епископат,

богослужбени и службени језик и писмо. Све је ово од тада па до данас служило само „Богу и свом Србском роду”. То је Светосавски програм наше Цркве. Вјекови су пролазили, разни господари мијењали се над Србским народом, али Светосавски програм србског свештенства није се мијењао. Он је такав и данас. Он мора остати такав и у будуће. У свим критичним временима, кад би дошао у питање вјерски и национални опстанак Србског народа, дух националног србског свештенства устао би у одбрану вјере и нације, с девизом: „За крст часни и слободу златну”. За тај и такав Светосавски програм Србски патријарси, епископи и свештеници разапњани су на крст, тровани, умирали на колац и конопац, налазили смрт чак и у Црном мору, од непријатеља Србског народа и његове Цркве. Они су сва та мучења радо подносили, јер „Срб је Христов, радује се смрти”, али туђу идеологију, туђу вјеру, име и језик никад нијесу примали. Отуда су србски свештеници и други црквени великодостојници, били често пута у свом народу не само духовне вође, него и политичке, војне, итд. Крстом и мачем писали су историју своје Цркве и свога народа. Отуда је Србски народ у свом свештенству и својој Цркви гледао своје право национално оличење. Он то и данас гледа, али не нажалост у цјелокупном свештенству.

За ове двије и по године међусобног покоља, један дио свештенства пљунуо је на Свети олтар и свој Народ. Пошао је у нове потурице. Ето, на челу свих тих нових потурица стојиш ти, као „министар” вјера, дојучерашњи слуга, оне исте Цркве и Народа, којих је био Владика Данило, који је пре 236 година такве потурице, као што си ти и оне којима си ти „министар”, да би спасао Цркву и нацију, ставио под нож на Бадњи-дан. Потурице из времена Владике Данила, хтјеле су да преко Мухамеда униште Србски народ. Ти и твоје потурице, хоћете да постигнете то исто преко Карла Маркса.

Зар ти не би јасно из двогодишње борбе „народних ослободилаца” - а то је постало јасно и онима који су у лудницама - да њихова борба није за националну, политичку и државну независност ни Србског, ни Југословенског, ни Словенског народа? Њихова је борба партијска - за побједу комунизма, убрзање свјет-

ске револуције и успоставу диктатуре пролетаријата. Зар би без очију, а тобож код очију, па да не видиш и то, да је сва њихова борба усредсређена против Србског народа и његове Цркве? Зар ти није позната изјава шефа ваше комунистичке борбе, коју је дао једном Србину на његово питање: „Шта помаже Србима побједа Руса, кад Срба нестане у међусобном покољу”. Он му је одговорио: „За нашу борбу није важно што ће нестати Срба, већ да побједи међународни пролетаријат, а ако Срба нестане њихову земљу населићемо Циганима...”

Зар ти не би јасно ни до данас, да они не воде борбу за Христа него против Њега и Његове Цркве? А ти си Христов војник, слуга св. олтара Његове Цркве. Ако те ни то не може увјерити, питам те као „министра” вјера, гдје је Руска Православна Црква од октобра 1917. г. до данас? Шта су од ње урадили они који су религију прогласили за „опијум народа”? Гдје су руске светиње и реликвије? Да ли ти је позната статистика колико је поубијаних свештеника и владика, на најсвирепији начин, својствен само оним двоножним звјерима, чији си ти овдје министар, а Јарославски у Совјетском Савезу? Гдје су ти руске богомоље, у шта су оне претворене и чему данас служе? Питај неку твоју „ударницу”, Г-не „Министре”, ако је то теби непознато, па ће ти она рећи. Уз то ће ти рећи, и шта раде тамошње њихове другарице по тим светим руским богомољама.

Знам сигурно, да слушаш сваког дана „другарице” како ти пјевају: „Не вјерујем у Небеса, већ у Маркса и Енгелса”... И зар оне не успјеше да те досад уразуме - ако ти то памет не дозволи - да они не вјерују у Бога, душу, Цркву и др. догме. А ти си залуд био досад проповиједник Божанске науке, а не безбожничке. А сад постаде безбожник, бездушник! Заборави ли учење Цркве да се човјек од животиње тиме одликује што има душу, што има вјеру у Бога? Или како ти приличи она друга њихова пјесма, као свештеном лицу на положају министарском: „Устај сељо, устај роде, да се браниш од господа, од жандарма батинаша, од попова мантијаша...”, А ти носиш чин свештеника! У мантији си. Ја не могу да разумијем твоје „Министарство” вјера кад су они против свих

вјера. Да су те поставили за Министра против вјера, онда се не бих чудео, јер то захтијева материјалистичко-марксистичка доктрина. У ствари ти јеси ово последње, него „очи имаш и не видиш, уши имаш и не чујеш” како би рекао Христос.

Да ли ти је безумниче познат устав Србске Цркве у комунистичком законодавству. Ти си на њ, хвала Богу, не, крсним знаком, већ стиснутом песницом положио заклетву, да ћеш га у живот Цркве спроводити потпуно? Да лиси видио каква су права тим уставом дата Србској Цркви и какву јој будућност осигуравају твоји црвени властодршци? Зар из њега нијеси видио, да си министар против вјера, кад си против своје вјере и нације положио заклетву? Ако кријеш тај устав, ево нека га чују синови и кћери Србске Цркве: „Вођство југословенске комунистичке странке, свјесно своје улоге, да до комунизација Балканског Полуострва не може доћи док се не сломи кичма Србства и Православља, јер је познато да су то два фактора који су омели продирање Османлија на запад и Аустрије на исток, споразумјели су се да уништењем свега што је Србско и Православно отиरे се терен за комунизација Југославије и Балканског Полуострва”. А знаш ли ко га написа? Миле Будак и Мошо Пијада 1935. г. у Сремској Митровици.

Историја Србске Цркве памти издаје. Али од ове твоје нема срамније до данас. Да један србски протојереј, положи заклетву на то „да сломије кичму Србства и Православља и да оба двоје уништи” за интересе треће интернационале!! Гдје ти би памет, достојанство протојерејско, свијест национална? Ни, првог, ни другог, ни трећег немаш. Зато што их нијеси ни имао, изабрали су те за „министра”. Нашли су у теби слијепо оруђе, да преко тебе руше Србску нацију и Цркву. Што се не сјети Патријарха Соколовића, Архимандрита Арсенија Гаговића, Баја Пивљанина, Лазара Сочице - за које и свака неписмена баба у Пиви зна - ако нема више историјског знања - па да се одлучиш на овакав по Србски народ и његову Цркву смртоносни акт?! Што се не сјети изроде, да су ти овакав устав за Србску Цркву и народ написали они, који су поклали оних седамсто хиљада Срба по разним мјестима, и који хоће да „земљу србску населе Циганима?”

Зар да уништиш Србски народ и његову Цркву? Па коме онда да будеш министар? Ваљда оним Циганима које ћете да населите! Да! За боље нијеси, међу бољима нијеси и бољи од њих нијеси! Богохулни одроде вјере и нације, који ћеш као уклесати остати кроз сву србску будућност. Србски народ преживјеће и ову трагедију? Али ти нећеш остати ни у оним јамама у којима си прошле године сакривао разне Кутлаче, који су те данас уздигли на овакав, од цијелог Србског народа попљувани и презрени положај.

Знаш ли да је до данас, та крвава петокрака звијезда, коју ти носиш на твојој безглави, заклала 20 свештеника у Црној Гори и њихова мученичка крв дими на олтару вјере и племена?” Зар те та трагедија не боли, када су им они који су твога духа, образа и части вадиле живима очи и срце, парали у трубу, разапинали на дрвећу. А зашто? Зато што не пришише петокраку, срп и чекић, не стадоше под црвени барјак и команду Мошову, не постадоше пролетери, не бацише под ноге Св. Јеванђеље, не издадоше Краља и Отаџбину, као што си ти све ово учинио, него остадоше и умријеше као Срби, као србски свештеници, као „витезови без страха и мане”.

Како ћеш доћи у Острог да служиш Св. Литургију, када се оштрошке греде данас црвене од невинне србске крви, а на њивоту Св. Василија леже маљуге и сјекире, с којима су разбијане главе и просипани мозгови наших најбољих синова? А све је ово урађено по наредби крвопијске и љешинарске владе чији си ти „министар”! Питам те - кад би побиједили такви криминални типови и друштвена олош - шта би било и у шта би ти претворили манастире: Цетињски, Морачки, Дечане, Студеницу, Грачаницу, Фрушкогорске и Светогорске? Шта је с манастиром Св. Тројице?

Погледај колико је гробова код Пивског Манастира - од твојих разбојника. - Колико их је још додато 6. октобра о. г. Колико их је код цркве у Шавнику, Боану, Жабљаку? Знаш ли да је од 13. јула 1941. г. па до данас у Црној Гори поубијано преко 40.000 становника, а преко 20.000 домова уништено је. Размисли о овоме - ако ти „ударнице” нијесу попиле и последњу мождану ћелију у 60-то годишњој глави - ко их поби? Зашто? На кога пада одговор-

ност за толику невину крв? Која је то влада, по чијем наређењу и у име чије је могла да уради ово?

Обазри се и види до чега сте довели Пиву ти и твоји јамари?

Знаш ли да је Пива данас обезглављена? Сви они људи који су претстављали вриједност и у које су Пивљани упирали очи, сви су пошли под твој крвави нож и нож глувог Обрена. Гдје су ти, ископнице: бан Мујо Сочица, Данило Радојичић, нар. посланик, Спасоје Тадић, официри: Душан Бајагић, Митар Пејовић, Илија Кецојевић, Радивоје Кандић, Машан и Љубо Благојевић, Милан Делић, школ. надзорник, професор Вукашин Врачар, учитељи: Радојица Николић, Станко Дурутовић, предсјед. општине: Сава Тодоровић и Војин Мићуновић и многи други?

Ко данас представља Пиву с тобом: Солумија Благојевић, пропала ученица рад. школе, „Брко Брковић”, амалин београдски, Јанко Тадић, разбојник, Перо Жарковић, пропали ђак - разбојник, Тодор Благојевић, најобичнији хохштаплер, Обрад Цицмил, културни целат, Живко Априћовић, скитница и други. Не зна се који је од кога више невинне братске крви попио, домова у црно завио и Пивљана у јаме бацио!!!

Ти врло добро знаш, кад су до самог олтара Пивског Манастира падале главе Пивљана, од ове твоје крволочне руље. Она је иста водила манито коло око њихових љешева. Ти си данас постао душа те руље. Замисли самог себе као свештеника у гомили тих разбојника и добићеш жалосну слику какву поругу и наказу представљаш. Знаш ли да и данас леже лешеве Пивљана од Јабланице до Јаворка, без сахране и опијела које поби твоја јамарска влада? А ти постаде „министар” убица и крвопија својих Пивљана!

Зар постаде баш толики нитков и племенски изрод да примиш „министарски” положај, оних који љетос навукоше онакву катастрофу на нашу несрећну Пиву, те поклаше преко 1500 људи, жена и невинне дјеце, и онолико домова у дим и пепео претворише? Док си ти, осјећајући прљавштину своје савјести са Кутлачом, Гојком, Јефтом сакривао се по јамама. А кад је опасност прошла, извукао си са њима зликовачку кожу, да би данас сјео на некакву министарску столицу и припремао нови покољ невинних, нова гробља

и паљевине. Знади! Није далеко дан, када ћете на гробовима тих невинних жртава платити пасјом главом сва своја недјела. Не постоји више јаме под србским небом, гдје ћеш наћи спаса иједног минута. Запамти! Нема више прошлогодишње судске југовине и „буржоаске сентименталности” за оне који су као ти плънули и погазили: Вјеру, Нацију и Отаџбину. Једини закон биће за вас, она Христова заповијест: „Каквим судом судите, онаквим ће вам се судити, каквом мјером мјерите, онаквом ће вам се одмјерити”. И никако друкчије! Како си чувао част и образ свога Народа, Цркве и Историје, такву ћеш награду и добити. Како си судио са својом владом, онима који су осјећали: национални, вјерски и отаџбински понос, и како сте их за то наградили, тако ће се судити и вама и таква ће вам се награда дати.

Није пануо овај снијег (зло) да помори цио наш Србски народ, него да сваки Србин покаже своју вриједност (свој траг). Тако је пануо овај снијег и на Цркву, да се и ми свештеници покажемо какви смо који. На овом снијегу показала су се два трага. Један дио свештенства уз Св. Саву је, бори се за одбрану: Вјере, Нације и отаџбине. Други, мали дио, издао је Св. Саву, одродио се од свог Србског народа, плънуо на светиње и олтар, бори се против своје Отаџбине, Цркве и народа. Удружио се са гробарима и јамарима, узевши улогу друмских разбојника - то је свештенство Моше Пијаде на челу с тобом, Јово, као својим „министром”. Вама који држите молепствија у Немањиним задужбинама за чифуте Моша и Тита, за побједу оружја крволога Србског народа, вама који доносите резолуције по Колашину и Жупи Никшићкој и др. мјестима, по диктату Црвеног Кремља, против свога Народа, Цркве и Отаџбине, нема мјеста у Србском народу и његовој Цркви. Не скрнавите Србске Светиње и богомоље! Идите у синагоге! У чифуте! У разбојнике, скитнице и плачкаше! То сте изабрали. Тамо је ваше мјесто! Јер „с ким сте онакви сте”, - па такве поздраве и честитке заслужујете.

Никшић, 30. децембра 1943. г.

Јован Г. Тодоровић
свештеник из Пиве

Свештеник Јован Тодоровић је у другој половини септембра 1944. године, испред уласка комуниста у Никшић, одступио до Цетиња и тамо је боравио до половине новембра 1944. године када је са Митрополитом Јоаникијем, свештенством и народом одступио из Црне Горе према Босни, Словенији и Аустрији. Убијен је у Словенији у мају 1945. године са својом сабраћом свештеницима и око 30 хиљада Срба. Пре убијања су мучени, пљачкани, везивани жицом и телефонским кабловима, а партизанке су им чупале браде и косу. Гроб му се ни до данас не зна.

Попадија Гроздана је остала да сама, без ичије помоћи, издржава своје четворо малолетне деце. Радила је најтеже физичке послове у првим поратним гладним годинама - рашчишћавала је рушевине у Никшићу које су остале иза америчких бомбардовања србијанских и црногорских градова 1944. године.

У архиву Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу пронашли смо њено писмо које је 1. јануара 1950. године упутила Митрополиту Јосифу из санаторијума у Колашину. Митрополит Јосиф је њено писмо проследио Митрополиту Црногорско-Приморском Арсенију (Брадваровићу) с обзиром да није имао могућност да помогне пошто је и сам био гоњен од комуниста. Писмо има следећу садржину:

Колашин, I-I- 1950. год.

Њејовом Високојпреосвешћенству

Митрополију Скојском Госјодину Јосифу

Београд

Најискреније се усуђујем приступити Вашој свијетлој Десници да је пољубим и изнесем Вам следеће.

Мој покојни муж Јован Тодоровић био је у Вашој епархији као парох 1933. г. и био до времена 1940. г. Одатле смо прешли породично у његово родно мјесто Никшић. Ту смо живјели за вријеме окупације све до његове погибје. Јован је погинуо 1945. године.

Ја сам остала са четворо дјеце малолетне од њих су троје мушке и једно женско. Дјеца су већ одрасла за школовање и свако сам дала на школовање и са својим мучним радом сам их издр-

жавала, јер наше непокретно имање било је веома мало, те сам била принуђена да радим на грађевине (рушевине) у Никшићу. Под тим тешким радом у времену од 1945. па до септембра 1949. била сам стални радник. У септембру сам упућена за санаторијум у Колашину ради лијечења плућне болести гдје ћу за дуже времена остати. Моје четворо дјеце остала су у Никшић без икакве родитељске заштите и ни заштите од какве ближе својте немају, него су остала на милост људског друштва у колико ко имаде код себе Хришћанског дјела милосрђа и сажалења према њима. Моја родитељска помоћ их је напустила и мислим да им неће бити више указана, него судбом су предата Свевишњем Богу и добрим људима и да пружи руке к њима, ако она буду достојна пажње. Као свом Архипастиру обраћам се Вама и горе изнијела сам вам моју судбу и стање у коме се налазе четворо дјеце мог покојног мужа и моја. Са горе изнешеним просим од Вас милост да укажете помоћ овој дјечи, ако су заслужна по раду њиховог покојног оца свештеника Јована Тодоровића, који је био у Вашој Епархији.

Као Хришћанка љубим вам десницу,

Вашег Високопреосвештенства.

Гроздана Тодоровић

Попадија Гроздана је, с Божијом помоћи, успела да изведе на пут своју децу. Сви су завршили високе школе. Старији син Петар је архитекта у Митрополији Црногорско-Приморској, а најмлађи Драган је лекар у Подгорици и члан Црквене Општине Зетске.

Као млад свештеник имао сам тај благослов да на Аранђеловдан јубиларне 2000. године у кући др Драгана Тодоровића у Подгорици прережем славски колач са епитрахилем Свештеномученика Јована Тодоровића, дивног и часног изданка Србске Цркве и Србског народа.

ЈЕРОМОНАХ БОРИВОЈЕ (ТОМОВИЋ), НАСТОЈАТЕЉ МАНАСТИРА ЋЕЛИЈЕ ПИПЕРСКЕ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јеромонаха Боровоја (Томовића), настојатеља Манастира Ћелије Пиперске у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу нити, пак, у Манастиру Ћелији Пиперској који је после рата запустео, а манастирски конаци опљачкани и порушени. Митрополит Јоаникије га је на Божић 1943. године одликовао правом ношења црвеног појаса.

Јеромонах Боровоје је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Србски четник из Црне Горе, а потоњи србски емигрант у Америци, који је прошао пут „од Везировог до Зиданог Моста” и, Божијим чудом, преживео масовно страдање Србског народа од комуниста у Словенији 1945. године, Михаило П. Минић, у својој књизи *Расуће кости 1941-1945*, штампаној у Детроиту 1965. године, записао је своје сећање на страдање јеромонаха Боровоја (Томовића). Минић у поглављу „Извођење на стрелиште” каже:

„...Супротно од објављене изјаве партизанског официра, партизани припремају страشان злочин над свима нама, који смо задржани у логору. Одмах су наредили да се ослободи простор у

логору до северне вратнице. Затим позвали су људе из среза андријевичког да заузму тај слободан простор до северне вратнице. Они су стали у колони простих редова. Код постројених људи до вратнице, долази један партизански официр са списком људи реченог среза. Прозвао је стотину људи из среза андријевичког, који су се издвојили и стали до самог излаза северне вратнице. Партизани су отворили вратницу, до које су са улице чекали камиони и јака партизанска стража. Прозвати људи из среза андријевичког по изласку на вратницу, ушли су по двадесет људи у камионе. Пошто су се укрцали, у камионе су се попели партизански војници и стали на угловима камиона и код шофера. Камиони су кренули од логора и сваки носи одређеном циљу по двадесет људи.

После чекања скоро два часа камиони су се вратили за нове жртве. Исти је начин утовара и прозива људи групе од стотину из среза андријевичког. Када су се камиони вратили за трећу групу људи из среза андријевичког, камиони се нису задржали код вратнице логора, већ су продужили поред логора према западу. Одмах је промењен начин извођења људи из логора. То је урађено ради веће предострожности. Партизани су продужили са прозивом треће групе од стотину људи из среза андријевичког. Њих је прихватила јака партизанска стража на северној вратници и одвела према западу поред логора, у којем су правцу и камиони прошли. После кратког задржавања камиони су се вратили, носећи везане и свучене људе у правцу Похорја. Пролазећи поред логора, шофери су нарочито пуштали јаки звук мотора и ауспуха, да људи у логору не би чули ма какав глас људи из камиона, а камиони су били покривени великим шаторима, увезани јаким конопцима. Пошто је наступила ноћ, партизани су саопштили да ће се са извођењем из логора преосталих људи из среза андријевичког и људи из осталих срезова, наставити идућег дана.

У току извођења наших људи из логора, партизани су налазили разне методе да заговарају људе у логору, да не би приметили и предвиђали несрећу и смрт, коју им партизани припремају. Партизани су постављали разне предлоге и измишљали разне наредбе. Захтевали су да сваки срез изабере по два човека, ко-

ји ће бити интендант и комесари за дотични стрез. Ови интендантима треба да се брину за снабдевање храном, тако, да по изласку људи из логора на ново место одмах добију храну, припремљену од стране интенданта за дотични стрез. Појединцима су враћали ствари, које су им партизани опљачкали. Обећали су свакоме вратити опљачкане ствари. Саопштили су, да се све опљачкане ствари сабирају, и да ће их вратити пређашњим власницима. Партизани су тражили да сваки стрез одреди по једног човека, да све пронађене ствари попишу ради лакшег враћања припадницима. Наредили су, да се попишу имена људи, којима су и какве ствари одузете. Одређени људи за предње циљеве одлазили су из логора, али се никада нису враћали, нити ће се икада знати, где су њихове хумке. Прављени спискови о одузетим стварима био је изговор ради држања у заблуди људи у логору. Овакве и сличне трикове, партизани су свакодневно изводили у логору међу нама.

Наступа ноћ између 19. и 20. маја 1945. године. Нико не може сазнати, куда су одведени људи, који су у току дана извођени из логора. Сваки партизан контролише један другог. У логору шетају наоружани партизани нарочито за то одређени. Њихово је око и ухо на свакој страни. Чим је наступила ноћ, нама је забрањен сваки покрет. Партизани, који су у логору, одузимају ствари и новац од наших људи. Појединци, који су протествовали, били су премлаћени. После болести и заморног пута, наше људе у логору био је обузео сан. Људи нису могли да се пробуде колико су чврсто спавали, што се каже, спава као пред смрт.

У таквим приликама освиће недеља 20. маја 1945. године. После сванућа, у кругу логора осећа се живот. Неки од наших људи ложе ватру и кувају у конзервама кашу. Многи немају ништа ни да поједу нити да скувају. Многима не долази глад, већ мисле на догађаје, који се збивају. Многи се жале један другоме, шта им је у току ноћи од стране партизана опљачкано. Многи од нас наслућују несрећу, која се збива. О томе у поверењу препричавају. Многи су пре желели смрт него живети у средини комунистичког терора. Онај, који је био у убеђењу да је крај животу ту, ипак је веровао да ће му се живот одузети на достојан начин. Међутим, ко-

мунисти названи партизани, то друкчије извршавају. Све из реда свуку и вежу изолованом телефонском жицом. Везане одводе камионима у шуме Похорја и на зверски начин њихове животе уништавају да би створили социјални поредак „источне демократије”.

У недељу 20. маја 1945. године око 9 часова пре подне, опет су дошли камиони са војском и партизанским официрима. Наставља се извођење из логора истим редом преосталих људи среза андријевичког. Пошто су извели људе из поменутог среза, настављено је са извођењем људи из логора припадности среза беранског. После свака два сата, партизанска војска изводи из логора групу од по стотину људи и под јаком стражом одводе на губилиште. У недељу 20. маја дошли су у логор и то: партизански мајор Драгојевић из Ђулића и мајор Лекић, син Благоја Лекића из Краља, оба из среза андријевачког. У логору су нашли своје рођаке, један од партизана био је синовац капетана Бајића. Уверавао је стрица капетана Бајића, да му се неће ништа рђаво догодити и да ће слободно поћи дома. После овог виђења на пола сата, капетан Бајић је изведен из логора са групом од стотину људи и одведен на стрелиште у шуму Похорја.

Један партизански мајор, родом из Бјелопавлића, дошао је у логор са другарицом партизанком, која је такође родом из Бјелопавлића. У логору су нашли своје рођаке и са њима се љубили и давали им новац да понесу родбини у Бјелопавлиће. Преко њих шаљу родбини испоруке и поздраве. Оваквим триковима партизани су заваравали наше људе у логору и држали их у заблуди, да не би предвиђали смрт, коју им партизани припремају. Све су у логору убеђивали, да ће брзо бити код својих кућа и својих породица. Један командант партизанске бригаде, родом из среза шавничког, дошао је аутомобилом са аустријске границе са групом официра да види људе у логору. Речени командант, нашао је у логору најближе рођаке. Са њима се љубио и исте уверавао у безбедност живота, да се никоме неће ништа десити, јер је Тито дао општу амнестију. Међутим, сви они, који су били убеђени у сигурност живота, изведени су на стрелиште и масовно стрељани са људима свога среза.

После оваквих случајева, ко је смео између нас да покуша да увери људе у опасност, која их чека. Ко је тај, да би могао после оваквих случајева и трикова, убедити људе да их чека смрт и кога би они могли послушати, да голоруки јуришају на уперене цеви аутоматског оружја у циљу продора и бегства. Појединац, или мала група, није могао побећи из логора, јер би одмах био ухваћен и мученички уништен. Поред осталих заварача, партизани су се служили и овима: из среза андријевичког, партизани су задржали у логору Милорада Јојића, судију преког војног суда родом из Андријевице, и др Вукоту Дедовића, управника болнице из Берана. Обадва су задржали са изговором да ће само њих двојицу предати народном суду, а за остале људе објавили су, да ће сви поћи својим кућама. Међутим, партизани су то супротно урадили. Људе из логора све су одвели и извели на стрелиште у шуме Похорја, а Јојића и Дедовића одвели за Београд, где су после кратког поступка са унакрсним питањима и они стрељани.

Наступа ноћ између 20. и 21. маја 1945. године. У логору је настављена иста игра као и претходних ноћи. Партизани врше претресе у току ноћи, са изговором да траже оружје. Са појединаца скидају одела и ципеле, јер су предходних ноћи поплачкали, новац, сатове, прстење и друге драгоцене ствари. На крају, оваква вршљања партизана, нашем народу су досадила, те је у току ноћи настао револт и побуна, после чега партизани нису више смели доћи у масу наших људи.

Освиће дан 21. мај 1945. године. У логору убичајени жагор. Сва лица замишљена и забринута судбином личној и породице, која је од њих одвојена. Препричавају догађаје, који се одигравају. Мање групе и појединци замишљено шетају по кругу логора. Код мене је дошао Раде Јевтовић из среза бјелополског. Почео је да ми прича сан, који је прошле ноћи уснио и каже: „Према моме ноћашњем сну, ово ће бити наш последњи дан нашег живота”. Није хтио да ми каже детаље сна, само је рекао: „За нас не ваља. Сви ћемо данас изгубити главе”. У току нашег разговора, долази партизанска војска на северну вратницу. Улазе у логор партизански официри, који су наредили: „Срез бјелополски са свом спремом

до вратнице”. Ја сам био по списку убележен при срезу бјелополском. Сви људи убележени у срез бјелополски, за кратко време били смо на одређеном месту. Партизански официр почео је да нас прозива. Прозват сам у прву групу од стотину људи. После прозива стали смо до северне вратнице у простим редовима. Остали људи из среза бјелополског, који нису прозвати, остали су да чекају за други транспорт.

Око 9 часова пре подне отворена су врата на сјеверној вратници логора. На улици са десне стране од вратнице логора, стоји партизанска војска у дуплим редовима са митраљеткама. Излазимо из логора и улазимо између редова црвене војске. По нашем изласку, први на челу стали су, док цела група од сто људи не изађе из логора. Када смо сви изашли из логора, наређен је покрет. Идемо поред логора у правцу запада. Прелазимо један сквер, а затим преко улице, која води према југу. Свуда на угловима улица стоји партизанска војска са аутоматским оружјем. Сви да смо решили да бежимо ниједан главу не би могао изнети.

Удаљили смо се од логора око две стотине метара и са угла једне улице окренули смо лево. Пошто смо се окренули лево нисмо ишли ни двадесетак метара ушли смо у двориште двоспратне зграде, чија се улазна врата налазе са северне стране, са неколико степеница испред улазних врата. Близу ове зграде нема суседних кућа, из којих би се могло видети или чути, шта се одиграва у овој згради. Улицама је обустављен сваки саобраћај, који је тих дана био врло редак. У дворишту ове зграде било је неколико камиона партизанске војске. Чим смо се појавили на капији дворишта и ступили у авлију, сваког од нас ухватила је језа. Промишљали смо, крај живота нашега је у подруму речене зграде. Неколико партизанских комесара стоје у дворишту и вичу на нас: „Брже, брже, мајку вам вашу, много сте нам јада задали”.

По уласку у зграду идемо преко великог предсобља и на десну страну ушли смо у једну собу са западне стране зграде. У соби бијаше неколико скамија, а по патосу собе просуте разне ситне ствари, хартије, исправе и друга документа. У соби, код сваког прозора, стајала је група партизана са митраљеткама упереним

према нама. Када смо ушли у собу, стали смо поред зида у простим редовима. У собу је ушао један партизански комесар и наредио да све ствари ставимо испред себе. За тим је саопштио, да ће се извршити претрес ради тражења оружја, затим је казао, да се ниједна ствар у џеповима, новац или што друго, не сме задржати. Запретио је смртном казном, у кога се нађе најмања ствар при претресу. Наредио је да се из собе излази два по два без ствари, ради детаљног претреса. На вратима собе стоји група партизана са митраљеткама упереним према нама. Два по два, један за другим, излазимо из собе у предсобље ради најављеног претреса.

Мислим да сам био петнаести по реду при изласку из собе. По изласку из собе и доласку у предсобље, дохватили су ме два партизана, један за десну, други за леву руку и одвели на средину предсобља. Невероватном брзином партизани су скинули са мене одело и ципеле. Моје одело бацили су на једну гомилу разног одела и ципела, које је стајало у предсобљу. Остао сам у кошуљи и кратким доњим гаћама. И то би партизани са мене скинули, али је било дотрајало. Ни чарапе на ногама, ни капа на глави, није ми остала. Партизани су ми забацили руке на леђа. Један партизан прилази и веже ми руке изолованом телефонском жицом дугачком један метар. При везивању жица утања у месо. Други партизани вежу брата калуђера Томовића из Лепенца. Привезали су нас једног до другог и вежу телефонском жицом тако прибавене да смо се једва кретали.

Када је било готово, два голаћа идемо преко предсобља према излазним вратима, на којима чека камион утоварен другим везаним голаћима, који су пре нас изведени из собе у предсобље ради претреса. Једва смо ушли у камион, јер смо везани сувише прибијени један за другог. Када смо се попели у камион, наредили су да седнемо на ноге људи, који су седели у камиону испружених ногу. Када смо сели, морали смо ноге испружити да други седне на наше ноге. То је рађено ради веће предострожности да се не би у камиону побунили, у циљу бегства.

Пошто сам сео у камион чуо сам вику у предсобљу, погледао сам, видим Угљешу Пековића из Равне Ријеке, где се отима и

не да да се веже. Дохватило је Пековића неколико партизана и одвукли преко предсобља у једну собу лево од улазних врата. Када су партизани отворили врата собе да уведу Пековића, видео сам крваве зидове собе. Када су увукли Пековића, партизани су затворили врата, после чега сам чуо очајан крик у соби. Иза тога изашли су партизани из собе и при изласку сви се смеју. Судбина Пековића запечаћена је крвљу оштрица ножа. Међу тим партизанима познао сам Мирослава Сибиновића, машинбравара из Крагујевца. Њега сам познао, јер сам десет година служио у Крагујевцу.

Из собе излазе у предсобље два по два. Тада је изашао калуђер Томовић из Лепенца - Поља. По изласку у предсобље калуђер Томовић моли партизанима да му по верском обичају манију не скидају. Одједном са свих стране, њали су од стране партизана ударици по телу калуђера Томовића, после чега сваки партизан држи по парче маније у рукама. Међу партизанима оштри смех. Ударају калуђера Томовића са комадима поцењене маније. Калуђеру Томовићу вежу руке на леђа, а са њим вежу другога изведеног у предсобље. Под ударцима улазе у камион, а калуђер Томовић под ударцима је узвикнуо: „Тело земљи, душа небу, идеја Србству”. Сав крвав сега на наше ноге...

Последњу двојицу од наше групе вежу у предсобљу и убацују везане у камион међу нама. Камион се пуни са двадесет људи свучених и везаних руку на леђа и један за другог. Камион је покривен шатором, јако увезан конопцима. Затварају се врата камиона, после чега улазе четири наоружана партизана са митраљеткама и стоје позади до улаза у камион. Два наоружана партизана већ су раније ушли и стали на угловима првог краја камиона. У кабини код шофера улазе партизани наоружани са митраљеткама. Све је готово, камион креће према губилишту натоварен мученицима. Други камион приступа ка вратници речене зграде за нове мученике. Наш камион излази из дворишта и крећемо према логору, који пролазимо и идемо у правцу истока. После кратког путовања улицама изашли смо из вароши Марибора. Моменат је био страхан. У првом часу сви смо били збуњени. У току путовања почели смо да се прибирамо. Везани и голи људи почеше да

певају четничке и националне песме. Многи испољавају последње жеље. Калуђер Томовић опрашта се са братом.

Возимо се равницом за неколико километара, после чега наступамо у шуму, одакле је пут успон до самог врха планине. Чим смо напустили равницу и дошли до шуме, видели смо из камиона на крају једног поља, до саме шуме велике ровове, дугачке неколико десетина метара, гдје их копају немачки војници. Мислили смо да је за нас припремљено стрелиште. Међу нама почели су говорити појединци: „Ето наше куће”. Спроводници су нам казали: „То је за друге издајнике и фашисте. За вас је вечна кућа спремљена на брду. Ми знамо да волите планине и шуме, па смо вам такво место изабрали”. Опет пркосне песме и протести. Голи и везани људи певају и пркосе.

Одмах по изласку из дворишта зграде, где смо били везани, почео сам да прибирам сву снагу, да се одрешим. Стално трзам жицу на рукама. Измучио сам мога друга, који је везан за мене. Он је почео јаукати од болова, колико сам трзао жицу. Моје су руке исечене жицом. Успео сам да извучем десну руку из жице. Мој поглед и покрет да устанем приметио је један партизан стар око 20 година, доста румен у лицу. У току разговора са калуђером Томовићем, дотични партизан казао је, да је родом из Ваљева. Када је приметио моје покрете, окренуо је револвер мени у чело са узвиком: „Мислиш да побегнеш, крваво ти дете”. Остао сам миран и прибрано гледам цев револвера, уперен право у моје чело. Револвер би пре окинуо, него би моја рука дошла до њега, зато сам остао непомичан. Ваљевац је наредио другог партизану да види јесам ли одрешен. Моје су руке и даље стајале на леђа, али одрешене. Одмах сам замотао жицом одрешену десну руку, да изгледа као свезана. Партизан је нагнут преко мене узео крај жице од завезане десне руке, повукао са руком и мислио је да је десна рука везана. Крајем жице од моје десне руке, везао је моју леву руку. Приликом везивања моје леве руке стегао је жицу, да ми је цела рука утрнула.

Пошто ме везао и удаљио се од мене, одмах сам почео да се поново дрешим. Одмотао сам десну руку. Покушао сам да одре-

шим леву руку. Ваљевац стално мотри на мене. Приметио је да се комешам. Поново је узвикнуо: „Радиш да штетим метак на тебе?” Одговорио сам, да ми је рука јако стегнута и да ме боли. Ваљевац додаје: „Још мало па те неће болети”. Не мислим на претње, смрт ме не мимоилази. Радим да се одрешим. Жица је око леве руке јако стегнута. Покушао сам да одрешим други крај жице, којим сам везан за мога друга. Срећу сам имао, те сам крајем моје жице везан за мога друга, те ми рука није била везана крајем жице, са којом је везан мој друг. Нашао сам крај моје жице на руци мога друга, коју сам одвезао. Ја сам био одрешен, али лева рука завезана жицом, која је висила о левој руци. У часу када су ми руке биле слободне, камион је био стигао у зону стрелишта.

Од једног каменолома, где се пут завршава, камион је окренуо на десно обичним шумским путем. Од овог каменолома, са леве стране нашег кретања шумским путем, стоје партизани са окренутим цевима аутоматског оружја према нама. Због слабог и успоног терена камион иде полако. Пошто је камион окренуо са главног друма, ишао је око 300 метара и изашао на врх слемена саме планине, звано место Свети Арах. Тежак моменат за искакање и покушај бегства из камиона. Чекам када будем излазио из камиона онда да покушам са бегством. Бегством предвиђам смрт 99 процената, а један проценат за слободу. Место, где је само стрелиште, налази се на слемени планине и доста је равно. Простор је обрастао дебелим и високом јеловом шумом. Око шумског пута, гдје је само стрелиште, јеле су ретке, између којих има више пањева од посечених јела. Даље од пута и стрелишта, јеле су доста честе, испод којих су израсле младе јеле високе око 2 до 3 метра, тако да је створен читав шиб.

Када је наш камион стао на самом врху, одмах је окружен партизанском војском, са упереним цевима аутоматског оружја према нама. Међу тим партизанима видео сам да има људи у белом вуненом оделу извезеним црним гајтанима. Камиону прилазе партизански официри и комесари. Са њима су њихове другарице партизанке. Псују нас и пљују. Називају нас издајницима и фашистима. У знак протеста у камиону везани голи људи певају четнич-

ке песме. Голи и везани људи певају и вичу: „Живео Краљ!” Партизани плују на нас и псују Краља, нама прете да ћемо одмах добити заслуге наше борбе за Краља. Голи и везани људи псују партизана, називају их јамарима. „Наша тела узимате, а идеју и дух не можете уништити”. Партизани отварају врата камиона из кога излазе голи и везани људи по групама. Приликом скидања из камиона партизани су сваког појединачно прегледали, да ли се није одрешио. По прегледу сваком појединачном везаном човеку прилази по један партизански војник, ухвати везаног голаћа за врат и тера пред собом на стрелиште и предаје целатима. Чују се пуцњи пиштоља. Витешке узвике прекидају меци из пиштоља.

Приликом скидања из камиона, партизани су нашли одрешена деловођу Шћепановића, родом из Мојковца. Партизани су га дохватили за руке и поново везали. Код Шћепановића је пришао партизански официр, који са немачким парабелумом удара Шћепановића по левом образу, док је кожа и месо са јагодице Шћепановића одсечено. Крв је нагло потекла из лица Шћепановића. Партизански официр по други пут је ударио Шћепановића са пиштољем по оку. Од ударца пиштољем око је повређено. У знак протеста Шћепановић је плуноу на партизанског официра. Партизански официр увређен, ударио је по трећи пут Шћепановића револвером, овом приликом по устима. Тешко гвожђе револвера и снажним ударцем подивљалог партизанског официра расечене су усне и поломљени зуби Шћепановића. При удару партизански официр узвикнуо је: „Јеси ли хтео да бежиш код Драже?” Онако крвава и унакажена Шћепановића су одвели са везаним другом на стрелиште. *Силази из камиона калуђер Томовић. Мали човек и њрбав, али жив и вајирен. Партизани почеше да вичу: „Ево Ђикана”. Партизани почеше да чујају брагу калуђеру Томовићу и ша-квоћа ња са другом воде на стрелиште.*

Када су почели да излазе из камиона и везани људи и да их при изласку контролишу јесу ли везани или не, ја сам одмах зава-зао десну руку крајем од жице са којом је везан мој друг, да би изгледало да сам везан за њега. Дохватио сам крај жице са моје леве руке и држим у десној руци, држећи пребачену руку преко руке

на леђа, те је изгледало да сам везан. Моја лева рука сва је модра, јер је јако везана раније у камиону. Приликом мога скидања из камиона, Ваљевац опомиње са речима: „Друже комесаре, овога добро прегледај, јер се у камиону био одрешио”. Када сам са другом сишао на земљу из камиона, пришао је код мене партизански комесар и хвата ме за леву руку. Ја сам десну руку био умотао жицом, која је стајала испод леве руке јако приљубљена и умотана жицом уз леву руку. Комесар је видео да ми је лева рука помодрела од подлива крви и јако стегнута, затим контролише је ли везан мој друг. Иза тога комесар је позвао два партизанска војника и један од њих хвата мене са леђа за крагну кошуље иза врата, други војник хвата мога друга за крагну кошуље иза врата. Комесар наређује: „Водите на губилиште”. Два војника позади нас грчевито држе за наше крагне од кошуља иза врата. Мој спроводник је стар око 18 година. Осећам да му дрхте руке.

Пролазимо поред камиона са десне стране и излазимо пред камион на шумски пут. Одмах скрећемо са пута на леву страну. Идемо према целатима на стрелиште. Видим на простору неколико десетина метара лешеви људи изукрштани једни преко других, обливени у крви без поклопца на глави. То су људи, који су пре мене изведени из логора. Близу лешева нисам видео никакве раке, нити да ко раку копа. Лешеви су изукрштани гомилом један преко другог. Видео сам у рукама целата револвере, са којима убијају у пространој високој јеловој шуми, невинне, свезане и свучене приведенне људе. Код целата приводе се везани људи, два по два. Пиштољи непрекидно пуцају. Целати својим жртвама пуцају у главу. Падају стрељани људи на земљу један преко другог, обливени у крви, без поклопца на глави, са расутим мозгом. Приведени голи и везани људи на стрелишту, поносно и пркосно прилазе целатима комуниста. Скоро свакоме је последња и недовршена реч прекинута мецима пиштоља уз узвике: „Живео Краљ!”

Десно од мене приводе јрући целати калуђера Томовића са другом, који јласно рецићује молићву Боју и ойомиње зликовце на јрех и казну од Боја. Партизани се јодсмевају и јићују калуђера Томовића: „Јеси ли ји Дражиновац?” Калуђер са јоносом

одговара: „Јесам”. Затим, један од њих њега је нож и узвикнуо: „Да видим, хоће ли ти помоћи Бој и Дража”. Нож се зарио калуђеру у груд. Крв је љуснула на све стране. Калуђер је посрно и пао. Међак револвера размрсао је главу грута, који је са калуђером био везан. Оба падају преко лешева, раније унакажених људи. Гледам пред собом, леже лешеви у крви изукришани један преко другог. Пуши врела људска крв. Гледам клање и убијање везаних и толих људи. Гледам како се мрцваре и унаказују лешеви људи, који дају знаке живота. Видим како у крви леда отац сина, син оца, браћу браћу, друг друг, како их на њиховим очима комунистички зверски убијају. Сваки чека исту судбину. Сваки достојно прилази на ред, да му везаном одузму животи продају душе комунистички. Комунистички, звани партизани, цинички се смеју. Приводе везане мученике и зверски убијају”.

Комунисти су у Словенији убили и два рођена брата оца Боровоја: Јова, дипломираног правника, и Велимира, земљорадника.

Име оца Боровоја Томовића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ТЕОЛОГ МИХАИЛО ТОМОВИЋ, КЛИРИК МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ ИЗ РАВНЕ РИЈЕКЕ

Биографски подаци свршеног теолога Михаила Томовића, клирика Митрополије Црногорско-Приморске, нису сачувани у архиви Митрополије на Цетињу. Рођен је у Равној Ријеци код Бијелог Поља. Завршио је богословију и богословски факултет.

Теолог Михаило Томовић је пред најездом комуниста, крајем 1944. године, одступио из Црне Горе заједно са Митрополитом Јоаникијем, свештенством, националном војском и бројним народом.

Убијен је од комуниста у мају 1945. године у Словенији. Гроб му се ни до данас не зна.

ЈЕРЕЈ ПЕТАР УСКОКОВИЋ, СЕКРЕТАР МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ У ЦЕТИЊУ

Свештеник (негдје се помиње као протојереј, али у кондуит књизи Митрополије Црногорско-Приморске тај податак није заведен) Петар Ускоковић, секретар Епархијског Управног Одбора Митрополије Црногорско-Приморске, рођен је на Лучиндан (31. октобра) 1908. године у Новом Селу, срез Даниловградски, од оца Луке, тежака, и мајке Руже као друго од четворо деце којим их је Бог обдарио. Свету Тајну Крштења је примио на Митровдан (8. новембра) исте године у Храму Светог Апостола и Јеванђелисте Марка у Новом Селу. Основну школу је завршио у Новом Селу, нижу гимназију у Даниловграду, а Богословију Светог Петра Цетињског са испитом зрелости 1927. године као најбољи ученик у генерацији. Оженио се 1928. године са Јаницом Вукчевић и са њом је изродио петоро деце. Митрополит Црногорско-Приморски Гаврило (Дожић), потоњи патријарх, га је на Бадњи дан (6. јануара) 1928. године у манастирској Цркви Рођења Пресвете Богородице у Цетињу рукоположио у чин ђакон. Отац Петар је као изванредан појац био дугогодишњи ђакон Митрополита Гаврила (8 година), али је обављао и низ значајних административних послова у Митрополији (од 8. новембра 1928. године до 11. јула 1933. године писар Црквеног суда Митрополије, затим, од 11. јула 1933. године до мученичке смрти 1945. године секретар Епархијског Управног Одбора Митрополије Црногорско-Приморске). Све-

штенички чин је примио на Светога Саву (27. јануара) 1936. године у манастирској цркви на Цетињу.

Свештеник Петар Ускоковић засигурно спада у врх најбољих свештеника Митрополије Црногорско-Приморске у овом веку. Поред ђаконске, а потом и свештеничке службе уз горостапног Архијереја Митрополита Гаврила и огромних обавеза у административном животу Митрополије, отац Петар је обављао и низ других црквених и друштвених функција. Вредно је напоменути да се у његовој богатој и хвале достојној биографији налазе и следећи подаци: члан Црквеног суда Митрополије (од 1939. године), члан Комисије за полагање стручног парохијског испита у Митрополији, члан Одбора за градњу катедралног (саборног) храма у Цетињу, хонорарни вероучитељ у цетињској гимназији (касније је постао и стални вероучитељ), парохијски свештеник у Архијерејском Намесништву Цетињском, секретар предратног сталешког Свештеничког удружења у Митрополији (1934 - 1935), председник Књижевног одбора Свештеничког удружења, оснивач и уредник првог црквеног часописа „Пастир“, сарадник „Гласника“ Србске Патријаршије, уредник и приређивач књиге „Дух Косовског Соколства“ (предговор написали ђенерал М. Варјачић и Гавро Милошевић), аутор бројних чланака и расправа о богословљу, национализму, соколству и хронике Митрополије, секретар Братства свештенства Архијерејског намесништва Цетињског, секретар и оснивач Јадранске страже, просветар Соколског друштва у Цетињу, сарадник „Гласника“ Соколске жупе, члан Управе и потпредседник Обласног Аероклуба, члан Управе Музичког друштва „Његош“, члан Бановинског Одбора Друштва Црвеног крста Зетске бановине, потпредседник Одбора за подизање споменика Љубомиру Ненадовићу у Цетињу, члан Југословенске уније за заштиту деце, члан Управе хуманог и добротворног друштва Љешњана, а за време Другог светског рата и члан Народне управе за Црну Гору.

Братство Ускоковића, како пише др Владимир Јовићевић, датира од половине седамнаестог века као угледно, часно, сенааторско и владичанско братство и те епитете је задржало до данас.

Предак братства Вук Ускок, по коме је братство добило презиме, пребегло је око 1650. године из Љеша у Албанију у Корнет у Љешанској нахији. Братство Ускоковића је, наставља Јовићевић, себе уградило у темеље србске слободе и државности у Црној Гори. Братство је дало значајан допринос јачању србске прогресивне, националне мисли, србског јединства и слоге, проширењу граница Црне Горе за време Владике Василија (Петровића) половином осамнаестог века, као и деловањем у правцу верског, моралног и духовног просвећивања кроз Србску Православну Цркву. Најистакнутији су, по Јовићевићу, племенски капетан поп Никола Ускоковић, сенатор црногорски за време Владике Василија, војвода Стано Ускоковић за време Светог Петра Цетињског у боју са Французима 1806. године код Дубровника (споменик му је подигнут на Лападу пред Дубровником, а име уписано на Капији слободе у Паризу, а у Петрограду му је подигнут споменик), песник Милутин Ускоковић, Епископ Америчко-Канадски Мардарије Ускоковић (1889 - 1935), оснивач србске епископије и мисионар у Америци и многи други. У великане братства Ускоковић свакако спада и свештеник Петар Ускоковић. Петров предак Милисав се није мирио са турским зулумом нити им је давао харач него је убио неког Турчина и пребегло у Пјешивце. Петрови стрицеви су погинули у ослободилачком рату 1875-1878. године, а отац му је умро на Петровдан 1914. године од рана задобијених на Скадру. Петровог старијег брата Радована су убили зеленаши на мосту на реци Сушици у бјелопавлићком Новом Селу због тога што је био вођа омладинског покрета за уједињење Црне Горе и Србије, а млађи брат Милован је погинуо у националном покрету 1944. године. Краљ Никола је Петровом оцу Луки као заслужном јунаку у ослободилачким ратовима даровао имање у бјелопавлићком Новом Селу код Спужа.

Отац Петар је, и поред обавеза, ванредно студирао Богословски факултет у Београду.

Приликом хиротоније Митрополита Гаврила за Патријарха Србског у београдској Саборној Цркви, отац Петар је поред многих других говорника из читаве земље, одржао поздравни го-

вор у име свештенства Митрополије, али и као његов дугогодишњи верни сарадник.

Отац Петар Ускоковић је 1940. године, на предлог викарног Епископа Будимљанског Јоаникија (Липовца), одликован високим државним одликовањем - Орденом Светог Саве IV степена - за заслуге и пожртвовање на духовном и националном пољу Србског народа.

Други светски рат и слом Краљевине Југославије затекао је оца Петра на дужности секретара Митрополије. У остатку личне архиве оца Петра (добар део је пред одступање из Црне Горе лично уништио отац Петар како не би дошло комунистима до руке), а коју нам је у фотокопијама предао његов син Александар из Подгорице, сачуван је допис Војне команде упућен оцу Петру пошто је добровољно 6. априла 1941. године тражио ратни распоред да брани земљу од освајача.

Црну Гору је у 1941. години притисло више зала. Најпре, окупација од стране Мусолинијеве Италије, а потом стварање тзв. независне Црне Горе од стране црногорских усташа на челу са Секулом Дрљевићем, а под протекторатом окупатора, и, на крају, комунистичко зло и револуција коју су, под плаштом борбе за ослобођење, комунисти започели убијањем најбољих србских синова по Црној Гори, али и наводећи на недужни народ сурове одмазде окупаторских војника.

Црногорске усташе су вршили страشان притисак на Митрополита Јоаникија и свештенство на Цетињу да признају стварање тзв. независне Црне Горе, али им то никако није полазило за руком. Сачувана је забелешка оца Петра Ускоковића, коју је он сачинио и потписао 9. јула 1941. године (три дана пре фамозног проглашења тзв. НДЦГ) о разговору који је, као секретар Митрополије, званично водио са Секулом Дрљевићем и Јовом Поповићем. Отац Петар је записао (текст забелешке доносимо у целости):

„У 8 сати, односно на неколико минута раније, дошао сам по позиву код Госп. Митрополита у његов кабинет. Поред осталих послова и разговора том приликом ми је дао текст депеше која би

се имала упутити паросима, гдје има пошта. Објаснио ми је да се на Петровдан сазива Црногорска скупштина и да су позвана 64 лица. Рекао ми је: ево ти овај текст, умножите га и уради даље што треба, па га однеси Проту Симу и предај Комитету. Они ће се за отпрему старати. Они сазив скупштине држе у тајности. Ако буду правила питање због садржаја текста, реци им: „Г. Митрополит је отпутовао и такав ми текст предао”. Ја сам узео текст у дуплику, резервисао број у дјеловоднику. Умножио га је Шћепановић. Ја сам га адресирао на 37 пароха и кад је било готово однио га у Комесаријат. Из канцеларије Шефа Кабинета позвао сам Прота Сима. Показао му текст. Он ме је питао: „Зар није Госп. Митрополит послао два различита текста, па који ми изаберемо”. Одговорио сам одречно. Он није могао примити депеше, већ је рекао да је најбоље да са осталим члановима разговарамо. Ја сам са њим ушао. Поздравио се са Јовом Поповићем и објаснио о чему се ради. Г. Поповић је прегледао текст. Д. Вучинић и С. Дрљевић одмах су га одбацили да не ваља.

Углавном, разговор се овакав водио:

Ј. Појовић: Текст је нејасан. Не зна се о чему се ради!

С. Дрљевић и остали су се у томе сложили, да текст треба измијенити. Одбили су да првобитни текст приме.

С. Дрљевић је издиктирао, а Ј. Поповић написао преко ранијег текста, који је овдје приложен другу редакцију (прилог 2).

П. Ускоковић: Господо, ја немам овлашћења да мијењам текст који је Г. Митрополит утврдио. Он је пошао на пут. Молим Вас, да ми оставите времена да ступим с њим у телефонску везу у Будви и тражим сагласност за промјену садржине депеше. Ја немам могућности да добијем телефонску везу, па вас молим да ми одавде то омогућите. Они су то одобрили и тражили да до подне се с њим споразумијем, а до 1 сат да им депешу уручим.

Пошао сам у канцеларију г. Анђелонија. Са мношвом Прото Мартиновић и Перо Дубовичанин. Добио сам везу са централом и позвао на телефон у Будви Г. Митрополита. Чекао сам од 10.15 до 11.45 сати.

Затим сам пошао у Комитет. Изазвао сам Прота Сима и рекао му да Митрополита нијесам могао добити. Ја немам што друго, већ остављам депеше какве јесу, па „Ви исправљајте како хоћете”. Он ме је увео у Комитет и настало је тамо објашњавање.

П. Ускоковић: Господине претсједниче, не могу добити везу. Чекао сам. Нијесам у могућности да се споразумијем са Г. Митрополитом и ја друго не могу већ да вам овакве депеше предам, па их ви исправљајте и шаљите”.

Ј. Појовић: Не требају нам такве.

С. Дрљевић: Без приче. Идите код Комесара и њему реци-те да не можете. Он је наредио да звоне звона (М. Ивановић: он има право да звона одузме... и цркве затвори) (Д. Вучинић: као за вријеме Аустрије)... Ви хоћете судар са Црквом. Комесар има право да постави новог митрополита, па да издаде наређење какво он хоће.

П. Ускоковић: Молим вас, схватите мој положај. Ја сам члан Црквеног суда, чиновник. Немам овлашћења за измјену текста. Не желим судара, нити идем за тим.

С. Дрљевић: Идите код Комесара. Нађите тумача, па му кажите у чему је ствар. Он ће знати шта ће чинити. Нема више Синода, нити му треба. Сад је независна Црногорска Црква. Хоћете ли ви буну? Хоће ли Црква да устане противу успоставе црногорске државе?

П. Ускоковић: Ви нећете да разумијете мој положај! Ја не желим сукоба Цркве и вас.

Д. Вучинић: Идите код Комесара. Прича је празна слама. Не одуговлачите. Не одузимајте нам вријеме.

Ј. Појовић: Све се то може лијепо уредити. Ето вам мој текст који садржину не мијења, већ једино наводи о чему се ради. Господин Митрополит не би правио питање од тога. Он не жели ни са нама ни са Комесаром сукоба. Ви нам пошаљите овако исправљен текст и ствар је ликвидирана. Не требате ићи код комесара”.

С. Дрљевић и Д. Вучинић према мени су најоштрије иступили, тако да су са мном расправљали необично високим гласом, са изразима неповјерења и притиска.

С. Мартиновић није ни покушао да ме заштити.

Иза овога, ја сам им рекао да ћу им послати овакав текст, како га је концептирао Ј. Поповић и пошао сам.

Поново сам покушао да ступим у везу са Г. Митрополитом и чекао сам до 12 сати, али узалудно.

Вратио сам се у канцеларију. Умножио текст и упутио га у 1 сат послје подне.

Симу Мартиновићу упутио сам питање: „Коме и када депеше да пошаљем?”

Ова забелешка оца Петра Ускоковића има велику историјску вриједност. Из ње се јасно види улога Митрополије Црногорск-Приморске у тим данима, притисци и понашање црногорских усташа, али се сасвим јасно уочава извориште данашњег понашања режима Мила Ђукановића према Цркви и народу у Црној Гори.

Црногорски сепаратисти су на Петровдан 1941. године прогласили тзв. независну Црну Гору, али је та „држава” (иако ни по чему то није била) трајала само један дан као ниједна држава на свету. Тринаестојулски (тј. Павловдански) народни, а не партијски устанак је омео планове црногорских сепаратиста.

Италијански окупатори су, одмах након избијања устанка, 13. и 14. јула 1941. године, али и наредних дана, започели са хапшењем цетињских слободара и србских националиста окривљујући их и за противљење тзв. НДЦГ, али их и доводећи у везу са устанком. Међу многим сужњима у затвору у Богдановом крају на Цетињу се нашао и отац Петар Ускоковић. Италијани и црногорске усташе су га у затвору тукли и мучили више него било ког другог затвореника. Од последица мучења је физички оболео и пореметио своје душевно здравље. Из затвора су га, као душевно оболелу особу, превели у болницу „Данило I” на Цетињу. У болници је лечен извесно време и делимично се опоравио, али не потпуно. Отпустили су га са терапијом на кућно лечење.

Митрополит Јоаникије му је одобрио боловање и дао му благослов да се одмори и залечи у родној кући у Новом Селу. Породица му је остала на Цетињу.

Сачувано је једно дирљиво и потресно писмо његове попадије Јанице и његове деце, писано 17. децембра 1942. године у Цетињу. Писмо, потресно и дирљиво, преносимо у целости:

„Драги Петре!

Писао ми је Мирко да сте здраво и каже да си, хвала Богу, доста добро. То нам је премило, а да ти ту милост не могу описати како смо задовољни да сте тамо добро. Душан је био у нахији и каже ми да је Станица била тамо код вас и она ми је по Душану поручила да сте доста добро. Драги Перо, ја знам да брижиш за нас, али те молим да би што мање мислио за нас докле будеш добро боље, па онда да ако се саставимо да заједнички живимо као и прије па било тамо или овамо ће видимо да је најбоље.

Драги мој доме, ја бих жељела да ћеш нам писати, јер ти се сјеђаш кад хођаше поћи на путовање да те све мољаш да нам пишеш, а не, доме, сада.

Дјеца су добро, уче добро, па и мали Аца умије да своје име потпише, а ево да му видиш његов рукопис. Како је Нане, Миљуша, Славко и Војка? Све их добро поздравим.

Јаница

Драги татице!

Ја сам добро, учим добро. Како си нам ти? Једва чекам да добијемо писмо од вас да видимо како сте нам ти и укућани тамо. Поздравим нам стрица Милована, бабу, стрину Милушу, Славка и ону малу, а тебе воли и љуби твој Бобица.

Прими поздрав. Твој Ацо!

Драги тата!

Чули смо да си нам добро. Ми смо задовољни и радујемо се твојој бољинку. И за нас ти могу рећи да смо добро. Маму слушамо добро, а и мама нас лијепо пази. Не оскудијевамо ни од чега, пролазимо доста лијепо. Драги тата, ако ти је нешто потребно те се може узети, пиши нам да ти пошаљемо, па макар да би и ма-

ма дошла ако ћеш се тамо више задржати. Сад прими пуно поздрава и ужељених загрљаја од твоје Соње!”

Отац Петар се од последица италијанског мучења у затвору у Богдановом крају опорављао нешто више од пола године.

У писму од 18. јануара 1942. године, писаном Митрополи-ту Јоаникију из Цетиња, отац Петар обавештава свог Архијереја да је стигао у Цетиње, „да са здрављем није најбоље”, али да има жељу да настави са радом у Митрополији, „јер би у послу нашао смирење и, нарочито, стварног задовољства”. Митрополит Јоаникије је позитивно одговорио на молбу оца Петра.

Отац Петар Ускоковић из много разлога није могао да подржи стварање тзв. независне Црне Горе. Пре свега, као потомак чувених србских јунака из Црне Горе, који су своју крв проливали за ослобођење и уједињење Србства. Црногорски противници уједињења Србије и Црне Горе су 1918. године убили и Петровог брата Радована, свршеног богослова и вероучитеља, због тога што је био вођа омладинског покрета Црне Горе за уједињење са Србијом. За тзв. НДЦГ отац Петар није могао да буде ни као свештеник Христове Цркве из сасвим разумљивих разлога.

Окупациони гувернер Црне Горе је објавио 1941. године уредбу којом су сви грађани у Цетињу, који би се у време интонирања италијанске химне и подизања заставе затекли на улици, били дужни да се окрену према италијанској команди (зграда некадашње Зетске бановине, а данас Скупштине општине Цетиње) и фашистичким поздравом подизањем руке поздраве окупаторску заставу. Отац Петар никада није желео да поздравља окупаторску заставу. Прибегавао је необичној методи. Увек је носио фасцикле и књиге те му је то био разлог и изговор за непоздрављање окупационе заставе. Његов син Александар се сећа да је његов отац једном приликом кући дошао прашњав и испрљане мантије. Мајка се уплашила да можда није пао од последица болести, али он је рекао да, као и много пута раније, није хтео да поздравља окупаторску заставу, али се један од Цетињана, иначе италијански агент, затрчао и свом силином га гурнуо тако да је пао у прашину.

Ове детаље смо навели да би се јасно видео однос оца Петра Ускоковића, а са њим и кроз њега и многих других свештеника Митрополије, према окупатору, а више од пола века су од својих убица - комуниста и њихових историчара називани сарадницима окупатора.

Отац Петар је 30. априла 1942. године добио уверење да је потпуно оздравио, али ни пре ни после тога се није мирио са небивалим страдањем своје сабраће свештеника и народа од комуниста. Веома уредно и педантно је обављао своје секретарске дужности у Митрополији (што се види по остатку сачуване архивске грађе Митрополије из година Другог светског рата), служио је Свете Литургије, ангажовао се око припремања и штампања годишњег календара „Острог” и писао текстове за календар, али се ангажовао и на националном плану.

У архиви Митрополије смо пронашли плакат којим је народ позиван на конференцију против комунизма, која је одржана 27. децембра 1942. године у згради Народног позоришта на Цетињу, а предавачи су били отац Петар Ускоковић и инжењер Раде Драшковић. Конференцију је отворио председник Главног националног одбора ђенерал Блажо Ђукановић.

У породичној архиви су сачувани записници са састанака Народне управе, националног органа (или, боље речено, Владе) Црне Горе. Председник Народне управе је био Љубомир Вуксановић, а чланови свештеник Петар Ускоковић (шеф верског одсека Ресора правде), Влајко Влаховић, професор Богословије Светог Петра Цетињског (шеф одсека пропаганде у Ресору просвете), Зорка Врбица, учитељица у пензији, Анђа Лазаревић, учитељица у пензији, Злата Радоњић, учитељица, свештеник др Лука Вукмановић, професор цетињске гимназије, свештеник Спасоје Беговић, професор Учитељске школе, Душан Вукчевић, саветник Ресора за просвету, др Гордана Павловић, лекар, Филип Шпадијер, школски надзорник у ресору просвете, Илија Зорић, Јоко Груји-чић, директор Учитељске школе, Стеван Ивановић, школски надзорник, Лазар Милошевић, судија, Раде Драшковић, инжењер, Крсто Љумовић, директор никшићке гимназије, др Милован То-

машевић, шеф школске поликлинике (често пута био одсутан због превијања и лечења рањеника) и Душан Вукчевић. Из записника и личних белешки оца Петра Ускоковића се види да су се углавном бавили просветним и хуманитарним радом са омладином.

Сачувано је и писмо оца Петра, упућено Митрополиту Јоаникију 12. маја 1944. године, у Петровац. Отац Петар извештава Митрополита о страшној несрећи која је америчким бомбардовањем уочи Ђурђевдана 1944. године погодила Подгорицу. Пре тога је бомбардован Никшић, али и многи други градови у Црној Гори. Американци и Енглези су, на тражење Јосипа Броза, на Васкрс 1944. године бомбардовали Београд и многе друге србијанске и црногорске градове. Окупирани народ је, видевши савезничке ознаке на авионима, помислио да је започела савезничка акција ослобађања Југославије од Хитлера па је радосно излазио на улице да поздрави „ослободиоце”, али, уместо тога, изручено је на хиљаде бомби.

Отац Петар је Митрополита Јоаникија известио о следећем:

Ваше Високопреосвештенство,

Чули сте за велику несрећу која је задесила Подгорицу 5. ов. мј. бомбардовањем. Ужас је! Г. г. Вуксановић, С. Радовић и други, који су тамо послје несреће ишли, згражавају се тим страшним призором. Њихов је закључак: „Подгорице /мисле на нову варош/ нема. Нијесу имали специјалних мета, јер човјек стиче утисак као да су све просторно, из реда, рушили. Ето, тако, жалосније од Никшића прође Подгорица, а изгледа, како нам је суђено томе неће бити крај. Говори се да у читавој Новој вароши Подгорице нема куће за становање /изузев оне улице Патријарха Гаврила, а то је она на улазу попречна, која је најмање страдала/ и нема ниједне здраве цигле на кућама у томе дијелу вароши. Мислило се у почетку да ће мртвих и рањених бити око 800. Међутим, јучер ми рече једна чиновница из нашег Ресора, која је пјешнице ишла у Подгорицу, да се интересује за судбину сестре, да је до прекјуче у подне, по подацима пароха подгоричких на варошком гробљу опојано 800. Ни то није све. Још их има под рушевинама. Има их које је родбина однијела на села ради сахране, а очекује се да ће

бити и тешких рањеника који ће подлећи. Тановић, који је ишао у Подгорицу да види шта му је са оцем, говори да је варош просто пуста и таква језа подузима човјека, па нема мира да се у томе несрећеном граду ни часа задржи. Он је пошао увече, а вратио се сјутрадан по подне, не успијевајући да оца нађе или сазна гдје је, сем то да је виђен послје бомбардовања. Можете мислити шта је са свијетом и гдје је. Разбјежало се у околину.

Од наших свештеника није ниједан погинуо. Настрадао је свештеник Радоје Божовић којем је читава породица погинула, а он остао једини жив. Да је несрећа грознија, погинула је и породица брата му /Петра Дмитривића, полициј. писара/, коме су дјеца погинула, жена остала, а он остао без ногу и једне руке. Црна судбина ове породице. Свештеник Радоња Јукић је рањен, истина лакше. Остали су, колико сазнајемо живи.

Црква није страдала. Једна бомба великог калибра пала је у гробље и ту је направила рупу широку 27 метара у пречнику. Говоре да је тако било и код цркве на Чепурцима.

Мајор Лашић је погинуо са официром Гогићем и пратиоцем Владом Милошевићем, студентом медицине.

Остале појединости причаће Вам Миливоје Шошкић.

Шошкић долази код Вас, Високопреосвећени, по једној својој невољи, ради које Вам се обраћа за отсуство. Он, сиромах, данима нема мира због неизвјесности о случају свога брата, па је потегао да дође код Вас да Вас моли да му одобрите отсуство и благословите пут. Ја Вас најтоплије молим и препоручујем његову молбу па ћемо у његовом отсуству гледати да и оно што би њему на терет пало сами свршавамо.

Овдје новије ништа. Сви смо добро. Кућа у најбољем реду. Отац Лука се вратио с Његуша. Миливоје Митровић дошао је јуче.

У служби ништа новије. Једино, Плац команда је забранила звоњење звона а да би се избјегла пометња и забуна код нашег сада врло узнемиреног свијета, јер многи страха ради тешко би за први моменат разликовали обична звона од Табље. Склањамо се у главице, бојећи се несреће какву је Подгорица доживјела.

Од В. Павла (мисли на Војводу Павла Ђуришића - прим. В. Џ.) није било вијести. Тек сада је дошао ађутант официр Томовић. Није лоше. Из Берана је дошао адвокат Масловарић. Интересовао се за Вас. Рекао сам му да нијесте овдје и он ме замолио да Вам упутим његове поздраве. Из Берана је кренуо на Ђурђевдан, службеним послом.

Проси Вам архипастирски благослов, уз поздраве госпођи Маји, Момчилу и свима Вашима.

одани Вам
Свештеник Пећар Ускоковић

Митрополит Јоаникије је 29. маја 1944. године из Петровца одговорио на ово писмо дајући оцу Петру инструкције за даљи рад.

Почетком новембра 1944. године започео је партизански напад на Цетиње. Цетиње је, на неки начин, било под опасдом. Војвода Павле Ђуришић је послао своје одреде да се пробију до Цетиња и евакуишу Митрополита Јоаникија, свештенство, националну управу и нејач и спасу их комунистичких одмазди. У Цетињу су се већ налазили свештеници из Архиепископског намесништва Никшићког (још од половине септембра 1944. године).

Данас се с пуним правом закључује да ни Митрополит Јоаникије ни свештенство нису имали намеру да одступају из Црне Горе. Сматрали су да је потребно да се склоне док се не заврше борбе са партизанима и да се, после тога, врате у Цетиње.

Митрополит Јоаникије је, захваљујући пробоју четника Војводе Павла Ђуришића, успео да 12. новембра 1944. године са својим свештенством, националном командом и великим бројем нејачи изађе из Цетиња. Са њим је кренуо и отац Петар Ускоковић са својом петнаестогодишњом кћерком Соњом. Остали његови укућани су остали на Цетињу. Његов син Александар се сећа да је на кратко ушао у кућу, спалио је добар део своје личне архиве, рекао супрузи да привремено са Митрополитом Јоаникијем и свештеницима одлази у Подгорицу, поздравио се и са собом повео кћерку Соњу.

Партизани су у Цетиње ушли 13. новембра 1944. године. У Цетињу није било никакве војске. Одлуком Војног ратног суда одмах је стрељано 28 људи и започето је успостављање комунистичке власти.

Команда места у Цетињу је 2. децембра 1944. године (К. бр. 261) издала конфискациону признаницу у којој су два комунистичка конфискатора, у присуству два сведока, навели да су „на основу пресуде Војног суда број 11. од 29. новембра 1944. године и наређења Команде мјеста број 261 од 2. децембра 1944. године, извршили конфискацију личних ствари Петра Ускоковића, свештеника из Цетиња, и то: један кревет с намјештајем, један ормар с књигама, један топлотоп и једну писаћу машину”. Конфискација је завршена борбеним покликом „Смрт фашизму-слобода народу” на очиглед попадије Јанице и њене малолетне деце. Занимљиво је и то да је конфискација личних ствари оца Петра Ускоковића извршена пре него што је, једностраном комунистичком одлуком бр. 9144 из 1945. године, проглашен за „народног непријатеља”. Већ наредне, 1946. године, актом бр. 193 од 16. јула 1946. године, Народни срески суд у Даниловграду је повукао своју претходну одлуку из 1945. године којом је отац Петра прогласио за народног непријатеља. Отац Петар је у том тренутку преко годину дана лежао мртав у масовној гробници србских свештеника и народа у Словенији!?!

Отац Петар је, као што се зна, одступио са Митрополитом и свештенством (о одступању и путу смрти „од Везировог до Зиданог моста” видети на почетку овог поглавља). Убијен је у мају 1945. године. Гроб му се ни до данас не зна. Кћерка Соња је са оцем и збогом из Црне Горе стигла до Словеније, али су је комунисти издвојили из групе за стрељање. Некако је успела да се врати у Црну Гору. Умрла је 1948. године у својој осамнаестој години од последица болести у одступању. Други брат оца Петра, Милован, је погинуо 26. јануара 1944. године као четник. Из писма оца Петра Радоју Вукчевићу (потоњем емигранту и аутору књиге „На страшној суду”), писаног у Цетињу 10. фебруара 1944. године, види се да му је брат погинуо у 31-ој години и да је имао „троје ситне дјечице, од којих нај-

старије четири године, а најмлађе шест мјесеци”. Отац Петар наводи да га је братовљева смрт „просто урнисала”.

Име оца Петра Ускоковића, као жртве комунистичког терора, наводи се у Извештају Светог Архијерејског Синода Светом Архијерејском Сабору СПЦ о раду од 1941. до 1947. године, али и у списковима пострадалих србских свештеника, које су у емиграцији објављивали Урош Зоњић, др Ђоко Слијепчевић и Боровоје Карапанчић.

Вредно је, али до сада необјављено сведочење Милете Радусиновића, емигранта из Америке, дато 1991. године Јовану Вукчевићу у Америци, о Митрополиту Јоаникију, оцу Петру Ускоковићу, и њиховом жртвеном путу. Писмо нам је, као и целокупну архиву свештеника Петра Ускоковић, уступио Александар Петров Ускоковић из Подгорице. У писму Јовану Вукчевићу Милета Радусиновић каже:

„Драги Јоване!

Твојим тражењем података о честитом и многозаслужном Попу Петру Ускоковићу ставио си ме пред тежак задатак којему, ипак, бар унеколико приступам са великим пијететом према овом врлом и незаборавном Покојнику, чије име ми је најпре познато - у давна предратна времена - као Ђакон Ускоковић. Да ли је тада још био ђакон или рукоположен за свештеника не знам, али знам да је већ касније био познат под именом Поп Петар. Довољно је било у цијелој нашој Нахији само оволико рећи и знало се на кога се мисли. Имао сам прилике да се први пут с њим сретнем у Цетињу на годину-двије пред рат. Никад нијесам, раније, могао претпоставити да човјек, пореклом Љешњанин, а који је одрастао ван Нахије и живи ван ње, може имати онолико неописиве љубави за своје племе (Љешанско) и онолико дивних одлика којима су се врсни Љешњани одликовали не само у својем племену већ и широм Црне Горе. Та покојникова нераздвојност од својег племена давала му је и још веће људско обиљежје и још више изазивало поштовање према њему. Ово је свакако и још више за признање, јер је било Љешњана и рођених и одгојених у Нахији, па нијесу премного марили за свој ужи родни крај. Срећом, овај број је био мали, па је - можда - зато био и

више уочљив, а особито код оних који су жељели да у свакоме своме племенику виде само најбоље. Можда је био унеколико и мој гријех да сам овако нешто очекивао од свакога. Но, у доба младалачког идеализма то је и разумљиво, тј. такво очекивање.

Због својих високих људских квалитета, природне бистрине и начина опхођења према другима, могу рећи - према свакоме, а уз то још и дивног изгледа, како би се рекло: ванредна људска појава, вјероватно је и остављен-задржан да у Цетињу проведе свој живот, како би што боље Црногорско-Приморска Епархија била репрезентована пред Црногорцима и пред другима. Чујао сам да су људи у Цетињу ишли на службу у извјесним приликама само зато што ће „служити Ђакон Ускоковић”. Кажу да је имао црквени глас при служби и обредима као икакав духовник што га је наша Митрополија имала, или што је ико памтио. Не пишем ти ово зато што си ти дјелимично његов сродник, већ што овако осјећам, што се овога добро сјећам и што је код мене остало незаборавно.

Било ми је страшно тешко и претешко чути у доба рата да је Покојник затваран и мучен можда више но иједан Црногорац у Цетињу. И било је то страшно сазнање и разочарење у људе Цетиња, који су му ипак могли помоћи, али то нијесу учинили. У каснијим сусретима са њим по пуштању на слободу никад га нијесам чуо да говори о ономе што је преживио у патњама и мукама. Више је сматрао за потребно да говори и да пита о судбини других који су, такође, пролазили кроз разне невоље и тешкоће. И у души је осјећао за њих и молио се Богу за њих.

У данима напуштања Цетиња, не знам да ли је оно било крајем октобра или почетком новембра (а мислим да је ово друго) оставио је своју породицу и отишао путем свог Епископа-Митрополита, што му је, као свештенику и била дужност (уколико се не варам у погледу мишљења о односу свештеника према својем епископу). И кад је ријеч о Митрополиту Цетињском, тј. Њ. Пр. Јоаникију, осјећам за потребно да ти кажем ово:

Као аустријски држављанин, јер је био из Приморја (чини ми се негдје између Будве и Котора, био је у Првом свјетском рату мобилисан као војни свештеник, православни наравно, јер је у

аустријској војсци било и Срба из крајева који су били под Аустријом. По окупацији Србије био је стациониран у граду Крагујевцу, и одмах ступио у везу са ондашњим свештеником Крагујевца давно већ покојним Радованом Димитријевићем, а њим и са другим нашим Србима овог града одржао добре везе и у свим могућим приликама помагао наш народ. Да ли је ово овако било, и да ли је то био баш он, касније Митрополит Јоаникије, не знам лично, али ми је ово - и то неколико пута - говорио у овој земљи син покојног свештеника Димитријевића.

По напуштању Цетиња и доласку у ондашњу Подгорицу, Митрополит се смјестио у Манастир Дајбабе, и, колико се сјећам, покојни Поп Петар је био стално с њим, али је у тим тешким данима био у братској вези са Љешњанима, који су се тада налазили у предјелу Фармака. Од свих нас, и од свакога ко га је познавао, сматрало се за највећи степен жртвовања, заправо самопожртвовања, да је и своју малолетну кћерку-мезимицу одвео са собом на тешки пут неизвесности. Више је волио да је и тим тешким путем одведе него да остане у Цетињу у новонасталим околностима. У овом случају, који свакако није био једини у Црној Гори, дивљење је надвладало сажаљење и бригу. Још и дан-данас се питам: Да ли ће икад ико у овом, или другом случају овоме сличном, проговорити ријечима великих духова људских? Надајмо се да хоће. - У сваком случају, нека би дао Бог да то уради најприје историчар, па ће на том и таквом постољу, у том и таквом оквиру, са тим мотивом и насловом бити лако будућем вајару, сликару, композитору и пјеснику да се изрази величином ума и духа људског. И да се одужи онима којима припада све најбоље и најузвишеније.

Као што ти у почетку рекох, ставио си ме пред тешки задатак, јер мени недостају ријечи да искажем и најмање дио онога што припада нашем незаборављеном и незаборавном Попу Петру, његовој кћери-мезимици и његовој породици. Дакле, опрости ми на скромности, мој драги Јоване.

* * *

При општем покрету из околине Подгорице, одмах у почетку децембра 1944. године Њ. Преосвештенство Митрополит

Јоаникије је замољен, и он се одазвао томе, да буде примљен као Предсједник Одбора у новоформираној структури административне природе на цијелом даљем путу. Колико се сјећам, Поп Петар је и том приликом био и остао уз свог Митрополита. У том тако великом броју људства на стијешњеним просторима и уским путевима, а још у зимско доба, било је врло тешко, скоро немогуће, да ико и за кога зна, и сусрети - макар и најближих, били су само случајност. Све до Пријепоља се ишло колико-толико у саставу племенског обиљежја (или градског) као наставак организовања прије поласка на пут. Правац је био - Вјетерник-Матешево-Колашин (сјећам се да су нека братства, око Колашина савила Св. Николу, своје крсно име) па даље долином Таре за Мојковац - Бијело Поље - Пријепоље. Одатле, негдје око 25. децембра (или који дан касније) правац кретања је био према Пљевљима. Данас је ријетко ко жив од учесника свега тога да би знао куда се ишло и када се гдје стигло. Зима је већ била овладава увелико, морало се кретати предјелима који су ван контроле противника (било којег), а то је заправо значило - нека врста беспућа, ипак са одређеним правцима и циљем којих се било тешко држати и до којих је било тешко стићи. О овоме је писано доста у давна доба на Западу, али мислим да су детаљи већ недокучиви или заборављени. Можда је и у земљи неко од преживјелих о томе говорио уколико је могао, или знао.

(Овдје мислим на Куче, Зећане, Радуновиће, Крусце и Беране, који су се налазили у том предјелу).

Кад се говори о правцу кретања може се говорити само о предјелима којима се људство кретало, али мислим да је немогуће, барем одовуда одредити вријеме кад се гдје стигло. Ти правци били би онако у грубим цртама отприлике овако:

- Од Пријепоља ка Пљевљима - Чајниче - Горажде - Олово (сјеверно од Сарајева) - предио Добоја (али не Добој, јер у Добоју се није долазило) - Градишка (на ријеци Сави), гдје је војни конт Ђуришић са око триста Црногораца издвојен и укратко потом сви уморени у Јасеновцу. - У саставу свештенства Црногорске Митрополије било је свештеника из свих крајева Црне Горе, а њима

су се придружили неки из Санцака и Херцеговине, и вјероватно су сви стигли до Словеније. Према причању свједока, било их је укупно 47. Једини преживјели био је Крсто Рогановић из Прогоновића, који је касније дошао у Америку и погинуо у аутомобилској несрећи прије 30 година, или 35 година.

Од Градишке па надаље, при проласку кроз Хрватску, војну команду је преузео мајор Васо Вукчевић. При сусрету са Енглезима у Аустрији, Вукчевић и Никола Јерговић и Ристо Јојић су отишли на разговоре са Енглезима. Том приликом је Вукчевић издвојен са овом двојицом, а говори се да је и Митрополит са њима издвојен и одведен - незнано куда. О томе се вјероватно у земљи зна више него овамо. - Зна се да је борба Црногораца против усташа на Лијевчу пољу била почетком априла 1945, према чему се бар унеколико може добити временски податак о кретању. Зна се и то да је пред борбу, или у току борбе на Лијевчу, било већ око двије хиљаде болесних и рањених Црногораца. Број погинулих и умрлих (махом од тифуса) остаје непознат, тј. умрлих и погинулих прије тога.

Према писању преживјелих који су дошли у ову земљу, зна се да је већина људства била 2-ог маја у области Загреба, свакако далеко од града, а из тог предјела стигло се до предјела Зиданог моста 10-ог маја. Правац ка Љубљани је промијењен и стигло се у Цеље 11. маја. Одатле се кренуло ка Дравограду и стигло се пред Блајбург 15. маја. Према исказу преживјелих број људства (Црне Горе) је био овдје 11.000. - Вјероватно је међу њима било и неких из Санцака и Херцеговине или других србских крајева, али су масу представљали Црногорци. Према захтјеву Енглеза повратак ка Дравограду је уследио ускоро, а од Дравограда за Марибор се кренуло 17. маја, а долазак у Марибор 18. маја.

Одвођење на губилиште је почело 20. маја по списку начињеном по срезовима, најприје Берански и Андријевички, потом Подгорички (21. маја) на којем списку је било 54 Љешњанина. У поменутих предјелима је била већина народа Црне Горе, али не сви; неки су погубљени на другим мјестима у областима Камнских планина, док су они одведени из Марибора погубљени у пла-

нинама Похорја. Свакако да су ови погубљени у Камнским планинама. Онај дио људства који се - при поласку ка Љубљани - није вратио до Зиданог моста и продужио ка Цељу (као што је већина то урадила).

Нема података о томе да ли су свештеници погубљени заједно са својим племеницима, или одвојено; у најмању руку, ја их немам, и не сјећам се да је ико о томе писао као засебном дијелу неког чланка овдје.

Као што се види дао сам ти врло мало података, јер другим и не располажем. Тешко вјерујем да ћеш игдје на овим просторима доћи до много већих података, али ако можеш покушај. Буди увјерен да сам овдје - обавјештавајући те, - дао све што сам био у могућности.

15. марта 1991. године

Са много поздрава
теби и фамилији
Ваш *Милећа*

ЈЕРЕЈ МИЛОМИР ЂУЛАФИЋ, ПАРОХ ЛУШКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јереја Миломира Ђулафића, пароха Лушког у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу. Рођен је 1917. године од оца Ивана у Лугу код Андријевице.

Јереј Миломир Ђулафић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији. Комунисти су са њим убили и његовог млађег брата Мираша (рођ. 1923), земљорадника, а укупно 23 братственика Ђулафића из Луга.

Гроб му се ни до данас не зна.

ЈЕРЕЈ СИМО ШАКОТА, ПАРОХ БУДВАНСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

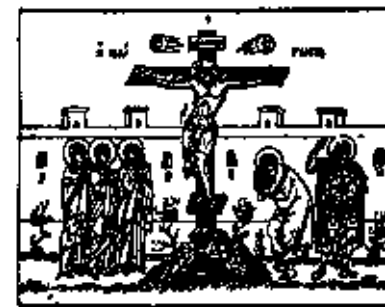
Биографски подаци јереја Сима Шакоте, пароха Будванског у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу.

Јереј Симо Шакота је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Сима Шакоте као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈЕРЕЈ ДРАГОЉУБ ШИЉАК, ПАРОХ ПЉЕВАЉСКИ У ЕПАРХИЈИ МИЛЕШЕВСКОЈ

Свештеник Драгољуб Шиљак, парох Пљеваљски у Епархији Милешевској, рођен је 14. августа 1904. године у Пљевљима од оца Димитрија, свештеника, и мајке Маре. Основну школу и четири разреда гимназије је завршио у Пљевљима, а Богословију Светих Кирила и Методија 1928. године у Призрену. Свештенички чин је примио 2. априла 1928. године и постављен је на дужност пароха Отиловићког. Касније је прешао на дужност пароха Пљеваљског.

Убијен је од комуниста 1945. године негде око Кочевја у Словенији заједно са многим свештеницима и народом, који се повлачио пред најездом комуниста.

Гроб му се ни до данас не зна.

ЈЕРЕЈ САВО ШИЉАК, ПАРОХ БОЉАНИЋКИ У ЕПАРХИЈИ МИЛЕШЕВСКОЈ

Свештеник Саво Шиљак, парох Бољанићки у Епархији Милешевској, рођен је 25. септембра 1909. године у селу Лађанима крај Пљеваља од оца Јанићија, свештеника, и мајке Вукосаве. Основну школу и четири разреда гимназије је завршио у Пљевљима, а Богословију Светих Кирила и Методија у Призрену. Свештенички чин је примио 30. августа 1932. године и постављен је на дужност пароха Раваљског. На дужност пароха Стречањског прелази 1935. године, а три године касније на дужност пароха Бољанићког у Архијерејском намесништву Пљеваљском. Парохију на Купресу је примио 1940. године. На тој дужности га је затекао Други светски рат.

Убијен је од комуниста 1945. године негде око Кочевја у Словенији са многим свештеницима и народом, који се повлачио пред најездом комуниста.

Гроб му се ни до данас не зна.

БАКОН МАНОЈЛО ШОШКИЋ, ВЕРОУЧИТЕЉ ДАНИЛОВГРАДСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Бакон Манојло Шошкић, вероучитељ Даниловградски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 1914. године у селу Улотини код Андријевице. Завршио је Богословско-учитељску школу у Сарајеву. У архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу нема детаљних података о њему осим што је његово име записано у великој кондуит-књизи Митрополије. Италијански окупатори су га 1941. године интернирали у Албанију са још петорицом свештеника Митрополије Црногорско-Приморске. Одатле је пуштен после извесног времена захваљујући заузимању и залагању Митрополита Јоаникија.

Бакон Манојло Шошкић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији. Комунисти су убили 41 братственика Шошкића из Улотине.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име ђакона Манојла Шошкића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

БОГОСЛОВ УРОШ ШОШКИЋ, ВЕРОУЧИТЕЉ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци богослова Уроша Шошкића, вероучитеља у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу. Рођен је од оца Миливоја у селу Улотини код Андријевице.

Богослов Урош Шошкић је крајем 1944. године, пред најездом комуниста, одступио из Црне Горе са Митрополитом Црногорско-Приморским Јоаникијем, свештенством, националном војском и народом.

Убијен је од комуниста 1945. године у Словенији. Комунисти су убили 41 братственика Шошкића из Улотине.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име богослова Уроша Шошкића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЂАКОН МАШАН ШЋЕПАНОВИЋ, ЂАКОН ХРАМА СВЕТОГ ЛУКЕ У МЕЂУРИЈЕЧЈУ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци ђакона Машана (Николина) Шћепановића, ђакона Храма Светог Луке у Међуријечју, нису сачувани.

Ђакон Машан Шћепановић је пред најездом комуниста, крајем 1944. године, одступио из Црне Горе заједно са Митрополитом Јоаникијем, свештенством и бројним народом.

Убијен је од комуниста у мају 1945. године у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

ЈЕРЕЈ РАДУЛЕ ШЋЕПАНОВИЋ, ПИСАР ЦРКВЕНОГ СУДА МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ

Јереј Радуде Шћепановић, писар Црквеног суда Митрополије Црногорско-Приморске, рођен је 4. октобра 1916. године у Загарачу код Даниловграда. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског у Цетињу. Оженио се 1938. године са Даринком Никчевић. Викарни Епископ Митрополије Црногорско-Приморске Николај (Јокановић) га је 20. новембра 1938. године рукоположио у чин ђакона, а на Аранђеловдан исте године у чин свештеника. Вршио је дужност писара Црквеног суда Митрополије Црногорско-Приморске.

У архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу смо пронашли један занимљив извештај оца Радуде Шћепановића, који је упутио Митрополиту Јоаникију, о моралном, религиозном и националном стању народа у Бањанима за време рата. Извештај под ознаком М. бр. 1818 од 13. маја 1942. године објављујемо у целости.

НАРОД СЕ САЧУВАО ОД КОМУНИСТА

Ваше Високопреосвештенство!

На основу Вашег рјешења М. бр. 843-А-1942-1530 од 05.02. (23.02) - 1943. г. којим ми је било стављено у дужност да обиђем парохије: Граховску, Вилушку, Косијеревску, Вучедолску и Туманску, то ми је част послуже обиласка и повраћаја поднијети Вам

сљедећи извјештај о свом кретању, као и извјештај о религиозно-моралном стању у дотичним парохијама.

Са Цетиња сам пошао 6. марта /н. к./ 1942. године преко Подгорице, а дошао сам на Грахово 8. марта тек. г.

Дана 12. марта посјетио сам затворенике на Грахову. Ту сам обавио мало водоосвећење и одржао им један подужи говор.

Дана 13. марта служио сам Св. Литургију на Грахову. Ту сам проповиједао и причестио око 250 особа.

Дана 14. марта 1942. г. служио сам и проповиједао на Вилусима. Ту је примила св. тајну исповиједи и причешћа, исто тако, око 250 особа.

Дана 20. марта служио сам и проповиједао у Нудолу, а 21. марта служио сам и проповиједао у Заплану, гдје се причестило око 80 особа.

Дана 27. марта служио сам и проповиједао у Балосаве, тога сам дана и обавио извјесне обреде у селима: Долове и Осјеченици.

Дана 28. марта служио сам и проповиједао у селу Броћанцу, гдје се причестило око 70 особа.

Дана 4. априла служио сам у Петровићима, гдје сам и проповиједао, а ту се причестило око 15 особа. 5. и 6. априла обишао сам села Скочу Гору и Пилатовце, гдје сам обавио извјесне обреде.

Дана 7. априла - на Благовијести - служио сам и проповиједао у селу Мирушама, гдје се причестило 23 особе. Ту сам са Игуманом Манастира Косијерева о. Дамјаном обавио парастос погинулим националистима, а дана 8. априла обишао сам село Кљаковицу, гдје сам обавио чин водоосвећења.

Дана 11. априла служио сам и проповиједао у селу Враћеновићима. Ту се причестило само 6 особа, а 12, 13, и 14. априла посјетио сам села Корабљицу, и Подвир, као и Манастир Косијерево.

Дана 17. априла - на Лазареву Суботу служио сам и проповиједао у селу Сомини, гдје сам извршио око 15 крштења и 4 опијела, односно, опојао гробове неких, који су били раније умрли.

Дана 18. априла - на Цвијети - служио сам и проповиједао у селу Црквицама, када сам и по други пут - по повратку - посје-

тио села: Пољице, Врбицу, Шљеме и Вучи До. У овим селима бавио сам се све од Цвијети па до Великога Петка, када сам продужио за Тупанску парохију. На Цвијети се причестило 12 особа.

Дана 15. априла - на Ускрс - служио сам и проповиједао у Штрпцима. Овог дана посјетио сам села Јелиће и Долове, на литургији је било око 130 особа. 26. априла - други дан Ускрса - служио сам и проповиједао у Горњи Тупан, а на Св. Литургији било је присутних око 170 особа.

Дана 27. априла - трећег дана Ускрса - служио сам и проповиједао у селу Држама. Овдје је било на Св. Литургији око 80 особа.

На Томину недељу - 2. маја - служио сам и проповиједао у селу Спили, јер припадници овога села славе Св. Ђорђа. На литургији је било око 70 особа. Због одласка мушких на положај да учествују у борбама противу комуниста, овог дана, с обзиром на број становника у овом селу, било је мало (70) особа у цркви.

Дана 9. маја - на Недјељу мироносница - служио сам у селу Кнежевићима, када сам преко Грахова дошао на Цетиње дана 12. маја у 7 сати увече.

РЕЛИГИОЗНО-МОРАЛНО СТАЊЕ У ДОТИЧНИМ ПАРОХИЈАМА

Парохија Граховска

Грахово је било центар комунизма и одатле су, тако рећи, потекле све несреће у овим крајевима. Главне комунистичке вође, за овај крај, биле су родом са терена ове парохије. Оне су за собом биле оставиле велику пустош, како у вјерском тако и у моралном смислу. Комунисти су били успјели да скоро све загрију и да заведу за собом, а нарочито омладину. Благодарећи извјесним њиховим поступцима, као убијању невиних људи: затим, пљачкању хране, стоке и т.д. народ је тек тада увидио шта комунисти хоће и тек их је тада почео да напушта, иначе био им је срцем и душом одан. Убивши много онамошњих угледних људи, а благодарећи сродничким везама, комунисти су омрзнати код народа

скоро тако, да двије трећине ове парохије гаје очите мржње према истима.

Послије појаве националног покрета, била је дата прилика за један корисни црквени рад, али како је ова парохија без пароха, то је духовно вођство у овој парохији било препуштено само себи. Народ ове парохије није ирелигиозан, нити су комунисти и поред свих својих настојања успјели да га у потпуности одврате од вјере, већ напротив, религијска се свијест пробудила код истих, тако да и сами увиђају, да је одсуство пароха једна велика њихова штета и пропаст. Увидио сам да је народ жељан и осјећа потребу да има пароха, па су се многи интересовали, да ли могу добити неког сталног пароха? Да ова парохија има пароха, вјерујем, да би и у религиозном и у моралном стању могла се поправити да буде једна од бољих парохија у Епархији.

Парохија Вилушка

У религиозном и моралном погледу ова парохија може се подијелити на два дијела. Једна половина парохије је доста добро очувана и у вјерском и у моралном смислу. Села: Спила, Осјеченица, један дио Балосава, пола Вилуса и Заслап су велики противници комуниста, а на тај начин и одани Цркви (нарочито Спила). Препуштеност самим себи, управо, разним јавним и тајним деструктивним елементима и агитаторима, плашим се да и њих не заведу и поколебају. Село Нудо, из кога потичу два опасна комунистичка првоборца - Саво Мизара и Матија Антуновић - у већини је против Цркве, а срцем и душом одано партизанима. Она мањина која је одана Цркви, под сталном је пресијом оних бројних и дрскијих, а који су противници вјере, те оскудица у пароху велики је минус, који може да буде од будућих великих штета. Једна четвртина парохије (пола Нудола, пола Вилуса, пола Балосава и Долови) доста су непријатељски расположени према Цркви, а што је интересно у моралном погледу нијесу на ниском нивоу.

Парохија Косијеревска

У религиозном и у моралном погледу ова је парохија знатно испод других парохија, а нарочито у религиозном. Једино

село Брођанац одваја по својој побожности и црквености. Ово село броји око 80 домова, а Св. Литургији присуствовало је преко 120 особа. Око 70 особа примило је Св. Тајну исповиједи и причешћа, иако је код њих била Св. Литургија треће недјеље Великога поста. Села Петровићи, Враћеновићи, Корабљица и Мируше, већим дијелом су чисти комунисти и ватрени помагачи партизана и њиховог рада. Иако је у Мирушама на Благовијести и у Враћеновићима, 11. априла било прилично народа, закључио сам да су више дошли неким испитивачким циљем и из интересовања што ћу тих дана говорити, него на основу тога, што су осјећали да им је потребна Црква и молитва.

Братство Манастира Косијерева, неуморно ради на црквеном послу у овој парохији, а исто тако и редовно проповиједа на свим богослужењима и обредима, те на тај начин вјерујем, да ће успјети да нешто више вежу овај народ за Цркву. Околина манастира, много је похлепљива за манастирском имовином, а до сада су неколико пута покушавали да изврше расподелу манастирске имовине.

Припадници ове парохије врло су сиромашни, а партизани су их са исхраном чешће помагали, те их на тај начин везивали за себе, а одвраћали и од вјере и у моралном смислу кварили. Овакав поступак комуниста један је од главних разлога овако хладном вјерском расположењу сиромашних парохијана ове парохије.

Парохија Вучедолска

Припадници ове парохије су врло религиозни људи. Комунизам је овдје оставио врло мало трага. Изузев села Врбице, остала су села добро очувана, услед тога што су главне вође онога краја из овог села.

Парохијани Вучедолске парохије, много су потиштени без пароха, а убиство онамошњег пароха сви жале и осуђују. Пароха ријетко међу собом гледају и жељни су видјети ма и најмањи црквени обред. На свим богослужењима и обредима које сам вршио у овој парохији, било је пуно присутних. Нарочито се овдје

истиче село Сомина, које је и у религиозном и у моралном погледу изнад осталих села ове парохије.

У овој парохији било је много некрштене дјеце (око 20 и пуно неопојаних гробова). Једино село Врбица настојало је да своју некрштену дјецу одложи до других прилика.

Парохија Тушинска

У религиозном и моралном погледу ово је једна од првих парохија у оном крају. Народ је много религиозан и јако моралан. Иако су тек уочи самога дана богослужења знали да ће да буде служба код њих, ипак су у великом броју посјетили св. храмове. Из ове парохије врло их је мало одбјегло са партизанима, а увидио сам да према истима гаје велику мржњу. Код њих комунизам није оставио скоро никаквог злог трага, већ напротив, сада су више загријани противу истих. Међу собом су много сложни и компактни, да је то један од ријетких примјера, а гостопримством се много уздижу изнад осталих, а нарочито према свештенику.

ОПШТИ УТИСАК

Помањкање пароха у овим парохијама од неоцјењивих је штета за Цркву. У свим парохијама интересовали су се да ли им се може попунити парохија и слати неки од пароха. Иако непријатељи Цркве и данас енергично, било тајно, било јавно, раде противу интереса Цркве, ипак нијесу успјели да поново заведу народ на странпутицу и одврате од вјере. Да има свештеника у оним крајевима данас би више могли учинети у црквеном погледу, него за читавих потоњих 10 година дана. Комунисти су оставили приличну пустош, те је народ духовно и гладан и жедан, те би требало што прије овако подесан терен, ових парохијана, искористити. Истина, у појединим мјестима, још је народ привезан за партизане и има још неки страх и наду на њих, те услед тога и одбијали су да врше поједине обреде. (Случај у Врбици - парохија Вучедолска). Та привезаност за партизане, нема неки дубљи коријен, ни ти је та клица баш дубоко усађена у њихове душе. Са падом кому-

ниста, пада и њихова веза са истима, са уништењем ових, престаше и нерасположење према Цркви.

Припадници ових парохија, у духовном погледу препуштени су сами себи, те се плашим, да дуговременим одсуством пароха не привуку их за себе непријатељи Цркве. Изашиљањем појединих свештеника доста би се постигло, а на крају крајева, бар извршење обреда не би страдало. У моралном погледу, народ стоји високо, а што се да закључити и из тога, што у читавим овим крајевима нема никога да живи у суложништву, или пак, да има неки случај ванбрачно рођене дјеце. Развода бракова одовуда скоро и нема.

Духовну пустош поред комуниста, у овим крајевима оставили су и поједини свештеници, који су се тамо налазили. Непроповиједање ранијих свештеника, много је утицало на одвраћању народа да присуствује св. богослужењима и на ослабљењу вјере и побожности. Извјесни су ми говорили, да има већ 10 па и више година да никако нијесу чули свештеника да држи поуку народу.

Сви обичаји у овим парохијама, који се чине приликом обреда, врло су лијеви и црквени. Тако у Тупану сам видео један ријетки обичај, да припадници једнога храма донесу јело за све молитвенике, који су дошли на богослужење. Ово је било на други дан Ускрса, када је било на литургији присутно око 170 лица.

Моралне и духовне пустоши, које су почињели комунисти, као и све друго што је ишло на одвраћању од вјере и храма, сада би се могло залијечити и исправити, само да има свештеника да се попуне ове парохије. Препуштање народа самом себи, много је опасно и штетно за Цркву, јер непријатељи вјере и нације, плански и енергично, искоришћавају ову празнину, па се бојати да им народ и у већини не подлегне.

Омладина је доста добро црквена. Обраћају нарочиту пажњу каква је она, од 250 причасника у Грахову, скоро половина је била мушке и женске омладине. И у другим мјестима, омладина је добро посјећивала храмове, а нарочито поред Грахова, у Вилусе, Спили, Заслапу и у Сомини, а особито у цијелој парохији Тупанској. Ова би се омладина још боље могла привезати за Цр-

кву, а преко ње и она друга што не посјећује храмове, али помањкањем свештеника, плашим се да не одврати од вјере, не само омладину, већ и старце и дјецу.

На територији ових пет парохија које сам имао да обиђем једино је радила школа у Петровићима и то свега 11 ученика. Увјерио сам се да их је онамошњи учитељ добро обучио у вјерској настави, јер је и он сам много црквен и јако побожан и васпитан.

Ето, то је укратко мој извјештај о овом кретању, као и извјештај о мом религиозно-моралном опажају у овим парохијама у времену од 8. марта, када сам тамо стигао, па до 11. маја, када сам кренуо за Цетиње.

Љуби Вашем Високопреосвештенству св. десницу и проси Ваш Архијерејски благослов.

Цетиње,

26/13. маја 1943. г.

ПОКОРНИ

свештеник *Радуле Шћепаковић*
писар Црквеног суда

Свештеник Радуле Шћепаковић је половином новембра 1944. године одступио из Црне Горе пред најездом комуниста. Убијен је у мају 1945. године од комуниста у Словенији.

Гроб му се ни до данас не зна.

Име свештеника Радула Шћепаковића као жртве комунистичког терора помиње и Урош Зоњић.

ЈОШ НЕКОЛИКО ИМЕНА СВЕШТЕНОМУЧЕНИКА

Имена Нових Србских Свештеносмученика, која смо до сада објавили, помињу се у парохијским, црквено-општинским и епархијским књигама у Митрополији Црногорско-Приморској. То је оно што је апсолутно тачно и, самим тим, необориво.

Међутим, у Црној Гори су, почев од 1990. године, представници многих братстава и племена започели са пописивањем имена и прикупљањем података о жртвама комунизма у Црној Гори. Нешто од прикупљених материјала је објављено (Васојевићи, Бијело Поље, Љешанска нахија, Бар, Колашин, Ровца и Морача, Грахово, Бањани итд.), а доста материјала се припрема за објављивање. С обзиром да смо, приликом писања ове књиге, имали у својим рукама и објављене и необјављене (али проверене и за штампу припремљене) спискове жртава комунизма у Црној Гори, пронашли смо још неколико имена свештеника-жртава комунизма у Црној Гори.

Пре свега, морамо рећи да су ти спискови готово стопостотно тачни, јер су их писали потомци убијених који су ишли од куће до куће, пописивали податке и бележили занимљивости.

Због чега тих свештеника нема у документима Митрополије Црногорско-Приморске? Одговор на ово питање није тешко дати. Из простог разлога што су ти свештеници били на парохијској служби у Македонији, на Косову и Метохији, Босни и Херцеговини или Хрватској. Они су, у ратном вихору, били

принуђени да напусте своје парохије или су протерани те су дошли у своја села у Црној Гори. Њихови свештенички досијеи су остали у њиховим епархијама и тамо су уништени у паљевинама и пљачкању србских храмова и епископија.

До сада смо успели да дођемо до следећих имена:

1) Јереј Гавро Перовић из Мартинића у Бјелопавлићима (одступио из Црне Горе крајем 1944. године и највероватније убијен у Словенији)

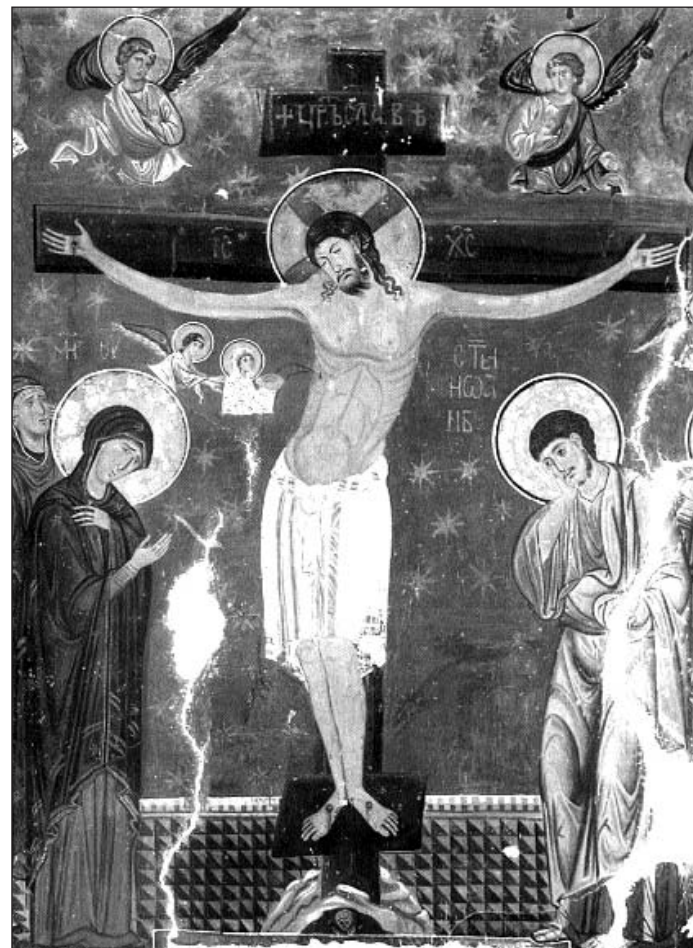
2) Јереј Михаило Драговић из Бјелопавлића (одступио из Црне Горе крајем 1944. године и највероватније убијен у Словенији)

3) Монах Вељо Пешић из Фрутка у Бјелопавлићима (наведено му је мирско име. Одступио из Црне Горе крајем 1944. године и највероватније убијен у Словенији)

Свакако је тачно да је убијено много више богослова из Црне Горе него што је до сада приказано. На жалост, архива о њиховом страдању није остала сачувана.

СТРАДАЊЕ СРБСКЕ ЦРКВЕ ОД КОМУНИСТА ПОСЛЕ РАТА

**ЈЕРЕЈ МАРКО МАРАШ,
ПАРОХ МАТАГУШКО-ТУШКИ У
МИТРОПОЛИЈИ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ**

Свештеник Марко Мараш, парох Матагушко-Тушки у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 1903. године у зетском селу Митровићи од оца Рада, тежака, и мајке Стаке рођ. Бољевић као друго од њихово троје деце. Основну школу је завршио у Србској, нижу гимназију у Подгорици, а Србску православну богословију Св. Петра Цетињског 1925. године у Цетињу. Са невестом Маријом Балетић из зетског села Србска се оженио 1927. године и са њом је изродио седморо деце. Митрополит Црногорско-Приморски Гаврило (Дожић) га је 1927. године рукоположио у чин свештеника и поставио на дужност пароха Матагушко-Тушког са седиштем у селу Врањ, које се налази близу црногорско-албанске границе. На тој дужности га је затекао Други светски рат.

Отац Марко је у току рата помагао своме народу да поднесе терет окупације и да се сачува од одмазди, паљевина, пљачкања и убијања, јер је добар део његове парохије био припојен тзв. Великој Албанији, створеној уз помоћ италијанских фашиста. Остало је запамћено да је србско село Врањ једном приликом спасено од италијанске одмазде захваљујући спретности оца Марка. Када су почетком децембра 1944. године црногорски свештеници на челу са Митрополитом Јоаникијем кренули у одступање из Црне Горе, отац Марко, из својих разлога, није кренуо са њима (и на његовом примеру се види да Митрополит Јоаникије није присиљавао своје свештенике да крену из Црне Горе) тако да је

тзв. ослобођење дочекао на својој парохији не слутећи шта ће му се све догодити у црвеној „слободи”.

Комунистички активисти су, осиљени количином власти у својим рукама, започели невиђени прогон и шиканирање зетских свештеника. Комунисти су им, са друге стране, нудили да скину своје мантије, напусте свештеничку и пређу у државну службу. Неколицина преосталих свештеника из Црне Горе је прихватила такву понуду владајућих безбожника, а већина, у којој је био и отац Марко, није. Њему су нудили да у школи предаје србски и руски језик и убеђивали га да ће његова деца, уколико он и даље остане свештеник, поцркати од глади. Отац Марко је такву безбожну понуду одбио речима: „Заклео сам се пред Богом и пред ђивотом Светог Петра Цетињског да ћу бити свештеник, а ако ја треба да крепам од глади због моје вјере у Бога, нека крепају и дјеца коју ми је Бог дао!”

У архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу је сачувано неколико потресних извештаја о страдању оца Марка Мараша од зетских комуниста на парохији.

Вршилац дужности Архијерејског намесника Подгоричког свештеник Јован Кажић је својим актом бр. 93. од 3. јула 1949. године известио Митрополита Арсенија (Брадваровића) да га је на Видовдан 1949. године свештеник Марко Мараш известио следећим извештајем:

„Дана 28/15. јуна 1949. пошто је потписати обавио службу дужност у парохији Бериславачко-Бјелопољској, враћајући се својој кући у 3 сата и 40 минута после подне, на путу Голубовци-Ханови, срео сам луксузни аутомобил, у коме су били, поред шофера, један милицајац и два чиновника, непознати. Један од њих, наоружан аутоматским пиштољем, дао је знак да се аутомобил врати обратно Голубовци-Ханови. Стао је на путу и лишио ме је слободе одмах тражећи путне исправе. Ишли смо скоро читав километар и путем, као што би учитељ свом ученику предавао лекцију, немилосрдно и са највећом жестином оборио се на Вјеру Православну и Цркву називајући ме узгредно највећим државним непријатељем. Не знадем зашто, вјерујем због тога што

сам свештеник. Из приче овога чиновника закључио сам „да вјера и Црква за њега не постоје”.

Простор који је нижепотписатом повјерен од стране надлежних црквених власти (парохије Голубовачка и Бериславачко-Бјелопољска) бјеше за њега одвећ превелики и неконтролисан с приватне стране. Нагласио је поред осталог неколико пута: Ако те гдје год ухватим на територији Зете (подразумијевајући наведене парохије) да ће с тобом бити свршено. Значи да ће ме убити и завршио је ријечима: тужи ме гдје год хоћеш и коме год хоћеш. Говорећи то, ближе податке о себи није хтио рећи. Дана 1. априла ове године скоро исти случај десио се потписатом: Мирко Карадаглић, члан одбора извршио је претрес над свештеником да евентуално провјери да ли овај носи убојно оружје премда црквени ред и дисциплина, као и закон, свештенику то забрањује. Усамљени случајеви ове врсте, као и притисак који се над потписатим врши, довели су га у безизлазан положај и тешку ситуацију. Па изјављујем да ми је немогуће вршити дужности у повјереним парохијама иако су у току богослужења, славске прекаде, крштења итд. Стога молим учтиво Наслов, да уколико је могуће, при горе наведеним околностима узму у заштиту потписатог, омогуће даље свршавање парохијских послова. Премда није сувишно рећи: да ми је неопходно потребна писмена дозвола како од црквених, тако и од државних власти да у поменутих парохијама могу вршити парохијске дужности.

Учтиво се предмет доставља с молбом на даљу надлежност”.

Свештеник Јован Кажић је у свом пропратном акту навео следеће:

„Случај пароха Матагушко-Тушког свештеника Марка Мараша, приказат овим актом, најбољи је доказ у којем се очајном положају налази србско свештенство овог краја. Ово је, с друге стране, карактеристични приказ нетолерантности овамошњих државних власти у односу на свештенство среза Титоградског.

Испребијати свештеника у овом срезу, пресрести га на отвореном друму, вршити над истим претрес засипљујући га најгрубљим псовкама - обичне су појаве у овом крају.

Изводити овакве грубе радње над мирним сеоским свештенством овога среза које савјесно обавља све хришћанске дужности у народу, а у односу са државним властима има коректно држање - груба је повреда основних грађанских слобода, тим пре, што се за овакве и сличне радње нико не узима на одговорност а још мање кажњава.

Овакви и слични поступци не значе ништа него једноставно стављање ван закона србско-православних свештеника у овом срезу када разни Карадаглићи и непознати назови чиновници могу несметано вршити личне претресе кад год хоће и гдје год хоће над свештеницима овога Намјесништва уз малтретирање и провоцирање.

Молим уложите оштар протест гдје треба и настојте да се овамошњем свештенику омогући слободно служење по својим парохијама у циљу вршења парохијских дужности без страха по живот.

Свештенику Марку Марашу актом Намјесништва број горњи од јуче препоручено је да напусти своју парохију и пресели се у Титоград у колико сматра да му је живот у опасности даљим боравком у онамошњем крају.

Молим Суд да ово Намјесништво изволи обавијестити о предузетим корацима у вези са овим случајем”.

Црквени суд Митрополије је у вези овог немилог догађаја известио Архијерејско намесништво Подгоричко следећим актом (М. бр. 98) од 8. јула 1949. године. Протојереј Лука Вујаш, секретар Црквеног суда, у акту наводи следеће:

„У вези Ваше претставке, упућене Јавном тужилаштву у Титограду, чији сте препис доставили Црквеном суду, канцеларија Суда потпуно се слаже са подузетим корацима од стране Тога Намјесништва, а тако и са савјетом датим свештенику Марашу у акту бр. 93/49.

Истовремено извештава се то Намјесништво, да је Епархијска управа у свим случајевима напада према Цркви и њеним служитељима од стране неодговорних елемената и мјесних државних власти и органа, а који су пријављени Епархијској управи, нај-

енергичније протествовала код Претсједништва Владе НРЦГ позивајући се на Уставом загарантована права о слободи вјерског учења, о слободи вршења вјерских обреда и слободи свих вјерских послова и молила за интервенисање и отклањање свих грубих поступака према нашој Цркви и Њеним служитељима, на тај начин да пронађе кривце и казни их и да изда распис на све Среске и мјесне одборе да се не омета свештенство у вршењу богослужења и вјерских обреда.

За сваки случај посебно смо протествовали: за премлаћивање шест свештеника у Зети приликом вршења вјерског обреда; за бацање у ватру свештеника Вукчевића; за избацивање из стана и парохије свештеника Мирковића и Раичевића; за провалу и скрнављење цркава у Момишићима и Крушевцу, као и о ометању богослужења у цркви титоградској и провокацијама од стране ученика тамошњих школа. О овом случају извијештен је и Директор Завода за заштиту културно-историјских споменика, пошто је храм титоградски под државном заштитом. Протествовано је и за све случајеве експропријације црквених имања и зграда, а тако и против одузимања црквених имања од стране мјесних одбора и задруга, а која су дотичним црквама остављена Аграрним законом за њихова издржавања.

Али, на жалост, до данас нијесмо добили ни одговоре по предметима о којима се радило, сем у два случаја одузимања црквених имања од стране мјесних задруга и то негативно, тј. да је забрањена свака наполица и искоришћавање радне снаге за новац.

За све наведене случајеве, као и за све друге иступе и повреду црквеног права и достојанства, за сваки посебно, извијештен је Свети Архијерејски Синод и умољен, да учини све што може са своје стране, да се омогући слободно вршење богослужења и вјерских обреда. Но, сви протести Св. Арх. Синода, за све испале у овој Епархији и другим епархијама, нијесу били боље среће од наших и нијесу постигли никакве резултате. Због тога је Његова Светост Патријарх са Св. Арх. Синодом 29. марта о. г. упутио меморандум лично Маршалу Титу у којем су изнесени сви груби случајеви учињени према нашој Цркви и њеним служитељима.

Извјештај свештеника Мараша, као и препис ваше преставке упућене Тужошћу, достављени су надлежном Архијереју, који се налази као члан Св. Синода и ПУ Одбора још у Београду. О хапшењу свештеника Раичевића извјештен је Св. Арх. Синод. Ваша претставка бр. 87/49 ради хитне помоћи свештенику Савовићу достављена је Патријаршијском управном одбору и исти замољен да му укаже помоћ, јер да Савовић и својим радом и владањем то заслужује, јер је Епархија моментално у немогућности да му помогне, пошто још ништа на име помоћи од стране Патријаршије и цркава и манастира, сем од Саборне Цркве у Никшићу и Црквене Општине у Титограду, није добила. Чим буде у могућности настојаће, да помогне и породицу Савовића и Раичевића, а затражиће се помоћ и од Патријаршије за породицу Раичевића.

Намјесништво ће и убудуће сваки случај изгрета пријављивати тужошћу у Титограду и Епархијској управи”.

Отац Марко Мараш је својим актом бр. 5 од 21. септембра 1952. године известио Митрополију следеће:

„Мјесеца априла т. г. г.г. Спасо Дракић и Душан Вуковић, већи функционери при Предсједништву Владе НРЦГ, одржали су једног дана у поменутом мјесецу сакупљеној омладини предавање на тајној конференцији у Голубовцима, те између осталог наредили им:

Да убију или пендрецима изударају парохијског свештеника ниже потписатог, из разлога да овај не би ишао у цркву и по њиховом рецепту пропагирао у народу штетне и опасне религиозне идеје, које у начелу стоје у великој опреци са интересима комунистичке партије, јер религија убија дух омладине одговарајући их од партије. Напомињући им да у колико се у будуће буде исто поновило да ће противу омладине као и реченог свештеника предузети превентивне мјере.

На основу горе изложеног, јасно се констатује, да је од тога дана престало у народу свечаним празницима уопште похођење цркве, а са овим и вршење религиозних обреда.

Горе наведени докази су стварна илустрација у народу, али сасвим без наде да ће се наведено посвједочити из разлога

што је овладао страх код свих поштоваоца Цркве и свештеника. Сходно горњем, сасвим је немогуће потписатом вршити дужности у повереним парохијама: Матагушко-Тушкој и Голубовачкој.

О предњем извјештен је Св. Архијерејски Синод.

Учтиво се предмет доставља с молбом ради знања и даље надлежности”.

Истог дана, на Малу Госпојину 1952. године отац Марко је у Митрополију упутио, још два акта (бр. 6. и 7.). У акту бр. 6. каже:

„У мају мјесецу т. г. тамошњи парохијски Црквени Одбор, послао је нижепотписатом на име редовне помоћи 10.000 динара. Неодложне породичне потребе налагале су реченом потписатом, да за овај примљени новац прибави потребне ствари.

Сходно горњем, 26. маја т. г. речени парох пошао је са својом супругом Маријом у Титоград ради набавке односних ствари. Горе наведеног дана, у 2 сата послје подне, за вријеме одмора у кући нашег зета Николе Шиндалића (Мирка Вешовића бр. 14) напали су реченог и његову супругу Исо Салевић и Јакуп Џеферхаџовић, радници у Титограду.

Изазивање је почело, њиховом гадном и одвратном псовком, а десет минута касније, када је из вароши дошао Ђорђија, син горепоменутих, настало је са Ђорђијем и физичко обрачунавање с очигледном намјером да га пред очима његових родитеља пендрецима изударају.

У одбрани свога сина и да би га спасили од очигледне смрти а у краткотрајном физичком обрачунавању, парох потписати као и његова супруга изашли су лакше повријеђени... На повријеђена лица напад је раније смишљен и припремљен од трећих лица а на име (напад је припремио Унутрашњи одсек за јавну безбједност града Титограда, чиновник Војин Клиновац, судија за спорове и др. Има особиту везу види акта бр. 5 и 7, дајући одријешене руке члановима Комунистичке партије). За повријеђена лица, као ни криви ни дужни ником ништа, речени напад услиједио је сасвим ненадано и неочекивано. На интервенцију потписатог 30. маја т. г. суд је изрекао Салевићу 10, а Џеферхаџовићу 15 дана затвора, за сада на папиру.

Овај дивљи разбојнички напад, релативан је нападу звјерова у Афричкој џунгли, с том разликом: што речени звјерови нападају људе да би утолили глад, а поменути нападачки звјерови, изјавили су у почетку провоцирања и малтретирања повријеђеним лицима, да помоћу партије могу над својим жртвама радити шта им се прохтјене... И да за исто неће ником одговарати поготову кад нападају и злостављају православног свештеника и његову породицу.

Сходно свему изложеном, речени случај крије рђави смјер и врло ружну позадину, а са овим доводи у безизлазан положај и критично стање потписатог, као и његову породицу. Молимо надлежне да у колико је могуће узму у заштиту невиног православног свештеника на надлежном мјесту гдје буде требало. О предњем је извијештен и Свети Архијерејски Синод.

Учтиво се предмет доставља с молбом ради знања и интервенције”.

У акту бр. 7. отац Марко извештава следеће:

„Дана 27. августа 1952. године г. Лука Радичевић, државни матичар у пензији - Општински одбор Голубовци (Лука Радичевић је бивши свештеник и парох Бериславачко-Бјелопољски и један од једанаест свештеника који је одбио позив Светог Архијерејског Синода од 22. марта 1946. године да се врати у црквену службу, о чему је Митрополит Арсеније обавестио Свети Синод својим актом М. бр. 88 од 14. априла 1953. године - прим. В. Ц.) - поставио је услов потписатом да се одмах изјасни за Свештеничко удружење, потпише приступницу и плати чланарину.

3. септембра т. г. у 8 сати ујутру, по наредби Станице народне милиције - Општински одбор Тузи - потписати је требало да се пријави Поверенику унутрашњег отсека у Титограду - г. Луки Марковићу.

По горе поменутој наредби, тражећи Марковића да би се истој удовољило, чиновници унутрашњег отсека упутили су потписатог пароха у среску Удбу са „напоменом” ових да се Марковић „тамо налази”. Речени потписатом претходила је пријава

тамошњег чиновника у Удби да, намјесто Марковићу, буде приведен мајору Удбе Гојку Максимовићу.

Г. Максимовић, уз провоцирања и малтретирање један сат и тридесет минута, саопштио је, према свом рецепту, измишљену изјаву десет свједока да отпужени парох проповиједа у народу следеће:

1) Трећи свјетски рат,

2) Албанска мањина (римокатолици) долазе у цркву, а наши, тј. православни неће.

3) Овако се живјети не може па нека све пропадне.

Поред горе изложеног, г. Максимовић је наставио даље: да уколико окривљени парох буде и убудуће наставио са оваквим радом искусиће последице и биће предат Среском суду на даљи поступак узгредно напомињући да је Свештеничко удружење толерантна организација.

9. септембра т. г. ниже потписати је под бр. службено позван у Општински одбор у Голубовцима на саслушање код члана Среског и секретара Мјесног комитета партије г. Душана Дракића. Ријеч је у сасвим краћим потезима била о гробљу Храма Св. Луке у Гостиљу, али, у ствари, није него о Свештеничком удружењу. Поново је овдје иступио Радичевић да се неодложно изјасним за удружење.

Разлози:

Мајор Гојко Максимовић, ванредно добар чувар државних интереса, инсистира на томе да противу окривљеног пароха одмах на мјесту поведе анкету са својим свједоцима те и да је то требало да учини и на дан 3. септембра.

Врло је интересантна чињеница: свештеник Митар Кажић и Лука Радичевић нуде окривљеног пароха да уђе у Свештеничко удружење, али, на њихову мисао претходно тада када буде добро наруган и евентуално пендрецима изударан, па би то било и незаконито.

Не водећи о томе рачуна сходно свему овде изложеном, изјављујем:

Ништа не морам и таквој на закону неоснованој наредби се не покуравам.

Једно ми је јасно: човјек се родио, па као подложен смрти мора умријети.

Потписати парох ући ће у речено Удружење када га одобри Св. Архијерејски Синод или Сабор Архијереја Србске Православне Цркве!

Из цитиране изјаве г. мајора Максимовића јасно се види и сазнаје шта је потписати требало да каже те у оваквом стању и положају није нам могуће вршити повјерене дужности на парохијама Матагушко-Тушкој и Голубовачкој.

О предњем је извјештен и Св. Архијерејски Синод.

Учитиво се предмет доставља с молбом ради знања и даље надлежности”.

Из ових неколико аката се јасно види какав је рат вођен против свештеника, али и сазнаје прави циљ удбашког Удружења свештеника.

Отац Марко, иако мален растом, али велики вером и срцем, часно је носио свој крст и није се повијао пред злом силом у своме времену. Остало је запамћено да, иако се село Матагужи називало „Малом Москвом”, никад, и поред претњи и притисака није прекинуо литију око храма на Ивањдан.

Аутор ових редова као његов недостојни наследник на парохији у Зети, сазнао је, током 2000. године, да је отац Марко, који се млад упокојио 19. јула 1955. године, заправо отрован у једној кући по налогу Удбе која није имала начина да га сломи и приволи да се одрекне Бога из страха за свој и животе своје супруге и деце.

Када је аутор ових редова, у јесен 2002. године, посетио његову кћерку Радмилу у Даниловграду, дирљиво је и потресно било када је она из ормара извадила флашу са освећеном водicom, коју је њен отац освештао неколико дана пре смрти 1955. године - и до дана данашњег се није укварила.

Сахрањен је испред Храма Светог Николе у Матагужима.

ЈЕРЕЈ САВО БИЈЕЛИЋ, ПАРОХ БИЈЕЛСКО-КРУШЕВИЧКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Биографски подаци јереја Сава Бијелића, пароха Бијелско-Крушевичког у Митрополији Црногорско-Приморској, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу.

О његовом страдању у листу „Погледи” сведочио је 1996. године Сава Петричевић из Херцег-Новог.

„На Бијелским Крушевицама повише Бијеле, у Боки, из Далмације се пре двеста година доселила породица Бијелића. У овој породици је, почетком рата 1941. године, таман одрастао млад момак Сава Ников Бијелић, који је завршио за свештеника, настављајући породичну традицију.

Године 1944. четнички штаб налазио се у црквеној кући, на 100 метара од куће попа Сава. Комунисти посумњају да је млади свештеник симпатизер четника и припишу му да је убио Митра Радуловића из Горњег Мориња, партизанског симпатизера. На претње комуниста млади поп Сава одметне се са дружином у шуму, где дочека крај рата.

У селу Бијелске Крушевице после убиства кнеза Филипа Вуковића, комунисти изабери за одборника Обрена Тасовца, из заеока Репаја. Да би се Обрен комунистима доказао као веран (због чега су га 1948. примили у партију), он се договорио са предатним комунистом Павлом Павловићем, кумом куће Бијелића, да њих двојица наговоре Шпира Бијелића, како би издао свог брата Сава и убедио га да се преда комунистима. Кад су се нашли са Шпиром, Об-

рен Тасовац, пред свим укућанима, пружи Шпиру руку и рече: „Шпиро Бијелићу, ево ти рука, и моја часна комунистичка реч да твом брату Сави, кад нам се преда, неће ни длаке с главе фалити. Ја ћу лично са њим ићи у Херцег-Нови, до наше команде”. Шпиро се ослонио на Обрену и кума Павла реч, те преговори свог брата да се преда. Боље му је то него да га Кнојевци из заседе убију у шуми.

Уреченог дана, поп Саво са неколико другова изађе на договорено место, где их сачекају Обрен и кум Павле. Кад су се предали, Обрен и Павле их послаше са Ђоком Вуковићем и још неколико Кнојеваца у команду у Херцег Нови. Међутим, Обрен, уместо да одржи реч, написа писмо команди, да попа Сава убију чим у Херцег Нови стигне. Писмо пошале по Виду Вуковићу, сину стрељаног кнеза Филипа. Чим су их довели у Херцег Нови, а поред попа Сава били су ту још Марко Бијелић, Марко Косић, Јоко Бијелић и Мићо Лепетић - спроведени су у Игало и, на месту које се данас зове „бетоњерка”, стрељани. На стрелишту, поп Саво буде само рањен, па ноћу одмакне потоком пар стотина метара. Али сутрадан, кнојевци виде да им један фали, појуре за крвавим трагом, нађу младог попа и затуку га. Чобани који су онда чували стоку и данас причају да попа Сава нико није смео сахранити, но су га звери разнеле по шуми. Пре двадесетак година, на месту где је било стрељање, радници су булдожером равнали локацију за неке грађевинске објекте. Не знајући шта је доле, под земљом, изгрну гомилу костију и то из једне веће гробнице, где је стрељано 12 особа, међу којима и малолетни Дабетић. У овој гомили радници препознају наочари Јевте Ђуровића са Зеленике, и обавесте СУП Херцег-Нови, а ови СУБНОР чији је председник био Гојко Љубишић са Пода. Чим Гојко чује о чему се ради, одмах нареди, у име СУБНОР-а, да се, под патронатом СУП-а, поново загре огромна земља на том месту, и да се подигне бетоњерка, не би ли се сваки траг „народних непријатеља” затро. Гојко је, иначе од пада Италије 15. септембра 1943. до 1945. био усташки службеник у Ријеци, а данас ужива „борачка” права.

После стрељања попа Сава, његова мајка живела је петнаестак година. Никада јој нису казали да је стрељан, и на који начин”.

ЈЕРЕЈ МИЛИСАВ ДРАКУЛОВИЋ, ПАРОХ ОРАХОВСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Милисав Дракуловић, парох Ораховски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 6. фебруара 1901. године у селу Орахову у Кучима од оца Васа и мајке Неде. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског 1925. године у Цетињу. Испит зрелости је положио исте године. Ожењо се са Лепосавом Вујошевић из Орахова и са њом је изродио петоро деце. Епископ Бококоторски и Дубровачки Кирило га је 29. октобра 1925. године у Храму Светог Николе у Котору рукоположио у чин свештеника. Служио је као парох Дољански и Ораховски. Митрополит Јоаникије га је на Божић 1943. године одликовао црвеним појасом.

Познати подгорички новинар Чедо Радусиновић је објавио неколико сведочења о страдању свештеника Милисав Дракуловића. Сведочења су објављена у листу „Народно огледало”, гласилу Народне странке Црне Горе 1992. године. Радусиновић је записао:

„Један од многих наших свештеномученика светосавских, оних који су невјернике к вјери призивали, безнадежним уливали наду, разбојнике упућивали на љубав... био је и поп Милисав Дракуловић из Орахова у Кучима. Овај умни и учени слуга Божји није знао да је узалудно слијепе упућивати, глумима шаптати, окорелим убицама говорити о милосрђу и племенитости.

Успио је само поп Милисав Дракуловић да предухитри приправне му целате и да сам оконча живот у дубини и тами пећине на Коритима. А над отвором јаме чекала је сигурни плијен чета озноваца. Било је то 12. јула 1946. године.

Данас у Орахову, попова сестра Иконија, још једном, по ко зна који пут у животу, пребира по успоменама страве и ужаса и прича породичну трагедију.

„Све су нас били окупили, и падају и дјецу попову, сво шесторо, и нас сестре. Наши, а да ко други. Знали су они све, и да поп није отишао нигдје далеко, и да му је породица била дража од живота, и да је јунак, да им се неће жив предати. А мој брат је више од годину дана био око Орахова, лети око катуна на Коритима. Ишао је и до Албаније. Могао је побјећи и у неку далеку Грчку, и ко зна докле стићи, и главу сачувати. Но, судбина га је задржала и тако му живот прекинула прије рока.

Није се мој брат много крио. Многи поштени људи овога краја су знали да је он овдје. Но, дознаше и крвници. Проклето вријеме, пуно шпијуна и зликоваца. И дан и ноћ се мотају око обора и по шумама. Дођоше и за нас. Знали смо тада да је са попом готово. Доведоше нас изнад јаме. Пуцају крвници, бацају бомбе, тресе се планина, а брат мој под земљом још жив. Виде да га тако не могу убити. Рекоше ми да се и ја спустим у јаму.

Тама. Не видим ништа. Опијавам влажне стијене. Након десетак метара дубине, јама прелази у пећину. Стопу по стопу прелазим. Удесно је нова пећина. Мислим, ако је брат још жив, мора да га је овај завијутак спасио од оних бомби које су овдје бачене. Не усуђујем се да зовнем брата - шта ако ми се не одазове?!

Обје руке сам испружила испред залудних очију које ми ништа не помажу. Одједном, умјесто влажне стијене, влажни рукав, рукав, рука мог брата. Милисаве, брате! Ти си несретнице! Знао сам да се неће они усудити да сађу, но ће некога од вас послати.

- Горе су ти дјеца, брате, и сви мили. Хајде, изађи, куну се да те неће убити.

- Куну се, велиш, Иконија?

- Куну, брате.

- Е, па хајде испред мене.

Ја кренем полако према отвору. Сада једном руком испред себе тражим пут, а другом, иза, брата за рукав држим. Ни два корака не направих, а пуче. Још једном обневидјех, а рукав ми се из руке истрже.

Изнијеше из јаме и мене и мртвога попа. И боље тако, но да га они убијају. Они, сви наши ближњи и познати. Ово је било први пут да неко у нашој кући дигне руку на себе. Поп је то урадио умјесто оних који су над јамом чекали да га убију, оних који су у јаму пуцали и бомбе бацали. Након ове наше погибије, много нас је и друге невоље нашло. Двије попове кћерке, моје братаничне, су се, истина, знатно касније, убиле, све ради онога што их је прогонило у мислима након онакве погибије оца.

Дозволише нам, да не гријешим душу, да попа сахранимо. Нијесмо смјели за обред ни поменути, но добро је било да му по планини врале кости не разносе.

СРЕЋНА ВАМ РАБОТА, ПАЛИКУЋЕ!

У јесен 1943. године, комунисти су запалили кућу попа Милисаву Дракуловића. Док је породица била на Коритима, на кату, паликуће су подложиле ватру на кућни праг Дракуловића. Док је кућа била у пламену, дошла је са катуна падају са дјецом. Срећна вам работа људи! Није, но несрећна, ка ниједна која се работа! - одговори један од ријетких незадовољника. Нека је сретно све што људи раде, одврати падају. И данас се ово у Кучима причава као примјер побједе хришћанске етике над злом.

Но, тог дана ни то није било довољно да обузда комунистичко дивљање. Василије Дракуловић је покушао да бар спаси врата са спаљене куће, говорећи да су то његова. Комунисти су га натјерали да их врати на ватру.

И жене из сусједства су покушале да бар нешто отму од ватре и сачувају за дјецу. Тако је Јелисаву Дракуловић хтјела изнијети из куће бар нешто од постељине, али су паликуће све на-

сложиле на сто, који је био у кући, па потпалиле сламом коју су нанијеле.

Не само да су кућу и све у њој запалили, већ су терористи и стоку поклали. Остало је запамћено да је један Пипер, неопажено од његових другова паликућа, успио да породици остави једну краву.

БЛАЖО НЕ ДА ТИГЛЕ

Имају ли право, Филипе, ова сирочад попова на живот ко остала дјеца - пита ме једнога дана Савић Чарапић, присјећа се да нас Филип Дракуловић, брат од стрица попа Милицава. Ја мислим да имају чоче, одговорих му, а он ми чврсто обећа да ће прве тигле које стигну у Куче бити оне дјеце. И одржа Савић ријеч - доби попова породица покривач за запаљену кућу. Кад прије но кућу покрише, ето ти Блажа Јовановића на Ублима. Што би, како би, нешто Блажо рече, као да пресуди, тек тигле испред кућишта Дракуловића однијеше једној комунистичкој породици у селу Лијешта. По Блажовом наређењу”.

Митрополит Амфилохије је 1. децембра 1991. године у Орахову одржао опело свештенику Милицаву Дракуловићу и Радоњи Дракуловићу, судији Окружног суда у Подгорици. Митрополит Амфилохије је рекао:

„У име Оца и Сина и Светога Духа!

Драга браћо и сестре, почећу Христовим ријечима које су слушане и изговаране кроз вјекове. „Блажени прогнани правде ради, јер је њихово Царство Небеско”. У овом свештеном тренутку, на овом мјесту, на крају ове свете службе, овдје поред свештених остатака убијеног Протојереја Милицава и његовог брата Радоње, на овом гробљу, гдје су сахрањени ваши преци, праоци, оци, браћа, сестре и матере, овдје поред овог Светог Храма, подигнутог вјером и љубављу и жртвом ваших предака, а посвећеног Светом Великомученику Димитрију „блажени су прогнани правде ради, јер је њихово Царство Небеско”, ријечи изговорене прије скоро 2000 године и ево на крају 20. вијека по ко зна по ко-

ји пут потврђене у историјској реалности и историјској пракси. Ове свештене кости, које данас сахрањујемо послје четрдест и више година, и оне су опипљиво свједочанство истинитости тих Христових ријечи. Правда је она сила која држи земље и градове, правда и истина. Тако је било, тако јесте и тако ће бити до краја свијета и вијека, али ништа толико није гоњено и прогоњено на овој земљи од када знамо за људе, колико правда и ништа није толико гажено колико истина, а нећемо прећерати ако кажемо да можда никада у историји правда Божија није толико оскрнављена и гажена и прогоњена и носиоци правде Божије колико у овом нашем 20-том вијеку. Никада у историји није лаж потурила себе намјесто истине као у наше вријеме. Они који су били вјерни правди Божијој, који су били вјерни Крсту Часноме и златној слободи, они су гоњени кроз сву историју. Они су прогоњени и убијани и у нашем времену. Каже негдје пјесма „како не остаде крста од три прста”. Ево нашег времена када је Часни Крст и они који су жељели да буду вјерни Часноме Крсту били су презрени и одбачени, био је презрен и одбачен Часни Крст, поплувано Свето Крштење и име Бога Љубави, Оца и Сина и Духа Светога. Убијено је у људској савјести небеско очинство, а тамо гдје се убија и искорјењује небеско очинство искорјењује се и братство међу људима.

Нека би из људског срца проклијало оно сјеме Божанско, сјеме Пресвете Тројице, Бога Љубави, нека би људска заједница, породица, село, град, племе, братство, народ, народи нека би они били огледало и мјесто обиталишта те свете небеске тајне, Божанске љубави. Нека би правда Божија била једино мјерило људског понашања и људских односа, нека би се братољубље зацарило у нашим срцима да би то опако и отровно сјеме Смеријоковско-Коромазовско-Марковско-Љењинистичко-Брозовско не стало из сваког људског срца, да би сјеме Свето Христово, сјеме Светог Великомученика Димитрија Солунског, сјеме Светог Јована Владимира, Краља Зетског, сјеме Светог Василија Острошког, сјеме Светог Петра Цетињског, сјеме Светога Саве, сјеме Новомученика Станка Острошког, сјеме Мученика Јадовинских,

Глинских, Јасеновачких, наших Новомученика Јоаникија и с њиме побијених свештеника и вјерника, сјеме братства, љубави, богољубља, човјекољубља, нека би оно проклијало у нашим срцима и нека би донијело плода правог и истинскога, а да би донијело на првом мјесту шта тражи Бог од нас? Тражи на првом мјесту да оперемо савјест своју са истинском и правом вјером и са Светим Крштењем у име Свете Тројице. Јер, некрштена душа је као зуква. И као што зна сељак да зукву треба окалемити тако паметан човјек зна да душу треба да окалеми Светим Крштењем, јер без њега неће донијети правог плода. И Свето Крштење треба да се врати нама и ми њему да се вратимо, а преко Светог Крштења обасјаће нас зраци небески, небеска праведност богољубља и братољубља и узајамног праштања. Никада се Црногорци и други народи који живе на овим просторима, нијесу толико утркивали у праштању узајамном и покајању колико данас у наше вријеме послје овог великог и опаког зла, које се испртило и које се и данас прти на нама. Никада нам толико није било потребно покајање и покајничка суза, „опроштај брата од брата, сестре од сестре, породице од породице. Опраштање је оно што је Бог донио овдје на земљу преко чега се човјек разликује од других живих бића на земљи. Кад би све то праштање било наша освета за оно зло које се испртило на нама нека би освештање било наша освета, освештање крштењем, вјером, богољубљем, братољубљем, повратку светињама, повратку светињи брата свога било оно наше правило животно од данас па убудуће и нека би био најдивнији помен и спомен покојном Протојереју Милисаву и Радоњи и свима онима који су погинули од братске руке на овом простору. Нека Господ упокоји покојнике, нека да мира праху њиховом. Нека се мртви измире испод земље да би и ми на земљи могли имати мира и радости и узајамне љубави. И нека се мир Божији и правда Божија зацарују у срцима нашим у вјекове вјекова. Амин”.

На опелу двојици браће Дракуловића, свештеника Милисаву и судије Радоње, после Митрополита Амфилохија је говорио Слободан Вујошевић. Он је, том приликом, рекао:

„Ваше Високопреосвештенство, браћо!

Опраштајући се данас са земним остацима наше браће и мученика Оца Протојереја Милисаву и његовог брата Радоње Дракуловића, сјећајући се њихове погибије и отварајући наш свети храм први пут послје скоро педесет година, хоћу да вјерујем да смо данас смогли снаге да сами себи погледамо у лице. О томе какво је то лице и какав смо то народ, најбоље говоре ове наше, тек данас смирене кости мученика и наш оскрнављени и осрамоћени храм.

Када је пошао у свој последњи бој само са епитрахилем и крстом, не прихватајући да се покори насиљу и безумљу, Протојереј Милисав Дракуловић није прихватио борбу да спаси свој живот, пошто се могао спасити на други начин, већ је кренуо у одбрану достојанства и части.

У име његове жртве и у име људскости и достојанства, у име части и поштења, дужни смо данас да се сјећамо и поштујемо жртве наше браће и да одговоримо на многа горка питања и да сведемо рачун са сопственом савјешћу. Више него ишта и више него икада данас нам је потребно међусобно поштовање, повјерење и братско помирење.

Данас када опет пријете да нам одузму слободу, да понизе и сатру нашу браћу и нас саме, ми и данас с правом зазиремо једни од других и с правом зебњом стрепимо и од нас самих. Јер, добро знамо да то што смо сами себи кадри да учинимо нико нам други неће и не може учинити.

Да бисмо једни другима могли да опростимо и да бисмо нашли пут до нашег братског помирења и пут до искупљења нашег, прво морамо да обновимо нашу савјест, а наша савјест је наша вјера и наша Света Црква. Најискреније се молимо и тврдо вјерујем да је овај свети чин нашег повратка самим себи и дан обнове наше вјере и наше Свете Цркве. Само се под Њеним кровом можемо вратити завјету љубави који смо погазили. Само нас вјера може ослободити гријеха да једни другима у Његово име судимо и само у њој ће свако од нас стићи до сопственог искупљења

својих гријехова до очишћења своје савјести и наћи утјеху за своју несрећу.

Обновом нашег светог храма у Орахову смириће се у његовој сјенци и у његовим темељима и кости наших отаца, а међу њима, међу својом браћом, нека данас, у миру отпочину кости наших мученика Протојереја Милисава и његовог брата Радоње Дракуловића. Мир њиховом праху и небеско насеље њиховим душама.

Благословите Ваше Високопреосвештенство!”

Име Свештеника Милисава Дракуловића као жртве комунистичког терора наводи се и у Извештају Светог Архијерејског Синода Светом Архијерејском Сабору СПЦ о раду од 1941. до 1947. године.

ЈЕРЕЈ МИЛОШ ЈОКСИМОВИЋ, ПАРОХ ПАВИНОПОЉСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Милош Јоксимовић, парох Павинопољски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 8. августа 1907. године у Стожеру код Бијелог Поља. Завршио је Србску православну богословију Светих Кирила и Метоксија 1929. године у Призрену. Оженио се 1932. године са Олгом Поповић и са њом је изродио троје дјеце. Митрополит Гаврило га је 17. јануара 1933. године рукоположио у чин ђакона, 19. јануара исте године у чин свештеника. Најпре је служио као парох Врањешки, затим Грађански и, на крају, Павинопољски. На тој дужности га је затекао Други светски рат.

О страдању свештеника Милоша Јоксимовића сведочио је професор Милован Милинковић из Радовића код Тивта. Његово потресно сведочење је објављено у часопису „Свевиђе” из Мојковца. Милинковић каже:

„Син угледног учитеља и такође свештеника Неша Јоксимовића, првог дописника „Гласа Црногорца” и првог оснивача-утемељивача школе у павинопољском крају, кога Турци сасјекоше, а родбина и народ тако напаћеног и измученог погребе, свештеник Милош Јоксимовић дође шеснаести или седамнаести свештеник у том угледном братству потомака Немањића, војводе Братка, полимског и србског жупана Вукана (потомак свештеника Јоксима, Стојана, Паунија, Павла, Тривуна, Јеврема, Јована, Мирка, Јоксима другог, Неша...)”

Поп Милош је завршио Богословску школу у Призрену. Рукоположен је у Павинопољској парохији 1933. године. Био је примјер правог човјека и узоритог свештеника. Отмен, стасит, лијеп и храбар, одважан, благородан и духован, служио је Богу и као свештенослужитељ и пастир, и као предавач и проповједник вјеронауке у школи и народу.

Када је 1941. године избио братоубилачки рат, Милош је стално говорио о „црвеној куги” која ће да уништи Србски род, одвајајући га од вјере праједовске и бришући му национални идентитет.

Рат проводи тешко као и бројни србски свештеници. Послије рата долази вријеме задруга. Поп Милош у задругу неће, говорећи: „што је свачије, то је и ничије”. Једне прилике пита представника Комитета, шта ће србски свештеник да ради у тој задрузи.

Одговорили су му да ће поп чувати стоку.

Несрећници нашега рода, потказивачи и пожмирепи, отпадници од вјере Христове, пред светог Николу 1949. године, поведу попа Милоша у затвор. Ставе га на балване на отворени камион, по киши и лапавици, па право у затвор. А у затвору права голгота, терор невиђен. Тјерају попа да виче „смрт фашизму” - слобода народу”. Поп мирно одговара:

„Смрт, смрт, али ово није то, већ братоубилачки рат, рат против Србског народа!” Опет иследници тјерају попа да каже „живио Тито”. Поп пљуне неколико пута на под и почепи ногама, али ни ријеч не изговори. Гориле га по цијелу ноћ туку свим и свачим. Сломе му четири ребра, сломи руку, сломи ногу, велику отворену рану на челу направе, гвозденим предметом му главу размрскају... На крају, скину кошуљу са мртва попа, завежу му је око врата и објесе га, желећи да покажу да је то поп сам учинио, по рецепту њихове „самокритике”.

Великој су се тада опасности изложили сви они који су се латили посла да сахране попа Милоша. Честити Срби и племенити људи - Душан Карличић, Војин Шћепановић, Шоро Фуртула, Урош Јоксимовић и други, прискочили су у помоћ скрханој од бо-

ла попадији Олги. Но, сви који су учествовали у сахрани попа Милоша бјеху батинани.

Муке и невоље ове фамилије су се наставиле и после његове смрти. Попу одузимају земљу плодну и дају попадији неке пустиине. Три дивне његове кћери не могу да добију свједочанства да иду на даље школовање. Комунисти им школовање забрањују. Али и, тада, Бог шаље понеког доброг човјека који им помаже.

Ко су они који су на своју вјеру хулили и честитом свештенику Милошу дошли главе? - Познати су они читавом томе крају. То су комшије који су прво били у четницима, а касније постали најокорелији комунисти. То су они који су и дједовска обиљежја која су постојала и била бројна, као спомен-чесма Краља Александра, крамповима и ћускијама ломили, да би доказали своју лојалност поглавнику Јосипу...

Братственици попа Милоша обновили су Цркву Успенија Пресвете Богородице у Павином Пољу, задужбину Жупана Вукана, заједно са другим племеницима и дали подстријек другима да своје цркве обнове. Обнављајући цркве, обнављамо своје душе и своје памћење”.

БОГОСЛОВ СРЂАН МАТКОВИЋ, КЛИРИК МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ ИЗ КОТОРА

Биографски подаци богослова Срђана Матковића, клирика Митрополије Црногорско-Приморске из Котора, нису сачувани у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра Цетињског на Цетињу.

Стрељан је од комуниста после рата. Детаљнији подаци о његовом мученичком страдању нису познати.

ЈЕРЕЈ МИЛОШ ТУРЧИНОВИЋ, ПАРОХ ЧЕВСКИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Јереј Милош Турчиновић, парох Чевски у Митрополији Црногорско-Приморској, рођен је 1. септембра 1895. године у селу Велестову, општина Чевска, срез Цетињски, од оца Марка и мајке Марије. Братство Турчиновића је веома поштовано у Катунској нахији. Остало је забележено да је Књаз Данило Петровић кумовао на крштењу Милошевог оца Марка. Књаз Данило је једном приликом дошао у сукоб са Милошевим дедом Јанком Турчиновићем, који се зарекао да ће се осветити књазу. Проблем је био у томе што је у Ријеци Црнојевића, по књажевом наређењу, тучен Јанков брат Грујица. Јанко се, после тога, одметнуо из Велестова, а у кући је оставио жену и тек рођено мушко дете. Књаз Данило је, чувши за то, одмах са неколико перјаника кренуо у Велестово. Кад су стигли близу Јанкове куће, књаз Данило је одлучио да у кућу уђе сам. У кући је затекао Јанкову жену. Она није препознала књазу. Књаз је запитао како живи, а она му је рекла да јој се муж одметнуо и да је отишао да би се осветио књазу Данилу, због тога што је, по његовом наређењу, тучен његов брат. Књаз Данило се, када је то чуо, представио и рекао да је дошао да кумује њиховом детету. Жена је на то пристала и крштење је обавио надлежни свештеник. Јанко се, када је то касније чуо, вратио кући и прихватио кумство са књазом Данилом.

Милош Турчиновић се одлучио да крене свештеничким путем. Завршио је Србску православну богословију Светог Петра

Цетињског у Цетињу. Оженио се 1924. године са Секицом Драговић из Чева и са њом је изродио четворо деце. Митрополит Гаврило га је 24. октобра 1925. године рукоположио у чин свештеника и поставио на дужност пароха Трњинског. За пароха у Чеву је постављен 1928. године. Носилац је Споменице балканских ратова из 1912. и 1913. године, а Краљ Александар га је на Видовдан 1926. године одликовао сребрном Медаљом за храброст. Од 24. фебруара 1944. године обављао је и дужност војног свештеника Катунске бригаде Крста Поповића.

Јереј Милош Турчиновић је био веома активан свештеник и стално присутан у свим догађајима у Митрополији. Овде доносимо неколико његових аката и проповеди које смо пронашли у архиви Митрополије на Цетињу и које су сачуване у његовој породици.

Отац Милош Турчиновић се 1. маја 1943. године писмено обратио Митрополиту Јоаникију и поднео му извештај о немогућности даљег опстанка на повереној му парохији. У том акту каже:

ВАШЕ ВИСОКОПРЕОСВЕШТЕНСТВО,

Узимам слободу обратити се Вашем Високопреосвештенству следећом молбом:

Одмах последије 13. јула 1941. године свом својом снагом посветио сам се сузбијању комуниста. Због тога сам од стране комуниста осуђен на смрт, што сам на вријеме сазнао, и чим су почела убиства 1941. године побјегао сам са мјеста службовања и дошао на Цетиње. Ту сам претрпио тешку породичну несрећу сачувао двоје дјеце, што је последица мога антикомунистичког става. Приликом националног покрета пошао сам у борбу противу комуниста. Пошто су се, како је то изгледало, прилике стишале и комунизам сузбио, ја сам пошао на своју парохију, иако сам тим изложио ризику своју главу, јер комунисти никада не праштају својим противницима, па макар да су то и последњи њихови остаци.

На Цвијети ове године служио сам Св. Литургију у парохији, у мјесту званом Марковина - далеко од куће за један сат, којом сам приликом причестио већи број вјерника. При повратку кући, на путу ме пресрела и напала група комуниста, испалили на мене неколико плутуна из пушака и аутоматског оруђа. Само сам Божјом Вољом остао у животу. Одмах последије овога напада ја сам дошао на Цетиње са својом фамилијом.

Мени сада нема повратка нити опстанка на парохији, било на досадашњој или некој другој сеоској, сем да сигурно изгубим свој живот, а не бих ни то жалио кад бих ишта тим допринио користи. Не пријети само мени опасност него и мојој фамилији.

Наглашавам да није по сриједи никаква лична освета, него чисто комунистичка мржња уперена противу мене као њиховог противника.

На основу предњег молим Ваше Високопреосвештенство да ме изволи, макар и привремено, поставити на неку дужност овдје на Цетињу, пошто на неком другом мјесту макар и у вароши не бих могао опстати из материјалних разлога, јер бих одавде нешто користио своје имање на селу - у Велестову.

Напомињем и то да су ми комунисти уништили сву покретну имовину.

Остајем у нади повољног рјешења, зашто Вам унапријед топло благодарим.

Љуби Вам десницу и проси св. благослов,

Цетиње, 1-V-1943. год.

Учтив

Милош М. Турчиновић
свештеник

Митрополит Јоаникије је актом бр. 1573 од 1. маја 1943. године донео следеће решење:

„У вези молбе свештеника Милоша Турчиновића, пароха Чевског, којом тражи да му додијелимо извјесну дужност на Цетињу привремено, због прилика које владају у његовој парохији и случаја који се са њим десио, па уважавајући истакнуте разлоге, а с позивом на чл. 102 тач. 15 Црквеног устава

РЈЕШАВАМО:

Да се свештеник Милош Турчиновић, парох Чевски, Архијерејско намјесништво Цетињско, привремено додијели на рад на Цетињу, с правом на досадашње припадности, с тим, да исти врши дужност духовника при овд. затвору и логору као и у болници.

Парохију Чевску за вријеме одсуства овог додјелјивања свештеника Турчиновића на службу на Цетињу, опслуживаће свештеник Блажо Вујовић, парох Чевско-Убалски, уз мјесечни хонорар од лира 190. -/стотину деведесет/.

Свештеник Турчиновић биће дужан да у затвору и баракама за затворенике редовно сваке недјеље и празника служи Св. Литургију, тако да ће једнога дана он служити у затвору, а свешт. М. Кусовац у баракама и обратно, како би се молитвене потребе свију затвореника редовно задовољавале. Уз то ће свешт. Турчиновић вршити све свештенопастирске дужности у овд. болници, настојећи да редовно свакодневно посјећује болеснике и пружа им пастирску утјеху.

Потребна упутства на основу ове наше одлуке издаће арх. намјесник.

О овом рјешењу извијестити: свештенике - М. Турчиновића, коме издати један примјерак ове одлуке, и Блажа Вујовића, који ће парохију Чевску записнички примити у привремено опслуживање и администрацију.

Такса је наплаћена.

ПРАВОСЛАВНИ МИТРОПОЛИТ
Црногорско-Приморски
Јоаникије

Отац Милош је актом бр. 581 од 30. септембра 1943. године известио Архијерејско намесништво Цетињско следеће:

„У вези наређења Митрополије М. бр. 3003/43, част ми је доставити следећи извјештај, с молбом да га доставите Православној Митрополији.

ИЗВЈЕШТАЈ

Служио сам редовно Св. Литургију у мјесном затвору. Службу сам вршио наизмјенично у затвору и у баракама.

Природно је, да ја нијесам, јер служим, могао пратити присуство појединаца на служби и њихово учешће у њој као да не служим.

Примијетио сам, да је велики дио присуствовао литургији и побожно је слушао, а доста добар дио није присуствовао нити на крају примао нафору.

Вјерујем, да су они, који су присуствовали молитвено и учествовали, а за оне друге вјерујем, да су затровани невјерјем.

Чуо сам од људи, који су пуштени из затвора, да затвореници поред осталих пјесама поју и пјесму у којој су и ови стихови: „Не вјерујем у небеса док је Маркса и Енгелса”.

Посјећујем чешће и редовно болницу „Данило Први”. У болници је религиозно-морално стање одлично.

Могу посигурно рећи, да се ни у храму Божјем више не спомиње име Божије као ту, јер „без невоље, нема богомоље”, рекао је наш народ.

Цетиње, Учтив
30/17. септембар 1943. г. свеш. *Милош Турчиновић*

* * *

У архиви породице свештеника Милоша Турчиновића остало је сачувано неколико његових проповеди које овде објављујемо:

Проповијед у недјељу Самарјанке 14. маја 1944. године у Манастиру Цетињском.

У ИМЕ ОЦА И СИНА И СВЕТОГА ДУХА!

„Сваки који пије од ове воде ће ожедњети, а који пије од воде коју ћу му ја дати неће ожедњети до вијека” /Јов. 4, 13-14/

На данашњи дан некада је разговарао Христос Спаситељ са Самарјанком и због тога се ова недјеље зове Недјељом Самарјанке. У томе разговору је објаснио преимућство духовне или жи-

ве воде над обичном изворском живом водом. О том разговору данашње Свето Јеванђеље говори нам овако: у оно вријеме дође Исус у град Самаријски који се зове Сихар близу села које даде Јаков Јосифу сину своме. Ту бијаше извор Јаковљев и Исус умо-ран од пута сјеђаше поред извора. Дође жена Самарјанка да захвати воде и рече јој Исус: дај ми да пијем, јер ученици његови би-јаху пошли у град да купе јела.

Рече му жена Самарјанка: како ти Јеврејин можеш иска-ти од мене жене Самарјанке да пијеш кад су Јевреји и Самарјани непријатељи и не мијешају се. Одговори Исус и рече јој: да ти знаш дар Божји и који је тај који ти говори: дај ми да пијем ти би искала у њега и дао би ти воду живу. Рече њему жена Самарјанка: захватити немаш чим, а извор је дубок, одакле ћеш дакле узети воду живу и да ли си ти већи од оца нашега Јакова који нам даде овај студенац и он из њега пије и синови његови.

Одговори јој Исус и рече: сваки који пије од ове воде опет ће ожеднети, а који пије од воде коју ћу му ја дати неће ожеднети до вијека; него вода коју ћу му ја дати биће у њему извор воде ко-ја тече у живот вјечни /Јов. 14,5-14/.

Исус Христос овдје очевидно говори о оној живој води која може да утоли не тјелесну већ духовну жеђ, а извор те воде налази се у Његовом божанском учењу. Али Самарјанка то није могла да разумије. Она је мислила да се ради о изворској води и због тога се чуди како јој Христос може дати воде кад нема чиме да захвати из бунара који је толико дубок. Осим тога, Он је и сам тражио од ње да пије. Разумије се, да је са изворском водом, која за извјесно вријеме утољава тјелесну жеђ и Спаситељ имао потребе. Али је он у исто вријеме био извор небеске живе, духовне воде. Ту је воду донио Он и дао људима. Које пије у срцу му се ствара извор бескрајно срећног живота. То је насушна благодат која се добија вјером у Јеванђеље.

Као што тијело осјећа потребу и жеђ за обичном водом, тако исто и човјеков дух осјећа потребу и жеђ за небеском живом водом. Обична вода утољује тјелесну жеђ привремено. „Сваки који пије од ове воде опет ће ожеднети”. Дакле, та жеђ за оним

што је земаљско не гаси се кроз цио живот. Ако погледамо у лич-ни, породични и друштвени живот можемо да видимо како се она јавља у разним облицима. Људи жуде за имањем, за новцем, за влашћу, почастима и земаљским добрима... (текст даље нејасан: прим. ј. В. Ц.)

Гдје је узрок овоме? У томе што људи несвјесно мијеша-ју физичку жеђ са душевном жеђу. И у томе се муче да утоле и једну и другу жеђ са обичном природном водом и материјалним добрима. А то је немогуће. Оно што је вјечно и бесмртно, какав је дух човјеков, не може се задовољити обичним, привременим, распаљивим и смртним.

Многи људи не обраћају пажњу на дух човјеков који осје-ћа жеђ за живом водом. Због тога је њихова материјална жеђ та-ко страшна и неутољива. Због тога су они нервозни, грамежљиви, злобни, завидљиви, неправични према ближњима па чак и пре-ступници.

Ко може дати човјеку оно највише благо које му умирује дух? Ко може да га напоји оном живом водом која за увијек гаси жеђ и постаје у њему извор воде која тече у живот вјечни? То мо-же да учини само Христос са својим божанским учењем. Јер ће се из учења Христова увјерити у истину да је све у овом свијету сује-та и да је жива јеванђелска вода јединствена потреба за будући живот. Сиромаштво не може да одузме срећу. Успјешни подухва-ти и породична срећа само повећава задовољство. У тузи и несре-ћи је радостан, јер га је Бог укријепио у сваком стрпљењу и дугом подношењу /II Кор. 2, 1,2/.

Дакле, драга браћо и сестре, познајмо и ми дар Божји и пожелимо да примимо небеску живу воду. Ево она нам се нуди у Светом Јеванђељу. Напијмо се са тог Извора вјере, љубави, прав-де и братства. Храм Божји је благодатни извор кроз који тече жи-ва вода Христова учења. Долазимо овамо редовно и стално и за-хватајмо са тога извора.

Но, драга моја браћо и сестре, наш народ се је отуђио од храма, заборавио је молитве, омаловажио постове и у разврату, туђинштину и безвјерју почео да тражи смисао живота. А Срб-

ском народу нема спаса без Србства и Православља. „За Крст Часни и слободу златну”, јер нема народа који је у рату са Богом остао побједник. Био је један народ обдарен и велик који је покушао да криво тумачи Божје законе, па је био расут, расћеран и сатрт. Ни наш народ на томе путу не чека никакво добро. Ако се не покаје и не врати Богу пропашће. Ако се не скруши покајањем и не врати Богу нема тога уха, ни тога ока које ће моћи сагледати сам ужас и пакао који наш народ очекује. Крај извора је Самарјанин и даје нам воде живе, воде вечнога живота.

На благодатном извору у храму Божјем сваки који вјерује може да нађе ту воду и окуси од ње. Ту на томе извору може да се за увијек утоли жеђ човјековог бесмртног духа. Јер ће се ријеч Христова богато уселити у свакој премудрости /Кол. 3, 16/. И у све који једнодушно, једним устима славе Бога и Оца Господа нашег Исуса Христа.

У будућем се животу нико неће наслађивати оним што за овог земаљског живота није волио. Тамо ће бити опште стално и величанствено богослужење, пријатно присуствовање живосном извору и непрекидно и стално наслађивање божанске воде. Према ријечима Св. Јована Богослова, тамо се сви свети анђели и праведници непрестано клањају Богу говорећи: благослов и слава и премудрост, и хвала и част и сила и јачина Богу нашем кроз све вјекове”.

Отац Милош је ову беседу изговорио као бригадни свештеник Катунске бригаде за време Другог светског рата.

Друга сачувана беседа је изговорена 25. јуна 1944. године у Цетињу.

У ИМЕ ОЦА И СИНА И СВЕТОГА ДУХА!

Људи су стално заузети старањем о материјалним потребама у животу. Врши се стално утркивање, улажу се све бриге и напори, не бирају се средства, чине се чак и најгоре неправде ради стицања земаљског блага и богатства. Отуда долазе све патње

и невоље у свијету, мржње, раздори и свађе међу људима. То су главне последице данашње катастрофе и трагедије свијета.

У томе смислу данашње Јеванђеље нам даје савјете којим редом треба да иду наше бриге и старања, да бисмо избегли несреће и зле удесе у животу. Зато нека нас поуче ријечи Христа Спаситеља из данашњег Св. Јеванђеља: „не брините се шта ће те јести, шта ће те пити, или шта ће те обући, јер све ово и незнабошци ишту - а зна и Отац ваш небески да вам све ово треба - него иштите најприје Царства Божијега и правде његове и ово ће вам се све додати” /Мат, 6, 22-33/.

Ријечи Христа Спаситеља у погледу старања у храни и одијелу у прочитаном јеванђељу треба правилно разумјети. Ријеч Божја, не забрањује, већ савјетује да поштеним радом стичемо оно што нам је за живот потребно. У овом случају Спаситељ јаче подвлачи да храна и одијело нијесу за човјека оно што је најважније. Има много ситих и лијепо одјевених људи, али су ипак јадни и несрећни. И обратно. Има пуно сиромашних, али увијек радосних и у животу срећних. Гдје лежи узрок томе? Нигдје до у чистоти савјести, у спокојству духа и у животу по Богу и правди Његовој. То говори да је за човјека важније да на првом мјесту задовољи оно што је у њему бесмртно - дух свој и душу, пазећи на њихову чистоту и светост.

„Иштите најприје Царства Божјега и правде Његове и ово ће вам се све додати”. У овим се ријечима садржи програм, који показује којим редом требају да иду људски напори и бриге у животу. У савјету Спаситељевом постоје двије различите ствари, које једновремено могу да се чине. На првом мјесту, међутим, треба да буде тражење Бога и правде Његове: што значи: живјети у вјери и љубави, поштењу и правичности у чистоти срца и братствољубљу. Такав је смисао јеванђелског савјета. Али по несрећи тај савјет мало њих знају, а још је мање оних, који се по њему управљају. Данас људи поступају сасвим обрнуто. Људска грамзивост, неправичности и непоштење у раду и у стицању око задовољења животних потреба ствара мржњу и раздоре, убиства и крвопролиства, искушења и несреће. Такве су последице непоштенога рада и брига око

задовољења животних потреба. Но, ако се прво иште Царство Божје и правда Његова, тј. ако је душа људска обузета мишљу о Богу и правди; ако је срце очишћено од рђавих склоности и утврђено у вјери и врлинама; ако су осјећаји проникнути љубављу и благодарношћу; ако су им жеље упућене најприје ка ономе што је најважније: истини, правди и миру, онда им земаљске бриге и старања неће ометати духовно и морално усавршавање. Ако људи теже да буду савршени као што је савршен Отац њихов небески /Мат. 5,48/, да живе руковођени његовим духом, његовом правдом све што им у животу треба лако ће им се додати.

Одбацити грамзивост, лукавство, непоштење и поквареност значи препородити срце у духу љубави и правде, чистоти и светости. Онда ће се и до земаљских блага лакше долазити, јер ће томе помоћи дух већ нађеног Царства Божјега и правде његове, дух браствољубља и поштења. Тада и само тада патње и страдања, искушења и несреће, убиства и крвопролића, ако сасвим не исчезну, а они ће безусловно постати сасвим ријетка. Чим мисао о Богу и Његовој правди, руководи земаљске бриге и напоре, рђавим дјелима неће бити мјеста у животу. Дакле, нека свако провјери, да ли се он у својим свакодневним бригама и напорима руководи истином и правичношћу. Нека свако провјери каква је његова права мисао из јутра када се из сна пробуди. Ко из јутра каже: слава Теби Господе, који нам шаљеш свјетлост, благослови ме и данас правдом Твојом, тај је на путу Царству Божјему. Но, ако се неко буди мишљу о нечему земаљском, о неком дјелу које је везано са преваром и неправдом а коме се толико предао страсти да му оно не да да се сјети Бога и да задрхти пред правдом Његовом онда је он на путу, који води у патњу и несрећу. Чак и у цркву ако сте дошли, чим нам није мисао овдје Богом и спасењем, већ пазаром, трговачким пословима, земаљским плановима и пројектима, онда ни ми нијесмо на правом путу, јер најприје мислимо на оно што је привремено и од мале вредности.

Зато, драга браћо и сестре, послушајмо савјете Господа Спаситеља и не будимо наклоњени сујетном и пролазном. Старајмо се о ономе што нам је за живот потребно. Водимо бригу о хра-

ни и одјелу, али чинимо то у име правде и правичности. Увијек знајмо да нам се сваки дар и све оно добро што смо добили шаље одозго од Бога светости /Јак. 1,17/ и стога иштите најприје што је најважније, Царства Божјега и правде Његове и ово ће нам се све додати. Живимо разумно по савјетима данашњег Св. Јеванђеља и Господа нашега Исуса Христа и Спаситеља нашега јер ништа невиније, силније и узвишеније, ништа светије на земљи није било него што је Христов живот. Његова наука, Његово страдање и Његова мученичка смрт. Зато ће Он остати камен темељац човјечанства за сва времена, коме нека је слава и хвала, сила и јачина Богу нашему кроз све вјекове. АМИН!

Наредна, трећа, беседа оца Милоша није датирана.

У ИМЕ ОЦА И СИНА И СВЕТОГА ДУХА!

Циљ доласка на земљу Исуса Христа био је да људе припреми и позове да уђу у царство вјере Христове, мира и братства.

Да би постигао свој циљ доласка и велики задатак људима је излагао своју науку у три начина и то: у поукама и бесједама, у ријечима пуним изобличења, којима је шибао пороке својих противника и народних варалица и у причама. Од ова три начина народ је најмање разумијевао приче, јер се поука у њима облачила у форму која је захтијевала тумачење и објашњење.

У данашњем Св. Јеванђељу изнијета је прича Исуса Христа о великој вечери овако: Један човјек зготови велику вечеру и позва на њу многе, али кад би вријеме вечери сви позвани одрекоше долазак, наводећи за то разлоге. Кад за ово чу господар вечере расрди се и рече слуги своје: иди брзо на раскршће и улице градске и доведи ми на вечеру: сиромаше, кљасте, богаљасте и слијепе. И рече слуга Господару: учинио сам како си заповиједио, али још има пуно мјеста, а Господар му рече: Изађи на путеве и међу ограде и позови да дођу да ми се испуни кућа, јер ти кажем да ниједан од оних званих неће окусити моје вечере, јер је много званих, али је мало изабраних /Лк. 14,26-24/.

Кад се ова прича протумачи има свој смисао. Под ријечју Господар, који је зговорио вечеру треба разумјети Бога промислитеља. Када је дошло вријеме које је он одредио открио је преко Сина Свога Јединороднога Исуса Христа, царство љубави и братства, или царство спасења. То је велика вечера духовног блага и вјечног живота.

На ту вечеру позвао је многе, на прво мјесто оне који су себе сматрали за изабране синове Божје. То су били прваци јеврејског народа, старешине, књижевници и законици, јер су они били наследици великих пророка, који су јасно говорили о царству Божјем, и претказивали велику вечеру која је сада зготовљена. То су јеврејски књижевници и фарисеји, који не примише јеванђелску благу вијест и отказаше да уђу у Христово Царство вјере, љубави, мира и брства. Овај отказ учињен је из рђавих разлога, што значи да су они водили рачуна о земаљском животу и да су их мучиле земаљске бриге, а не Царство вјечног живота. На вечеру позвани: класти, богаљсти, слијепи и сиромаси, то су дјеца јудејског народа, митари и грешници, људи нижег реда. Они су се одмах одазвали позиву и примили у себе духовна блага што их је Спаситељ проповиједао. Али пошто је за вечером било још много мјеста, позив се шаље људима, који су се налазили још даље, по путевима и међу оградама. То су људи многобошци, који повјероваше у Јеванђеље царства Божјега. Требало је да они испуне пространу кућу Божанског Домаћина. Они су се са готовошћу одазвали позиву, а Јевреји, који су прво позвани - књижевници и фарисеји - сада стоје далеко од Христовог Јеванђеља, занимајући се својом добитима и шпекулацијама. Тако се испунило речено, да нико од оних, који су прво позвани, неће окусити вечере Царства Божјега, јер је много званих, али је мало изабраних.

Такав је смисао данашњих јеванђелских ријечи. Оне, очевидно садрже велику поуку за све хришћане. Велика вечера царства Христова одавно је постављена. Спасоносна духовна блага изражена у принципима вјере, наде и љубави, у миру, правди и братству, налазе се ту у изобиљу. Позив се шаље свима да дођу и

да окусе од тих блага. Уопште сви који носе име Христово позивају се да окусе од вечере спасења.

И сада се, драга браћо и сестре, поставља велико питање, како се ми у данашњем времену одазивамо томе позиву? Много је званијех, али колико је изабраних? Наша Св. Црква мора много да жали, што много од тих званих, који су дали обећање вјерности пријатељства Господару вечере остају далеко од њега. Многи од њих чак неће ни да чују за позив. Многи изјављују да више воле своје богатство, трговачке послове и шпекулације, него ли понуђену Велику Божанску Вечеру. А многи од ових ставили су себи у задатак борбу против свега духовног. Велику вечеру духовних блага и вјечног живота замијенити са материјалистичком - земаљског живота.

Путем тероризма: паљевине, плачке и отимачине; масакрирања и убијања најбољих синова нашег народа боре се за власт која би имала да ликвидира: право слободе вјере у Бога, брака, породице и њеног васпитања. Уништити право личне својине, а мјесто морала увести слободну љубав. Под таквим законима приморати човјека да живи значило би изједначити га са животињом. То су комунисти, који немају ничега духовног. Од блага понуђених за живот и вјечно спасење не желе да окусе и не престају да гутају отров привременог и смртног. Наша Св. Црква не само што не толерира и не помаже такву борбу за такав друштвени поредак, већ осуђује као штетну и на Христовом и моралном закону неосновану.

Али кад то кажемо за друге удубимо се у себе. И ми смо у броју позваних, у броју Христових слободника и пријатеља. Велика вечера љубави Божје и за нас је припремљена, спасоносна трпеза св. причешћа и за нас је постављена. Слуге Божанског домаћина непрестано иду да нас извијесте да је вечера готова и позивају нас да дођемо да једемо и да се заситимо њоме. Како се одазивамо томе позиву? Зар се и ми често не извињавамо на тај начин одбијајући позив? Зар се и ми не лишавамо често духовних блага које нам нуди ријеч Божја и Црква? Остаје да сваки од нас одговори на та питања. Треба да поменемо само то, да је добрим

хришћанима, као и свима нама, који носимо име Христа Спаситеља, намијењено да окусимо од блага велике и вјечне вечере. Свети храмови су мјеста гдје се она припрема. Они су видљиви домови Божји у којима Он невидљиво присуствује и Својом благодаћу раздаје позванима. Стога треба са највећом усрдношћу да присуствујемо богослужењу. То тражи не само наша љубав према Богу и наше пријатељство са Христом Спаситељем, већ и наше властито добро. Док душа живи на овоме свијету, често малаксава у бурама сујете и неправде, а срце мучи вихор саблазни и страсти. У таквом стању настаје духовна глад, која изазива велике душевне муке. И ето само у храму може се наћи духовна храна за њих. Божанска вечера постављена овдје може само да олакша души и утјеши срце. Живећи у свијету гдје бијесни зло, изложени смо често ударима злобе и подмуклости, зависти, преваре и клевете. У таквом случају опет ћемо у храму наћи заштите и покровитељства. Тамо је прави судија, који нас избавља од човјека злога и чува од човјека насилника /Пс. 140,1/. Често смо изложени болестима, трпимо немаштину, пропадамо у несрећи. Сјећајмо се позива и хитајмо на велику вечеру у храму. Ту ће нас срести Господ кога треба да призивамо у дане жалости. Он је отац милости и Бог сваке утјехе /II Кор. 1,3/. Он ће нас избавити од свих невоља наших /Пс. 33,17/. Зато Му слава и хвала кроз све вјекове. АМИН!

* * *

Отац Милош Турчиновић је убијен од комуниста 7. марта 1947. године у Чеву. Скоро две и по године је успевао да измиче непрестаним потерама ОЗНА-е по гудурама и кршевима Катунске нахије.

Комунисти су 1946. године ухапсили његову нападију Секицу и осудили је на десет година робије и пет година губитка грађанских права. Пресуда је сачувана код синова оца Милоша Турчиновића. Предали су је 1998. године цетињском свештенику Радомиру Никчевићу приликом преноса, опела и сахране мученичких костију оца Милоша Турчиновића у Велестову.

У ИМЕ НАРОДА

Вијеће мостарског дивизиског војног суда у Цетињу - састављено од потпредседника суда Ђурђића Радомира, поручника, као претседника вијећа, чланова вијећа: Милошевића Велимира - поручника и Алексића Љуба - поручника, записничара Оровић Јелице, у кривичном предмету против опт. Турчиновић Секице, и других због кривичних дјела из чл. 3. Закона о кривичним дјелима против народа и државе, донијело дана 17. септембра 1946. године, и у присуству јавног тужиоца Милутиновића Милије, и оптужених јавно објавило следећу

ПРЕСУДУ:

1. Опт. ТУРЧИНОВИЋ СЕКИЦА, од оца Милутина Драговића и мајке Новке рођ. Велашевић, домаћица, стара 39 година, рођена у Косовом Лугу, среза данилоградског, живи у селу Велестову, срез цетињски, удата, мајка троје дјеце, писмена. Неоосуђивана, вјере православне, Црногорка, држављанка НРЦГ, сада у истражном затвору;

2. Опт. МРВАЉЕВИЋ МАРА, од оца Марка Пајовића и мајке Јове рођ. Латковић, домаћица-земљорадник, рођена у Језера Ђеклићка, срез цетињски, а настањена у Барјамовици, срез цетињски, стара 45 година, удовица, без дјеце, вјере православне, неписмена, Црногорка, држављанка НРЦГ, сада у истражном затвору криве су:

што су, од дана ослобођења Црне Горе, као заклетни народни непријатељи, са циљем да би што више слабили народну одбрану, ометале нормално функционисање народне власти и рушили извојеване тековине ослободилачког рата и као јатаци, одржавале редовно везу, материјално помагали и давале сва потребна обавештења за сигурност прикривања одметничкој банди, којој сачињавају: Крсто Поповић, Душан Вуковић, поп Милош Турчиновић и брат му Јован, Драшковић Раде, Милан, Ристо и други и са свима се редовно састајали, примали их у своје куће и од њих добијали директиве за даљи рад на терену и тако створили читаву једну организацију, која је имала за задатак да окупља око се-

бе и чврсто повезује све непријатељске елементе на терену, да прикупља добровољне прилоге, за одметнике, у храни, одјећи, и обући, као и да шире лажну непријатељску пропаганду и сију мржњу према постојећем државном поретку у ФНРЈ.

Поред ових заједничких кривичних дјела, извјесни од оптужених криви су и за друга тешка дјела почињена према народу и току окупације и то:

Опт. Турчиновић Секица, што је у току италијанске окупације као присилни сарадник у злочинима свом мужу Милошу Турчиновићу, и дјеверу Јовану, на ове утицала да врше нечувени терор, мучења, батинања, хапшења и интернирања родољубивог живља из села Велестова, приморавала сељаке да принудно обрађују земљу, да јој доносе сир и вуну и остало, оптуживала код Италијана поједине одборнике, и најбруталнијим изразима псовала похапшене дјевојке - партизанке. Уз њено учешће и на њеном наговору интернирано је из села Велестова око 70 лица, од којих су многи и животе оставили у разним фашистичким логорима смрти.

ОСУЂУЈЕ

Окр. Турчиновић Секицу, на казну лишења слободе са принудним радом у трајању од 10 /десет/ година лишења слободе и 5 /пет/ година губитка политичких и појединих грађанских права осим родитељских.

Окр. Мрваљевић Мару, на казну лишења слободе са принудним радом у трајању од 4 /четири/ године и 2 /двије/ године губитка политичких и појединих грађанских права осим родитељских.

Суд је на основу постојећих законских прописа и свог слободног судијског увјерења изрекао окривљенима казне као у диспозитиву.

И ако су скоро сви најистакнутији издајници и коловође издаје у Црној Гори пали у руке народне власти и платили главама свој разбојнички ненародни рад за вријеме окупације, остала је још једна биједна група шумских разбојника на челу којих је

још једини преостали „фирер” издајнички генерал Крсто Поповић. Несумњиво да би и овај познати ратни злочинац већ одавна био у руке народне власти као и сва његова сабраћа по издаји и злочинима али ни непријатељски елементи, који су у току читаве окупације остајали вољно на расположењу окупатору и његовим слугама, и данас по ослобођењу домовине не остављају свој непријатељски и ненародни рад, одржавају везе са овом разбојничком бандом, свестрано их потпомажу, крију их у својим кућама или на другим сигурнијим мјестима и сањају о скорим промјенама у постојећем државном поретку у ФНРЈ, те поновном доласку на власт кољача и крвопија типа Крста Поповића, Душана Вуковића, попа Милоша Турчиновића и осталих. Читава ова група окривљених припада колу таквих елемената и не само што су лично одржавали везе са одметницима, међу којима сваки од окривљених има по неког свог ближњег рођака, већ су створили на терену Барјамовице, гдје се ова банда највише прикрива, читаву једну организацију, која је имала за задатак да повеже и окупира непријатељске елементе на терену, да за сада прикупљају храну, одјећу и обућу за одметнике, да чак прикупљају и оружје а у датом моменту, како су они и замишљали, да се ставе на располагање Крсту Поповићу и његовој банди, те да се и оружаном бором противу данашњег поретка и народне власти. У ту сврху окривљени су са одметницима правили честе састанке, на којима су на свој начин дискутовали о спољној и унутрашњој политичкој ситуацији и на тим састанцима добијали директиве и упуте за даљни разорни рад. У том и таквом раду нарочито би се истакли окривљени Драшковић Андрија, Драшковић Вида, Турчиновић Владо, Турчиновић Секица, Вушуровић Благота и Мрваљевић Мара.

Окр. Турчиновић Секица, као жена познатог ратног злочинца попа Милоша Турчиновића, за вријеме окупације била је позната као тирјанин и силеција у своме мјесту тј. у селу Велестову, које је читаво стајало за све вријеме рата на страни НОП-а изузев једне породице коју су сачињавали окривљена и муж и дјевер Јован, а који се и данас налазе у одметништву. У најтежим моментима, које је Црногорски народ преживљавао у току овога рата, у

данима када су партизанске снаге у 1942. години, биле присиљене да напуштају терен Црне Горе и да се повлаче за Босну, окривљена осјећајући да има власт у својим рукама, почела је на најбестиднији начин да проводи терор и насиље над сељацима и сељанкама села Велестова и да им натура намете и порезе, принудан рад, муке и понижења какве до тада тај народ није доживљавао. Пошто је њихова имовина још у току 1942. године, као народних непријатеља, била конфискована од стране партизана, окр. Секица са својим мужем подијелила је село Велестово на четири класе према имовном стању и свакој класи одредила висину пореза у натури који ће се њој лично предавати. Сваки онај који на овај начин није могао да подмири одређене количине намирница или ствари, морао је принудно радити на њеном имању и то под страхом изложен изгладњивању и малтретирању. Сваком приликом када би окривљена неком од сељака рекла нешто у пријетећем тону, следовало је хапшење тих дотичних лица и њихова интернација. Она је наговарала свог злочинца мужа да туче и премлађује похапшена лица, као што је био случај са сведокињом Машом Стојановић. Сведокињу Анђу која је била ухапшена и приведена у кућу окривљене, окривљена је хтјела да убије једним хицем да је у том нијесу спријечили неки присутни жандарми. Окривљена је са својим мужем више пута ишла у италијански затвор у Цетињу и тамо пред италијанским властима водила истрагу над неколицином похапшених бивших партизанских одборника из села Велестова као над: Митром Ђуровићем, Филипом Ђеновићем, Василијем Петровићем и Бошком Станојевићем, стављала им на терет најтежа дјела, а одборнику Василију Петровићу радознало је саопштила вијест да им је син стријељан са ријечима: „Василије, гдје ти је Драгутин, синоћ смо ти га убили” и заиста баш прошлог дана Василијев син Драгутин био је стријељан. Све ове чињенице јасно и недвосмислено говоре да је окривљена не само имала јак утицај и уплив на свог мужа већ да је са свим заједно била саучесник у овим злочинима који су се одиграли у току окупације у селу Велестову.

Окривљена признаје наведене ствари које никако не може порећи, али се брани да ови злочини нијесу прављени по њеном налогу, савету и вољи, већ је то њен муж радио по својој иницијативи, али оваква одбрана показује се као неумесна и неоснована и у супротности је са исказима бројних сведока скоро свих сељака села Велестова и то: Станојевић Ђурђе, Станојевић Бошка, Станојевић Милоша, Станојевић Маше, Абрамовић Милице, Станојевић Радована, Абрамовић Душана, Ненезић Вука и осталих, па је суд одбрану окривљене у овом правцу у потпуности одбацио и за наведена дјела огласио је кривом.

Послије ослобођења окривљена је наставила свој ненародни рад тим што је редовно одржавала везу са својим мужем Милошем и дјевером Јованом и са њиховом разбојничком одметничком групом, било непосредно, било посредно преко сада окривљеног Турчиновић Влада. И ове околности окривљена пориче и чак наводи да јој уопште није познато гдје се њен муж налази, али окр. Драшковић Видак убедљиво је изнио пред судом, у лице саме осуђене, да поуздано зна да је окривљена редовно служила као веза овој одметничкој групи и да их је свестрано потпомагала. Суд је цијенио одбрану окривљене у овом правцу и стекао убјеђење да је и ова одбрана лажна, па јој је и ово дјело ставио на терет и према степену њене кривичне одговорности казнио је за служеном казном.

Окр. Мрваљевић Мара, не само што је одржавала везу са одметницима у Бајрамовици и припадала организацији која је имала за задатак да прикупља добровољне прилоге за одметнике, већ је служила као веза између ових одметника и непријатељских елемената у Цетињу, одакле је одметницима носила разне вијести и обавјештења. Она ове околности не признаје и брани се да никада никакве везе са одметницима није имала, али окривљени Драшковић Видак пред судом је изнио читави ненародни рад окривљених, њене везе са одметничким бандама, њену улогу у организацији за помагање одметника, па чак и то да му је она - Мара саопштила да му је одметник Јово Турчиновић наручио да нађе Луњевички До и да се тамо састану што је овај и учинио. Ције-

нећи одбрану окривљене и исказ сведока Драшковић Видака суд је стекао убјеђење да је окривљена за читаво вријеме од ослобођења до дана њеног хапшења редовно одржавала везу са одметницима на терену села Барјамовица, да се са њима редовно састајала, да их је примала у своју кућу, а тачно се зна који се одметници поименично у групи налазе и да је служила као веза између појединих јатака које је повезивала са одметницима, па јој је ово дјело и ставио на терет, али с обзиром на степен њене кривичне одговорности суд јој је изрекао овако благу казну.

Са свега изложеног пресуда је правична и по закону основана. Сви оптужени имају право жалбе на ову пресуду преко овог вијећа Армијском војном суду у Сарајеву, у року од 8 дана од дана оглашења пресуде.

Пресуђено у Цетињу 17. септембра 1946. године.

Смрт фашизму - Слобода народу!

Записничар,
Јелица Оровић, с. р.

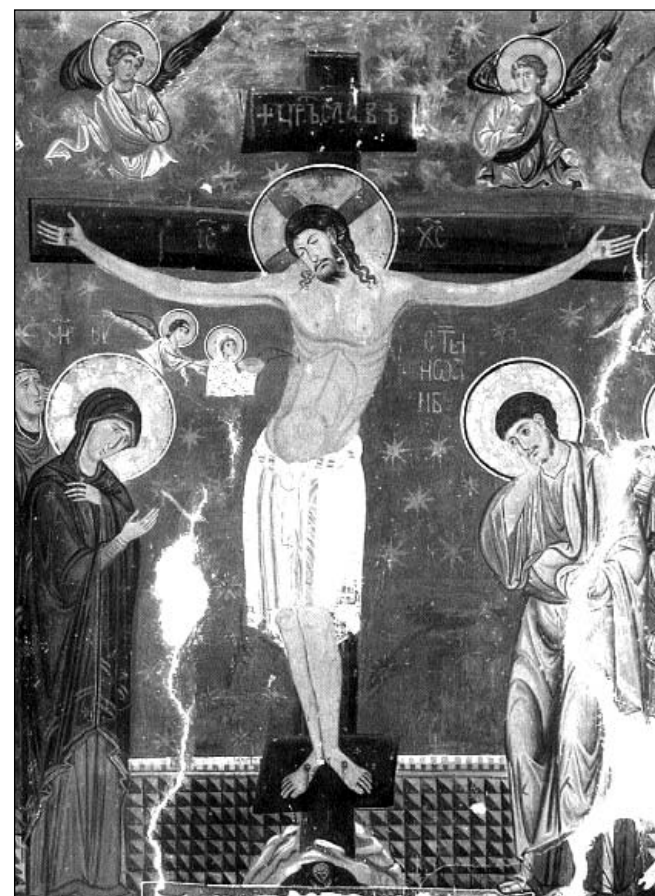
Предсједник вијећа
поручник
Радомир Ђурђић, с. р.

ПОМОЋНИК УПРАВНИКА
Вуко Николић

Ову срамну комунистичку пресуду нема потребе даље коментарисати.

СТРАДАЊЕ МАНАСТИРА МОРАЧЕ СРЕДИНОМ ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА (1941 - 1952)

СТРАДАЊЕ МОНАСТИРА МОРАЧЕ СРЕДИНОМ ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА* (1941-1952)

Манастир Успења Пресвете Богородице звани Морача већ 750 година памти и сведочи о многим бурним догађајима који су битно утицали не само на становнике две Мораче и Роваца него и на читаву Црногорско-Приморску Митрополију, Црну Гору и васцело Србство. Догађаји који су се одиграли у Манастиру Морачи и око манастира средином двадесетог века, у раздобљу од 1941. до 1952. године, засигурно спадају међу најстрашније, најкрвавије и најтрагичније у многовековној историји ове светонемањих Светиње. Ти догађаји, на жалост, још увек нису познати широј јавности. Научници из области историје о тим догађајима нису писали. Показало се да је „интелектуално” прескакање и прећуткивање крвавог братоубиштва готово равно саучесништву у злочину. О крвавим догађајима из времена Другог светског рата и после његовог завршетка, о страдању Морачана, Ровчана и других невиних људи из разних крајева распетог и рањеног Србства, о страдању и небивалом распећу Манастира Мораче, који је вољом братоубица једно време био претворен у кланицу и поприште, у ново брдо лобања, у „мерзост и запустјеније”, певали су

* Реферат на Научном скупу одржаном 4-6. новембра 2002. г. у Манастиру Морачи и Универзитету Црне Горе у Подгорици поводом 750 година Манастира Мораче.

једино србски песници. Тако су, пред Богом и људима, сведочили истину. По ко зна који пут се потврдила истина да се увек када заћути, занеми и подбаци историја пројави и огласи поезија.

О тим страшним догађајима данас нема много писаних докумената. У времену када се нештедимице проливала људска крв, када је била угрожена светиња људског живота и када су безбожници готово свакодневно и сваковрсно скрnavили Светиње нико и није помишљао на документа и писана сведочанства. И оно мало докумената што је остало из тога времена деценијама је чупано из црквених архива, паљено и уклањано као сведочанство о злочину и сараспећу Светиње и народа Божијег са својим Распетим Господом. Народно памћење из тога времена, деценијама у кам затуцано, а које је већ постало предање које не лаже, није могло бити ишчупано и уништено. Отуда је оно данас једини и главни сведок тога периода историје Манастира Мораче, Морачана и Ровчана, као што је, уосталом, било и остало и у другим периодима историје ове Светиње. Народно памћење је више од пола века било утамничено и усинцирено у дубинама и скривницама људских душа - живих све-дока страдања Манастира Мораче и свих оних који су се сабирали око Светиње. Оно данас излази пред нас чисто као бисер, исклесано патњом и жртвом, проверено временом, очишћено од било какве мржње и осветољубивости, спремно да посведочи и изврши своју мисију - да нас поучи, осветли и умије истином, али и да призове на покајање, признање и освећење.

И данас када, прослављајући јубилеј 750-те годишњице Манастира Мораче, говоримо о овој Светињи говоримо о Цркви Бога Живога, свештенству и православном народу као живој Цркви Божијој. Манастир Морача јесте величанствен својом архитектуром и својим живописом, али је још дубљи и величанственији духом његовог богонадахнутог оснивача, христољубивих свештено-служитеља и пастира народне душе, богољубивих и богобојажљивих вековних причасника Телом и Крвљу Господњом из морачког светог путира, благочестивих поклоника, обновитеља и приложника, а надасве Духом Светим којим се вековима усавршава и освећују не само морачки крај и Црна Гора него и васељенско

Православље. А да тога није било, и да тога и данас нема, морачки манастир би давно нестао и поделио судбину грађевина које су нестале или би, у бољем случају, био само једно уметничко дело. И све оно што се догађало у Манастиру Морачи кроз векове, па и у периоду од 1941. до 1952. године, јесте прича о најдубљој вези Светиње, свештеника као левита Божијих и верног народа Божијег.

ПРИЛИКЕ У МАНАСТИРУ МОРАЧИ 1941. ГОДИНЕ

Управу Манастира Мораче је, после упокојења славног морачког настојатеља Архимандрита Мирона (Меденице) 15/28. новембра 1940. године примио јеромонах Гаврило (Дабић), родом из Путинаца у Србији, свршени ученик Монашке школе у Манастиру Раковици, који је замонашен 1927. године у Манастиру Савини. Јеромонах Гаврило је, пре доласка у Манастир Морачу, имао дванаестогодишње свештенмонашко искуство као парох Будвански, Режевићки и Петровачки и као настојатељ Манастира Режевића. Јеромонах Гаврило је дужност настојатеља Манастира Мораче примио некако у исто време када је и викар Патријарха Србског Гаврила (Дожића) као администратора Митрополије Црногорско-Приморске Епископ Будимљански Јоаникије (Липовац) одлуком Светог Архијерејског Сабора СПЦ од 11. децембра 1940. године изабран за Митрополита Црногорско-Приморског.¹⁾ С озбиром да је место и дужност настојатеља Манастира Мораче одувек било значајно не само за Митрополију Црногорско-Приморску него и за нашу помесну Цркву, очито је да је јеромонах Гаврило у том тренутку био најпогоднија личност за ову одговорну дужност и свештену службу. Детаљнијих података о броју монаха у Манастиру Морачи у том периоду нема, али се сасвим сигурно може тврдити да их није било у већем броју осим можда једног или двојице искушеника. У архиви Митрополије је сачуван његов извештај (бр.96) од 30. марта 1941. године поводом рушења пакта са Немачком. То једини акт који је сачуван у архиви Митрополије, а који сведочи о Манастиру и парохијанима у том времену (вероватно је било и других извештаја и докумената,

али су нестали приликом похаре архиве Митрополије у току и после завршетка Другог светског рата, као и спаљивања библиотеке и архиве Манастира Мораче 1952. године). Јеромонах Гаврило у том извештају Митрополиту Јоаникију наводи:

„Овим се потврђује пријем акта М.бр. 1987 од 28/15. марта 1941. године, као и извршење истог. Народ је одушевљен и кличе своје младом Краљу. Кличе своје првом грађанину Његовој Светости Господину Гаврилу и Његовом Високопреосвештенству Митрополиту Господину Јоаникију, којима су много благодарни, јер знају шта је робство Немца и Аустрије.

Гледао сам позване резервисте, све старије људе, који крећу са својих огњишта, остављајући своју фамилију, многи и без зрна жита. Препоручују ми и моле да им фамилију не упуштим, да их помажем у невољи. Обећавам да ћу учинити све што могу.

После извршеног благодарења, коме су и позвати резервисти присуствовали (29/16. марта), растанак је био дирљив. Сваки иде радије у војну јединицу, на фронт, него својој кући. Клицању нема краја.

Народна пјесма која ниче из дубине душе сваког Србина-Црногорца („Онам, онамо“) разлијеже се долином Мораче. Све весело иде, а многе сам видео који за пут од 50-60 километара пјешачења, у својој торби имају свега по пола кукурузног хљеба и неку главицу лука. Ово ради тога што је часни пост. Пјесма и клицање, а понекад и по који револверски метак, чују се док не зађоше у клисуре зване Платије. Суза нема ни код жена.

Ваше Високопреосвештенство, овим изражавам не само своју мисао, но мисао народа овога краја, у чије Вас име молим да примите изразе дубоког поштовања и захвалност и да будете тумач народа овога краја код Његове Светости Патријарха“. ²⁾

Морачани и Ровчани су се одазвали позиву да бране своју Отаџбину, али је исход шестоаприлског напада Немачке на Краљевину Југославију и потоњих борби резултирао окупацијом Краљевине Југославије. Црну Гору су, одмах по капитулацији Краљевине Југославије, окупирале италијанске окупационе снаге. Као што ниједан важан историјски догађај на просторима Црне Горе

није мимоилазио морачки крај, тако се народ ових крајева масовно одазвао општенородном Павловданском устанку против окупатора 1941. године као једином исправном, предањском, црногорском одговору на италијанску окупацију и петровданско проглашење тзв. независне Црне Горе под окупатором. Устанак у Црној Гори је био општенородни, а не партијски и идеолошки како је деценијама приказиван. Формиране су општенородне устаничке чете које су са подручја Архијерејског намесништва Колашинског протерале и потукле италијанске окупационе снаге. У Павловданском (а не тринаестојулском) устанку на подручју две Мораче и Роваца нису учествовали само војно способни мушкарци него и жене које су својим јунацима, браниоцима и ослободиоцима на прве борбене линије доносиле храну. Устаници, због тенковске и топовске надмоћи, једино нису успели да ослободе Цетиње и Никшић. Иако је устанак био општенородни, већ у првим данима су примећене извесне групице млађих људи, опијених идејама комунизма и карактеристични по томе што су циљеве устанка проширивали не само на ослобођење од окупатора него и на промену друштвеног уређења.

КРВАВЕ ПОДЕЛЕ И БРАТОУБИСТВО У Манастиру Морачи

Према сећању које нам је доставио Протојереј-Ставрофор Милета Симоновић, који је, као млади свршени богослов Битољске богословије и син угледног морачког Протојереја Мирка Симоновића, учествовао у устанку 1941. године, групице комуниста су се примећивале од првих дана устанка у Морачи.³⁾ Морачки комунисти, под вођством Воја Машковића, Лакића Симоновића, Воја Бјелића, Милоша Радовића, Милутина Лакићевића, Петра Симоновића, Панта Перовића, Јагоша Радовића, Мура Тошића, Владе Селића и Ђура Меденице, су 16. септембра 1941. године у порти Манастира Мораче сазвали народни скуп. Народ се том позиву масовно одазвао, јер су готово сви мислили да се ради о договорима око нових борбених акција према окупатору. Комунисти су, испред врата манастирске канцеларије, направили једну бину.

На том скупу су, од младих људи - чланова партије, формирали тројке и четворке са задатком да руше путеве, мостове, телефонске бандере како би отежавали кретање и комуникације италијанских окупатора. Имена тих младих људи-комуниста и чланова новооснованих тројки и четворки, са бине је прочитао Војин Машковић и заповедио им да, њих четрдесет, стану на бину и поређају се у четири реда. Када су ови то извршили, Јагош Радовић је позвао Лакића Симоновића, дао му једну кутију у којој су се налазиле петокраке, израђене од црвеног сомота, и заповедио му да свакоме од постројених младића на капу стави петокраку, а да онима који нису имали капе петокраку стави на ревер од капута. Нико од присутних није ни слутио шта се спрема и да ће се, под тим знаменом, у блиској будућности и каснијим деценијама у црно завити не само две Мораче и Ровца, него и читава Црна Гора и све Србске Земље и Крајине. Док је трајао тај церемонијал, у Манастир Морачу су, према сећању очевица Проте Милете Симоновића, кроз јужну манастирску капију стигла два човека: један са црногорском капом, кукастог носа и старијег изгледа, а други, млађи, са отрцаним качкетом на глави. Јагош Симоновић се, тог тренутка, обратио народу следећим речима:

„Другови и другарице! Овог момента, као што сте видели, дођоше код нас два одлична народна првоборца. Овај са моје десне стране јесте наш омиљени чика Јанко, а лево од мене јесте наша и дика и понос друг Саво Брковић. Они су дошли са Радовча, из Пипера, из нашег главног штаба, који стоји на челу свих оперативних народних снага против фашизма. Ови наши врли другови путују за Колашин и свратише мало код нас да виде шта ми радимо и како радимо. Од данас је наш поздрав на сваком месту, на свим састанцима, на путу, у друштву, на улици: Смрт фашизму, слобода народу! Поздрав ће се вршити са десном песницом наслоњеном на десну слепоочницу!” Народу, а посебно старијим људима није било јасно шта значе црвене значке на капама и реверима младих људи. Комуниста Милош Радовић им је рекао да је то знак против фашизма!!! Поједини старији Морачани су се, као искусни ратници, понудили да устаницима помогну у

даљим борбама, а Буро Меденица им је са платформе рекао; „За сада нам ви старији нисте потребни. То ћемо ми, млађи, да обављамо”. Један човек је тада гласно рекао: „Пре три месеца за време народног устанка није било ми и ви него само ми. И зато смо победили и истерали непријатеља. А данас, на жалост, чусмо од вас да нас, морачки народ, делите на ми и ви!” Одговорио је Владета Селић речима да када кажу ми онда мисле на млађе људе као окретније и брже.

У манастиру се тог 16. септембра 1941. године догодило и прво богохуљење. При крају тог програма, из манастирске канцеларије је изашла мајка комунисте Војислава Машковића и упутила се у порту. Пред присутним народом је почела да виче: „Капа са три рога, нема Бога!” Несрећна жена је те речи, пред згранутим и затеченим народом, урлајући понављала читавих десетак минута. Народ је почео да негодује, неки да протестују, а једна жена је почела да је ућуткује. Несрећна богохулница је, бледа као смрт, почела да се тресе, мишићи на лицу су јој играли невероватном брзином, а усне су јој се истовремено шириле и сакупљале. Исцрпљена и, очито ђавоимана, жена је села на степенице од бине, а присутни комунисти су јој гласно скандирали и одобравали.

У Манастиру Морачи је 1941. године формиран Комски партизански одред.

Наређењем Милована Ђиласа и Моше Пијаде, кога су пред Црногорцима звали „чика Јанко”, започела је „друга фаза револуције”. Комунисти су, одмах после Мале Госпојине, 25. септембра 1941. године, започели хајку на угледне и националне људе, честите домаћине и њихове породице. У манастиру је био смештен Штаб доњоморачког партизанског батаљона Комског партизанског одреда. Комунисти су, међу првима, убили Николу Јовановића, свршеног богослова, народног учитеља и посланика из Међуријечја, затим, Вукосава Станковића, председника Општине доњоморачке, браћу Влатка и Лабуда Пековиће (Лабуда, геометра, су одвели у Штаб на Радовчу и бацили у јаму, а Влатка, поручника, су одвели од куће, везали у ланце, разбијали му зглобове на рукама и ногама маљем, а потом га живог закопали у не-

посредној близини манастира одакле су се његови јауци чули неколико дана). Убијени су и многи други виђенији људи. Партизани су упали у куће и одводили домаћине. Неке су побили на неколико километара од куће, а неке су доводили у свој штаб у Манастиру Морачи, ту их ислеђивали, а потом убијали. Остало је запамћено да су скоро сви припадници Горњоморачког партизанског батаљона, а све су то били мобилисани сељаци тога краја који нису имали никакве везе са комунистичком идеологијом, не слажући се са свирепим убијањима недужних људи, својих комшија и племеника, напустили положај на Рашковом гумну. Од свих припадника батаљона једино је остао Душан Драговић са неколицином комуниста и скојеваца. Одбегли припадници овог батаљона су одржали збор са народом у Драговића Пољу. На том збору су говорили Машан Дуловић, Блажо Шишовић, Живко Драговић и други износећи своје ставове и противљење међусобном убијању у име идеологије. Свенародни збор је донео одлуку да се повереници Главног комунистичког штаба у Морачи Милош (Стојин) Радовић и Боба Селић протерају ка Доњој Морачи. На другој страни, на саветовању чланова Главног комунистичког штаба за Црну Гору и Боку на коме су учествовали Пеко Дапчевић, Будо Томовић, Бајо Секулић, Радован Радовић, Милутин Лакићевић, Глиго Мандић, Милинко Ђуровић, Милош Радовић, Боба Селић и други, донета је одлука да се приступи чишћењу противника револуције на терену од Вјетерника до Колашина уз учешће снага Комског, Дурмиторског, Зетског и Ловћенског партизанског одреда. Одмах после доношења такве одлуке, у Морачу су упућене Приморско-црмничка и Катунска чета са преко стотина бораца као појачање за разбијање ненародних елемената у Горњој Морачи. Народ се увелико склањао по шумама, али су многи, ипак, похватани. Убијање недужних људи у читавом крају и посебно у манастиру, означених као „непријатељи револуције”, трајало је од краја септембра 1941. године до априла 1942. године. У манастиру су тада убијени: Лука (Николин) Лучић, рођен 1890. године, тежак; Владимир (Лукин) Лучић, р. 1916.г. тежак; Милосава (Милисав) Милошевић, р. 1892.г. домаћица; Анђелија (Нова-

кова) Илић, р. 1892.ф. домаћица; Лакић (Перов) Симоновић, р. 1908.г. тежак; Блажо (Милутинов) Шишовић, р. 1904.г. тежак; Томица (Секулин) Дуловић, р. 1884.г. тежак; Милош Сточевић, р. 1890.г. најамник; Петко (Ђорђевић) Бојић, тежак; Светозар (Миланов) Бојић, тежак; Новица (Миланов) Бојић, р. 1908.г. тежак; Саво (Наодов) Бојић, тежак; Милосав (Брајанов) Бојић, р. 1896.г. општински деловођа; Радован (Мирков) Синђић, р. 1904.г. тежак; Војислав (Гаврилов) Ђокић, р. 1914.г. тежак; Милан (Савов) Јушковић, р. 1903.г. тежак; Мијат (Милићев) Мучалица, р. 1898.г. тежак; Вуксан (Мирашев) Булатовић, р. 1912.г. тежак; Саво (Милорадов) Меденица, р. 1910.г. новинар; Велимир Марковић, тежак; Трипко Трипковић, тежак; Милена Дрљевић.⁴⁾ Дакле, комунисти су 1941. и 1942. године, према подацима из „Читуље убијених од комуниста у срезу Колашинском од 1941. до 1948. године”, у Манастиру Морачи убили 22 особе. Међутим, убијено је више људи од овде набројаних. Ово су само људи из морачког краја, који су пописани, али се мора напоменути да су у манастир довођени људи и из других крајева Црне Горе и убијани су у манастиру. Међу убијенима у манастиру је, рецимо, био и један Херцеговац, избеглица из Метохије. Примера ради, пре неколико година у лугу, испод манастирске воденице су пронађена четири људска костура који нису идентификовани. Неки од убијених су побацани низ стене, а неки запаљени. Недужни људи су убијани у непосредној близини манастира, а највише их је убијено над литицом између данашње школе и продавнице.

„Најстрашнији страшни суд”, како је, улазећи на саслушање, виновнике братоубилаштва у Морачи навао морачки старац Живко Драговић, није много бирао жртве. Многи недужни људи су, пре убиства, стравично мучени у манастиру и на путу до манастира. Примера ради, Томица Дуловић, старац од седамдесет година, је ухваћен због сумње да комунистима није хтео да преда златнике које је, наводно, донео са рада у Америци, а које нико никад није видео. Комунисти су му, на путу до манастира, од Трновице до Црквина, секли по један прст са руке тражећи да каже где су златници. Старац је трпео муке, а на крају су му одсекли и

руку. Доведен је до манастира и стрељан. Трипка Трипковића из села Ђурђевине су убили што се на почетку устанка јавно успротивио избору комунистичког кандидата Пунише Јаћимовића за једног од вођа устанка. Милену (Грујичину) Дрљевић, кћерку познатог црногорског официра Оташа Меденице, су запалили као вештицу у манастиру. Касније је њен син, адвокат Вучета, нудио на поклон имање ономе који би му показао гроб његове, од комуниста убијене, мајке. Један од више братственика Бојића, које су партизани тада ухватили, Глигор, спасао се тако што је, непосредно пре стрељања, успео да одвеже телефонску жицу, којом је био везан, и скочи низ стрме морачке литице. На телима убијених Бојића, сељака у сељачким оделима, убице су оставиле писану поруку: „Убијени као шпијуни свих страних ненародних режима”. Прота Милета Симоновић се сећа једног детаља који је својим очима гледао. Наиме, 2. октобра 1941. године два момка са петокракама на капама су у партизански штаб у манастиру довели једног старијег човека са црногорском капом на глави. Предали су га Лакићу Симоновићу, који га је увео у канцеларију на саслушање. Лакић Симоновић га је, са пушком о рамену, после једночасовног ислеђивања извео из канцеларије и повео према северној капији манастирске порте. Одмах из манастирске капије, при једној страни, Лакић је скинуо пушку и нанишанио у недужног човека. Несрећни старац је видевши шта му се спрема и како му је пресуђено, скинуо капу са главе, прекрстио се, погледао ка небу и покушао нешто да каже, али га је Лакићев метак зауставио. Пао је, погођен у чело, а крв је липтала на све стране. Лакић се мирно вратио у манастирско двориште, узео лопату и вратио се на место злочина где је ископао плитку раку и у њу убацио убијеног старца. Затрпао га је земљом и камењем. При повратку у своју канцеларију смрти, рекао је тадашњем свршеном богослову Милети Симоновићу да му је тај Ракочевић двадесет и други по реду!!! Дакле, само је један зликовац за две и по недеље убио 22 недужна човека. Прота Милета Симоновић сведочи да братоубице од почетка октобра 1941. године људе нису убијали по потоцима и забитим местима већ углавном на местима куда су људи пролазили како

би убијене боље видели и из тога извукли одговарајуће закључке. Прота Милета је једног октобарског дана 1941. године, идући из манастира у своје село Заградац, на два километра од манастира, наишао на гомилу људи убијених на путу. А њихова проливена крв је прешла са једне на другу страну пута. И на њима, људима који нису накли даље од Колашина, стајала је порука убица да су били шпијуни свих страних ненародних режима!!! Комунисти су 1942. године убили и Секулу Дожића, среског начелника и рођеног брата Патријарха Србског Гаврила, који је, у време мученичког страдања свог рођеног брата, био утамничени фашистичког окупатора.

Ово је само неколико примера који сведоче о злу братоубиштва које се, до крајњих граница, пројавило у овом слободарском и херојском крају, а које није мимоишло ни Манастир Морачу. Овде морамо напоменути и то да су и други православни манастири по Црној Гори коришћени за зборове и агитације комуниста пред народом (рецимо, Манастир Острог у фебруару 1942. године, Манастир Ждребаоник и други), као и за седишта партизанских штабова. То је био потез од вишеструке користи за комунисте. Манастири су имали конаке у које се могло сместити више људи, имали су хране и посуђа, а такво место партизанског штаба комунистима је пред народом давало озбиљност и подсећало на дане и време неслободе када су се национални борци за слободу окупљали око манастира и цркава и договарали око борби за слободу, достојанство, образ и част.

Манастир Морача није само био губилиште у тим данима. Био је претворен и у тамницу у коју су затварани људи и мучени најстрашнијим мукама.

Убијене жртве су сахрањиване на неколико места око манастира. Када су националне снаге крајем прве половине 1942. године протерале партизана из Црне Горе, извршена је ексхумација жртава. У једној масовној гробници, поред осталих, нађена је једна убијена и обнажена старица, својом голотињом наслоњена на главу једног угледног Морачанина. Масовне гробнице недужног народа у то време су ницале на свакој стопи Црне Горе.

Довољно је илустративно поменути тзв. Пасје гробље у Лугу, на обали Таре, у Колашину где су на Бадње вече и Божић 1942. године партизани убили између 350 и 500 недужних људи.

СКРНАВЉЕЊЕ МАНАСТИРА МОРАЧЕ 1941. И 1942. ГОДИНЕ

У Манастиру Морачи је 1941. године био смештен Штаб Комског партизанског одреда, али и Окружни комитет КПЈ и Окружни комитет СКОЈ-а.⁵⁾

Јеромонах Гаврило (Дабић) је, чувши за стравичне случајеве убијања недужних људи и свештенослужитеља широм Црне Горе, био принуђен да избегне из манастира одмах почетком јесени 1941. године. Митрополит Јоаникије га је распоредио на дужност настојатеља Манастира Светог Апостола Луке у Жупи Никшићкој, чијег су претходног настојатеља Архимандрита Никодима (Јањушевића) 29. јуна 1941. године у манастиру убили никшићки комунисти.⁶⁾ Ни јеромонах Гаврило није био боље среће од свога претходника. Комунисти су га убили на Благовести 1942. године. Сахрањен је на монашком гробљу у манастирској порти.⁷⁾ И многи други православни свештеници и монаси, жртве тзв. друге фазе револуције, убијани су од комуниста, и то не случајно, уочи великих хришћанских празника, на празнике или одмах после празника.

У Манастиру Морачи је негде до краја октобра 1941. године боравио свештеник Мирко Симоновић, избегли парох из Македоније, родом из Мораче. Он је после своје Крсне славе, Светих Сергија и Вакха, 1941. године са својом породицом прешао на Заградац. У манастиру је остао искушеник Радосав Обреновић, који је, како је записано на једном минеју у манастиру, замонашен 1941. године под монашким именом Петар и рукоположен у чин јеромонаха.⁸⁾ Поред њега, у Манастиру је, као избегли јеромонах из Далмације, боравио Иларион Мијатовић (за кога несрећни Радосав Зоговић каже да га је Митрополит Јоаникије послао у Манастир Морачу, који није имао калуђера, „како би га се

отарасио”, као да се монаси шаљу на друга места, а не у манастире. И ово је један од многих доказа о поратним клеветам свештенослужитеља Митрополита Јоаникија). Од мирских свештеника у Морачи и Ровцима су били Петар Мујовић, Милован Кујовић, Протојереј Јагош Симоновић, Архијерејски намесник из Колашина, који је пришао комунистима, и ђакон Машан Шћепановић.

Није тешко претпоставити у каквом се стању налазио манастир у коме је био смештен безбожнички штаб. Као најбољу илустрацију наводимо запис комунисте и писца Радована Зоговића, који је, по налогу партије, са својом супругом стигао у Манастир Морачу половином децембра 1941. године. О томе Зоговић пише следеће: „Ујутру су нам рекли да за умивање служи чесма у дворишту - чесма је била између конака и цркве, ближе конаку... Чесми се могло прићи само газећи по блату и води, чак и комадићима од овчијих цријева и изнутрица, које су ту пране... Нешто касније, послје онога што смо инерцији звали доручком, пошао сам да разгледам цркву. И на њој су обоја врата, и главна и споредна, била отворена - не баш широм, него онако, од запуштености, да их ногом одгурнеш и да уђеш. По цркви је роктало омалено прасе. Прасе у историјској цркви! - то ме је, морам признати, запањило. Стао сам да га гоним напоље, и тад сам приметио да у куту близу главних врата има људског измета. Упозорен овим, прегледао сам и друге кутове - било га је свуда...”⁹⁾ Обиље људског измета у древној немањичкој цркви, један комуниста је Зоговићу објаснио тиме да „новајлије у левичарству и атеизму сматрају такав поступак као неко јунаштво!” Даљи коментар о стању морачке цркве и њеној употребној вредности за њене вандале и окупаторе није потребан. Зоговић као комуниста, на жалост, није видео невино људску крв којом су заливени зидови морачке Светиње, али се згрануо видевши прасе у цркви за које наводи да су му рекли да је власништво „попа Симоновића” (али не наводи којег. Прота Мирко Симоновић као избеглица није имао ни хлеба да једе и већ је, у време Зоговићевог боравка у Манастиру Морачи, био на Заградцу, а не верујемо и да је Протојереј Јагош Симоновић, и поред чињенице да је као зрео човек, дугогодишњи

свештеник и Архијерејски намесник из Колашина постао комуниста и безбожник и огрешио се о заклетву коју је, по слободној вољи, дао пред Богом и народом, из Колашина у ратним неприликама гонио прасад до Мораче). Прасад су, нема сумње, била опљачкана од народа и породица оних које су у то бесудно време убијали. Чак је и древна Црква Светог Николе у Манастиру Морачи служила као тор за прасад и овце. Партизанска војска је, свакако, хранена у манастиру, а зар овчије изнутрице и црева, која је Зоговић нашао поред чесме у манастиру, не сведоче да су и та прасад била коришћена за оно што су партизани, како вели Зоговић, „по инерцији звали доручком”?

О времену боравка партизанског штаба у манастиру и убијању недужног народа певао је и велики епски песник двадесетог века Хаџи Радован Бећировић-Требјешки. У једној својој песми, Бећировић пева:

„Шеста ти је крвава ломача,
Историјски Манастир Морача,
Задужбина Стефана Вукана,
Света кућа - у крв окупана!
Кад се у тој Божијој звијезди,
Штаб ђавољи једном угнијезди,
Па отоле морачки целати,
Сташе људе ватати и клати,
И на живе муке ударати -
Па лешеве труну некопати.
Светигора, Манастир и Порта,
Ту се више причестити грота!
Јер кад приђеш овој светој кући,
На обући мораш крв повући
Јер је путем крвава прашина,
Од Јаворја па до Колашина,
Од Пипера па до Прекобрђа,
Људождери убила вас рђа:
Какву правду земљом говористе,

Зашто своју браћу помористе,
Зашто свету лавру скрнависте,
Ђе се наши окупљаху стари,
И велике рјешаваху ствари?
Што сломисте Црној Гори крила,
Издајници, срамота вас била!
Та ће јама причати о вама,
Кољенима што дођу за нама...”¹⁰⁾

Очевидно у таквим приликама, у Манастиру Морачи није било никаквог богослужења нити га је могло бити. У манастиру је, како вели Зоговић, боравио један калуђер који, бојећи се за свој живот, данима није смео да изађе из собе. Детаљнијих података и докумената о животу у манастиру у другој половини 1942. и током 1943. године нема ни у архиви манастира ни у архиви Митрополије Црногорско-Приморске на Цетињу. Зна се да је једна тзв. савезничка, а не немачка, авионска бомба у мају 1944. године погодила манастир, али, срећом, није експлодирала. Јеромонах Иларион (Мијатовић) је 1942. године избегао из Мораче у Манастир Пиву, где су га немачки окупатори у јуну 1943. године са неколиком сељака ухватили у Сељанима, стрљали и све их запалили у једној кући.¹¹⁾ У Манастиру Морачи је до 1947. године остао јеромонах Петар (Обреновић).

ПОКОЉ У МАНАСТИРУ 1944. ГОДИНЕ

И четници су 1944. године имали своје јединице у Манастиру Морачи. Командир посадне четничке чете у манастиру је био резервни капетан Миљан Меденица из села Равни. Посадна чета је била смештена у манастирским конацима.

Уочи Велике Госпојине, славе морачког манастира, у ноћи између 26. и 27. августа 1944. године Пета пролетерска бригада из правца Роваца је напала манастир. У манастиру се налазио Миљан Меденица са 12 до 15 војника пошто је већину војника, Морачана, отпустио кућама како би свршили пољске радове. Настала је стравична борба. Манастир је био опкољен, а друге наци-

оналне јединице, које су биле стациониране у селу Ђурђевини, повукле су се према Горњој Морачи пошто су биле прикљештене од друге партизанске јединице. Борба је трајала читаву ноћ. Мираш Меденица, син Миљанов, је кренуо да баци бомбе према партизанима како би обезбедио излаз према Светигори и одступање из манастира. Мираш је успео да баци бомбе, али је до свог оца, који је пуцао из тешког митраљеа, стигао рањен. Милета Радојевић се спасио скоком низ литицу. Са њим су у бездан скочила и двојица његових синова. Батрић Меденица, Миљанов рођак, извршио је самоубиство, а то исто је урадио и Миљан како им не би пао жив у руке. Партизани су ушли у манастир. Од рањеног Мираша Меденице су, у замену за живот, тражили да пљуне на мртвог оца, али је он пљнуо партизанског комесара те је на лицу места убијен. Партизани су из те групе стрељали Драгољуба Илића и Новака Радоњића из Јасенове. Остале су поштедели и мобилисали у своје јединице.

Међутим, према запису на једном лиму, који је пронађен 1990. године приликом поправке крова на манастирској цркви, види се да је Миле Лојпур, лимар из Колашина, по налогу Пека Дапчевића, команданта Другог ударног корпуса партизанске војске, половином 1944. године поправљао кров на манастирској цркви (то је била мања преправка од неексплодиране бомбе).

РАТ У МИРУ

Манастир је крај Другог светског рата дочекао као и свака друга Светиња - рат је био завршен за све осим за Србе и Србску Цркву. У Манастиру Морачи је до 1947. године боравио јеромонах Петар (Обреновић) за кога се касније испоставио да би боље било да га и није било, јер се оженио погавизши монашки завет и прешао у државну службу. Познато је да се јеромонах Петар сагласио са насилним отимањем манастирске имовине у аграрној реформи о чему је сачуван протест Епархијског управног одбора Митрополије Црногорско-Приморске са назнаком да јеромонах Петар није овлашћен за такве сагласности. Манастир-

ске просторије су, по налогу партије, претворене у канцеларије морачке општине, комунистичког комитета, станице милиције, продавницу, болницу и школу. На делу је била озакоњена отимачина свега што је било ком моћнику тога времена пало на памет. Митрополија све до Петровдана 1947. године, када је за Митрополита Црногорско-Приморског изабран Епископ Арсеније (Брадваровић), није имала свог архијереја. С друге стране, комунисти су на сваком кораку у тим првим поратним годинама скрнављивали цркве, прогонили свештенике, убијали Бога у људима. Пример и страдање бившег наредника црногорске војске и носиоца златне Обилића медаље из Првог светског рата, Благоја Симеунова Милошевића из Осредака у Доњој Морачи довољно илуструје причу о прогону Цркве Божије и верујућих људи у тим данима. Благоје Милошевић је 1943. године, с благословом Митрополита Јоаникија, започео градњу Цркве Светог Василија Острошког у Осрецима. Камене за храм је прибављао из околних потока и мањих каменолома, а песак је на леђима носио из реке до цркве у изградњи. Када је 1946. године озидао зидове црквице и почео припреме за постављање крова, комунисти су га ухапсили под оптужбом да прима емигрантске новине!!! Осудили су га на вишегодишњу робију, а његови клеветници и тамничари из Мораче су певали: „Ја не жалим стару аветињу, која вуче крше за светињу”. Умро је на седамстогодишњицу Манастира Мораче 1952. године и сахрањен је између зидова своје незавршене црквице око које су, у годинама после рата, морачки комунисти подизали своје споменике са петокракама. Недавно је пронађен пројекат те цркве са потписом Митрополита Јоаникија и њена изградња ће се, ако Бог да, наставити. Овде нећемо говорити о страдању националних људи који су се по морачким пећинама крили после рата. Довољно је поминути минирање брда Вратло 1947. године и пећине у којој се налазио краљевски поручник Миљан Мандић са дружином или убиство команданта Доњоморачког националног батаљона Јова Кљајића 1948. године, као и хапшење и тамничење великог броја националних људи и домаћина из Мораче, Роваца, као и читаве Црне Горе.

У тим данима, свештенство је била најважнија мета комуниста. С обзиром да у Манастиру Морачи до 1947. године није било свештеномонаха и да морачки свештеници од комунистичких силника и сурове полиције готово нису ни могли да приђу манастирској цркви, сав бес комунистичких силника је био усмерен на морачке парохе и парохijske цркве. Претње, уцене, притисци, батине, тамнице, саслушања, клеветања, изругивања, ометање обрета и слично били су свакодневна појава. Неколико свештеника Митрополије Црногорско-Приморске није, на жалост, издржало терор и притиске комуниста. Неки су подлегли притисцима, скинули мантије, уписали се за чланове Комунистичке партије и прешли у државну службу. Архиепископски намесник Колашински Протојереј Мирко Симоновић је 11. јуна 1949. године известио Црквени суд Митрополије да се свештеник Милован Кујовић уписао у Комунистичку партију и да је браду потпуно обријао.¹²⁾ Митрополит Арсеније је, рецимо, својим актом (М.бр.88) од 14. априла 1953. године известио Свети Архиепископски Синод СПЦ да су свештеници Петар Капичић, Милош Марић, Радован Павићевић, Никола Милошевић, Лука Пекић, Томаш Пејовић, Милован Кујовић, јеромонах Петар Обреновић, Милутин Звицер и Лука Радичевић и Михаило Борозан од 1946. године до дана писања извештаја напустили своју свештеничку и прешли у државну службу, али и одбили позив надлежних црквених власти да се врате на своје парохije.

Скрнављење светиња, и Манастира Мораче и црква у Морачи и Ровцима, као и гробова, је било готово свакодневно. Из обиља таквих извештаја, који су сачувани у архиви Митрополије на Цетињу, наводимо извештај Проте Мирка Симоновића од 8. маја 1950. године којим извештава Црквени суд да је на гробу свештеника Андрије Симоновића у Манастиру Морачи поломљена надгробна плоча и да је у гробу, по костима овог свештеника и јунака, вршена нужда.¹³⁾ Иначе, споменик свештенику Андрији Симоновићу, командиру морачко-ровачке чете и јунаку погинулом од Турака у одбрани Колашина, споменик је подигао Краљ Никола. Митрополит Арсеније је, поводом овог вандализма, писмено

протествовао код Комисије за верска питања при Председништву Владе НР Црне Горе, али без успеха.¹⁴⁾ Из извештаја Проте Мирка Симоновића (бр. 48) из јула 1950. године види се да је гробље у Смаиловића Пољу оскрнављено тако што су на многим гробницама поломљени крстови. Митрополит Арсеније је тражио детаљнији извештај са препоруком да намесништво поднесе тужбу унутрашњем одсеку Среског одбора.¹⁵⁾ Кривци, наравно, нису пронађени. И наредне, 1951. године, нису престајала шиканирања. Митрополит Арсеније је 25. септембра 1951. године протествовао код Комисије за верска питања при Председништву Владе НР Црне Горе због тога што поједине групе наговарају децу да ломе стакла на црквама и ометају богослужења, као и да је група непознатих лица срушила надгробни споменик сердара Мијата Реџића код Цркве Светог Димитрија у Колашину. Из митрополитовог протеста се види да је скрнављење гробница са надгробним крстовима масовна појава у Црној Гори.¹⁶⁾ Архиепископски намесништво Колашинско је 13. марта 1952. године проследило је Митрополији следећи извештај Управе парохije Горњоморачке. Свештеник Петар Мујовић, парох Горњоморачки, у извештају наводи:

„Познато је Намјесништву да је у другој недјељи Великог Поста 1950. године неко скинуо ланац са цркве у Горњој Морачи, са циљем да народ не би знао када долази свештеник да служи како нико не би дошао у цркву. Тако је то стајало све до 3. фебруара о.г. тј. до Задушница. Тога дана сам донио други ланац и ставио га на звоник и са звоном огласио службу Божију на коју је дошао приличан број народа. Поново сам дошао у исту цркву у прву недјељу Великог Поста, 9. марта о.г. да обавим службу и причестим народ, па сам опет нашао ланац откинут и однешен. Кључаоница на вратима је била затучена ситним пијеском како се црквена врата не би могла отворити. Успео сам те сам врата отворио. Нашао сам неколико жице и неки дио од ланца те сам то везао за звоно. Почео сам вршити службу на којој је црква била пуна народа. За вријеме службе, одмах је једна група омладинаца на прозорима од цркве промолила главе и почела да дречи, риче, блеји, виче алилуја и томе слично све док се служба није заврши-

ла. Када сам изашао испред цркве нашао сам анонимно писмо на коме је писало: „Овај сам ти скинуо а о други ћу те објесити-све-зати као пса односно кучку”¹⁷⁾ Митрополит Арсеније је и овим поводом писмено протествовао код црногорске Комисије за верска питања тражећи да се омогући поштовање људских права загарантованих уставом и законима, али без успеха.¹⁸⁾ На један опширнији протест Митрополита Арсенија, поводом ометања службе Божије у Драговића Пољу и на другим местима по Црној Гори, актом је одговорио Ђорђије Калезић, председник Комисије за вјерска питања при Председништву Владе НР Црне Горе. Калезић у том акту, наводећи голе комунистичке фразе у уставној и законској загарантованости остваривања верских слобода и права, каже да у Драговића Пољу није било никаквог ометања верског обреда, али да је комунистичка омладина далеко од цркве изводила предвојничку обуку и да је певала.¹⁹⁾ Резултат свештениковог извештаја своме архијереју је, на жалост, резултирао новим комунистичким притисцима и прогонима овог свештеника.

Манастир Морачу је од 1947. до 1957. године опслуживао дивни морачки Протојереј и Архијерејски намесник Колашински Мирко Симоновић, један честити и усправни србски свештеник, јунак и рањеник са Мојковачке битке, који се ни у најтежим данима није поклатио лажном богу Ваалу нити поклатио пред уценама и притисцима сурових морачких комуниста. Само Бог зна шта је Прота Мирко трпео и претрпео у том страшном времену, али је остало запамћено да су га комунистички акцијаши, који су радили на путу недалеко од манастира, каменовали неколико година пре његове смрти. У томе периоду, док се Прота Мирко није упокојио 1957. године, у Манастир Морачу је повремено долазио и кратко се задржавао Игуман Мелхиседек (Ђуровић) из Манастира Ђурђевих Ступова код Берана. После упокојења Проте Мирка Симоновића, управу Манастира Мораче је примио јеромонах Кирило (Раичевић).

ПАЉЕЊЕ МАНАСТИРСКЕ БИБЛИОТЕКЕ 1952. ГОДИНЕ

Владајућим атеистима није било довољно то што су после Другог светског рата окупирали Манастир Морачу и тако блокирали њен живот. Отуда су 1952. године, тачно на седамстогодишњицу Манастира Мораче, наложили ватру у манастирској порти и на њој запалили све драгоцене манастирске књиге. О вредности библиотеке Манастира Мораче, која је, због свог географског положаја и неприступачности, кроз векове била уточиште за рукописне књиге, грамате, повеље и остале драгоцености, најбоље је рекао академик Владимир Мошин речима да је добро да је, после фашистичког бомбардовања Београда и Народне библиотеке, остала читава библиотека Манастира Мораче! Палитељима морачке библиотеке и архиве 1952. године, као ни Вуку Поповићу, Вуку Врчевићу и Вуку Караџићу својевремено (када су прва двојица трећему преко Котора у Беч послали гомилу средњевековних рукописних књига, повеља, икона и других драгоцености из Манастира Мораче и овај их продао Немцима те се добар део тога данас налази у музеју у Гетингену у Немачкој) очито ни на крај памети није био запис из преписа Законоправила Светога Саве из Манастира Мораче из 1615. године који гласи: *„И ако се ко дрзне да ошћући ову књију од вишечерченога храма без бла҃гослова и҃тумана и целога брај҃сѣтва, ѿакав нека буде проклет и од Гос҃ода Бога и Ње҃гове Пречис҃те Мат҃ере и од Светиих Седм Васељенских Сабора, а уједно и од свих Светиих. Амин. Амин”*. Тада је запаљена и школа, која се налазила са северне стране цркве, из које се Душан Обреновић, наставник историје, који је станао у школи, спасао тако што је искочио кроз прозор.

Паљење ванредно значајне библиотеке Манастира Мораче је, с обзиром да вандала нису ни тражени ни кривично гоњени, било осмишљено у партијским и полицијским круговима у Подгорици. Поуздано се зна да је то био процес, а не тренутни пожар у конацима, јер су књиге изношене у манастирску порту и

ту запаљене. Једино је остало сачувано оно што се налазило у манастирском храму (два комплета богослужбених књига, неколико позлаћених Светих Јеванђеља, путира и свештеничких одежди). На жалост, не постоји попис онога што се у манастирској библиотеци налазило пре ове комунистичке паљевине како би се утврдило шта је све сагорело на партијској ломачи. Морачки поменик из 1649. године, који се налазио у Манастиру Морачи до 1952. године, је, како је записала Ксенија Пејовић, нађен на тавану једне куће у Подгорици,²⁰ те је, крајем осамдесетих година, предат подгоричком свештенику Драгану Митровићу, који га је доставио Митрополиту Амфилохију. Очевидно је да је неко од људи, који су износили књиге на ломачу, Морачки поменик задржао за себе (и хвала Богу што је тако урадио), а његова породица га је вратила Цркви којој припада. На партијској ломачи је изгорела и целокупна манастирска архива.

Наравно, државна штампа о том културолошком злочину у Манастиру Морачи није писала, а о кривичном гоњењу вандала није било ни помена, јер би подгорички затвор Јусовача и цетињски у Богдановом крају били премалени да приме морачке и подгоричке комитетлије, полицајце и чланове партије укључене у процес паљевине. Ни комунистички Завод за заштиту споменика културе тај вандализам, као ни многи други које су комунисти и пре и тада и после чинили према Цркви и црквеним драгоценостима, није много ни интересовао ни погађао.

Са жаљењем морамо констатовати чињеницу да у архиви Митрополије Црногорско-Приморске нема ниједног акта поводом паљевине књига у Манастиру Морачи, а свакако га је морало бити, јер је Прота Мирко Симоновић, као што се види из неколико напред цитираних докумената, о свим изгредима према Цркви редовно извештавао Митрополита Арсенија, а и Митрополит Арсеније је о свим таквим неделима извештавао Свети Архијерејски Синод СПЦ и писмено протествовао код црногорске Комисије за верска питања. Неко је, по свему судећи, из архиве однео те документе као што је нека несрећна рука из архиве Светог Архијерејског Синода СПЦ у Београду ишчупала досијеа Светога Владике

Николаја и Светог Свештеносудачника Митрополита Јоаникија. Но, народ морачког краја и зна и памти имена палитеља морачке библиотеке и архиве!!!

И, опет, када су у културним и научним круговима државе ћутали о морачкој ломачи - проговорила је поезија. Песник Момир Војводић из Горње Мораче је 1963. године написао и у „Летопису Матице Србске” објавио песму „На пепелишту књига Манастира Мораче” те је њоме сведочио истину о том културолошком злочину владајућих атеиста.

У подгоричком дневнику „Побједа” је недавно у неколико наставака објављено, за то време и такве прилике, доста коректно предавање које је Стеван Л. Ракчевић 1952. године прочитао на Народном универзитету у Колашину 1952. године поводом 700-те годишњице Манастира Мораче.²¹ (као што је тај и још један текст током читаве 2002. године представљао „допринос” овог подгоричког дневника у извештавању са бројних манифестација поводом прославе 750-те годишњице Манастира Мораче). Док је, с једне стране, сукљао пламен и вио се дим изнад ломаче староставних морачких књига и манастирске архиве дотле је, с друге стране, у Колашину обележавана седамстогодишњица Манастира Мораче!?! То је, вероватно, била и једина манифестација поводом седам векова Манастира Мораче.

Овде морамо напоменути да су владајући атеисти и у Манастиру Морачи, и у морачкој и ровачкој парохији, као и у свим манастирима и парохијама наше помесне Цркве, 1946. године одузели и све матичне књиге крштених, венчаних и умрлих, које ни до дана данашњега нису враћене Цркви. Матичне књиге су одузете из више разлога. Пре свега, ради суптилног одбијања верног народа од крштења, венчања и опела, али и ради прикривања комунистичких злочина за време Другог светског рата, јер су свештеници у рубрици „од какве је болести или начина лице умрло” за комунистичке жртве уписивали - убијен од партизана!!! Државни матичари су после рата те податке фалсификовали уписивањем податка - стрељан или погинуо! То се види и у матичним

књигама умрлих Храма Светог Луке у Међуријечју и Храма Рођења Пресвете Богородице у Мртвом Дубоком у Ровцима.

Нема сумње да је паљење библиотеке и архиве Манастира Мораче, као и много тога другог што су владајући атеисти урадили у Црној Гори, било у служби заплашивања народа, рашчишћавања са „мрачном прошлошћу и трасирања пута у светлу будућност социјализма”, али и затирања историје, имена и презимена, националног идентитета и вере. Са последицама свега тога смо и данас суочени у Црној Гори. Морачки „књигокољци”, како их је с пуним правом означио песник, су као новајлије у левичарству и атеизму, своје злодело вероватно сматрали за „херојство и јунаштво” баш као и када су 1941. и 1942. године својим изметом скрnavили морачку цркву.

Може се слободно рећи да је Морачка Светиња, чувана и умивана молитвом и подвигом кроз векове, на средини двадесетог века доживела оно што није никада у својој историји. Како се из предњих редова види, 690-та годишњица Манастира Мораче је „обележена” комунистичким покољем православних Срба, 700-та годишњица комунистичком паљевином морачких светих књига, архиве и школе, а 750-та годишњица свечано као никада до сада, али без учешћа државе Црне Горе у чије се темеље она уградила као престоница Брда заједно са Цетињским Манастиром као престоницом старе Црне Горе и са новом зебњом од нових и са највишег места најављених насртаја на Митрополију Црногорско-Приморску.

Манастир Морача, на средини двадесетог века и све до данас, живо подсећа на Рахилу која неутешно оплакује своју поклану децу. Морача је, као и Рахила, али тешко рањена, преживела све своје Ироде кроз својих 750 година управо због верности Христу Спасу Распетој и Васкрслој и Мајци Божијој, којој је и посвећена. И нема сумње да ће тако и бити све до Другог Христовог Доласка, када ће Судија свакоме, па и братоубицама и књигокољцима, судити према делима његовим. Невина крв побијених православних хришћана у Манастиру Морачи, као и на многим другим мученичким местима широм Црне Горе, као и 750. година

Манастира Мораче, опомињу потомке и подсећају да нема те земаљске идеологије, из чије год главе долазила, и те земаљске силе кадрих да убију име Божије и име крштеног човека на земљи и да претрају дуже од Манастира Мораче и сваке Светиње Божије.

Као да и данас, јаче од свих речи, одјекују пророчке речи из тужбалице Василија Ковијанића приликом сахране сердара Риста Рашовића 21. маја 1938. године у Врујцима. Василије Ковијанић је, без сумње, имао виђење братског полома и свега што се у потоњим деценијама догађало у Морачи. На једном месту у тужбалици, он каже:

„Ждралови су птице чудне, зло вријеме предсказују,
и ја ноћас гледао сам, ко у подне са врх Доли
како лете два им јата, наопачке да ли знате?
Мјесто клином од троугла да се слију из два реда,
и на прамцу кроз просторе да их само челник води,
а они се обрнули па натрашке пролијећу,
и главе им на зачељу, док репови чете воде,
биће смрти и слободе за кукање и превише!...

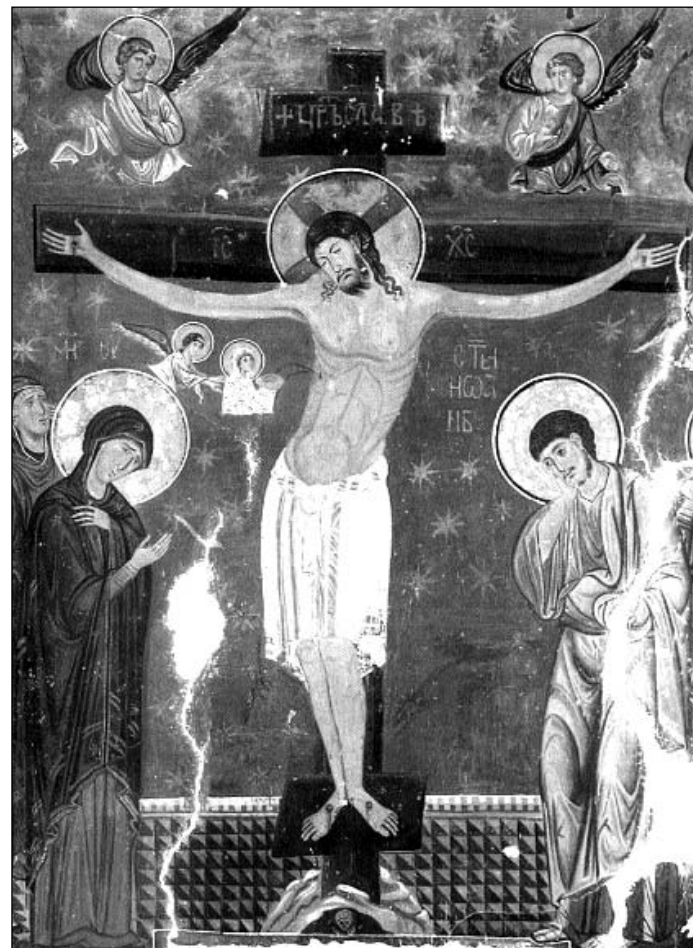
Једно јато од истока правцем лети пут запада,
а друго се, супрот њему, приближава од Острога,
и чим су се они срели изнад нашег манастира,
побише се краковима, уламајућ једни друге,
направи се страшна смутња и вапаји од цијука,
крв се просу рад ината од синова и отаца,
и потоци цео простор од Јаворја до Роваца!...”²²⁾

ЛИТЕРАТУРА:

1. Велибор В. Џомић „Голгота Митрополита Црногорско-Приморског Јоаникија 1941.-1945.)”, стр. 18, „Светигора”, Цетиње, 1997.г.
2. Исто, стр.48
3. Писано сећање Протојереја-Ставрофора Милете Симоновића из САД, достављено аутору октобра 2002.г.
4. Предраг Шћепановић, Момчило Кљајић „Читуља убијених од комуниста у срезу Колашинском 1941.-1948.г.”, „Светигора”, Цетиње, 1998.г.
5. Радован Зоговић „Истинита историја”, ревија „Стварање”, стр. 420, Подгорица
6. Велибор В. Џомић „Страдање Србске Цркве од комуниста” (1.део), стр. 89, „Светигора”, Цетиње, 1997.г.
7. Исто, стр. 127
8. Запис на минеју у Манастиру Морачи
9. Радован Зоговић, исто, стр. 421
10. Хаџи Радован Бећировић-Требјешки „Стабљике Српства”, стр. 454, „Светигора”, Цетиње, 1998.г.
11. Споменица православних свештеника 1941.-1945. године, стр. 101, Савез удружења православних свештеника ФНРЈ, Београд, 1960.г.
12. Православно архијерејско намјесништво Колашинско, бр. 73 од 11. 6. 1949.г.
13. Православно архијерејско намјесништво Колашинско, бр. 42 од 8. 5. 1950.г.
14. Православна Митрополија Црногорско-Приморска, М.бр. 108 од 25. маја 1950.г.
15. Црквени суд Митрополије Црногорско-Приморске, бр. 132 од 25. 7. 1950.г.
16. Православна Митрополија Црногорско-Приморска, М.бр. 107 од 21. марта 1951.г.
17. Управа парохије Горњоморачке, бр.36 од 13. марта 1952.г.
18. Православна Митрополија Црногорско-Приморска, М.бр. 107 од 21. 3. 1952.г.
19. Комисија за вјерска питања при Претседништву Владе НР Црне Горе, бр.25/52 од 30. 4. 1952.г.
20. Књижевна споменица Манастира Мораче 1252.-2002.г. стр. 197, Одбор за обележавање 750-те годишњице Манастира Мораче, Митрополија Црногорско-Приморска, ЈП Службени лист СР Југославије, Београд-Морача-Цетиње, 2002.г.
21. Стеван Ј. Ракочевећ „Јубилеј Манастира Морача”, „Побједа” од 24. 8. 2002.г. (осам наставака)
22. П. Шћепановић, М. Кљајић „Читуља” стр. 17

КАКО СУ УКЛАЊАНИ ТРАГОВИ КОМУНИСТИЧКИХ ЗЛОЧИНА?

КАКО СУ УКЛАЊАНИ ТРАГОВИ КОМУНИСТИЧКИХ ЗЛОЧИНА?

Само су наивни или идеологијом затровани људи, а међу њима и многи професори правних школа и факултета, могли да верују, пишу и заговарају тезу да су комунисти, одузимањем матичних књига из поседа и власништва Србске Православне Цркве, „желели да створе секуларну државу, да тиме потврде одвојеност Цркве од државе, да уклоне разлике међу разним нацијама и националним мањинама, да пред државним законима изједначе верујуће и неверујуће грађане и да неверујућима, и у том смислу, омогуће да буду неверујући” без обзира што су верујућима забрањивали да буду верујући.

Брутална отимачина матичних књига крштених, венчаних и умрлих Србске Православне Цркве спроведена је 1946. године. Извршили су је припадници злогласног КНОЈ-а (потоње ОЗНА-е) у сарадњи са месним и среским тзв. Народним (комунистичким) одборима. Отете матичне књиге су депоноване у, тада формираним, матичним одељењима месних и среских тзв. Народних одбора (потоњих општина и округа). Циљ и намена ове комунистичке отимачине (као и многих других пре и после ње) није био везан само за горе наведене разлоге и објашњења. То је урађено првенствено из других разлога.

Комунисти су, одузимањем матичних књига крштених у Србској Цркви (потом преименованих у „књиге рођених”), суптилно спречавали народ да крштава своју новорођену децу. Тако

је, на суптилан и правно уобличен начин (прокламован после страшног комунистичког терора над србским свештенством, монаштвом и верним народом), постављана препрека и спречаван контакт између родитеља и Цркве.

Иста је намера била и по питању матичних књига венчаних у Србској Цркви. Одбијали су људе од венчања у цркви и тако форсирали тзв. грађански брак као анти-историјску, анти-србску и неблагословену заједницу живљења између супружника. Међутим, и то им је било несигурно, јер се народ није дао тако лако. Комунисти су због тога у одредбе уставног законодавства унели одредбе о првенственој и обавезној регистрацији (тзв. венчању) супружника пред државним органима - матичарима (комунистичким жрецима или својеврсној симулацији „свештеника комунизма”), а у одредбе кривичног законодавства су унели затворске казне за свештенике који би на младенце призвали благослов Божији пре регистрације тзв. грађанског брака код матичарских жречева.

Одузимање матичних књига умрлих Србске Цркве имало је за циљ спречавање опела над умрлим покојницима православне вере, али и још нешто. Комунисти су, одузимањем матичних књига умрлих, желели да уклоне податке о броју православних Срба које су поубијали у току Другог светског рата!!!

Комунисти су, као што је познато, само и једино убијали православне Србе и Србкиње - од стараца на болесничким постелима преко свештеника, националних интелектуалаца, официра, занатлија и домаћина до трудних жена и беба у колевкама. Све комунистичке жртве међу Србима биле су православне вере и њихова родбина, која их је сахрањивала, била је дубоко везана за своју Цркву те је те невине жртве сахрањивала у православним гробљима, после опела које су служили србски православни свештеници.

Тадашњи свештеници су, пре или после вршења опела над убијеним жртвама комунизма у току рата, од најближе родбине узимали основне биографске податке убијених. Међу тим подацима се и у тадашњим, као и у данашњим црквеним матичним

књигама, налазио и податак о узроку или начину смрти покојника. А родбина је, у случају комунистичких жртава, саопштавала да су њихови најмилији убијени од партизана. Свештеници су у рубрику „од какве је болести или каквим је начином лице умрло” уносили најчешћи податак тога времена - убијен од партизана!!!

Данас се слободно може рећи да се најуреднији и најтачнији историјски подаци о броју православних Срба које су у току Другог светског рата побили партизани налазе у матичним књигама умрлих Србске Цркве од 1941. до краја 1944. године. Те књиге су, као и књиге крштених и венчаних, и данас у поседу државе и до њих се не може доћи.

Комунисти нису крили да су после рата деценијама вршили препис тих књига. Ти преписи нису вршени ни због чега другог него због фалсификовања података и садржаја тих књига и уклањања писаних и непобитних трагова њихових злочина. И због тога, када на дневни ред буде дошло питање враћања тих драгоцених књига Србској Цркви као законитом власнику и вековном чувару, не сме се пристати на враћање преписаних, тј. фалсификованих верзија, него само и једино оригиналних примерака.

Недавно сам у Манастиру Морачи прегледао, а потом и фотокопирао, Матичне књиге умрлих Храма Светог Луке у Међуријечју и Храма Рођења Пресвете Богородице у Мртвом Дубоком у Ровцима. Наведене матичне књиге су отворене 1919. и 1921. године и уредно су вођене све до 1946. године, кад су их комунисти одузели и запечатали комунистичким печатом са петокраком. Шта се види из поменутих књига? Фалсификат и прикривање комунистичких злочина!

Комунистички матичари су на местима на којима су стајали подаци, који су сведочили да је велики број особа са именом и презименом убијен од партизана - замрљали мастилом и уписивали податак - стрељан или погинуо! Тако је прикриван и фалсификован злочин. То је рађено свуда и то по наредби партијских комитета. Те књиге нико до дана данашњег није обрадио, прегледао и истражио. Примера ради, само на једној страни књиге умрлих, која садржи рубрике за девет имена, стоји податак да су осам

убили партизани. Факсимиле фалсификованих и нефалсификованих страница матичних књига умрлих објављујемо као прилог и илустрацију за ову тврдњу и они довољно и јасно говоре о томе. Истини за вољу, србски свештеници су тада убијани заједно са народом као суштински непријатељи комунистичке идеологије, али и да би се спречиле православне сахране убијених комунистичких жртава због тога што су сахране побијених комунистичких жртава увек имале национални и изразито анти-комунистички карактер и обележје.

Одузимање и фалсификовање црквених књига умрлих као непобитних историјских извора и сведока злочина Брозових партизана од 1941. до краја 1944. године (када су преузели власт) уклапа се у страшну и поражавајућу причу о комунистичком геноциду над православним Србима и његовом вишедеценијском прикривању - од прикривања гробова и масовних гробница комунистичких жртава, преко градње облакодера, фабрика и фудбалских игралишта на њима до писања лажне историје тога времена. У Црној Гори сам од старих људи чуо још страшнију и грозоморнију причу од ове. Комунисти су, после рата, посећивали гробља и крали лепе, туђе надгробне споменике, и то најчешће немачке по Војводини. Отпремали су их код каменорезаца од којих су тражили да избрусе крстове и имена оних чији су били и испишу њихова имена и обавезно уклешу црвену петоркраку, а онда су их, дичећи се, отпремали у своја села по Црној Гори и тамо их постављали на своје будуће гробнице или гробнице својих предака!?!

Неминовно се закључује да је преко матичних књига умрлих Србске Цркве од 1941. до краја 1944. године могуће закључити и доћи до имена и броја комунистичких жртава. Али, како закључити и доћи до имена и броја комунистичких жртава у каснијем периоду и то посебно током 1945. и 1946. године? Комунисти су у том периоду убили више Срба него за претходне четири године. Бројке су страшне и крећу се од сваког села, варошице и града од стотине преко хиљаде или више десетина хиљада (као, на пример, у Београду) убијених Срба. Поуздано се зна да су у КНОЈ-у, а потом у ОЗНИ и УДБИ, по свим местима и градовима

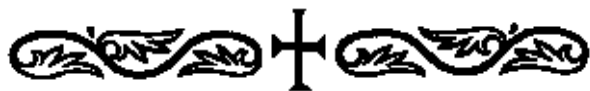
вођени тачни спискови ликвидираних тзв. „народних непријатеља, издајника и сарадника окупатора“, како су сви убијени, без разлике, третирани и квалификовани. Комунистима је, разуме се, било сасвим свеједно да ли ће пасти која хиљада србских глава више или мање. Једино је било важно да се, без обзира на број, побију сви национални људи и анти-комунисти, али да се тиме и преостали народ застраши и прихвати њихову крваву и анти-србску владавину као једино могућу реалност. Поставља се питање: због чега је ОЗНА водила такве спискове убијених Срба? Први и најважнији разлог јесте хвала и престиж пред Брозом и партијом. Онај који је више и боље убијао Србе као „непријатеље социјализма“ боље је и брже напредовао у служби, добијао је бољи стан и веће привилегије. Други разлог за постојање тих спискова лежи у чињеници да су спискови убијених Срба достављани комунистичким судовима, који су доносили закључке или пресуде којима су та лица проглашавана за „народне непријатеље, издајнике и сараднике окупатора“ и изрицана им је мера конфискације целокупне имовине у корист комунистичке властеле. Дешавало се, и то веома често, да је жртва прво била убијена, и то без суда, суђења и пресуде, па је тек после неколико месеци или година проглашавана за „народног непријатеља, издајника и сарадника окупатора“. Такве потврде или закључци са остављеним простором за уписивање имена и презимена жртве били су умножени у хиљаде примерака на шапирографу. И то говори колико је било послa за убице православних Срба. Ове потврде су достављане имовинским и катастарским службама при општинама и представљале су „правни основ“ за пренос њихове имовине на комунистичку државу или комунистичку властелу.

Мора се имати у виду чињеница да је велики број Срба убијен без суда, суђења и пресуде. Чињеница је и то да су многи Срби опљачкани од комуниста до голе коже без икаквог решења или потврде. Негде су, истини за вољу, остављали тзв. конфискационе признанице као доказ о одузетим стварима. Они који су имали ту „срећу“ да им буде суђено са унапред познатом пресудом пред комунистичким судовима - добијали су пресуде или на

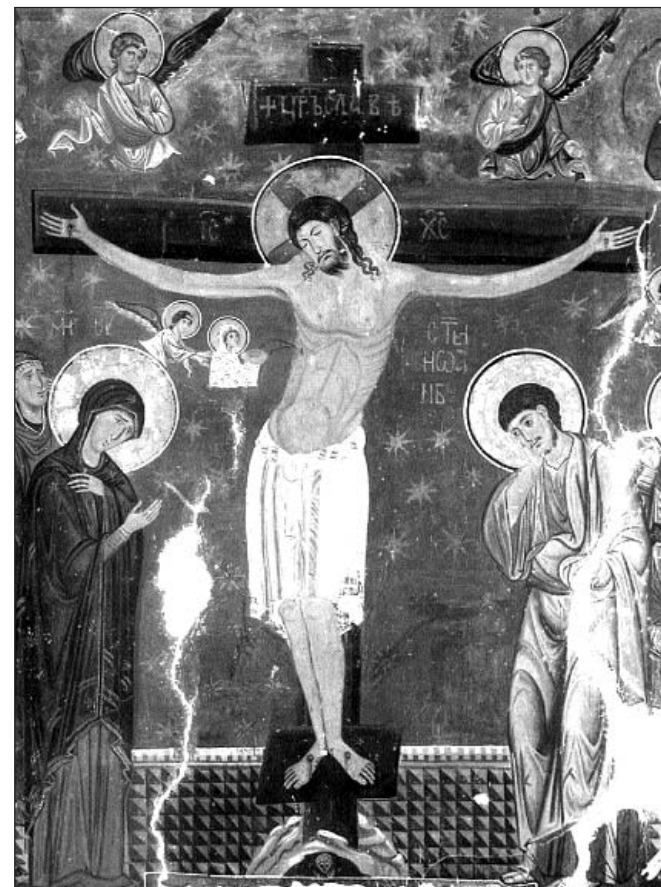
смртну казну или на вишегодишњу робију, али са обавезном конфискацијом имовине и губитком грађанских права на више година. И пресуде, и закључци и потврде о проглашењу тзв. народних непријатеља (у суштини, једно исто у различитој форми) сачињавани су у више примерака и достављани на неколико адреса - ОЗНА, породица убијеног и катастар. Комплетна документација је засигурно сачувана у катастарским службама и преко те архиве се лако може доћи до броја и имена убијених православних Срба у периоду првих и крвавих година комунистичке владавине.

После промене локалних власти по Србији, почетком 1997. године, добио сам више десетина таквих драгоцених докумената. Документа ми је доставио један честити Србин, геоматар по професији, који ради у геодетско-катастарској служби једне од србијанских општина. Рекао ми је да само у његовој општини има неколико сандука, пуних такве документације, и да свака општина то има, али да се то чува под посебним третманом и обезбеђењем. Он је успео да извуче и фотокопира неколико тих докумената приликом селидбе тих докумената и сандука из једне у другу просторију.

Као што се види, остао је траг о злочину и злочинцима, судијама и конфискаторима, фалсификатима и фалсификаторима и још увек има наде да ће све то једног дана изаћи на видело као што већ пуну деценију излазе сведочења и памћења преживелих и родбине побијених о комунистичком геноциду над Србским народом. И кроз ово се потврђују речи Господње да нема и не може бити ничега тајног што неће бити јавно или речи нашег распетог народа - заклела се земља рају да се тајне све дознају!

ДЕО ИЗВЕШТАЈА СВЕТОГ АРХИЈЕРЕЈСКОГ СИНОДА СВЕТОМ АРХИЈЕРЕЈСКОМ САБОРУ СПЦ О РАДУ ОД 1941. ДО 1947. ГОДИНЕ

ЦРНА ГОРА*

Црна Гора била је 1941. године окупирана од стране италијанске војске.

Првих дана окупаторске власти нису предузимали нарочите мере према народу и свештенству у Црној Гори. Издата је била наредба да се сви војници који су се 17. априла 1941. затекли на војној дужности сматрају ратним заробљеницима и имају бити интернирани. Заузимањем Његовог Високопреосвештенства Митрополита Црногорско-Приморског Г. Јоаникија сви су ови војници и официри пуштени на слободу и нису интернирани.

У Црну Гору је био стигао велики број избеглица и Његово Високопреосвештенство је покренуло акцију прикупљања

* Објављујемо део из *Извештаја Светиої Архијерејскої Синода Светиом Архијерејском Сабору СПЦ о раду од 1941. до 1947. године*. Део који овде доносимо, а који се односи на црквено стање и прилике у Црној Гори у току и одмах после завршетка рата, налази се у одељку *Стање у епархијама које су биле под италијанском, бујарском и мађарском окупацијом*. Овај извештај најбоље сведочи о начелним питањима разарања Митрополије у рату од разних непријатеља, али и о систематском разбијању Цркве од стране појединих безбожних свештеника. Истини за вољу, овде није описано ни десет процената од онога што се догађало у Црној Гори одмах после рата, али о томе постоји обиље докумената у архиви Митрополије те ће и они брзо бити објављени.

прилога за избеглице која је, крај све материјалне беде која је владала у Црној Гори, показала добре резултате.

Окупатор је нешто касније био покушао придобити народне масе за стварање тзв. самосталне Црне Горе али без успеха, те је отпочео са терором. Против овог терора је Његово ВПреосвештенство Митрополит протествовао код команданта окупаторских трупа, који је после тога лично дошао Његовом ВПреосвештенству, изјавио жаљење и молио за извињење у име своје и војника који су недела извршили /Извештај свештеника Блажа Марковића, тужиоца Ц. С. на Цетињу - син. бр. 579/ зап. 31 из 1941/.

У месецу јулу 1941. године војници италијанске окупационе силе знатно су оштетили епархиску зграду. Том приликом су уништили сав инвентар и већи део архиве. Затим су војне власти заузеле зграду за своје потребе и држале је све до капитулације Италије. На име кирије за зграду плаћано је Епархиском Управном Одбору прво по 3.000.- а касније по 5.000 италијанских лира месечно. Ова је сума дељена свештеничким сирочацама чији су очеви изгинули и свештеничким породицама чији су храниоци интернирани, затим избеглицама и осталој сиротињи.

Од јула 1941. па све до ослобођења у Црној Гори је стално трајала револуција. Многи су манастири и цркве оштећени и опљачкани. У току борби спаљени су конаци Манастира Режевића, Градишта, Жупе, Бијеле и Пиве. Црква и конаци Манастира Ждребаоника били су порушени од артиљерије, али је црква касније поправљана тако да је у њој омогућено вршење св. службе Божије. Манастир Морачки је оштећен од бомбардовања, а Манастир Острог је исто тако претрпео доста штете приликом борби.

Било је временских периода кад Његово ВПреосвештенство Митрополит није имао везе ни с ким ван Цетиња, а поготову са удаљенијим крајевима епархије /Извештај Е. У. Одбора на Цетињу бр. 20 од 2.II 1944/.

И поред свих незгода послови су отправљани па је чак отворена и богословија о чему ће у овом извештају бити на другом месту више речи.

На молбу Његовог ВПреосвештенства Г. Митрополита, Свети Архијерејски Синод је овластио Његово ВПреосвештенство да може образовати комисију за полагање испита за црквенојерархиске службенике и давати за време рата диспензацију за оне случајеве за које је надлежан Свети Архијерејски Синод с тим, да Његово ВПреосвештенство има Светом Архијерејском Синоду накнадно приказати све своје одлуке о томе.

Пошто су срезови плеваљски и пријепољски Епархије Дабробосанске били окупирали Италијани, Свети Архијерејски Синод је умолио Његово ВПреосвештенство да преузме администрирање ових намесништава /зап. бр. 551 из 1942/.

Свети Архијерејски Синод сада не располаже са више података о стању у Црној Гори за време рата, пошто су акта изгубљена.

После ослобођења није се дуго ништа знало о Епархији Црногорско-Приморској и о Његовом ВПреосвештенству Г. Митрополиту Јоаникију. Пронесли су се гласови да је Господин Митрополит ухваћен од стране Немаца и чак да је погинуо. Свети Архијерејски Синод се поводом тога обратио АВНОЈ-у и умолио за извештај о Његовом ВПреосвештенству /бр. 188/ зап. 69 из 1945/.

Марта месеца пошта на Цетињу вратила је акт Светог Архијерејског Синода бр. 1672/44 упућен на адресу Његовог ВПреосвештенства Митрополита Г. Јоаникија са ознаком: „Адресат отпутовао са Немцима”. После тога Свети Архијерејски Синод је затражио од Црквеног суда на Цетињу извештај о Његовом ВПреосвештенству као и о архијерејском заменику зашто се овај никако не јавља /зап. бр. 120 из 1945/.

Пошто се о судбини Његовог ВПреосвештенства Митрополита Г. Јоаникија није ништа знало, а да би се црквеноверски послови Епархије Црногорско-Приморске нормализовали Свети Архијерејски Синод је на седници својој од 4. априла /22. марта 1945. године под бр. 572/ зап. 145 одредио за администратора те епархије Његово ВПреосвештенство Митрополита Скопског Г. Јосифа.

Пошто су се о Његовом Високопреосвештенству Митрополиту Црногорско-Приморском Г. Јоаникију почеле касније проносити по Београду разне верзије, Свети Архијерејски Синод

је под бр. 353/ зап. 321 од 6. јуна поново молио савезно Министарство унутрашњих послова за извештај о Његовом ВПреосвештенству Митрополиту.

По налогу Његовог ВПреосвештенства Митрополита Г. Јосифа посетили су 11. јуна 1945. Министра унутрашњих послова ДФЈ Г. Владу Зечевића Протојереј Иван Калуђеровић и г. Душан Дожић и известили га да је Патријаршија са приватне стране сазнала да је Његово ВПреосвештенство Митрополит Црногорско-Приморски Г. Јоаникије 10. јуна доведен из Загреба у Београд и да се налази у затвору. Истовремено су у име Цркве умолили да се о Господину Митрополиту поведе рачуна на тај начин што би био смештен у једном од манастира и што би му се дозволило примање пакета од Патријаршије.

Министар је одговорио да ће проверити ову вест и по добивеном извештају обавестити о свему Патријаршију.

Када је објављена одлука о амнестији Свети Архијерејски Синод је актом бр. 990 из 1945. умолио Верску комисију да преко Министарства унутрашњих послова сазна и Светом Архијерејском Синоду достави извештај о томе шта је с Његовим ВПреосвештенством Митрополитом Црногорско-Приморском Г. Јоаникијем и да ли је одлука о амнестији обухватила и Његово Впреосвештенство.

Ни на један акт којим се Свети Архијерејски Синод интересовао за Његово ВПреосвештенство Митрополита Г. Јоаникија није примљен никакав одговор.

Први извештај Протојереја Николе Марковића, члана Црквеног суда на Цетињу Светом Архијерејском Синоду датиран је 15. августа 1945. Према томе извештају, Цетиње је ослобођено 13. новембра 1944. Уочи тога дана Његово ВПреосвештенство Митрополит Г. Јоаникије са неколико месних свештеника и чиновника Црквеног суда напустио је резиденцију и отпутовао у правцу Подгорице. До краја новембра био је између Подгорице и Скадарског језера. Ту му се придружило још око 50 свештеника и почетком децембра пошли су, преко Санџака, за Босну.

Доласком НО војске издата је наредба да се сви чиновници у Црној Гори стављају на расположење. Ова је наредба обухватила и црквене службенике. Државна власт је учинила велики размештај свештенства оба реда, а свештенике који су задржани на ранијим местима, утврдила је својим декретима и позвала на дужност.

Народноослободилачка војска ушла је у област Цркве преко Верске комисије која се појавила као орган Црногорског антифашистичког већа народног ослобођења. У верску комисију су ушле све три вероисповести. Од православних у њој стално заседавају Протојереј Јован Радовић, као претседник и свештеник Ђорђе Калезић, као секретар Комисије. Комисија је запосела Митрополитов стан, а његов кабинет узела за канцеларију.

На позив Верске комисије 14. и 15. јуна 1945. године одржана је у Никшићу свештеничка скупштина на којој је присуствовало 78 свештених лица. Скупштина је доставила Светом Архијерејском Синоду резолуцију у којој се тражи:

1/ да се Православна Црква у Југославији организује тако да буду равноправни сви православци без обзира на националну припадност.

2/ да не може примити за администратора Црногорско-Приморске Епархије Митрополита Скопског Г. Јосифа због његовог тобож противнародног рада и због тога што сматра да им је он наметнут, него тражи за администратора Епископа Тимочког Г. Емилијана.

3/ да, пошто стварно не постоји архијерејски заменик ни црквени суд у Епархији Црногорско-Приморској, свештенство оснива своје привремено свештеничко удружење које ће предложити архијерејског заменика да он у споразуму са администратором, уколико то буде Епископ Емилијан, оживи црквени живот у Црној Гори и успостави искрене односе са тамошњим државним властима.

4/ да свештеничко удружење преузме иницијативу за сазив свештеничке скупштине свих православних свештеника у Југославији ради оснивања централног свештеничког удружења са задатком и да хитно регулише положај Православне Цркве у нашој

земљи и односа између федеративне Југославије и наше Православне Цркве, пошто то није учинио данашњи Свети Синод Православне Цркве и да такво држање Светог Синода не одговара интересима народа и Св. Цркве, преко које се не могу спроводити никакве великосрбске шовинистичке идеје.

5/ да се наведе демократско црквено уређење тако да се измени Закон и устав Србске Православне Цркве како би се дало право народу и свештенству да директно учествују у избору свих црквених претставника.

Спровodeћи ову резолуцију, претседник свештеничког удружења Петар Капичић умолио је Свети Синод да спроведе у живот одлуке донете овом резолуцијом и изјавио да ће Свештеничка управа преузети управу цркве до поласка администратора и одређивања архијерејског заменика за кога предлаже члана Црквеног суда у пензији Милана Михаиловића, а дотле да се преписка са Епархијом Црногорско-Приморском врши преко управе свештенства.

Под бр. 1288 од 1. августа 1945. упућен је од Претседништва Светог Архијерејског Синода телеграм Проти Николи Марковићу на Цетињу и питано, је ли угодно и када да Његово Впреосвештенство Митрополит Г. Јосиф учини канонску посету Цетињу.

Истовремено је од Министарства за Црну Гору тражено одобрење да Његово Впреосвештенство Митрополит Г. Јосиф може отпутовати на Цетиње.

Протојереј Никола Марковић је од Верске комисије на Цетињу добио ову писмену инструкцију: „Одговор на Вашу депешу бр. 1288 од 4. августа 1945. коју сте примили из Београда треба да буде: „Светом Архијерејском Синоду - Београд. Предложено да се придржавате резолуције свештенства црногорског донешене у граду Никшићу 15. јуна т. г. и ми остајемо доследни њеним закључцима”. Предње Вам достављамо ради знања и управљања. Секретар, свешт. Ђ. Калезић”.

Тако је пут Његовог Впреосвештенства Митрополита Г. Јосифа у Црну Гору онемогућен.

Свети Архијерејски Синод је на седници својој од 15/2. септембра 1945. по зап. бр. 388 издао поводом резолуције црногорског свештенства следеће саопштење:

„Свети Архијерејски Синод за време окупације подједнако се интересовао и бринуо о свима деловима наше Св. Цркве у границама могућности. Ниједан моменат Свети Архијерејски Синод није пропустио а да не изврши своју дужност према Цркви и Србском народу. Премда је Свети Архијерејски Синод стално настојавао да се под окупацијом сачува јединство Србске Православне Цркве, ипак је непријатељска сила била јача те је и Црква не само била поцепана, него је била прекинута и онемогућена готово свака веза како између појединих делова тако и са центром наше Цркве. За све то најмање сноси одговорност Свети Архијерејски Синод.

Епархија Црногорско-Приморска окупирана од стране непријатељских италијанских власти била је потпуно отсечена од наше Патријаршије и живела у посебним приликама. Да су Архијереј и црквене власти Епархије Црногорско-Приморске имале редовне везе са Патријаршијом, можда се у њој не би десило оно што се догодило. Из истих разлога је тамошњем свештенству остало непознато стање наше Цркве под немачком окупацијом, рад нашег овдашњег свештенства и тешкоће против којих се борила наша Црква на челу са Светим Архијерејским Синодом.

И у ова за нашу Цркву тешка времена силом прилика управу наше Св. Цркве, по одредбама Св. канона и прописима Устава наше Цркве морао је узети Свети Архијерејски Синод под претседништвом свог најстаријег члана, понети тежак крст и велику одговорност пред Богом, историјом и верним синовима наше Св. Цркве. Вршећи своју дужност Свети Архијерејски Синод је остао веран Пастиреначелнику Господу Нашем Исусу Христу, Његовој науци, примерима и упутствима Св. апостола, богоносних и наших србских просветитеља и учитеља. Строго се придржавајући канонских и других црквених прописа Свети Архијерејски Синод је проповедао слогу, мир и љубав у нашем народу. Наше патриотско свештенство и тада као и увек било је верно Св.

Православљу и придржавало се црквених прописа. С обзиром на материјално стање појединих епархија, Свети Архијерејски Синод никад није заборавио свештенство у Црној Гори са којим није могао имати редовних веза али је појединце прихваћао и помагао кад су му се за савет и помоћ у ма ком виду обраћали. У бризи и старању за добро народа и свештенства, после ослобођења, а по приватном сазнању да је Његово ВПреосвештенство Митрополит Црногорско-Приморски Г. Јоаникије напустио своју епархију, Свети Архијерејски Синод је по свима канонским и законским прописима одмах поставио решењем својим од 4.IV/22.III 1945. Син. бр. 572/ зап. 145 администратора епархије, који је са своје стране, а по добивеним обавештењима од стране црквених и световних људи који познају тамошње прилике, одмах поставио архијерејског заменика, организовао Црквени суд и о томе његове чланове на Цетињу обавестио. Стога се чини велика неправда Светом Архијерејском Синоду ако би се и помислило да је своје дужности занемарио, да се за извесне делове наше Цркве није интересовао или чак да спроводи неку „великосрбску идеологију” те да је његовом кривицом наша Црква и наше родољубиво свештенство доведено у положај који не припада народном свештенству у Црној Гори.

Један део свештенства нашег у Црној Гори нашавши се усамљено после одласка свога епархиског Архијереја и једног дела тамошњег свештенства и не сачекавши да се претходно упозна са радом и намерама Светог Архијерејског Синода то је свештенство приступило извесној акцији, која је у сушној противности са постојећим канонским и законским прописима Наше Свете Цркве и присвојила, туђа права и туђе дужности које му не припадају, тако да је својом поменутом резолуцијом прекорачила дозвољене границе и самовласно узело на себе улогу да оно регулише положај Православне Цркве у нашој земљи и Епархији у Црној Гори мимо главе Цркве Његове Светости Патријарха и Светог Архијерејског Синода, који је једино надлежан за то.

Из свих тих разлога Свети Архијерејски синод бринући се о црквеном поретку и јединству наше Цркве позива потписнике

резолуције и саветује тамошње свештенство, да се у своме раду строго придржава учења Св. Јеванђеља, канонских прописа и закона и устава наше Св. Цркве и других прописа о раду и дисциплини у Цркви, као што је то црногорско свештенство у прошлости увек примерно радило; да своје снаге не употребљава и троши у међусобним распрама, него сложено на добро Цркве наше, свог народа и Државе, те да тамо опет завлада благодатије и поредак који су главни услов нашег црквеног живота и напретка. Јер пут којим је пошао изванредан део свештенства Црногорско-Приморске Епархије не води добру ни јединству црквеном, већ нереду и расколу у Цркви.

Ово доставити надлежним путем свештенству у Црној Гори и објавити у Гласнику ради знања и управљања целокупног свештенства Србске Православне Цркве”.

По пријему резолуције црногорског свештенства, Његово ВПреосвештенство Митрополит Г. Јосиф молио је Свети Архијерејски Синод да га разреши дужности администратора Епархије Црногорско-Приморске, али је Свети Архијерејски Синод на седници својој од 15/2. септембра под бр. 1641/ зап. 389 из 1945. остао при својој ранијој одлуци и одредио да Епархијом Црногорско-Приморском администрира и даље Његово ВПреосвештенство Митрополит Г. Јосиф.

10. децембра 1945. године чланови Светог Архијерејског Синода конферисали су са Министром унутрашњих дела Владом Зечевићем поред осталог и по питању нередовног црквеног стања у Црној Гори. У вези с тим разговором одлучено је да се једном преставком замоли савезна влада да се интервенцијом државних власти сузбије самовоља свештеника у Црној Гори, уведу редовно стање и омогући успостава и функција законитих власти Србске православне Цркве обзиром на законску чињеницу да је Србска православна Црква једна и неразделива како у нашој земљи тако и ван територије наше земље на које се њена канонска јурисдикција протеже /бр. 2401/ зап. 551 из 1945./.

Кампања Управе свештеничког удружења и Верске комисије није престала ни после објављивања оставке Његовог

ВПреосвештенства Митрополита Г. Јоаникија на администраторство и одлуке Светог Архијерејског Синода по резолуцији свештенства донесене у Никшићу.

Да би се ова кампања сузбила Црквени суд на Цетињу тражио је изјашњење свештенства: поштује ли одлуке Свегос Архијерејског Синода и хоће ли извршавати наређење Црквеног суда. Позив суда није дошао до свих свештеника, јер се у намесништвима налазе свештеници које је наместила Верска комисија и који саботирају рад Црквеног суда и судска наређења не саопштавају свештенству. Извесни свештеници нису примили позив, а они који јесу не смеју дати гласа од себе, јер се боје репресалија Верске комисије као државне установе, ово тим пре што у Црној Гори свештеници примају од државе по 2.000.- динара месечно помоћи.

Кад је увидео да позив не долази до руке свега свештенства архијерејски заменик је приступио враћању деветорице свештеника на своја места /ове је свештенике Верска Комисија држала читаву годину дана на располагању/ да би ови достављали наређења Црквеног суда дубље у унутрашњост, јер се међу њима налазе и три архијерејска намесника. Са овим се Верска комисија није сложила, иако је изјавила да се државна власт неће мешати у унутрашње послове Цркве.

Став Верске комисије и Управе свештеничког удружења нашао је одјека и преко цетињског листа „Побједа” у коме је 10. новембра нападнут рад Црквеног суда као самозван /Бр. 2327/ зап. 521 из 945/.

Ипак, упркос свих тешкоћа Црквени суд је успео да организује посао и данас има пуну везу са свим архијерејским намесницима сем са Колашинским. Сва намесништва воде кореспонденцију са Црквеним судом и послови, с обзиром на данашњицу..... Са Колашином није успостављена веза, јер је Прота Симоновић опозиција.

Верска комисија још једнако игнорише постојање и рад Црквеног суда. Неће да одржава службену везу. Одбија пријем званичних аката, па чак и оних аката, које је Црквени суд преко ње упутио Министарству просвете по изричном налогу овога Ми-

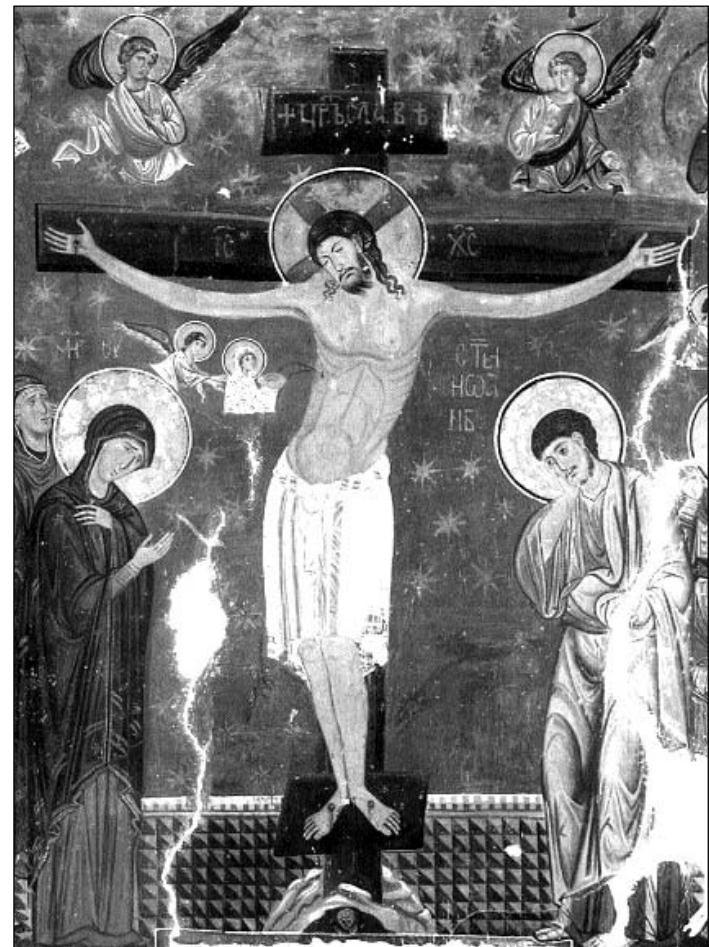
нистарства. Тако Комисија схваћа своју дужност у питању координације између Цркве и Државе. То велико дејство има на Свештеничко Удружење, које још једнако саботира рад Суда.

На предлог Протојереја Николе Марковића Његово ВПреосвештенство Митрополит Скопски Г. Јосиф, као администратор Епархије Црногорско-Приморске упутио је претседнику владе Народне републике Црне Горе апел да се Верска комисија не меша у унутрашње послове Цркве и да државна власт објави народу и свештенству, да је за црквена питања надлежан Свети Архијерејски Синод и Црквени суд /бр. 766/ зап. 6 из 1946/.

Доцније је Његово ВПреосвештенство Митрополит Г. Јосиф објавио преко Гласника позив свему свештенству Црне Горе да се има покоравати наредбама законитих црквених власти и изјаснити се остаје ли уз Цркву или не. Ово је у главном имало добрих последица. Сем незнатног броја самовољаца свештенство је позив прихватило и уз Цркву остало. - Доласком у земљу Његове Светости Патријарха Г. Гаврила Његово ВПреосвештенство Митрополит Г. Јосиф дао је у Синоду поново оставку на администрацију ове Епархије - што је такође побудило црногорско свештенство на повраћај законитом раду.

ФОТОГРАФИЈЕ И ФАКСИМИЛИ

*Митрополић
Црногорско-
Приморски
Јоаникије у
Грбљу за
време рата*

*Мирошковић
Црногорско-Приморски
Јованкије*

*Новак Андрић, бојослов
(десно) и Владо Бубања*

*Новак Андрић, бојослов (десно)
и Љубо Тошковић*

*Веселин Андрић,
бојослов*

*Јереј
Филип Појовић*

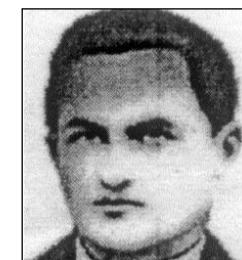
*Светозар
Ашанин,
бојослов*

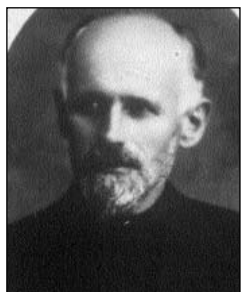
*Јереј
Марјан Марсенић*

*Јереј
Савић Појовић*

*Петар Грдинић,
бојослов, саву-
денић теологије*

*Јереј Милош
Турчиновић, ђарох
Чевски*

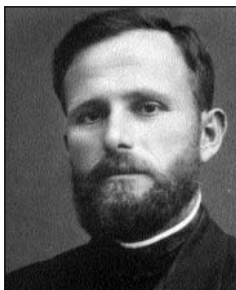
*Јереј Нико
Павићевић, ђарох
Сџушки*

*Јереј Александар
Лабовић, ђарох
Краљски*

*Јереј Крстио
Марковић, ђарох
Орашко-Шћипијарски*

*Јереј Милосав
Вулановић, ђарох
Озринићки*

*Јереј Буро
Радоман, ђарох
Доњољубојински*

*Јереј Милорад
Кљајић, ђарох
Никишићки*

*Јереј Борђије
Ивановић, ђарох
Шавнички*

*Јереј Милисав
Дракуловић, ђарох
Ораховски*

*Иђуман Дамјан
Томић, сџареџина
Манасџира
Косијерево*

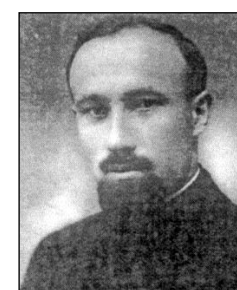
*Јеромонах Павле
Павићевић, насџо-
јажџел Манасџира
Ждребаоника*

*Теолој Војин
Башиновић из
Зетје*

*Јереј Алекса
Живковић, ђарох
Сџијенски*

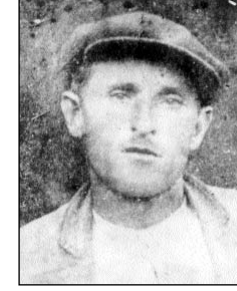
*Јереј Саво Шиљак,
ђарох Сџиречањски
и Бољанићки*

*Јереј Михаило
Буџиковић, ђарох
Косијерско-
Боковски*

*Јереј Илија Дедић,
ђарох Лијовски*

*Бојослов Јанко
Штјејановић из
Роваца*

*Јереј Драјолјуб
Шиљак, ђарох
Оџиловићки и
Пјеваљски*

*Протојереј Пешир
Ускоковић, секретар
Митрополије*

*Јереј Јован
Тодоровић, парох
Поштенски*

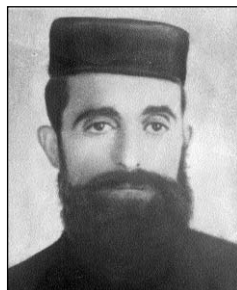
*Протојереј Вуко
Појовић, парох
Колашински*

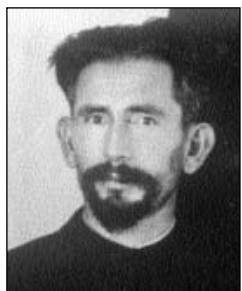
*Јереј др Лука
Вукмановић, професор
Цетињске гимназије*

*Јереј Голуб Чукић,
парох
Доњоржанчки*

*Јереј Марко
Мараш, парох
Матијевишко-Тушки*

*Јереј Томаш
Николић, парох
Риђански*

*Никола Јовановић,
народни посланик
за рез Колашински*

*Бојослов Јанко
Штефановић из
Роваца*

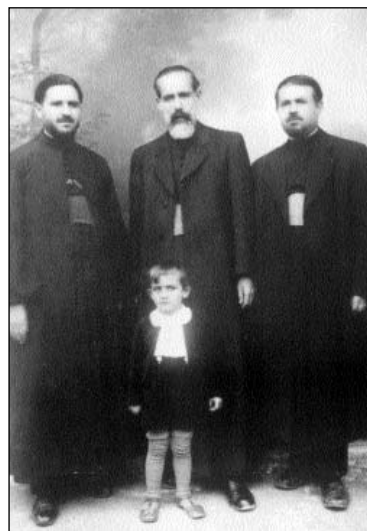
*Светићеник Јован Тодоровић, парох Поштенски (први с десна у
средњем реду) са појадом Грозданом (шрећа с десна у првом
реду) и сином пред Црквом Светиої Пантилејмона у Велосу и
осталим великим светићеницима и њиховим породицама*

*Јереј Никица Јововић, парох Никишички
(први с десна, торњи ред), са родбином*

*Јереј Лука Вучинић са суйру-
том Босиљком и кумом јере-
јем Луком Вукмановићем*

*Пројтојереј Тихомир
Балишић, парох Бјелопољски
(први с лева) са својим браћ-
ственицима Пројтојерејима
Стеваном и Миланом*

*Јереј Никола Милошевић, парох Љеворијечки (стоји, први
ред у средини) са васојевићким четницима*

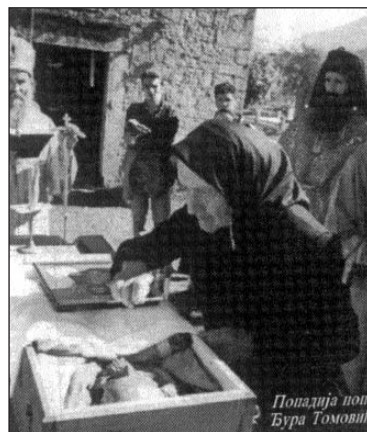
*Породица Пројтојереја Андрије Драговића. Приликом
Андријине сахране 1946. године, дошла је група комуниста
из Зетје и пребила све присутне свештенике (њих осам).
Доле (десно), свештеник Бошко Драговић из Махале
(Зетја), стрељан на Зиданом Мосту 1945. године*

Са једне од сахрана у долини Лима

Мученичке косије свештеника Ђура Томовића, ђароха
Прошћенској, приликом преноса и сахране

Попадја поп
Ђура Томовић

Губајите се душа мученика над којима
је пак судбојски закон, а мученика душа духовна,
која су над судбојским законом, па већ се испити и
духовно и судбојско и више и чакле.

Љубави,
10. IV. 1942. г.

Приликом вјерне писма,
Аконом вјеројасно
Битио в. Католик, свештеник

Дана 10/28 IV. 1942. године послије дана
прелазења на календар Љубави у Јулијану са
свештеником Католиком вјеројасно

Љубави,
10. IV. 1942. г.

Душан М. Башић,
Митрополија Цетинјска

Преподаним Божјиме сјени наше!
Мени: Љубави, 26. VII 18-IX 1942
+ Јованикије,
митрополит Цетинјски - приликом
даном Католику

Душан М. Башић
Божјиме

Божјиме в. Католик, Божјиме -
Католик в. Башић, Божјиме
ст

Ваша Божја митрополија
Љубави, Митрополија
1942. г. в. в. в.

Затис Митрополија Јованикија у Књизи јосетилица
Манастира Дајбабе 1942. године

[illegible]

Нефалсификована књиїа умрлих

1	2	3	4	5	6
Титул број	ИМЕН ПРЕЗИМЕ Заштита (код лица: име, презиме, матично ро- дство), година смрти, бр. гроба, место, где и под урлој	Место где је урао	Године, месе- ца и дана смрти	Године, месеца и дана сахраме	У коме је гробу сахра- њен
V 3	Михајло Новобор Владе- вич, брата од 35 год. у браку Држављанин Черки	у Владивосток	14(4) II- 1942 год.	18(5) II- 1942 г.	Владивосток
V 4	Андр. Р. Булашовић, жена, кица, од 38 година, удовица Држављанин Черки	Мр. А. Р. Булото	20(1) II- 1942 год.	21(1) II- 1942 г.	Мр. А. Р. Булото
V 5	Степаница Мухоморова Була- шовић, брата од 38 година удовица Држављанин Черки	Г. Родна	14(4) II- 1942 год.	18(5) II- 1942 г.	Г. Родна
V 6	Михајло Мухоморова Вла- девич, брата од 35 год. зубар Држављанин Черки	Буге	18(5) II- 1942 год.	19(6) II- 1942 г.	На Буге
V 7	Радишје Р. Булашовић, брата од 38 година у браку Држављанин Черки	Г. Родна	20(1) II- 1942 год.	21(1) II- 1942 г.	Г. Родна
V 8	Михајло М. Була- шовић, брата од 35 год. у браку Држављанин Черки	на гр. осеља Мухоморова	21(8) II-1942	21(1) II- 1942 108	на гр. Булото
V 9	Јован М. Владевич, жена, од 33 година, удовица Држављанин Черки	Буге	1- II- (19- II-) 1942 год.	2- II- (20- II-) 1942	на Буге
V 10	Степаница Радошова Владевич, брата од 38 год. у браку, Држављанин Черки	Андропова	25(12) II- 1942 год.	26(13) II- 1942	Владивосток
	С				

Фалсификована књиїа умрлих

Писмена закљетка.

Ја Ђуро Радоман, желим свештеношћу ти, знај да је тајна свештеношћу велико дело и знам да су са нама спојена њене дужности, ради извршења којих мораћу дати одговор на свирационале суду Христа Господа. Ја сам преклињем своју свест, пред одређивањем Бога, да се не би у тој изјави показало противу воље Његове.

Својом обећајем и кунем се свакогудити Богом пред свештени Његовим јеванђељем, да вјерујем и да ту вјеру и посунућу до вјеровати у све догматике, које истовиједа света Црква, да ту се придржавати своју некак правила, који су установљени на саборима, и да у њима нећу држити вјеровати (судити), него тако како при свима саборима, истогна, једна, православна Црква.

Кунем се, да сам дружан, и да ту по дужности на сваки начин настојати и старати се, да се по рукоположењу, владао гаси и поштом, како што христосвештеношћу нећу.

Кунем се, да ту повјерити ми народ ушми закон Божијему приложно и редити, и да ту моји вјербаши се марљиво и брижљиво у шивању божанственога Јана и у разумљивању силе и тајна Његових.

Кунем се живити Богом и божанственим духом Његовим, да ту се клонити своју некро, противних давању и јаким сведожењем јутењу духу. Обећајем да се нећу отијати, ни журити, ни нарушавати мир, него да ту и поштом (откођем) и нећом са свом христосвештеношћу црвати ушми мојета пина, него да ту напрогив пријером добра и беспријекорна живота ушмиваши повјерити ми павићу свираху Божијем.

Кунем се, да ту грешнике исправљати и подуча-

вати својом духа, који руши свештеношћу и побожност, — ни више — да ту мудро укоравати расвјашће и вртаре, а ту литовица ушми заглављати.

Обећајем, да ту настојати држати народ свој у некорности и јединству зрковом.

Обећајем да ту настојати бити мојем Архиепископу Гаврилу, као Христоловом слободнику.

Кунем се, да ту ушми народ, да живи у мир, и колико ја сам тако да ту и мој народ ушми и црврати да извршију наредбе грађанских као и црврати власи и да црва уредити своје нештобине у славу свештеношћу јине, једнога Бога, којета сви нештобине дано, а Његоја се обвезује од срца нештобине нештобине.

Кунем се, да ту ушми најбољитије свршати у мојој цркви свештеношћу по цркви, и свештеношћу са побожносту и нештобине.

Кунем се још једном пред Богом, који све вид да све то што сам обећао не изврши у ушми мојому дружију, него ми изоварам мојима цркви; само и једити у шми ризику и значењу, какав смисао и значење Црква зиде се онима, који пишају и слушају овде написане ријечи. М све што нештобине са закљетком мојом: нека ми буде Бог, који зна тајне срца, сведоком мојета обећања, да оно није лажно; ако ми је оно так лажно и није то мојој савести, нека ми буде правосудни осветити Бог!

При свршетку ове моје закљетке, призивам славу и прех Спаситеља мојег, Господа Моуса Христа.

У Метини дана 30 (17) октобра године Господи 1935
Ђуро Радоман,

СКОПЈЕ, ПРИМОРСКА
М Бр. 4529. А. Ушми = 3531.
1-11-19-31 1935.
- Цркви -

Приложити државну и рукописну.
ПО НАРЕДБИ ГОСП. МИТРОПОЛИТА
ЧЛАН ЦРКВНОГ СУДА,
Митрополит

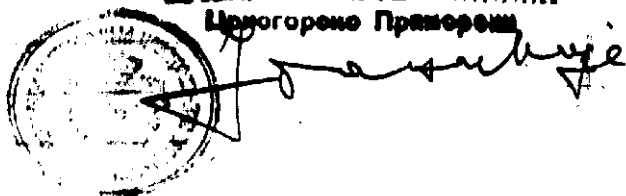
Сакрегант одлучено вријеме
маке да се свештеник и његови
мисио можда да се погине
молба да се одукају
Л. И. У.

ПРАВОСЛАВНИ МИТРОПОЛИТ
Црногорско-Приморски
М. Бр. 233
24/8-V. 1942 г.
Цетинје.

25 дан. уназад

За Нарока, примаче Нарока
решено премјестити по молби све-
штенника Олга Вукомановића, од доса-
дашњим правима и приликама.
22/9.VI.1942 г.

ПРАВОСЛАВНИ МИТРОПОЛИТ
Црногорско-Приморски

КОМАНДА БЈЕЛОПАРЛИНСКОГ ОДРЕДА

Број 58
17-VI-1942 год

Данило Браг

ЊЕГОВОМ ВИСОКОПРЕВОСВЕШТЕНСТВУ МИТРОПОЛИТУ
ГОСПОДИНУ ЈОАНИКИЈУ

ОБЕШТЕЉЕ

На територији овога среза има 15 година дана од како је
на парохиској свјетли свештеник Крсто Павићевић парох Спуски и увијек је
као свјетик и свештеник у свјетли и ван свјетли остао тајан, исправан, народни
и свјетик признат и поштован не само у својој парохии већ код свих свјетли-
них људи у овоме срезу.

У току прошле годишњег комунистичког терора претрпјео је
свјетли искушења, док се најзад није морао избјегати да спаси свој живот. У
почетку са врхом свјетли бројем официра и других људи, први је пошле на свјетли
радију, националног покрета у општини Спуској и гостојно као свјетик и свештени-
к учествовао је у свјетли акцијама које је Спуски батаљон учинио.

На 7 јуна ове године формиран је Бјелопарлиски четнички
одред који је имао у задатак извршити коначно чишћење комуниста на терито-
рији Озне Горе према Босни и Херцеговини. Свештеник Павићевић са крстом и
пушком у руци добровољно је учествовао у овоме походу и том приликом дао
primjera starih Crnogorskih свештенника а остао пуно уважен и поштован пред
svim људством овога одреда.

ВАШЕ ВИСОКОПРЕВОСВЕШТЕНСТВО,

Прекинуто када је извршен поновни избор четника у свим
батаљонима овога среза, целокупно људство изразило је жељу да овај све-
штеник и даље остане у њиховим редовима, па су овим Командом упућена Више-
ћи наредба да извори дати благослов и одобрење свештенику Павићевићу да на-
се и даље учествовати у овим редовима, те да својим правим људским и
свештеничким дасом даје храбрости и воље нашој војсци.

Напомињем да овај свештеник неће бити стално одсутан од
своје парохии, већ националне власти даваће му могућности и са сву дужност,
па пошто се његова замјена тражи тек привремено то се надамо удовољењу.

Командант,
капетан, крсто,

Јан. Н. Јововић

ПРАВОСЛАВНИ МИТРОПОЛИТ
Црногорско-Приморски
1838
22/9 Јула 1949.
Датум

Команданту Нјаломављинског одреда,
Народне војске-

Даниловград.

Имајући у виду да ће свештеник Крето Павићевић, народни свештеник, у спојетву свештеника при њеном одреду користио послужити и црквеним и националним интересима, а да његово учешће у четничком покрету није било ни криво ни погрешно, а народној војсци, унапредимо њим предлог бр. 66 од 17 Јула о.г. и одобравамо да свештеник Крето Павићевић, народни свештеник, и убудуће сарађује у редовима четника Нјаломављинског одреда, а тиме, и у препоруку, да што више старања покрене редовној својој служби и олакши породици тренутак и прилику користити да се нађе у народној војсци, ради поштовања црквених интереса.

Свештенику Павићевићу препоручујемо, да се, тим крећући не треба активније судјеловати на покрету у четничким, врати онемо редовној послу.

Припремљеном записку у народној војсци о овоме, а пријемом свештеника Крета Павићевића на његовој, прилике свештеник Ђино Павићевић, народни свештеник,

О одобрењем,

ПРАВОСЛАВНИ МИТРОПОЛИТ
Црногорско-Приморски

Архијерејском намјесништву,

Даниловград

Достављено вам овај предлог ради знања и даље надлежности, а тиме, на основу овога намера акта подате потребна наређења, о одласку Кретоу на његовој и повратку у народној војсци поднесите нам дојаву.

ПРАВОСЛАВНИ МИТРОПОЛИТ
Црногорско-Приморски

Датум

Prepisano u 3 primerska
Original u Arhivi V.I.I.
ŠTABU LOVČENSKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG PARTIZANSKOG ODREDA

1114

ПОЛОЖАЈ.

Prema dobivenom naredjenju toge Štapa izvršio sam popis imovine manastira Sv. Nikole u Vranjini kao i konfiskaciju izvjesnih stvari. Izvjesan dio stvari Vam šaljem i to:

- 1) Troje govadi (jednogodišnjih teladi)
- 2) 10 kgr. orize
- 3) 10 kgr. ukljeva
- 4) 50 kgr. soli
- 5) jedna metla
- 6) dva jorgena
- 7) jedan cilindar za lampu
- 8) jedan kgr. svijede
- 9) 300 kom. koverata i jedan pak papir zapisanje
- 10) jedan balon od pet litara
- 11) deset plehanih tanjira
- 12) dvadeset kgr. suvog svinjskog mesa
- 13) jednu fleku mestila.
- 14)

Tome Štabu biti kasnije upućeno i šest bageža žito. Mi smo za potrebe Štapa bataljona zadržali izvjesne stvari o kojima ću usmeno referisati kad dođem u taj Štab. Jednoveneno ću donijeti spisak manastirske imovine kao i spisak zaplijenjenih stvari.

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU.
P.S. Molim Vas da mi pošaljete one šakšire ako su starije u taj Štab.
Za komesar
K.itar
Komandant
Andrija Pejović s.r.

PREPISALA: ~~komandant~~ BRAVNILI; 1)

2 K.itar

OVERAVA: Major
Andrija Pejović

ПОЗИВ НА КОНФЕРЕНЦИЈУ

Позива се национално грађанство на конференцију против комунизма, која ће се одржати на Цетињу у недјељу 27 овог мјесеца у 10-30 часова прије подне у згради Народног позоришта.

Конференцију ће отворити претсједник
Главног националног одбора генерал
Г. БЛАЖО ЂУКАНОВИЋ.

Предавање ће одржати г.г. свештеник
ПЕТАР УСКОКОВИЋ и РАДЕ ДРАШКОВИЋ,
инжињер.

ЦЕТИЊЕ, 25 децембра 1942 год.

**СРЕСКИ
НАЦИОНАЛНИ ОДБОР.**

Штанд. Наррелак^н — Петинѣ 319-25-VI-1942

РЕЗОЛУЦИЈА

Свештенства Архиепископских намјесништаба: нившињског, шабничког и колашинског, донесена на заједничком братском састанку у Нившињу, дана 29 - XII - 1943 године, а пободом тешког стања у коме се налази наш народ.

СВЕШТЕНСТВО ЈЕ ЈЕДНОДУШНО КОНСТАТОВАЛО:

1) Да је узрочник свему данашњем злу и страдању Српског народа—рушилачки, безбожнички и кривични Комунизам, пропагиран од београдске, скитачке, јеврејске расе, а прихваћен од наших домаћих орода: пропалних и недоучених ђака, компромитованих службеника, сеоских ђумоша, разбојника, криминалних типова, скитница, и осталог друштва лошца.

2) Да Комунизам у свом програму иде за тим да разори и уништи vјековно изgraђиване основе Народне Цркве, Народне Државе и Народне Културе. Да потпуно убије националну свјест у народу.

3) Да остварењем комунистичких „идеала“ народ потпада под јарам највећих тирани. Историја би се вратила за неколико векова уназад. Крваво стечене народне тековине: националне, вјерске, моралне и културне биле би уништене. Све би било изложено бездушној диктатури. Народ би се неуспешно

4) Да је у теорији и пракси комунизма основни циљ уништење: вјере, државне институције и маџе. Ово уништење комунисти постижу не бирајући средства. Као најфикаснија средства су: лаж и насилје. Отуда безбрана и нечовјечна убиства и уморство, на превару и из вјесела, најбољих и најистакнутијих народних људи, као носилаца вјерских, националних и државних идеала. Отуда прегрупе јаме безданице, шкрипови и бунари, уважених легеза народних првака. Отуда злокосна јам: у Радовцу, страшна: каспидина у Колашину и језива Острошка трагедија. Отуда на хиљаде у црно завијених људи: из сестара, на десетине хиљада уништених децова и хиљадама невиних жртава. Отуда жидосва, али истинита, наша међусобна братоубицака борба.

„Да је је Комунизам накураторни акт јави, идеји и притички атеизма — да од једине вероватноће против Хришћанства, и да Христос односно наша Народна, Свето-Савска, Српска Црква није имала до сада у историји већег, опasnijег и огорченијег непријатеља од Комунизма. Дело Христово и дело Св. Саве излазе се данас више него никада повули у обесвећену,

6) Да је Црква данас више него икада позвана на стражење и борбу, јер је баш данас јеванђејска парабала „О Сејачу куко-ваг“ најактуелнија, јер:

а) **Коммунистичка наука** темели се на безбоштву и материјализму, те руши хришћански морал појединца, друштва и државе, — дочиш Христову Цркву, као војујућу силу, борила се увијек, и данас се бори, противу свих безбожних и материјалистичких наука, и она је једини носилац неузвишенијег божанског морала, који непогрешиво регулише његове односе у људском животу и води правом спасењу.

б) Комунизам проповиједа једнакост. Хрстова Црква учи да сви људи према својим дјелима добијају награду. Раднику—поштено асрађено, а разбојнику и пљачкашу—нетиго.

а) Комунизам се бори за диктатуру Пролетаријата. — Хришћанска Црква бори се за личну слободу, у којој све урођене вредности могу доћи до пуног изражаја.

г) Комунизам не признаје: националне, државне и расне особине и границе појединих народа. - Христова Црква, као што се бори за личну слободу, тако исто бори се и за слободу свих нација и раса, с правом на државну, политичку и националну независност и слободу отуђину, како великих тако и малих народа.

д) Комунизам хоће, да путем огња и мача, спроведе свој идејни програм у човјечанству, с језуитском пароли: „Циљ оправдава средство“. Христова Црква хоће да путем моралног препорода, на темељу хришћанске љубави, оствари братство свих људи на земљи.

h) Комунизам хоће хаос и анархизам. — Христова Црква тражи ред и правни поредак, заснован на постојећим државним законима, прожетим хришћанским врлинама; правдом, истином и љубављу.

е) Комунизам истиче материјализам изнад свих вредности. — Христова Црква истиче човјека и његову душу изнад свих материјалних чињеница.

ж) Комунизам руши светињу брака и породице. — Дочин хришћанскa Црква учи да је само здрав, хришћански породични живот темељ здравог организма друштва, нације и државе.

6) Позицију "све вјерне силе" и кћери Светосавске Цркве, како оне организоване у националним редовима, тако и оне који се налазе под комунистичком влашћу, на заједничку борбу против Комунизма, да би се већ једном учинио крај разбојничким и јамарима, и завоо међина ред, рад и мир.

7) Тржишно чашћење у свим друштвеним редовима, и постављање свакога на одговарајуће мјесто, јер ако ово не би било, народ би поново доживио исту трагедију коју данас преживљава.

8) У данашњим тешким приликама, када се ради о животу и опстанку Српског рода, дозивамо Народ, да остави по страни све политичке партије, партијску мржњу и личне напјеве, јер им данас нема мјеста.

Тако исто дозивамо Народ, да не подлијеже утицају стране пропаганде, која служи једино страним интересима.

Послије тешких искустава, опаметимо се већ једном, те појмимо само путем наших личних интереса и народног срца.

НАРОДЕ СРПСКИ!

Над твојим Националним небом и Црквом наднијели су се, већ давје и по годинама, црн и градобитни облаци, каквих досада у твојој историји није било. Свакодневно се руши твоја снага, твој живот, и систематски се ради да га нестане. Тда то осјећаш, видиш, знаш и чујеш. Ти си увијек, у моментима народних несрећа, имао испосинске силе, да својим родољубљем, вјештством и самопрежашћом уништиш противника. Највећи непријатељ, кога си досада имао, ту је. Он је у твојој кући, породици, цркви, граду, селу, на твојој манасти, и свагда је увукао своје крваве канџе. Хоће да ти убије и душу и тијело, Хоће да ти уништи: Вјеру, Нацију и Отаџбину. Хоће да ти уништи твоју славу и историју, твоје свјетље, традиције и обичаје. Да уништи све твоје вјекове, крваво стечене тековине. Хоће да крсто Христово Јаванџеде намјени. "Капиталом" Карла Маркса, а твога најбољег духовног просветитеља и учитеља Св. Саву са чифтом, Мошом Пијадом. Ако то допустиш загрљаш се на насметва великог Његова: „Бог вас клео, погани, изроди, што ће тува вјера ишу вама?“. „Св чини неће изаћ' пред Милоша и пред друге српске витезове, који живе докле сунца трије".

Безбројне загришти твојих домова, плачка твоје крваво стечене имовине и крвљу под твојом властитом породицом, дозивају те, без преомашаја, у борбу против непријатеља.

Безбројне загришти твојих домова, плачка твоје крваво стечене имовине и крвљу под твојом властитом породицом, дозивају те, без преомашаја, у борбу против непријатеља.

Зато напријед у свету борбу за спас савје пјерске и националне части, за спас части своје Отаџбине, своје породице, својих милих и драгих. Са тобом је твоје свјетство! Са тобом је Бог и Правда. Са тобом су сви светитељи, краљиви, цркви и мученици српски, од првих жупана до данас. На челу томе је дух твог најбољег националног боје Св. Саве, а против тебе и пред твојим изродима и одројама — Моша Пијада, Јевреји из затвора у Срем, Митровици, и обичај радиља Јосип Броз — звањ „Тито", — те ти се лако одређијелити: „Кома неш се прибољети царству".

У Нишкину, 29-ХИ, 1943. год.

- 1) Архиепископ Намјесник Нишкини, Милан Ђућковић, протојереј—ставрофор, парох I Нишкини;
- 2) Архиепископ Намјесник Шавинички, свештеник, Ђорђе Ибаноновић;
- 3) За Архиепископ Намјесништво Колашинско, свештеник Сабо Радочевић;
- 4) Протосинђел, Иринеј Кретић, професор—катихета у Нишкину;
- 5) свештеник, Милосав Вулановић, парох Озринички;
- 6) свештеник, Милорад Кљажич, парох III Нишкини;
- 7) свештеник, Симо Лалатовић, парох Трепачко—Борачки;
- 8) свештеник, Вуко Василијевић, парох Горњо—Жупски;
- 9) свештеник, Милош Василијевић, парох Ргавски (Арх. Намј. Подгоричко);
- 10) свештеник, Стојан Костић, парох Доњо—Жупски;
- 11) свештеник, Богдан Радољубовић, парох Призани;
- 12) свештеник, Сабо Кустуић, парох Горњо—Пољски;
- 13) свештеник, Јован Тодоровић, парох Пошњенски;
- 14) свештеник, Лука Пејовић, парох Руднички;
- 15) свештеник, Милета Варајић, парох Страшевско—Стубички;
- 16) свештеник, Владо Злопаша, помоћник Арх. Намјесништва Нишкиниког;
- 17) свештеник, Томаш Нићовић, парох Рињански;
- 18) свештеник, Томаш Кочански;
- 19) свештеник, Марко Ђапић, парох Велински;
- 20) свештеник, Станко Шаулић, парох Тепачки;
- 21) свештеник, Митар Попушина, парох Ускочки;
- 22) свештеник, Видак Вујовић, помоћник Архиепископ Намјесништва Шавиничког.

Сви напред именовани потписани су објавили

ИЗДАЈА ПРЕМА СВОЈОЈ ЦРКВИ И ОТАЏБИНИ

Распопу ЈОВУ РАДОВИЋУ, „вјерском референту“ покрајинској Комунистичкој влади за Црну Гору,

КОЛАШИН

Црвени „Министре“!

„Не пада снијеж да помори свијет,
него свака звјерка свој шраг до покаже“.

Обичај је и колегијални ред, кад неко добије положај, одликовање, учини неки подвиг и томе слично, да му се том приликом опште срдане честитке, пропратене са жељом, да стечена каријера буде на личну и општу срећу, а нарочито оне професије којој припада онај који је ту каријеру стекао. Па ево и ја држећи се тога „обичаја“ и реча, хитам да ти као свештеник свештенику и као племеник своје племенску, упутим честитку, приликом твога избора за „Министра“ вјера у крвавој и братоубилачкој влади црвеног Московског „маршала“ Тита.

Теби је безбожни „министре“, позната историја Хришћанске цркве. Позната су ти сва она страховита мучења и прогањања Хришћана за прва четири вијека. Али ти је познато, и то, да ни најсвијепије мучке: на ломачи, крсту, бацање пред дивље звјерове, отсијецање извесних дјелова тијела не помогло. Истински следбеници Голготске жртве не издадоше. Сва страдања и мучке издржаше и победише. То су мученици и свети-тељи, који и данас, после 2000 година, живе у Хришћанству. Истина и тада је: било оних који под првим ударцима поклесавише и издадоше. Такви су искључени из Христо-ве цркве као: неvjерници, отпадници, јеретници и томе слично. Јада је издао Христа, и омама га је за издају стигла казна. Објесио се, умро душом и тијелом за увијек у Христовој цркви као и сви издајници. Апостол Петар остао је вјеран Христу, до краја свога живота, и своју вјеру у Њега посвједочио је својом смрћу на крсту. Али зато се прославља 20 вјекова у Хришћанском роду, и нема краја на земљи, гаје му не постоји богомоља. Ово је само ради примјера за оне који изневијере (издају), и за оне који остају до краја вјерни. Овако је било у прошлости, овако је у садашњости, овако ће бити и у будућности.

Човечанство дугује Хришћанској цркви један велики дуг, а тај је што је она својом божанском мисијом, извршила његов културно—морални препород. Српски Јој народ поред овога дугује још један велики дуг. Она је извршила национални препород Српског народа прије 724 г. поставши националном и духовном спонсом цијелог српског народа. И остала је као таква до данас. И од тога времена, па до данас имала је: своје народно свештенство, епископат, богослужбени и службени језик и писмо. Све је ово од тада па до данас служило само „Богу и свом Српском роду“. То је Светосавски програм наше Цркве. Вјекови су пролазили, разни господари мијењали се над Српским народом, али Светосавски програм српског свештенства није се мијењао. Он је такав и данас. Он мора остати такав и у будуће. У свим критичним временима, кад би дошао у питање вјерски и национални опстанак Српског народа, дух националног српског свештенства устао би у одбрану вјере и нације, с девизом: „За крст часни и слободу златну“. За тај и такав Светосавски програм Српски патријарси, епископи и свештеници разапњани су на крст, тровани, умирили на колач и конопци, наклазили смрт чак и у Црном мору, од непријатеља Српског народа и његове Цркве. Они су сва та мучења радо подносили, јер „Срб је Христов, радује се смрти“, али туђу невољу, туђу вјеру, име и језик никад нијесу пријемали. Отуда су српски свештеници и други црквени великодостојници, били често пута у свом народу не само духовне вође, него и политичке, војне итд. Крстом и маčem писали су историју своје цркве и свога народа. Отуда је Српски народ у свом свештенству и својој цркви гледао своје право национално оличење. Он то и данас гледа, али не најжалост у целокупном свештенству.

За ове двије и по године међусобног покоља, један дио свештенства плућуо је на Свети олтар и свој Народ. Пошао је у нове потурнице. Ето, на челу свих тих нових потурница стојиш ти, као „министар“ вјера, доучерашњи слуга, оне исте Цркве и Народа, којих је био и владика Данило, који је пре 236 година такве потурнице, као што си ти и оне којима си ти „министар“, да би спасио Цркву и Нацију, ставио под нож на Бањин-дан. Потурнице из времена владике Данила, хтеле су да преко Мухамеда униште Српски народ. Ти и твоје потурнице, хоћете да постигнете то исто преко Карла Маркса.

Зар ти не би јасно из двогодишње борбе? Народних ослободилаца — а то је постало јасно и онима који су у људницима — да њихова борба није за националну, политичку и државну независност ни Српског, ни Југословенског, ни Словенског народа? Њихова је борба партијска — за победу комунизма, убрзање светске револуције и успоставу диктатуре пролетаријата. Зар би без очију, а тобож код очију, па да не видиш и то, да је сва њихова борба усредсређена против Српског народа и његове Цркве? Зар ти није позната изјава шефа ваше комунистичке борбе, коју је дао једном Србину, на његово питање: »Шта помаже Србима победа Руса, кад Срба нестане у међусобном покољу? Он му је одговорио: »За нашу борбу није важно што ће нестати Срба, већ да победи међународни пролетаријат, а ако Срба нестане њихову земљу наследићемо Циганима...«

Зар ти не би јасно ни до данас, да они не воде борбу за Христову веру, за Њега и његове Цркве? А ти си Христов војник, слуга св. отара његове Цркве. Како ти не може веровати, питам те као „министра“ вјера, где је Руска православна Црква, од октобра 1917. године? Шта су од ње урадили они који су религију променили? »опијум народа?« Гдје су руске светиње и реликвије? Да ли ти је позната статистика колико је поубијаних свештеника и владика, на најсвирепији начин, својственом Оми двоножним зликовцима, чији си ти овдје министар, а Јарославски у Совјетском Савезу? Гдје су ти руске богомоље, у шта су оне претворене и чему данас служе? Пивићу твоју „дарицу“, Г-не „Министре“, ако је то теби непознато, па ће ти оне реликвије, оне ти реликвије, и шта раде тамошње њихове другарице по тим светим руским богомољама.

Знам позитивно, да слушах сваког дана „другарице“ како ти пјевају: „Наше верује у Њебеса, већ у Маркса и Енгелса“... И зар оне не успјеше да те до краја доведу — ако ти то памет не дозволи — да они не вјерују у Бога, дашу, Цркву и државу. А ти си залуд био досада проповиједник Божанске науке, а не безбожничке. А данас постаде безбожник, бездушник! Заборави ли учење Цркве да се човек од „животије“ тиме одликује што има дашу, што има вјеру у Бога? Или како ти приличи она друга чинилова пјесма, као свештеном лицу на положају министарском: „Устај, сељо, устај, сељо, да се браниш од господа, од жандарма батинаша, од попова мантијаша — — —“ А ти „осиш чин свештенички! У мантији си. Ја немогу да разумијем твоје „Министарство“ вјера, кад су они против свих вјера. Да су те поставили за Министра против вјера, онда се не бих чудно, јер то захтијева материјалистичка — марксистичка доктрина. У ствари ти јесам ово последње, него „очи имах и не видиш, уши имах и не чујеш“ како би рекао Христос.

Да ли ти је безумниче познат устав Српске цркве у комунистичком „закондаваству“. Ти си на њ, хвала Богу, не „крстним“ знаком, већ стиснутом десницом поклањаш, да неш га у живот Цркве спроводиш потпуно? Да ли си видео како су права тим уставом дата Српској цркви и какву јој будућност осигуравају твоји црковни владарици? Зар из њега нијеси видео, да си министар против вјера, кад си против своје вјере и нације положио заклетву? Ако кријеш тај устав, сво нека га чују синови и кћери Српске цркве: „Божество Југословенске комунистичке странке, свјесно своје крвоточије, да до комунизације Балканског Полуострва не може доћи док се не сломи кичма Српства и Православља, јер је познато да су то два фактора која су онемогућила продавање Османлија на запад и Аустрије на исток, споразумјели су се да униште свага што је Српско и Православно отире се терен за комунизацију Југославије и Балканског Полуострва“. А знаш ли ко га написа? Миле Будаћ и Мошо Пиједа 1935 г. у Сремској Митровици.

Историја Српске цркве памти издаја. Али од ове твоје нема срамније до данас. Да један српски протојереј, положи заклетву на то „да сломи кичму Српства и Православља и да обавије уништи“ за интересе треће интернационале! Гдје ти би памет, достојанство протојерејско, свијест национална? Ни, првог, ни другог, ни трећег не знаш. Зато што их нијеси ни имао, изабрали су те за „министра“. Нашли су у теби савјест окупације, да преко тебе руше Српску нацију и Цркву. Што се не сјети Патријарха Соколовића, архимандрита Арсенија Гаговића, Баја Пивљанина, Лазара Социне — за које и свака неписмена баба у Пиви зна — ако нема више историског знања — па да се одлучиш на овакав по Српски народ и његову Цркву смртоносни акт? Што се не сјети изроде, да су ти свакав устав за српску цркву и народ, написали они, који су поклањали оним седамсто хри да Срба по разним мјестима, и који хоће да „сељу српску“ наследи Циганима?

Зар да уништиш Српски народ и његову Цркву? Па коме си да да будиш министар? Балда оним Циганима које хете да населиш! Да! За боље нијеси, међу бољима нијеси и бољи од њих нијеси! Богоухулни одроде вјере и нације, који неш „као цркви“ остати кроз сву српску будућност. Српски народ преживиће и ову трагедију. Али ти нећеш остати ни у оним јамана у којима си прошле године скривао разне „кутије“, које су те данас уздигли на овакав, од цијелог Српског народа пољубави и презрени положај.

Знаш ли да је до данас, та крвава петокрака звијезда, коју ти носиш на твојој безглави, заклапа 90 свештеника у Црној Гори и њихова мученичка крв дими из олтара вјере и племена? Зар те та трагедија не боли, кад су им они који су твога државног образа и части водили живима очи и срце, парали утрбу и разапинали на дрвешу. А зашто? Зато што не пришине очи и срце, парали утрбу и разапинали на дрвешу. А команду Мошову, не постадоше петокраку, срп и чеки, не стадоше под црвени барјак и издадоше Краља и Отаџбину, као што си ти све ово учинио, него остадоше и умријеше као Срби, као српски свештеници као „витезови без страха и мана“.

како неш доћи у Острог да служиш св. Литургију, када се Острошке грее данас црвене од невинне српске крви, а на њивоту св. Василија леже мелуге и сјекире, с којима су разбијане главе и проспани мозгови наших најбољих синова? А све је ово урађено по наредаби крвопијске и лешинарске владе чији си ти „министар“. Питам те: кад би побједали такви криминални типови и друштвена опш — шта би било и у шта би ти претворили манастире: Цетињски, Морачки, Дечане, Студеницу, Грачаницу, Фрушкогорске и Светогорске? Шта је с манастиром св. Тројице?

Погледај колико је грובה код Пивског Манастира — од твојих разбојника. — Колико их је још додато 6-8 ов. г. колико их је код цркве у Шавнику, Боану, Жабљку? Знаш ли да је од 13-17-1941 г. па до данас у Црној Гори поубијано преко 40.000 становника, а преко 20.000 домова уништено је. Размисли о овоме — ако ти „дариш“ нијеси попили и последњу мождану ћелију у 60-то годишњој глави — ко их поби? Зашто? На кога изда одговорност за толику невину крв? Која је то влада, по чијем наређењу и у име чије је могла да уради ово?

Обазри се и види до чега смо довели Пиву ти и твоји јамари? Знаш ли да је Пива данас обезглављена? Сви они људи који су претстављали вјерност и у члуре су Пивљани упирали очи, сви су пошли под твој крвави нож и нож глувог Обрена. Гдје су ти, ископиче: бан Мујо Социца, Данило Радојичић, нар. посланик; Спасоје Тадић, официри: Душан Бајаташ, Митар Пејовић, Илија Кецојевић, Радивоје Канађић, Машан и Љубо Благојевић; Милан Делић, школ. надзорник; професор Вукашин Брадар, учитељи: Радојица Николић, Станко Дурђубић; претсед. општина: Саба Тодоровић и Војин Мићановић и многи други?

Ко данас претставља Пиву с тобом: Солунија Благојевић, пропала ученица рад школе; Брко Брковић, амалин београдски; Јанко Тадић, разбојник; Перо Жарковић, пропали ђак — разбојник; Тодор Благојевић, најобичнији хоштапалер; Обрад Цицић, културни делат; Живко Апрцовић, скитница и други. Не зна се који је од кога више невинне братске крви попио, домова у црно завои и Пивљана у јаме бацао!

Ти врло добро знаш, кад су до самог олтара Пивског манастира падале главе Пивљана, од ове твоје крволочне рује. Она је иста водила манито коло око њихових лешева. Ти си данас постао душа те рује. Замисли самог себе као свештеника у години тих разбојника и добићеш жалосну слику какву поругу и наказу претстављаш. Знаш ли да и данас леже лешеви Пивљана од Јабланице до Јавора, без сахране и опште, које поби твоја јамарска влада? А ти постаде „министар“ убица и крвопија својих Пивљана!

Зар постаде баш толики њитков и племенски изрод, да примиш „министарски“ положај, оних који летос навукоше онакву катастрофу на нашу несрећну Пиву, те поклаше преко 1.500 људи, жена и невинне дјеце, и онолико домова у дим и пепео претворили? Док си ти, осјећајући прљавштину своје савјести са Кутлачом, Гољком, Јефтом скривао се по јамана. А кад је опасност прошла, извукао си са њима зликовачку кожу, да би данас сјео на некакви министарску столицу и припремао нови покољ невиних, кова гроба и паљевине. Знаш ли да је далеко дан, када хете на гробовица тих невиних жртава платити пасјом главом сва своја најдјела. Не постоји више јаме под српским небом, гдје неш наћи спаса иједног минута. Запамти! Нема више прошлогодње судске југовине и „буржоанске сентименталности“ за оне који су, као ти: плућули и погазали; Вјеру, Нацију и Отаџбину. Једини закон биће за вас, она Христова заповијест: „Каквим судом судите, онаквим ће вам се судити, каквом мјером мјерите, онаквом ће вам се одмерити.“ И никакво друштво! Како си чувао част и образ свога Народа, Цркве и Историје, такву неш награду и добити. Како си судио са својом владом, онима који су осјећали: национални, вјерски и отаџбински понос, и како сте их зато наградили, тако ће се судити и вама и таква ће вам се награда дати.

Није пану овај снигер (зло) да помори цио наш Српски народ, него да сваки Србин покаже своју вјерност (свој траг). Тако је пану овај снигер и на Цркву, да се и ми свештеници покажемо какви смо који. На овом снигеру показала су се два трага. Један: дво свештеништво уз св. Саву је, бори се за оцтавну: Вјере, Нације и Отаџбине. Други, малим дво, издао је св. Саву, одрало се од свог Српског народа, плућуо на светиње и олтаре, бори се против своје Отаџбине, Цркве и Народа. Удружио се са грабोरима и јамарима, узевши улогу „друшких разбојника“, то је свештеништво Моше Пиједа на челу с тобом, Јово, као својим „министром“. Вама који држите молелства у Немањиним задужбинама за чифуте Моша и Тита, за победу оружја, крволочи Српског народа, вама који доносите резолуције по Колашину и Жупи, нишкимској и др. мјестима, по диктату Црвеног Кремља, против свога Народа, Цркве и Отаџбине, нема мјеста у Српском народу и његовој Цркви. Не скривате Српске светиње и богомоље! Идите у синагоге! У чифуте! У разбојнике, скитнице и пљачкаше! То сте изабрали. Тамо је ваше мјесто! Јер „с ким сте онакви сте“, — па такве поздраве и честите заслужујете!

НИКШИЋ
30-XII-1943 г.

Јован Г. Тодоровић, снигер
из ПИВЕ.

РАТНИ ВОЈНИ СУД

Бр. Сл.
14-XI-1944 год.
ЦЕТИЊЕ

САОПШТЕЊЕ

Дана 13 ок. мј. лишена су слободе од стране војних органа доље именована лица:

1) Вуко Пејевих	8) Василије Каписода
2) Никола Милашевић	9) Момчило Зековић
3) Векослав Андрејев	10) Милорад Борозан
4) Иван Милачић	11) Нико Б. Почак
5) Мирко Драговић	12) Милоша Петровић
6) Марко Пламенац	13) Јешица Грдишчић
7) Јован Петровић	14) Милослав Бојинчић

На саслушањима исти су дали дјелимична признања, из којих се видјело да су именована лица била у служби окупатора и да су направили злочине и издају према своме народу и отворено радили против Народно Ослободилачке борбе.

Исти су признали да су били чланови и припадници профашистичке организације, као Гестапоа, С. Д. полиције, Љотићеве странке ит.д. и да је утврђено да су иста лица организатори и учесници у злочинима и убиствима која су кршила у граду Цетињу.

На основу свега овога и у духу ратне ситуације, Војни ратни суд утврђујући изнукле злочине донно је одлуку да се над истима изврши смртна казна СТРИЈЕЉАЊЕМ.

Одлука Војног ратног суда извршена је.

Смрт фашизму — слобода народу!

Ратни војни суд

РАТНИ ВОЈНИ СУД

Бр. Сл.
15-XI-1944 год.
ЦЕТИЊЕ

САОПШТЕЊЕ Бр. 2.

Дана 14 ок. мј. лишена су слободе од стране војних органа доље именована лица:

1) Дорђемедов М. Никола	✓ 8) Прља М. Миле
2) Вујасић Л. Душан	✓ 9) Перишић П. Ђуро
3) Нико Кривокалић	✓ 10) Мартиновић П. Марко
4) Вацек Вецеслав	11) Кнежевић И. Ђуро
5) Матановић К. Александра	12) Зорић Ј. Мишо
6) Милошевић С. Нико	13) Зорић Ј. Илија
7) Милошевић Томо	✓ 14) Филиповић Станко

На саслушањима исти су дали дјелимична признања, из којих се видјело да су именована лица била у служби окупатора и да су направили злочине и издају према своме народу и отворено радили против Народно Ослободилачке борбе.

Исти су признали да су били чланови и припадници профашистичке организације, као Гестапоа, С. Д. полиције, Љотићеве странке ит.д. такође је утврђено да су иста лица организатори и учесници у злочинима и убиствима која су кршила у граду Цетињу.

На основу свега овога и у духу ратне ситуације, Војни ратни суд утврђујући изнукле злочине донно је одлуку да се над истима изврши смртна казна СТРИЈЕЉАЊЕМ.

Одлука Војног ратног суда извршена је.

Са овим је ратни Војни суд завршио свој рад, с тим што редовни судови предузимају даљу истрагу по питању криваца.

Смрт фашизму — слобода народу!

Ратни војни суд

КОМАНДА МЈЕСТА

К. Бр. 261

Цетинје, 2. XII 1944 год.

Konfiskaciona priznanica

Danas sam, na osnovu presude Vojnog Suda, broj 11 od 29 novembra 1944 god. i naredjenja Komande Mjesta broj 261 od 2. XII, 1944, izvršio konfiskaciju ličnih stvari Petra uskokovića, sveštenika iz Cetinja i to:

- 1/ jedan krevet s namještajem
- 2/ jedan ormar s knjigama
- 3/ jedan toplomjer i
- 4/ jedna pisuća mašina.

S. P. S. N.

Prisutni

Izvršio konfiskaciju,

Božidar Petrović
Božidar Petrović

КОНФ. Бр. 255. /45.

Народни Срески Суд у Бору, провједајући поступак о конфискации противу ВУКМАНОВИЋА ДУКЕ СЛАВКА из ПРИМЊЕ који је рјешавањем Народ. Среског Суда у Бору Број 7222 од 22. XII 1945 године, био проглашен ратним злочинцем, у смислу чл. 27 Закона о конфискации, доноси је ова:

Р И Ј Е Ш Е Њ Е:

Изузима се од конфискации читаво покретно и непокретно имовине ратног злочинца Вукмановића Дукe из ПРИМЊЕ, те се исто препушта у власништво и коришћење члановима његове уне породице и то: жени _____ и дјетима _____ и осталим члановима породице, ко једнаке дјелове.

Р А З Л О Ж И:

Читав имовина наведеног ратног злочинца пописана у смислу чл. 27 Закона о конфискации, састоји се из:

Једна кућа са покућством и намјештајем; као и из постојећег обрадивог и необрадивог земљишта; већинак винограда, пшеница и жито; — на коју имовину злочинац ДУКА нема никаквог удјела, нити права; јер је својим потрошом за узалудне _____ исекао иколоване.

Према мјесним и привредним условима, те је имовина једва довољна да донекле могу чланови породице ратног злочинца Вукмановића Дукe сажити да се са истом ПРЕХРАНИ и да одрже ситно сељачко газдинство, па се у смислу чл. 6 тач. 2 пом. Закона ОДУСТАЛО од конфискации имовине.

Одлуку доставити породици ратног злочинца и Управи народних добара у Бору, на употребу.

Народни Срески Суд у Бору, дана 25. новембра 1945 год.

Записникор,

[Signature]

СУДИЈА,

[Signature]

Зр. 3869
27/IV/1911
Ц. С.

Управа манастира Прасквице

Св. Стефан

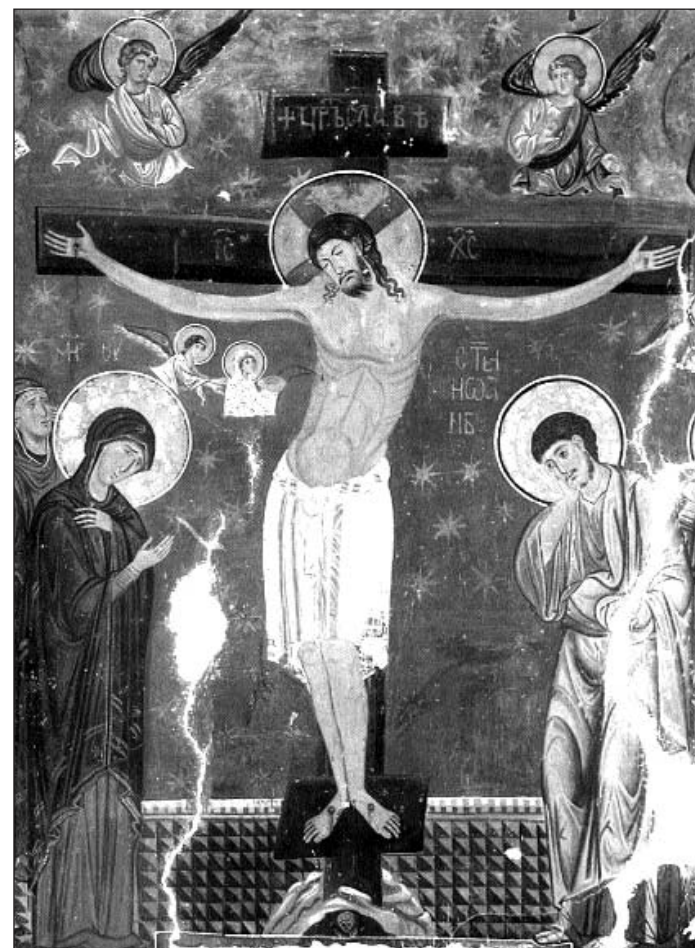
Дозна ли смо, да испушеница Стоје Ракочевић, већ извјесно
вријеме борави стално у Прасквици. Како је манастир Дузево одређен,
за његово становање, а не Тај манастир, то наређујемо, да иста одмах
по пријему овог наређења, пресели у Дузево. Истој стављамо у дужност,
да заједно са сестром Гордом у духу хришћанске љубави, пази старог
и изнемоглог архимандрита Дионисија.

О извршењу овог наређења подијети нам чим прије извјештај.

ПРАВОСЛАВНИ МОНАСТИР

Прасквице
Св. Стефан

КЊИГА СВЕДОК - ДО СТРАШНОГА СУДА

Писати о злочинима комуниста значи писати Апокалипсу, то јест *библијску* историју страдања народа Божијег и верних људи Божијих.

Страдањем је испуњена сва Библија, а и сва историја рода људског, али није свако страдање спасоносно, него само оно које је Бога ради и на правди Бога, како каже наш православни Српски народ, који је као ретко који народ страдао од комуниста.

Има у Светом Писму и у историји Хришћанства много примера страдања Бога ради, Јеванђеља ради, *ради Христа и Часної Крсти са њири ѡрсти*, како то каже наш православни Српски народ. Из Старог Завета довољно је навести (из 2. књиге Макавејске, гл. 6-7) пример мучења за веру Божију Седам браће Макавеја и њихове Мајке и свештеника Елеазара од стране безбожног паганског цара Антиоха IV Епифана (званог и Епиман, тј. манијак, по лудилу и мржњи што је имао и испољавао према Богу Истинитом и Божијим верницима, а такви су били и то исто чинили и наши комунисти).

У историји Хришћанске Цркве верне хришћане и свештенике хришћанске прогонили су и мучили многи гонитељи, а нарочито безбожни Римљани, од Нерона до Декија и Диоклецијана. Наш црквени календар препун је имена тих Страдалника и Свештеномученика. После су тако исто Турци прогонили и мучили православне хришћане и нарочито свештенике.

Српска црквено-народна историја испуњена је прогонима и страдањима православних Срба и нарочито српских Патријараха, Владика и Свештеника. Двојицу српских Патријараха: Јована Кантула и Гаврила Рајића и на десетине српских владика, на стотине српских Свештеника и нарочито Монаха, као што је био ђакон Авакум и игуман Пајсије - Турци су мучили и убили попут некадашњих Римљана и Персијанаца. Енглески археолог Артур Еванс, описује (у својој књизи путописа по Балкану), кад је у прошлом веку пролазио кроз Босну, како је турски паша, тачније речено потурица (као што су и комунисти модерне потурице) Куленовић из Кулен-Вакуфа, на коњу улазио у Манастир Рмањ, а онда сјаживао са коња и узјаживао на калуђера Рмањског, који га је морао носити по стотину и више метара на себи, четвороношке, и притом је тај потурица тукао калуђера мамузама и камџијом.

Комунисти, где год су завладали или макар привремено задобили власт, свуда су сејали злочине, и то посебно над свештенством. Бројни су комунисти који су убијали Служитеље Божије, а у Србији су многи комунисти јахали српске Свештенике (неки од тих комуниста донедавно су били на власти неокомунисте Милошевића у унесрећеној Србији, још неослобођеној од комуниста). Шта су починили бољшевички комунисти у Русији - о томе је славни сведок Божије правде Солжењџин написао познати *Архипелаг Гулаг*. У Грчкој су комунисти, у току Другог светског рата, кад су, као и код нас, они први започели грађански рат, убили преко стотину грчких свештеника, а једнога су живог распели на Велики Петак пред Црквом!

Шта су све усташе радиле са српским свештеницима и Српским народом, то је многим већ познато и описано, али није многим познато шта су урадили српски и други комунисти са српским Свештеницима. Зато ова књига Велибора Џомића о страдању српских Владика, Свештеника и Монаха долази у прави час да изнесе потресне описе заиста правих мучеништава српских православних Свештенослужитеља од стране комуниста.

Примери комунистичких бестијалних иживљавања над Левитима Божијим у нашем Светосавском народу, као што је

мучење оца јеромонаха Антонија Драговића из Жиче, свештеника Гргуревића у Челебићу изнад Фоче кога су живог претестерисали, или свештеника Делића, избеглога из Лике од усташког геноцида, кога су убили црногорски партизани и бацили у јаму на Беришину Луку код Шавника - само су неки од примера страшног *мартирологије* (мучеништва) што су га безбожни комунисти, изроди људски и отпадници човечански, приредили и садистички извели над Свештенослужитељима Христа Бога и Рода Српског.

Посебно треба истаћи комунистички масовни злочин над 13 српских свештеника и око 20.000 младића српских, бачених у јаму Понор код Миљевине, и то после завршетка рата, маја 1945, у чему су комунисти надмашили у злочину хрватске усташе и немачке нацисте. Тај свој злочин никада нису објавили.

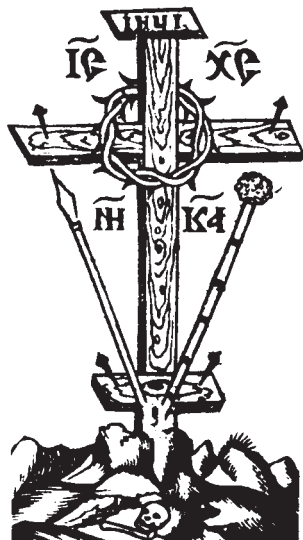
Оно што посебно треба нагласити, а што је најстрашнији злочин српских комуниста који и до данас траје, то је: да они никада нису признали своје злочине над својим народом, као што ни Турци никада нису признали геноцид који су извршили над Јерменима и Грцима 1915. и 1919. године, као што ни усташе Хрвати нису признали свој извршени геноцид на Србима 1941-1945. године. Комунисти су, чак, помагали усташама да свој геноцид над Српским православним народом и свештенством прикривају, и то како директном забраном да се о том геноциду над Србима говори и пише, тако и бетонирањем јама по Српским Крајинама и по Босни и Херцеговини, са стотинама и хиљадама српских жртава у њима! Комунисти су и у овом рату, на свим странама фронта, починили многе злочине, које су непријатељи српски приписали Српском народу, а српски комунисти су похитали да своје злочине прикрију и себе оправдају, па нас је због наших комуниста, изрода и издајника, омрзао и многи добронамеран и необавештен човек у свету. (А што нас хистерично мрзе многи други на Западу, то је само обележје њиховог безкарактера и лицемерја, по чему су они слични комунистима јер су ти и такви донедавно итекако подржали тиранина Тита, као што и сада подржавају тиранског титића Милошевића, а клеветају и оптужују и даље Српски православни народ и његову мученичку Цркву).

Књига Велибора Џомића, иако још непотпуна, јер је број комунистичких жртава - српских Свештеника и православних Срба уопште - још увек неизбројан, и за нашу генерацију највјероватније и неизбројив, јесте књига *сведочанства*, књига *маријировања* и *маријоријума*, књига *сведок* - до Страшног Суда Божијега.

Читајући је, молићемо се Господу Христу, Началомученику Цркве Своје Крноваскрсне, да ове Новомученике, Српске Свештенике, упише у Књигу Живота Вечнога и да њиховим молитвама помилује и спаси род наш грешни, али напаћени, и да крсним миром дарује нам свима васкрсење.

На Светога Саву, 1997.

✠ Епископ Захумско-Херцеговачки и Приморски Атанасије

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА:

АРХИВИ:

- Архив Историјског института - Подгорица
- Архив Југославије - Београд
- Државни архив Црне Горе - Цетиње
- Архив Манастира Дајбабе - Подгорица
- Архив Митрополије Црногорско-Приморске - Цетиње
- Архив Светог Архијерејског Синода СПЦ - Београд
- Архиве породица Ускоковић, Тодоровић, Бушковић, Вукмановић, Николић, Балшић, Живковић, Чукић, Јововић, Мараш

КЊИГЕ:

Аковић Лакић “Жртвени пут четнички 1941.-1945”, НИП “Премовић”, Беране-Београд, 1998.г.

“Бела књига словенског противкомунистичног упора”, САД, 1985.г.

Бојовић Т. Војкан “Црква Свете Петке у Пљевљима”, СПЦО Пљевља, 1999.г.

Бећировић Хаџи Радован “Стабљике Српства”, “Светигора”, Цетиње, 1998.г.

Војиновић Милета “Путеви и раскршћа - сећања и казивања 1941.-1992”, “Заслон”, Шабац, 1998.г.

Вукић Предраг “Митрополија Црногорско-Приморска у раздобљу од 1941. до 1961. године”, магистарски рад у рукопису

Вукмановић др Лука “Сабрана дјела”, “Светигора”, Цетиње, 2002.г

Вукмановић Светозар-Темпо “Моја породица”, “Прометеј”, Нови Сад, 1998.г.

Вукмановић Светозар-Темпо “Шта после свега каже Темпо”, “Прометеј”, Нови Сад, 1997.г.

Вулетих Саво “Чланци и расправе”, “Либертас” и КПЗ Подгорице, Бијело Поље-Подгорица, 1998.г.

Вуковић Др Сава, Епископ Шумадијски “Српски јерарси од 10. до 20. века”, “Каленић”, “Евро” и “Унирекс”, Крагујевац, Београд, Подгорица, 1996.г.

Вукчевић Бошко “Идеолошки, вјерски и етнички сукоби у Југославији 1941.-1945.”, “Олива”, Подгорица, 1996.г.

Вучетић Стеван “Грађански рат у Црној Гори 1941.-1945.”, Црногорски просвјетни клуб, Детроит, САД, 1947.г.

Вучуревић Божидар “Од Косова до Косова”, “Унирекс” и “Перун”, Подгорица, 1993.г.

Глоговац Бранко, Шћекић Драгољуб “Безгробна војска Васојевића”, “Ступови”, 1997.г.

Зечевић Миодраг, Поповић Јован “Документи из историје Југославије - Извештаји Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача из Другог светског рата”, Архив Југославије и “Принтер комерц”, Београд, 1998.г.

Карапанџић Боривоје “Кочевје - Титов најкрвавији злочин”, Књижарница “Обрадовић”, Београд, 1990.г.

Карапанџић Боривоје “Кочевска споменица 1945.-1995.”, издање аутора, Кливленд, САД, 1995.г.

Караџић Јован “Црногорска трагедија”, “Комови”, Подгорица, 2001.г.

Минић Михаило “Расуте кости 1941.-1945.”, Детроит, САД, 1965.г.

Осмајлић Ј. Милић “Од Берана до Блајбурга”, “Ступови”, Подгорица, 1999.г.

Пејовић-Мариновић Љубица “Цетиње у вријеме несигурно 1918.-1945.”, Одбор за монографију “Револуционарни покрет у срезу Цетињском 1918.-1945.”, Београд, 1998.г.

Рајовић Видак “Васојевићи без Краља и Отаџбине”, НАРС, Подгорица, 1996.г.

Рајковић Драган “Песме”, СИКД “Његош”, САД, 1987.г.

Реџић др Вучета “Грађански рат у Црној Гори 1941.-1945” (1. и 2. том), “Ступови”, Подгорица, 2002.г.

Реџић др Вучета “Пасје гробље у Колашину”, “Евро”, 1999.г.

Самарџић Милослав “Албум српских четника генерала Драже Михаиловића у хиљаду слика”, “Погледи”, Крагујевац, 1998.г.

Слијепчевић др Ђоко “Историја СПЦ” (3.том), БИГЗ, Београд, 1991.г.

“Списак погинулих припадника ЈВуО - четника у Другом свјетском рату и жртве комунистичког терора у билећком крају”, Одбор за обиљежавање и давање помена припадницима ЈвуО - четницима и жртвама комунистичког терора билећког краја, Билећа, 1997.г.

“Споменица православних свештеника 1941.-1945.”, Удружење православних свештеника Југославије, Београд, 1960.г.

Томовић Ново “Погинули, страдали и одступили припадници Краљеве војске у Отаџбини - четници и цивилне жртве рата у срезу Бјелопољском 1941.-1948.”, “Пегаз”, Бијело Поље, 2000.г.

Фолић Звездан “Вјерске заједнице у Црној Гори 1918.-1953.”, Историјски институт Црне Горе и Друштво историчара Црне Горе, Подгорица, 2001.г.

Џомић В. Велибор “Голгота Митрополита Црногорско-Приморског Јоаникија 1941.-1945”, “Светигора”, Цетиње, 1996.г.

Џомић В. Велибор “Страдање Србске Цркве од комуниста” (1.том), “Светигора”, Цетиње, 1997.г.

“Шематизам Источно-Православне Српске Патријаршије по подацима из 1924. године”, Свети Архиепископски Синод СПЦ, Сремски Карловци, 1924.г.

Шћекић Драгољуб “Албум црногорских четника и жртава комунистичког терора” (1. и 2. том), “Ступови”, Подгорица, 2001.г.

Шћепановић Предраг, Кљајић Момчило “Читуља убијених од комуниста у срезу Колашинском 1941.-1948.”, “Светигора”, Цетиње, 1998.г.

ЧАСОПИСИ И НОВИНЕ:

“Вечерње новости”, Београд

“Глас Црногорца”, Цетиње-Подгорица

“Гласник” ЦИКД “Његош“, Чикаго, САД

“Гласник СПЦ”, Београд

“Ловћен”, Цетиње

“Народно огледало”, Подгорица

“Светигора”, Цетиње

“Свевиђе”, Мојковац

“Српско наслеђе”, Београд

“Црногорски вјесник”, Цетиње

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР -	
МИТРОПОЛИТ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКИ ДР АМФИЛОХИЈЕ.....	5
МИТРОПОЛИЈА ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКА	
- СВЕДОК КОМУНИСТИЧКОГ ЗЛОЧИНА.....	13
ЖРТВЕНИ И ГОЛГОТСКИ ПУТ МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО	
-ПРИМОРСКЕ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ 1941-1945. ГОДИНЕ.....	23
СТРАДАЊЕ СРБСКЕ ЦРКВЕ ОД КОМУНИСТА ГОДИНА 1941.	41
СТРАДАЊЕ СРБСКЕ ЦРКВЕ ОД КОМУНИСТА ГОДИНА 1942.	51
СТРАДАЊЕ СРБСКЕ ЦРКВЕ ОД КОМУНИСТА ГОДИНА 1943.	57
СТРАДАЊЕ СРБСКЕ ЦРКВЕ ОД КОМУНИСТА ГОДИНА 1944.	67
СТРАДАЊЕ СРБСКЕ ЦРКВЕ ОД КОМУНИСТА ГОДИНА 1945.	81
„ЗЛИ ПУТ” ОД ВЕЗИРОВОГ ДО ЗИДАНОГ МОСТА.....	93
СВЕШТЕНИЦИ МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ	
ЖРТВЕ КОМУНИСТИЧКОГ ТЕРОРА У СЛОВЕНИЈИ 1945. ГОДИНЕ.....	141
СТРАДАЊЕ СРБСКЕ ЦРКВЕ ОД КОМУНИСТА ПОСЛЕ РАТА.....	347
СТРАДАЊЕ МАНАСТИРА МОРАЧЕ СРЕДИНОМ	
ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА (1941-1952).....	393
КАКО СУ УКЛАЊАНИ ТРАГОВИ КОМУНИСТИЧКИХ ЗЛОЧИНА.....	421
ДИО ИЗВЕШТАЈА СВЕТОГ АРХИЈЕРЕЈСКОГ СИНОДА	
СВЕТОМ АРХИЈЕРЕЈСКОМ САБОРУ СПЦ О РАДУ ОД	
1941. ДО 1947. ГОДИНЕ.....	429
ФОТОГРАФИЈЕ И ФАКСИМИЛИ.....	443
ПОГОВОР	
ЕПИСКОП ЗАХУМСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКИ И	
ПРИМОРСКИ АТАНАСИЈЕ (ЈЕВТИЋ).....	483
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА.....	487

CIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

281.961 (491.1) „1941/1945”

261.7:281.961 (497.1) „1941/1945”

322 (497.1) „1941/1945”

ЏОМИЋ, Велибор В.

Страдање србске цркве од комуниста / Велибор В. Џомић. - Цетиње:
Светигора, 2003. (Никшић: „Свети Василије Острошки”). - Књ. (1-3):
илустр., факс; 21 цм. - (Библиотека Свети Петар Цетињски.
Коло: Страдање Цркве; књ. 11; 12; 13)

Тираж: 2000.

Досадашњи садржај:

Књ. 3. - 492 стр.; илустр.; факс. - Књига сведок - до страшног суда /
Митрополит Амфилохије: стр. 5-10. / Епископ Атанасије: стр. 483-486.
Биљешке уз текст. - Библиографија: стр. 487-490.

а) Српска православна црква - Југославија - 1941-1945 б) Православни
свештеници, српски - Прогони - Југославија - 1941-1945.

COBISS.CG-ID 5117712